

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

برنامه دولت اقدام و تحول

استان آذربایجان غربی

بسم الله الرحمن الرحيم

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان آذربایجان غربی

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی

همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم، عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزیتا لطفی جبلی، سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده

طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.

حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که ماحصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چناچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادها، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است.همچنین، راهبردها وسیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد.امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی
کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری
بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

فصل نخست: کلیات ۰

۱-۱- مقدمه ۱

۱-۲- بیان مسئله ۱

۱-۳- اهداف بنیادین سند ۳

۱-۴- مواد و روش‌ها ۳

۱-۴-۱- روش تحقیق ۳

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی ۴

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها ۵

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها ۵

الف) کیفی ۵

ب) کمی ۶

فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی ۷

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف ۸

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی ۳۵

۲-۲-۱- بررسی وضعیت ۳۵

۲-۲-۲- توان اکولوژیک ۳۷

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک ۳۷

فصل سوم: تحلیل محیط درونی ۴۰

۳-۱- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها ۴۱

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط‌زیستی ۴۵

۳-۲-۱- ویژگی‌های توپوگرافی(ناهمواری‌ها) ۴۶

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم ۵۰

۳-۲-۲-۱- دما ۵۲

۳-۲-۲-۲- بارش ۵۴

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا ۵۷

۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادها ۵۷
۳-۲-۲-۵- ساعات آفتابی ۵۹
۳-۲-۲-۶- تعداد روزهای یخبندان ۵۹
۳-۲-۳- منابع آب و بررسی پایداری آن ۶۰
۳-۲-۳-۱- آب‌های سطحی ۶۱
۳-۲-۳-۲- آب‌های زیرزمینی ۶۳
۳-۲-۳-۳- دریاچه ارومیه ۶۵
۳-۲-۴- پوشش گیاهی و جانوری ۶۷
۳-۲-۴-۱- پوشش گیاهی ۶۷
۳-۲-۴-۲- پوشش جانوری ۶۹
۳-۲-۵- وضعیت کانسارهای معدنی ۷۰
۳-۲-۶- مخاطرات محیطی ۷۳
۳-۲-۶-۱- زلزله ۷۳
۳-۲-۶-۲- زمین‌لغزش ۷۷
۳-۲-۶-۳- سیل ۷۸
۳-۲-۷- کاربری اراضی ۸۰
۳-۲-۸- واحدهای اراضی ۸۲
۳-۲-۹- مناطق حفاظت شده ۸۳
۳-۲-۱۰-کشاورزی ۸۵
۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی ۸۸
۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان آذربایجان غربی ۸۸
۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان آذربایجان غربی ۸۸
۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه ۸۹
۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه ۹۰
۳-۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان آذربایجان غربی ۹۲
۳-۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان ۱۰۵

۳-۳-۲- فقر و محرومیت ۱۲۳
۳-۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم ۱۲۴
۳-۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان آذربایجان غربی ۱۳۹
۳-۳-۲-۳- جمع‌بندی ۱۴۳
۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی ۱۴۴
۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۴۶
۳-۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان آذربایجان غربی ۱۴۷
۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی ۱۵۲
۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی ۱۵۴
۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت ۱۵۵
۳-۳-۴-۲- تراکم جمعیت ۱۵۹
۳-۳-۴-۳- سهم جمعیت استان از کشور ۱۶۲
۳-۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی ۱۶۴
۳-۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت ۱۶۶
۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت ۱۷۰
۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت ۱۷۳
۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت ۱۷۷
۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار ۱۸۰
۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی ۱۸۳
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۱۸۶
۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت ۱۸۸
۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده ۱۸۹
۳-۳-۴-۱۴- میزان باروری کل ۱۹۱
۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده ۱۹۲
۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی ۱۹۳
۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ..... ۱۹۴

۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی ۱۹۵
۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی ۱۹۸
۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی- عمومی ۱۹۸
۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات ۱۹۸
۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی ۲۰۱
۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی ۲۰۲
۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان آذربایجان غربی ۲۰۳
۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات ۲۰۳
۳-۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی ۲۰۵
۳-۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی ۲۰۵
۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان آذربایجان غربی ۲۰۶
۳-۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات ۲۰۶
۳-۳-۵-۳-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی ۲۰۸
۳-۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی ۲۰۹
۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید ۲۰۹
۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان آذربایجان غربی ۲۰۹
۳-۵- نظام سکونتگاهی ۲۳۲
۳-۵-۱- نظام شهرنشینی ۲۳۲
۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان آذربایجان غربی ۲۳۵
۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان آذربایجان غربی ۲۳۹
۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان ۲۴۱
۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان ۲۴۶
۳-۵-۲- نظام روستانشینی ۲۵۱
۳-۶- نظام زیربنایی ۲۵۴
۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات ۲۵۴
۳-۶-۱-۱- حمل‌ونقل جاده‌ای استان آذربایجان غربی ۲۵۴

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری ۲۵۷
۳-۶-۱-۳- حمل و نقل ریلی ۲۵۹
۳-۶-۱-۴- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها ۲۶۰
۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات ۲۶۲
۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب ۲۶۳
۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق ۲۶۳
۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز ۲۶۳
۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب ۲۶۴
۳-۷- بررسی نظام مدیریتی ۲۶۶
۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی ۲۶۶
۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود ۲۷۵
۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها ۲۸۷
۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی ۲۸۷
۳-۸-۲- قابلیت‌های و ظرفیت‌های گردشگری ۲۹۰
۳-۸-۳- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی ۲۹۳
۳-۸-۴- مزیت‌های رقابتی و نسبی ۳۰۱
۳-۸-۵- جاذبه‌های گردشگری استان ۳۰۷
فصل چهارم: رویکرد راهبردی ۳۱۱
۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی ۳۱۲
۴-۲- تدوین اهداف بنیادین ۳۳۱
۴-۳- تدوین چشم‌انداز ۳۳۳
۴-۴- مأموریت‌های اصلی ۳۳۳
۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید ۳۳۵
فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها ۳۴۹
۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها ۳۵۰
منابع و مأخذ ۳۶۰

فهرست جدول‌ها

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۹

جدول ۲ -راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۲

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۳

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۵

جدول ۵-راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۲۸

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۱

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۸ ..... ۴۴

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان آذربایجان غربی بر مبنای تراز اکولوژیک دریاچهٔ ارومیه ۴۷

جدول ۹- وسعت و سهم نسبی مساحت حوضه‌های فرعی در استان آذربایجان غربی ۶۱

جدول ۱۰- خصوصیات هیدروژئولوژیکی آبخوان‌های آبرفتی مرزی غرب (زاب) و حوزه آبریز دریاچه‌ی ارومیه ۶۴

جدول ۱۱- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی ۶۸

جدول ۱۲- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی ۶۹

جدول ۱۳- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری برحسب فعالیت ۷۲

جدول ۱۴- مشخصات حرکت‌های دامنه‌ای در سطح استان ۷۷

جدول ۱۵- مشخصات تیپ اراضی استان ۸۳

جدول ۱۶- مشخصات مناطق تحت مدیریت استان ۸۴

جدول ۱۷- نوع فعالیت اراضی و دامداری استان ۸۷

جدول ۱۸- تعداد بهره‌برداری و سطح کشت محصولات عمده استان ۸۷

جدول ۱۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر ۹۲

جدول ۲۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۹۳

جدول ۲۱- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت ۹۴

جدول ۲۲- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان آذربایجان غربی ۹۵

جدول ۲۳-نسبت طلاق به ازدواج در استان آذربایجان غربی ۹۵

جدول ۲۴-تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ۹۶

جدول ۲۵-میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی ۹۷

جدول ۲۶-میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۹۸
جدول ۲۷-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی..... ۹۸
جدول ۲۸- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران..... ۹۹
جدول ۲۹- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده ۱۰۰
جدول ۳۰- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم ۱۰۱
جدول ۳۱-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۱۰۱
جدول ۳۲- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر) ۱۰۲
جدول ۳۳- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد).....۱۰۳
جدول ۳۴- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر) ۱۰۳
جدول ۳۵- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع.....۱۰۴
جدول ۳۶-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر).....۱۰۵
جدول ۳۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۰۶
جدول ۳۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۰۷
جدول ۳۹- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان آذربایجان غربی و کل کشور.....۱۰۸
جدول ۴۰- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان آذربایجان غربی و کل کشور.....۱۰۹
جدول ۴۱- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان آذربایجان غربی و کل کشور.....۱۱۰
جدول ۴۲- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۱
جدول ۴۳- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۲
جدول ۴۴- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۳
جدول ۴۵- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۳
جدول ۴۶- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۴
جدول ۴۷- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۵
جدول ۴۸- توزیع درصدی احساس امنیت در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۶
جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان آذربایجان غربی و کل کشور.....۱۱۶
جدول ۵۰- میانگین سرمایه اجتماعی در استان آذربایجان غربی و کل کشور ۱۱۷

جدول ۵۱- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۱۱۸
جدول ۵۲- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۱۱۸
جدول ۵۳- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی ۱۱۹
جدول ۵۴-سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر) ۱۲۰
جدول ۵۵- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۱۲۰
جدول ۵۶- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر) ۱۲۱
جدول ۵۷- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۱۲۱
جدول ۵۸-سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی(صد هزار نفر) ۱۲۲
جدول ۵۹-تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ .....۱۲۲
جدول ۶۰-سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ .....۱۲۳
جدول ۶۱-شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی ۱۲۵
جدول ۶۲- مناطق کمتر توسعه یافته استان آذربایجان غربی ۱۲۸
جدول ۶۳- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی) ۱۳۲
جدول ۶۴- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان آذربایجان غربی ۱۳۴
جدول ۶۵- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان آذربایجان غربی ۱۴۱
جدول ۶۶- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۴۷
جدول ۶۷- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۵۷
جدول ۶۸- تغییرات تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۵۸
جدول ۶۹- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۹۵ .....۱۶۱
جدول ۷۰- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان آذربایجان غربی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۶۳
جدول ۷۱- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان آذربایجان غربی با کشور ۱۶۵
جدول ۷۲- درصد رشد سالانه جمعیت استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت.....۱۶۸
جدول ۷۳- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان آذربایجان غربی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی ۱۷۵
جدول ۷۴- نسبت جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ .....۱۷۸
جدول ۷۵- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۸۱
جدول ۷۶- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی ۱۸۴

جدول ۷۷- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۸۵
جدول ۷۸- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان آذربایجان غربی برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ..... ۱۸۹
جدول ۷۹- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۹۰
جدول ۸۰- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۹۲
جدول ۸۱- مقایسه امید به زندگی کل کشور و استان آذربایجان غربی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ ..... ۱۹۴
جدول ۸۲- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان آذربایجان غربی تا سال ۱۴۱۵ ..... ۱۹۵
جدول ۸۳- آمار تعداد دانش‌آموزان، معلمان و فضای آموزشی در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ ..... ۲۰۱
جدول ۸۴- وضعیت نرخ باسوادی در استان آذربایجان غربی ۲۰۵
جدول ۸۵- نمای کلی وضعیت استان آذربایجان غربی در مقایسه با کشور در سال ۹۸ ..... ۲۱۱
جدول ۸۶- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۲۱۳
جدول ۸۷- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان آذربایجان غربی از کشور ۲۱۵
جدول ۸۸- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۲۱۶
جدول ۸۹- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان آذربایجان غربی از کشور ۲۱۸
جدول ۹۰- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور ۲۲۰
جدول ۹۱- سهم استان آذربایجان غربی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور ۲۲۱
جدول ۹۲- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان ۲۲۴
جدول ۹۳- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان ۲۲۶
جدول ۹۴- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان ۲۲۷
جدول ۹۵- عملکرد تجاری منطقه آزاد ماکو(میلیون دلار) ۲۲۹
جدول ۹۶- نرخ مکمل گری شهرستان استان آذربایجان غربی ۲۳۰
جدول ۹۷- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۳۳
جدول ۹۸-تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۲۳۴
جدول ۹۹-جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ..... ۲۳۶
جدول ۱۰۰- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان آذربایجان غربی ۲۴۰
جدول ۱۰۱-روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ..... ۲۴۳

جدول ۱۰۲- توزیع شهرهای و جمعیت شهری استان بر اساس عوامل طبیعی و دسترسی به راه‌ها ۲۴۹
جدول ۱۰۳-تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ ..... ۲۵۳
جدول ۱۰۴- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور ۲۵۶
جدول ۱۰۵- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲ ..... ۲۶۵
جدول ۱۰۶- تعداد گردشگران وارد شده به استان آذربایجان غربی(نفر) ۲۹۲
جدول ۱۰۷- سهم مکانی شهرستان‌های استان آذربایجان غربی ۳۰۲
جدول ۱۰۸- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی استان آذربایجان غربی ۳۰۳
جدول ۱۰۹- ضریب تمرکز فعالیت‌های صنعتی در شهرستان‌های استان ۳۰۴
جدول ۱۱۰- جاذبه طبیعی و گردشگری استان آذربایجان غربی ۳۰۸
جدول ۱۱۱- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۳۱۵
جدول ۱۱۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۳۲۰
جدول ۱۱۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۳۲۱
جدول ۱۱۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۳۲۳
جدول ۱۱۵- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۳۲۴
جدول ۱۱۶- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۳۲۵
جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۲۶
جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۲۷
جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۳۲۸
جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی استان آذربایجان غربی در عرصه اقتصادی ۳۲۹
جدول ۱۲۱- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه آذربایجان غربی ۳۳۱
جدول ۱۲۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۳۳۶
جدول ۱۲۳- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۳۴۰
جدول ۱۲۴- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط‌زیستی توسعه فضایی استان ۳۴۲
جدول ۱۲۵- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۳۴۴
جدول ۱۲۶- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۳۴۸
جدول ۱۲۷- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان آذربایجان غربی در محورهای مختلف ۳۵۳

فهرست شکل‌ها

شکل ۱- روند کاهش وسعت دریاچه ارومیه به روایت تصاویر ماهواره‌ای ۶۶
شکل ۲- وضعیت مکمل بودن فعالیت‌های صنعتی استان ۲۳۱
شکل ۳- شاخص فناوری اطلاعات در استان آذربایجان غربی ۱۳۹۹ ..... ۲۶۲
شکل ۴- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۲۹۴
شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان آذربایجان غربی ۲۹۵

فهرست نمودارها

نمودار ۲- میانگین دمای سی‌ساله استان ۵۳

نمودار ۳- میانگین دمای سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۵۳

نمودار ۴- میزان بارندگی سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۵۶

نمودار ۵- میانگین رطوبت سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۵۷

نمودار ۶- نمودار میانگین سالانه حداکثر سرعت وزش باد ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۵۸

نمودار ۷- میانگین سالانه ساعات آفتابی ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۵۹

نمودار ۸- تعداد روزهای یخبندان ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۶۰

نمودار ۹- وضعیت بهره‌برداری آبخوان‌های استان ۶۳

نمودار ۱۰- سهم مساحت عرصه‌های جنگلی ۶۹

نمودار ۱۱- میزان ذخایر مواد معدنی استان‌های برتر کشور ۷۱

نمودار ۱۲- درصد ذخیره انواع مواد معدنی در استان ۷۱

نمودار ۱۳سهم انواع اراضی در استان آذربایجان غربی ۸۰

نمودار ۱۴-روند تغییرات افزایش مطلق تعداد جمعیت کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۵۷

نمودار ۱۵- تغییرات تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵.....۱۵۸

نمودار ۱۶- روند تغییرات افزایش مطلق تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۵۹

نمودار ۱۷- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان آذربایجان غربی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ .....۱۶۰

نمودار ۱۸- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان آذربایجان غربی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۶۳

نمودار ۱۹- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان آذربایجان غربی با کشور ۱۶۶

نمودار ۲۰- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان آذربایجان غربی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵ .....۱۶۹

نمودار ۲۱- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان آذربایجان غربی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵ ....۱۶۹

نمودار ۲۲- هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۶۵ .....۱۷۰

نمودار ۲۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۸۵ .....۱۷۱

نمودار ۲۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۹۵ .....۱۷۲

نمودار ۲۵- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان آذربایجان غربی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۷۶

نمودار ۲۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان آذربایجان غربی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۷۶
نمودار ۲۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان آذربایجان غربی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ .....۱۷۷
نمودار ۲۸- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ .....۱۷۹
نمودار ۲۹- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۸۲
نمودار ۳۰- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۸۲
نمودار ۳۱- خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵.....۱۸۴
نمودار ۳۲- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ .....۱۸۷
نمودار ۳۳- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ .....۱۸۷
نمودار ۳۴- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ .....۱۸۸
نمودار ۳۵- میزان باروری کل استان آذربایجان غربی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶ .....۱۹۱
نمودار ۳۶- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان ۲۳۴
نمودار ۳۷- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ .....۲۳۸
نمودار ۳۸- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور ۲۵۳
نمودار ۳۹- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان ۲۷۴

فهرست نقشه‌ها

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های هم‌جوار ۴۲

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان آذربایجان غربی ۴۵

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان آذربایجان غربی ۴۸

نقشه ۴- طبقات شیب استان آذربایجان غربی ۴۹

نقشه ۵- اقلیم استان آذربایجان غربی ۵۱

نقشه ۶- خطوط هم‌دما استان آذربایجان غربی ۵۴

نقشه ۷- خطوط هم بارش استان آذربایجان غربی ۵۶

نقشه ۸- موقعیت گسل‌های اصلی استان آذربایجان غربی ۷۵

نقشه ۹- پهنه‌بندی خطر زمین‌لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ..... ۷۶

نقشه ۱۰- اطلس سیل ایران و استان آذربایجان غربی ۷۹

نقشه ۱۱- کاربری اراضی استان آذربایجان غربی ۸۱

نقشه ۱۲- مناطق تحت حفاظت محیط‌زیست استان ۸۵

نقشه ۱۳- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۵ ..... ۲۴۴

نقشه ۱۴-پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان آذربایجان غربی ۲۵۸

نقشه ۱۵-شبکه حمل و نقل استان آذربایجان غربی ۲۶۱

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریبا نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرسان ساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان آذربایجان غربی، سرزمین مجاهدت‌های خاموش (مقام معظم رهبری مدظله‌العالی) و سرزمین خوشه‌های طلایی و مهد ادیان، هشتمین استان کشور از نظر جمعیتی است و سهم مساحت آن معادل ۲/۳ درصد از کشور

می‌باشد. بنا بر شرایط اقلیمی مطلوب و قابلیت‌های بالقوه منابع طبیعی و انسانی، از دیرباز به عنوان یکی از استان‌های محوری کشور در زمینه کشاورزی، دام‌پروری و پروتئینی به حساب می‌آمده است؛ به بیانی، به دلیل برخورداری استان آذربایجان غربی از اقلیم مناسب، امکان کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی و نیز امکان توسعه صنایع جانبی و تبدیلی فراهم شده است. این استان از دیرباز در بخش خدمات صادرکننده و ارائه دهنده خدمات بوده است. وجود دروازه ریلی(ریل رازی) و امتداد آن تا مرز ترکیه جهت گسترش مبادلات تجاری، امکان بهره-گیری از مناطق آزاد، وجود مرز بازرگان و هم‌جواری مرزی با سه کشور آذربایجان، ترکیه و عراق، وجود بازارچه و گمرکات مرزی، بهره‌مندی از پتانسیل بالای معدنی، جاذبه‌های فراوان و ظرفیت‌های بالای گردشگری از جمله دیگر ویژگی‌ها و مزیت‌ها این استان است که راه را برای حصول به توسعه هموار می‌سازد؛ اما با وجود این قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان در حال حاضر از لحاظ توسعه‌یافتگی و پیشرفت در سطح مطلوبی قرار ندارد.

به طوری که در نظام مدیریتی نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان را با مشکلات عدیده‌ای مواجه کرده است. از لحاظ طبیعی، روند رو به اضمحلال اکوسیستم دریاچه ارومیه و کاهش کمیت و کیفیت منابع آب آسیب‌های جبران‌ناپذیری به محیط‌زیست و اقتصاد و سکونتگاه‌های شهری و روستایی وارد نموده است. این استان از نظر مخاطرات طبیعی به‌ویژه سیل و زمین‌لغزش جزو نقاط آسیب‌پذیر کشور است و کم‌توجهی به رهیافت تاب‌آوری و مدیریت پایدار، آن را با بحران‌ها و خسارات بسیاری روبرو خواهد کرد. افزون بر مخاطرات طبیعی در محیط‌زیست، الگوی کشت نامناسب و تخریب گسترده باغ‌ها و اراضی نیز استان را به خطر می‌اندازد.

نظام سکونتگاهی و به‌ویژه نظام شهری استان نامتعادل است و تمرکز جمعیت به سمت الگوی نخست شهری در شهر ارومیه است. سرانه تولید ناخالص داخلی پایین و کارکرد منطقه آزاد ماکو ضعیف است؛ به گونه‌ای که در تمامی سال‌های مورد بررسی تراز بازرگانی این منطقه منفی بوده و به عبارتی نقش صادرکننده این مناطق که هدف اصلی ایجاد مناطق آزاد است، کم‌رنگ شده است و نقش تبدیل شدن به دروازه واردات کالا افزایش یافته است. همچنین وجود پدیده قاچاق و اشتغال غیر رسمی اقتصاد استان را با چالش‌های سنگینی مواجه ساخته است. در این استان ارزش‌های فرهنگی همچون تعلق و عرق ملی رو به زوال است آسیب‌ها و مسائل اجتماعی همچون طلاق، مصرف و قاچاق مواد مخدر رو به افزایش است. موازنه مهاجرتی استان منفی است و نرخ باروری پایین بوده و نقاط روستایی جمعیت خود را از دست می‌دهند. واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این

اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان آذربایجان غربی در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-٤- مواد و روش‌ها

۱-٤-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن

محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرفت تر و گسترده پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد(Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی[1] آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی[2] می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک–روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-٤-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

---

[1]- Methodological pluralism or eclecticism
[2]- Mono-method approach

۱-٤-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی[3] بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-٤-٤- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فربه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا متون، فصول کتاب‌ها،

3- Sequential

مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی[۴] تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد[۵]

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل‌قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell,1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

4- Conceptual analysis
5- Document analysis

فصل دوم

تحلیل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش شرط‌های موفقیت و تحقق‌پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی یا سیاست‌گذار را بر کنترل نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، سند توسعه ملی آذربایجان غربی ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان آذربایجان غربی - مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۵، برنامه آمایش آذربایجان غربی - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۹ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ایجاد توازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه به شهرهای بزرگ	- جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (به‌ویژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی‌سوادی و سطح مرگ و میر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در پهنه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تدوین برنامه‌ها و سازوکارهایی در خصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین - جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکا به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ	- ترغیب توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها - متنوع سازی اقتصاد روستایی و حمایت کارآفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی - ایجاد توازن در پراکنش فضایی جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی به منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ - حمایت و توسعه بخش خصوصی با سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش‌بنیان و تولیدات صنعتی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان	- جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلان‌شهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجرفرست
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت - هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار - تشویق و بازدارندگی به منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت	- ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف - مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نیل به نسبت جانشینی و سلامت - کاهش نرخ مرگ و میر و طلاق در استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
		- تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به‌ویژه کلان‌شهرها	- ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان به‌ویژه در شهرهای کوچک و میانی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلان‌شهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت	- برقراری توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه یافته - جلوگیری یا کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه‌ای و سیستمی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان به‌ویژه در عرصه‌های اقتصادی - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق روستایی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد متمرکز بزرگ‌ترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهواره‌ای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی	- رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) - ترغیب خوداتکایی اقتصادی-اجتماعی شهرهای اقماری - حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه برای نسل‌های جوان - ایجاد مراکز تسهیل گر جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- عدم احداث شهرهای جدید - جلوگیری از تمرکز جمعیت و فعالیت در چند شهر بزرگ - گسترش شهرها در زمین‌های با قابلیت سکونت - جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح‌ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی - تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه‌ای و محلی برای منطقه ساحلی	- جلوگیری از پراکنده‌رویی شهرها و مناطق روستایی و توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد و ساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)
سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل	۱۳۸۵	- ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی - قانونمند کردن شیوه بهره‌برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی	- حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
کشور- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی		- جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها نواحی ساحلی	- توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و با ضابطه در نوار ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند به‌واسطهٔ ساخت و سازها - ایجاد محدودیت‌های محیط‌زیستی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند به ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری	- ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان‌قیمت، اعتبارات کم‌بهره و ...) به جوانان تحصیل‌کرده به منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس‌بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲ -راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارایی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی	- جلوگیری از تورم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم‌کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کارکردها و جریان‌های مکمل گر در استان به‌ویژه در شهرها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادها- تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی - توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور - هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت‌پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کارآفرینی ، نوآوری و استعدادهای فنی و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت و گاز به دارایی‌های مولد	- جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداری بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربر به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیرضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
			- واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم‌افزا، مسئول، متعهد و آینده‌نگر - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - پرهیز از واردات کالاهای غیرضروری به استان - تغییر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش‌بنیان - سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات مدرن‌تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	- توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان - ارتقای بهره‌وری در اقتصاد - سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت همه‌جانبه‌ی نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه‌ی اقتصادی کشور - افزایش ارزش‌افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمدهای مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش‌افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی	- ترغیب سرمایه‌گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش‌بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادها و تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن - شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری - صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور	- تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی - حمایت از نقش‌آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی - خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - پرهیز از واردات کالاهای غیرضروری به استان و حمایت از صادرات - حمایت و ترغیب کارآفرینی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیت‌های نسبی کشور - توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی - باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری – صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌های مناطق کشور - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای - تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک - توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های معدنی کشور - افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز - توسعه صنایع پشتیبان حمل و نقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل و نقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد - تأکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور	- توسعه و تقویت خدمات و زیرساخت‌های بنادر و محدوده پس‌کرانه‌ای بنادر - جلوگیری و کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - تقسیم‌کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - ایجاد انطباق بین ویژگی‌های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی - تولید کالاها و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه‌ای و مزیت رقابتی و نسبی - توسعه گردشگری پایدار و اجتماع‌محور - نیازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه‌ای به‌ویژه در عرصه دریایی - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع و خدمات دانش‌بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی - مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از منابع نفت و گاز منطقه - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط‌زیستی و با توجه مزیت‌های رقابتی و نسبی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
مطالعات آمایش سرزمین ـ مقدماتی ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	– گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی – ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صنعت و معدن – توسعه بخش صنعت – اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کریدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور – رعایت ملاحظات محیط‌زیستی در استقرار صنایع – ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تخلیه، نگهداری و توزیع کالا – ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور – حفظ محیط‌زیست در راستای توسعه اکوتوریسم – جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری – تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفرجگاهی – تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی – افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته‌بندی – طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید – ایجاد مجتمع‌های دام‌پروری صنعتی و نیمه‌صنعتی – بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور – ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی – محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فراوری شده و صنعتی – توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید	– اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی – اولویت‌دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی – توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی آستارا و بندر انزلی – اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان – ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات – توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی – تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته – ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی – تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان – اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی – جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها – ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی – ایجاد امکانات و خدمات متمرکز گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی – افزایش ظرفیت‌های بنادر استان – اجتناب از استخدام نیروی کار غیرمتخصص در بخش صنعت و معدن – اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی – مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی – اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی – ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها – جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد با سازوکارهای مختلف – تقویت پیوندهای بین بخشی در صنایع استان و افزایش مکمل گری و سینرژی
ضوابط ملی آمایش	۱۳۹۴	– رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های	– جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیک

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین		آن - تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - اولویت برداشت از میادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی - سازمان‌دهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین - تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها - محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا - ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها - ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت - توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی - شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش - توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در جوار بنادر اصلی - ساماندهی مجتمع‌های صنعتی اعم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی - توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر - توسعه صنایع تولیدکننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - استقرار صنایع فرآوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخایر معدنی - توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر - ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین - سیانت و استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به منظور رونق گردشگری - عدم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کریدورهای علم و فن‌آوری و مراکز	- جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی - امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط‌زیستی و با توجه مزیت‌های رقابتی و نسبی - منع کامل خام فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره‌ی ارزش‌افزوده محصولات - انعقاد قراردادها و تفاهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد - بازاریابی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان - جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ارائه مشوق‌ها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات شناورهای سطحی، زیرسطحی، اثرسطحی و صنایع فراساحلی به‌ویژه در نزدیکی بنادر و مناطق آزاد - حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور - حمایت از مشاغل ایجادی حاصل از طرح‌های فن آورانه و دانش‌بنیان در صنعت دریایی - هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی دریایی - افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی - جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی - شناسایی تقاضای کالاها و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی - تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش‌افزوده بخش معدن استان - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتر

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		تخصصی ICT	
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره‌برداری‌های کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آن‌ها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد مؤسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده‌تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق برون ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر	- جلوگیری از توسعه صنایع به صورت پراکنده - اصلاح نظام مالکیت اراضی و حمایت و توسعه تعاونی‌های کشاورزی - استفاده کارآمدتر از منابع آب و خاک - تغییر اقتصاد تک‌محصولی شهرهای کوچک و روستاشهرها به اقتصادی متنوع و پویا - جلوگیری از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای مزیت رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کارآفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تمرکز خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضرورت ساماندهی توزیع و استقرار آن
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- به حداقل رساند هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون افزا، مکان‌یابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتا کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر	- عدم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزای نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش‌دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان مراکز رشد تعادل‌بخش - کنترل و محدودسازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی‌برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- جذب شرکت‌های معتبر جهانی و منطقه‌ای در زنجیره تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناورانه و نوآورانه - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلایندگی و عوارض ارزش‌افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره‌گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد تمرکز زدایی و اثربخشی مدیریت اجرائی در مراکز	- بازاریابی گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		استان‌ها و جهت زمینه‌سازی، تعادل‌بخشی، توازن و آمایش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، به‌نژادی و به‌زراعی - مصرف بهینه سموم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی(کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی - ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع‌تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی - ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشان‌های تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی - افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد شورای معادن در هر استان - منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی - تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن	بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط‌زیستی و مزیت‌های رقابتی - جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی - ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط - جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده - جلوگیری از خام فروشی مواد معدنی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش - افزایش آگاهی‌های محیط‌زیستی و شغلی کشاورزان استان - ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی - افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی
طرح جامع گردشگری ملی- سازمان ایران‌گردی و جهانگردی	۱۳۸۰	- توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - توسعه محصولات گردشگری - توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت	- توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب‌کننده گردشگری و تجارت - توسعهٔ بازارهای علاقه‌مند به سفرهای دریایی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
			- افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقامتگاه‌های ارزان‌قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی
سند توسعه ملی آذربایجان غربی	۱۳۸۴	- شبکه‌های آبیاری و زهکشی و روش‌های نوین آبیاری با مشارکت بهره‌برداران ذینفع. - مهار آب‌های خروجی، استفاده از آب‌های مشترک و انتقال آب‌های مرزی استان به حوزه‌های داخلی، مهار ،توسعه و بهره‌برداری از منابع آب سطحی هماهنگ با نیازهای پایین دست و در چارچوب ظرفیت حوضه آبریز. - توسعه باغات و کشت محصولات صنعتی کشاورزی، دام‌پروری صنعتی و آبزی‌پروری. - ایجاد و گسترش واحدهای بزرگ‌مقیاس صنعتی (فلزی، الکترونیکی، شیمیایی) و معدنی (فرآوری معدنی) با گرایش صنایع صادراتی قابل رقابت در عرصه جهانی با تکیه بر استفاده از فن‌آوری‌های برتر به عنوان صنایع پیشرو و محرک توسعه استان با مشارکت مؤثر بخش‌های دولتی و عمومی غیردولتی و توسعه صنایع تبدیلی کشاورزی، غذایی، دارویی و نساجی و پوشاک. - حمایت مؤثرتر نظام بانکی از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در صنعت استان و اعطای تسهیلات و امکانات و مشوق‌های مناسب به سرمایه‌گذاران از سوی دولت. - گسترش فعالیت‌های نوین بازرگانی و فراهم نمودن امکانات و تسهیلات لازم برای توسعه فعالیت‌های بازرگانی داخلی و خارجی. - بهره‌گیری از موقعیت منحصر به فرد مرزی استان برای ایجاد منطقه آزاد تجاری در چارچوب سند ملی توسعه مناطق آزاد. - ایجاد زیربناهای مناسب و تسهیلات لازم برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و غیردولتی در زمینه صنعت گردشگری و ارتقاء خدمات فرهنگی و هنری. - گسترش ظرفیت‌های جدید زیربنایی در زمینه شبکه راه‌های ارتباطی سریع درون استانی، بین منطقه‌ای و فراملی، توسعه گازرسانی به شهرها و صنایع و تأمین انرژی برق و توسعه ارتباطات مخابراتی. - تقویت بنیان‌های شهری (به‌ویژه شهرهای کوچک) در نواحی شمال و جنوب	- مدیریت منابع آب در بخش‌های مختلف اقتصاد و توجه به آب مجازی - آمایش کشاورزی و تعیین الگوی کشت بهینه - ایجاد ارزش‌افزوده بر منابع معدنی استخراج شده و جلوگیری از خام فروشی آن - استفاده از فناوری‌های نوین کشاورزی جهت بالا بردن بهره‌وری تولیدات - معافیت‌های مالیاتی برای سرمایه‌گذاران بخش صنعت و کشاورزی - برقراری نظام آبیاری کارآمد و جلوگیری از هدررفت آب - استفاده از تکنولوژی‌های جدید آبیاری - ساماندهی بازارچه‌های مرزی استان - احداث شهرک‌های صنعتی و فرآوری محصولات زراعی و دامی استان

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		استان و توسعه مراکز جمعیتی روستایی دارای اولویت. - تقویت ارومیه با توسعه خدمات برتر اجتماعی، فنی و مهندسی به عنوان شهر با عملکرد فرا منطقه‌ای و منطقه‌ای و شهرهای خوی، مهاباد و میاندوآب و نقده به عنوان مراکز با عملکرد ناحیه‌ای. - توانمندسازی مناطق حاشیه‌ای شهرهای بزرگ استان. - ایجاد سازوکارهای لازم و حمایت از افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید. - ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره‌مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی. - حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها و ایجاد و گسترش شهرک‌ها و مجتمع‌های تعاونی. - بسترسازی مناسب برای افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان در روند توسعه استان. - نهادینه‌کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف آب. - ایجاد زمینه‌های لازم برای جلب مشارکت مردمی و بخش خصوصی در بهره‌برداری و مدیریت آب.	
مسئله‌شناسی راهبردی در استان آذربایجان غربی مرکز بررسی‌های استراتژیک	۱۳۹۵	- اجرای طرح دفتر عمران سازمان ملل متحد در تمامی حوزه آبریز دریاچه ارومیه - افزایش نرخ اشتغال در بخش‌های صنعت و خدمات - ایجاد و ساماندهی تشکل‌های آب بران - لایروبی کانال‌ها و نهرهای انتقال آب افزایش بهره‌وری در مراحل مختلف کاشت، داشت و برداشت - جابجایی اعتبارات تخصیص‌یافته برای مطالعه و ساخت سدهای جدید به سمت لایروبی و بهسازی - کانال‌های انتقال آب موجود، تکمیل شبکه‌های انتقال آب سدهای فعلی، - اجرای شبکه‌های زهکشی و افزایش راندمان آبیاری در بخش کشاورزی استان - ایجاد و توسعه خوشه‌های صنعتی در استان	- استقرار شهرک‌های صنعتی برای ایجاد ارزش‌افزوده در بخش کشاورزی - ایجاد نهادهای لازم خدماتی برای حفظ و ترمیم سیستم‌های آبیاری - استفاده از تکنولوژی در کشاورزی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- گسترش صنایع استان بر مبنای صنایع پاک و متناسب با آمایش استان - تشویق واحدهای صنعتی به اختصاص بخشی از تولید خود به محصولات دانش‌بنیان و ارتقای فناوری این واحدها - الزام اتصال فاضلاب شهرک‌های صنعتی به شبکه‌های بازیافت آب و عدم استقرار صنایع آب بر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی فاقد زیرساخت تصفیه‌خانه - تسریع در تصویب قانون جلوگیری از خام فروشی مواد معدنی - تکمیل راه آهن مهاباد-ارومیه	
برنامه آمایش آذربایجان غربی- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۹۹	- بسط زنجیره‌های فعالیت درون و برون بخشی مبتنی بر ارتقای مزیت‌های رقابتی استان و توسعه شبکه‌ای زیرساخت - ارتقای شاخص‌های رقابت‌پذیری در رقابت با مراکز اقتصادی مشابه در کشورهای پیرامونی و تنوع‌بخشی به کارکردها و افزایش تاب‌آوری اقتصادی استان - خلق مزیت‌های جدید مبتنی بر نقش دروازه‌ای استان و ظرفیت‌های گردشگری آن - قابلیت افزایی و تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی در استان - مدرن‌سازی روابط تولید و ارتقای ارزش‌افزوده فعالیت‌های اقتصادی در پیوند با کریدور غرب کشور و تقویت ارتباط و تعاملات فزاینده درون و برون استانی - تخریب خلاق تعادل سطح پایین موجود در استان و قطبیت بخشی به کانون‌های توسعه در پیوند با یکدیگر در حوزه زنجیره لجستیک، ترانزیت، فرآوری معادن، کشاورزی نوین، گردشگری با گرایش به اقتصاد دانش‌بنیان و در ارتباط با کریدورهای ملی و بین‌المللی - ارتقای رقابت‌پذیری و بسط عدالت فضایی در تمامی عرصه‌های استان - فعال‌سازی ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی مغفول - تحول در ساختار بهره‌برداری از منابع بیولوژیک و منابع فیزیکی مبتنی بر توان سرزمینی - خلق مزیت‌های اقتصادی در ارتباط با کریدورهای ملی و بین‌المللی	- تکمیل زنجیره‌های تولید و ارزش - کاهش تهدیدات اقتصادی شهرهای فرامرزی - بهره‌گیری خردمندانه از قابلیت‌های گردشگری - افزایش تنوع و کارکردهای اقتصادی استان - ارتقای نقش لجستیکی و ترانزیتی استان - ارتقای سطح فناوری واحدهای تولیدی - جلوگیری از خام فروشی منابع معدنی و تکمیل زنجیره تولید و ارزش - شناسایی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های نوین و بهره‌گیری از آن‌ها - جلوگیری از تخریب محیط‌زیست
سند ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۹	- ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان	- اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
		- تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گذرره‌های ترانزیتی منطقه‌ای و بین‌المللی - شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور در بازارهای جهانی به‌ویژه در زمینه انرژی - تنوع‌بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط‌زیست - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط‌زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل‌دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آوازهٔ میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران	- توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند - استفاده کارآمد از قابلیت‌های ترانزیتی ملی و منطقه‌ای - اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تأمین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار با قابلیت‌ها - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از نابودی محیط‌زیست و پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای سینرژی و مکمل‌گرایی صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - تکمیل زنجیره تولید و ارزش بخش شیلات - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری - تکمیل زنجیره ارزش و تولید طیور و دام‌پروری

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از بنادر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست	- افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط‌زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط‌زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی بنادر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- تسهیل بهره‌گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احتراق سوخت‌ها - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی	- به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقلیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- توسعه و تجهیز گزیده‌ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل و نقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش‌بینی شده - رفع تنگناهای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخورداری از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخورداری از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آن‌ها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل و نقل بین‌المللی	- کاهش عدم تعادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان - استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان - خلق دسترسی دربرگیرنده به زیرساخت‌ها به‌ویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی - غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب بین شهری و درون شهری - استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور - به کار گیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک	- بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیربناهای ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دورکاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت‌دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش	۱۳۹۴	- فراهم‌سازی زمینه‌ها، امکانات و زیرساخت‌های موردنیاز به منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه - توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور - توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر - تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور	- توسعه و تجهیز زیربناها و تسهیلات موردنیاز برای بهره‌گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان - توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر

سرزمین		– توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور – فراهم‌سازی بسترهای مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده – تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی – ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت – بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها – ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوان‌داری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست	– توسعه بنادر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها – جلوگیری از مصرف بی‌رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک – جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها – جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سپیدرود در سطح استان – افزایش بهره‌وری در استفاده از آب – اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری با هدف ارتقای منابع آبی استان
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	– ایجاد شبکه راه‌های مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی – توسعه زیربناهای حمل و نقل در مناطق ممتاز	– ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه‌ای – کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی – توسعه حمل و نقل زمینی به‌ویژه در مناطق اولویت‌دار
سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور	۱۳۸۵	– ممنوع کردن استفاده‌های اختصاصی از حریم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن – تجهیز اسکله‌ها و بنادر صیادی، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی – توسعه و تجهیز مبادی ورود و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره‌برداری از بنادر	– جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه و تملک اراضی ساحلی – توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان – افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف – جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره‌گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ... – تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل به منظور بهره‌گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	– ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی – استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی – تکمیل زیربناها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی – کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی – افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاه‌ها – تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب(هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه – افزایش سهم نیروگاه‌های تجدیدپذیر و پاک – جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین‌المللی – واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی – جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل و نقل ریلی – حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی – تکمیل و اجرای طرح‌های(پروژه‌های) حمل و نقل ریلی، دوخطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر – اصلاح الگوی مصرف به‌ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن	– جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف – جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی – کاهش سطوح آلاینده‌ها و آلودگی‌های انسانی – جلوگیری از خام فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان – افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی – افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاه‌های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه – کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو – ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جذب سرمایه‌گذاری‌ها – توسعه حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی – توسعه سیستم حمل و نقل ریلی برقی در استان – ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن

جدول ٤- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فراملی هریک از آن‌ها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، بنادر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار متعادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطوح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت سوانح طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه	- کاهش پیوندها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی -
ضوابط ملی آمایش سرزمین- مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه‌سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - بهره‌برداری از شبکه نسبتا توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم‌کار تخصصی بین آن‌ها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل و نقل و ترانزیت و استفاده از فن‌آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور	- جلوگیری از تراکم بیش از حد جمعیت در نقاط محدود - حمایت از شهرهای کوچک و میانی و تنوع‌بخشی به اقتصاد آن‌ها - جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت زیستی - توسعه خدمات نوین و برتر در مراکز سکونتگاهی
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- ایجاد شبکه‌ای سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم‌کار ملی و منطقه‌ای - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاشهر و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنهٔ سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط	- جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی‌عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی

		- توسعهٔ پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعهٔ کشور با تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعهٔ منابع انسانی و تجهیز فضاهای روستایی - توسعهٔ منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعهٔ بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایهٔ پراکندهٔ کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعهٔ فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا - توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی	- جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط‌زیستی و کاهش مشکلات - به جهت لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود: ۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛ ۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهبری، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادلات کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛ ۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به ابر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبری، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید. - تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال‌زا؛ - انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره بری از اراضی قابل کشت؛ - ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها	
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس از طریق آمایش سرزمین، توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی در این مناطق با ایجاد شغل و سکونتگاهی مناسب در روستاها - سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین تعیین شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای	- جلوگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درون افزا - جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و منصفانه

		حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های واقع در داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آن‌ها - تأمین منابع مالی و تسهیلات ارزان‌قیمت و زمین مورد نیاز برای روستائیان - توسعه حمل و نقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناوگان و تجهیزات قطار شهری شهرها و حومه آن‌ها - بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و ساماندهی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از جنگ تحمیلی و استفاده از اراضی رهاشده و ساختمان‌های مخروبه	- کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	- ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، هفتگی و غیره .. - تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهواره‌ای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیه‌ای و دور افتاده - توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری درجه‌بندی شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دورافتاده - عرصه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندار) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی	- جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربناهای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مبدل سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقماری خوداتکا - ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلان‌شهرها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها

جدول ۵-راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متدین، وطن‌دوست، جمع‌گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادها و تشکل‌های منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدین، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تفویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه	- جلوگیری از دین‌گریزی، قانون‌گریزی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصا در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر	- جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین- مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و بر قراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی – فن‌آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی – اسلامی در تعامل با برون‌نگری و اتکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به‌ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی	- جلوگیری از کاهیش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی- اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	- تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛ - ترویج الگوهای رفتاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛ - تقدم پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛ - ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت‌نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیمه درمان کشور؛ - تقویت هماهنگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و	- جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه - ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده - جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همیاری‌های بین بخشی

		ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛ - ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها؛ - اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛ - وضع قوانین برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌درآمد، معتادان و کودکان و نوجوانان؛ - تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛ - طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛ - تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمت، به منظور افزایش کارایی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛ - عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛ - طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح‌بندی، نظام ارجاع و . . .؛ - توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی	- حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر - ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی - ایجاد پیوند نیرومند بین پژوهش و بخش سلامت - جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت - تمرکز بر پیشگیری به جای درمان
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	- افزایش همگرایی و تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی - تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛ - تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سرزمین - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سرزمین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم - توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به‌ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛ - توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجوی آن‌ها بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه‌ای و استانی و کار ویژه‌های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور به‌ویژه کلان‌شهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطوح پایین آموزش عالی به نفع سطوح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضائات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوست نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت قطب‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب	- جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی - ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی - توانمندسازی و مقتدرسازی مردم - تمرکز بر مهارت به جای مدرک - ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی - توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت - آمایش فضایی فضاهای آموزشی - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در حوزه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی
نقشه مهندسی فرهنگی کشور- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۳۹۲	- نهادینه‌سازی فرهنگ تمسک به قرآن و عترت(امام عصر(عج)) و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شعائر الهی، نمادها و آیین‌های اسلامی ـ ایرانی - بازآفرینی نظام فکری، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی(ص) - تبیین، تشکیل، تحکیم، تعالی و ایمن‌سازی خانواده	- توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش‌های خانواده

		- جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت‌شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی– ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر متعهد، تعالی‌بخش، شوق‌آفرین و استکبارستیز و تعمیق درک زیباشناسانه عمومی و بهره‌گیری از ظرفیت هنر در تحکیم فرهنگ اسلامی - ایرانی و گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی) - طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌ای مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام - گسترش تأثیرگذاری و ارزش‌آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - ساماندهی جبهه فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال جنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی	- افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی - توسعه مشارکت‌های مدنی - جلوگیری از غرب‌زدگی و توسعه فرهنگ ایثار و شهادت - گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- افزایش ضریب ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح - کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم - تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی - خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی - بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار - مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان - تأمین نیاز اقشار آسیب‌پذیر و گروه‌های هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن - توسعه فرهنگ کتاب‌خوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته - حمایت از کتاب‌فروشان، ناشران و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از اماکن مذهبی - صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع‌دستی و تشویق و توسعه گردشگری - تقویت و تحکیم جامعه‌ای خانواده محور و تقویت و تحکیم و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن	- جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات - افزایش سرمایه اجتماعی - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی - توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی - جلوگیری از افزایش سکونت‌گاه‌های غیر رسمی - توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر - توسعه مساکن اجتماعی - توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتاب‌خوانی - توسعه تولیدات فرهنگی - جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده

جدول ٦- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	- حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوابق تاریخی	- کاهش وابستگی به منابع تجدیدناپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	- ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور - اعمال دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرایند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع	- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی - کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی - ارتقای مدیریت محیط‌زیستی - ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط‌زیست - استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی - اجتناب از مدیریت چند پارچه و متفرق - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - ایجاد نظام پایش و دیده‌بانی کارآمد
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی "،"حفاظت از محیط‌زیست " و " حراست از میراث فرهنگی " در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن - توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی	- جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های ناپایدار در بخش کشاورزی
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی	۱۳۸۳	- انجام برنامه‌های محیط‌زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط‌زیستی	- جلوگیری از تخریب محیط‌زیست

ـ دفتر آمایش و توسعه پایدار		– ارتقاء فن‌آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سروصدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی – اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی – ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست – ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست‌محیطی قبل از تصویب – ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست‌محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور – الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می‌شوند به تجهیز به سیستم تصفیه فاضلاب – بهره‌برداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی – رعایت معیارهای زیست‌محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های با عملکرد صنعتی – رعایت معیارهای زیست‌محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی – ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس – استفاده از انرژی‌های پاک و جانشین در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها – تقویت مدیریت ملی آب کشور براساس مدیریت جامع و توأمان عرضه و تقاضا درکل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار – هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور – اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛ – اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین‌حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین – تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری – اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال – مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری	– هوشمندسازی حفاظت از محیط‌زیست – ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند – تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست – ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط‌زیست – جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط‌زیستی – کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی – مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب – جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی – رعایت حقابه‌های محیط‌زیستی – جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب
ضوابط ملی آمایش سرزمین‌مصوب هیات وزیران ـ مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	– ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملاحظات محیط‌زیستی – تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (به‌ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بهینه – اعمال مدیریت یکپارچه بر منابع آب – ممنوعیت برداشت بی‌رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور – مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور – رعایت نیازهای پایه محیط‌زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدیدشوندگی آب و ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور – توجه به محدودیت آب در جانمایی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی آب بر در قلمروهای مختلف کشور – رعایت ملاحظات ژئوپلیتیکی و اکولوژیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی – افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا – بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین دست و حفظ حقابه‌های محیط‌زیستی	– جلوگیری از تخریب زمین – کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی – جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی – توسعه دیپلماسی آب – جلوگیری از عدم رعایت حقابه‌های محیط‌زیستی – توسعه صنایع و فعالیت‌ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل – جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب

		رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منابع آب تجدید شونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوان‌داری؛ و شبکه‌های آبیاری و زهکشی پایین دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت‌ها (واحدهای اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره‌وری آب و به‌کارگیری روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه آبخوان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخوان‌داری در حوضه‌های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و جایگزینی در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای، - مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره‌برداری از منابع آب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چندجانبه با کشورهای منطقه به منظور حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محیط‌زیستی (توان اکولوژیک و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنه سرزمین - بیابان‌زدایی و جلوگیری از بیابان‌زایی و تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های شکل‌دهنده ریزگردها - صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی	- صرفه‌جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آن - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی و ریزگردها - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی
مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی کشور: طرح کاربری مطلوب اراضی مناطق ساحلی کشور- وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸	۱۳۵۵	- نوین‌سازی واحدهای بهره‌برداری و بزرگ‌مقیاس نمودن اراضی کشاورزی، افزایش کارایی واحدهای موجود، محدود نمودن کاربرد سموم دفع آفات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم‌های آبیاری - احیا و ضابطه‌مند نمودن بهره‌برداری از منابع طبیعی با تأکید بر صیانت اکوسیستم‌های ملی و ویژه استان - ضابطه‌مند نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه محورهای گردشگری - اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی با کاربری عمومی با تأکید بر احیاء حفظ جنگل‌ها، حریم دریا و رودخانه - توسعه عمودی شهرها و بهره‌گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها	- اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی - جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس اکولوژیکی - اجتناب از توسعه در حرایم - جلوگیری از پراکنده‌رویی شهرها
سیاست‌های کلی محیط‌زیست- حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۴	- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی(از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی - ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط‌زیست - اصلاح شرایط زیستی به منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط‌زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی - پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط‌زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط‌زیست و الزام آنان به جبران خسارت - پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم - تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدید پذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرتع و تنوع زیستی به‌ویژه حیات‌وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع - مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گردوغبار به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده	- اجتناب از بخشی نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت‌های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط‌زیستی - ایجاد نظام پایش کارآمد محیط‌زیستی - بازبینی قوانین محیط‌زیستی - کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور

		میکروبی و رادیواکتیو -گسترش اقتصاد سبز - تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده‌ها - استقرار نظام حسابرسی زیست‌محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست‌محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملی - حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز - تدوین منشور اخلاق محیط‌زیست و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی ـ اسلامی - ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه زیست‌محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست‌بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط‌زیست - گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست‌محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی - تقویت دیپلماسی محیط‌زیست	- توسعه فناوری‌های سبز - ارتقای آگاهی‌های محیط‌زیستی - ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط‌زیستی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- ارزیابی راهبردی محیط‌زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرائی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی - اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور - اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها - تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست - تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی - احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها - اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان - بیابان‌زدایی و کنترل کانون‌های بحرانی آن - تهیه نقشه‌های حدنگاری(کاداستر) منابع طبیعی - اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاغذ، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آن‌ها در ساختمان‌ها و وسایط نقلیه - احیای رویشگاه‌های مرتعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی - تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف - - اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حقآبه به رودخانه‌های مشترک و مرزی - تهیه،تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط‌زیست و گونه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات‌وحش کشور - جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل	- اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تالاب‌ها - جلوگیری از هدررفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند - ایجاد چرخه‌های بسته آب - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی - جلوگیری از نابودی خاک و آبخوان‌ها - مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها - توسعه جنگل‌ها و مراتع - رعایت حقابه‌های محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

استان آذربایجان غربی از منظر جغرافیایی، استانی در شمال غربی ایران و در همسایگی کشورهای عراق، ترکیه و جمهوری آذربایجان (نخجوان) است. این استان با ٤٢٢٢٣ کیلومترمربع وسعت شامل ۲/۳ درصد از مساحت کشور است که از شرق با آذربایجان شرقی، از جنوب و جنوب شرق با استان‌های کردستان و زنجان همسایه است.

دریاچهٔ ارومیه بین دو استان آذربایجان غربی و شرقی واقع شده و این دو استان علاوه بر راه‌های زمینی از طریق راه آبی و نیز راه آسفالت شده‌ای که از میان این دریاچه می‌گذرد با یکدیگر مرتبط هستند.

استان آذربایجان غربی، بر اساس آخرین تقسیمات کشوری دارای ۱۷ شهرستان، ٤٧ شهر، ٤١ بخش و ١١٤ دهستان است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۷: ۲۲). آذربایجان غربی در مسیر یکی از گسل‌های بزرگ ایران قرار دارد و نواحی شمالی آن، به‌ویژه شهرهای خوی و سلماس به لحاظ احتمال وقوع زلزله در قسمت «خطر خیلی بالا» واقع شده‌اند (سازمان نقشه‌برداری کشور، ١٣٩٤: ۳۰).

آذربایجان غربی و شهرهای آن به عنوان بخشی از سرزمین آذربایجان که در طول تاریخ با نام‌های متعددی خوانده شده است، از نواحی تاریخی ایران و دارای

سابقهٔ سکونت و مدنیت از گذشته‌های دور بوده است. در منابع تاریخی از شهرهایی که در حال حاضر در محدودهٔ کنونی آذربایجان غربی واقع شده‌اند، به کرات نام برده شده است. در حدودالعالم از ارومیه با نام «ارمیه» یا «ارمنه» یاد شده که: «شهری بزرگست و آبادان و با نعمت بسیار» و نیز به سلماس و خوی اشاره شده که شهرهایی خرم، آبادان و با نعمت بوده‌اند و به همین گونه ابن‌حوقل و مقدسی نیز در آثار خود چنین آورده‌اند و در نزهةالقلوب مستوفی هم شرح آن آمده است.

آذربایجان غربی، بستر و محل برخورد و شکوفایی تمدن‌ها و فرهنگ‌های مختلف بوده است. در عجایب‌المخلوقات بنیاد ارومیه به زرتشت نسبت داده شده و برخی هم این شهر را زادگاه و محل انتشار عقاید او می‌دانند. آشوریان، ارمنیان، زرتشتیان، ترک‌ها، عرب‌ها و در قرن اخیر روس‌ها و دیگر اشغالگران خارجی در جنگ‌های اول و دوم جهانی، هر یک اثری از خود در این استان برجای گذاشته‌اند. از آن‌جا که نخستین گروندگان به حضرت مسیح (ع) از همین خطه بوده‌اند، لذا ادعای وجود قدیمی‌ترین کلیسای جهان در آن به دور از ذهن نیست (جغرافیای استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۹: ۷).

آذربایجان غربی از نظر تقسیمات کشوری، همواره با آذربایجان شرقی تشکیل استان واحد آذربایجان را تشکیل می‌داده است تا این که در اصلاحیهٔ دومین قانون تقسیمات کشوری در ۱۳۱۶ش، به نام استان چهارم (شامل خوی، ارومیه، مهاباد، مراغه و بیجار) خوانده شد؛ اما دوباره در ۱۳۲۵ش با آذربایجان شرقی

ادغام شد و در نهایت در ۱۳۳۹ مجددا با برخی تغییرات در شهرستان‌های تابعهٔ خود، آذربایجان غربی نام گرفت (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹٤: ١٤).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

استان آذربایجان غربی به دلیل وجود منافع غنی و عظیم آن و نیز توان‌های مثبت طبیعی برای توسعهٔ کشاورزی و دام‌پروری و تأسیس صنایع مهم یکی از استان‌های مستعد کشور است. امکانات فوق همراه با موقعیت جغرافیایی این استان به لحاظ همسایه بودن با سه کشور و دروازهٔ ورود به کشورهای اروپایی و قفقاز، دارای اهمیت بسیاری است. آذربایجان غربی به سبب موقعیت ارتباطی و جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی و تاریخی گردشگری همه ساله پذیرای تعداد زیادی گردشگر داخلی و خارجی است. امکانات رفاهی در ساحل طولانی دریاچهٔ ارومیه، مناظر طبیعی مناطق کوهستانی، آثار متعدد تاریخی نظیر بناهای حکومتی، مسجدها، کلیساها و آتشکده‌ها از جمله قره‌کلیسا که همه ساله پذیرای هزاران زائر مسیحی است، بخشی از جاذبه‌های گردشگری استان است.

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک

مهم‌ترین چالش فعلی استان آذربایجان غربی، مسئله‌ی خشکی دریاچه ارومیه است. دریاچه ارومیه با مساحت ۵۰۰۰ کیلومترمربع دریاچه‌ای وسیع با شوری

زیاد است که در شمال غرب ایران و بین استان‌های آذربایجان غربی و شرقی واقع شده است.

در سال‌های اخیر به دلیل کاهش شدید تراز آب دریاچه که ناشی از عوامل مختلفی از قبیل برداشت بیش از حد از منابع آبی آن، خشکسالی و تغییرات اقلیمی، رشد جمعیت و احداث سدها می‌باشد، قسمت عمده‌ای از آن به شوره‌زار تبدل شده است. بدون شک تداوم این روند بحرانی برای دریاچه ارومیه، خسارات و آسیب‌های جبران‌ناپذیری را بر سلامت و بهداشت ساکنین منطقه و معیشت آن‌ها، تخریب اکوسیستم و سایر مسائل زیست‌محیطی به همراه خواهد داشت. استفاده از روش‌های مؤثر مدیریت منابع آب در کنار مسائل زیست‌محیطی این منطقه، تنها راهکار کاهش اثرات و خسارات این بحران می‌باشد که به دلیل فرا منطقه‌ای بودن اثرات آن نیازمند عزم ملی و حتی بین‌المللی می‌باشد و لازم است که برای نیل به این هدف از مجموعه عوامل و راهکارهای موجود و در دسترس در این راستا استفاده گردد.

از سوی دیگر، توسعه بی‌رویه و انشعابات غیرمجاز را در محدوده‌های خارج از شهر را یکی از تهدیدات اصلی این حوزه دانسته‌اند و اعلام می‌کنند، آب‌رسانی به طرح‌های مسکن مهر و محدوده‌های اضافه شده به شهر ارومیه در افق سال ۱۴۰۰ پیش‌بینی نشده بودند. کاهش حجم آب سد مخزنی شهرچایی ارومیه به ۱۵۵ میلیون لیتر از ۲۲۰ میلیون لیتر و کاهش شدید سطح آب‌های ارومیه نیز وضعیت را با چالشی جدی روبرو کرده است به‌طوری که هم‌اکنون آب ارومیه از ۴۰ چاه و سد شهرچایی تأمین می‌شود ولی ادامه روند مصرف فعلی مسئولان را

مجبور به جیره‌بندی آب خواهد کرد. مصرف روزانه ۱۹۲ لیتر به ازای هر نفر در سال ۹۰ اگرچه در سال ۹۲ به ۱۷۶ لیتر کاهش یافت ولی با کاهش ۲۰ درصدی بارش‌ها این میزان هنوز هم بیش از استانداردهای جهانی و میزان ذخایر آبی استان بوده و نیازمند فرهنگ‌سازی و مدیریت مصرف آب در همه بخش‌های به‌ویژه خانگی است. میانگین مصرف آب کشور ۲۰۰۰ لیتر در ثانیه بوده و این در حالی است که در زمستان این میزان در ارومیه به ۱۷۰۰ لیتر و در تابستان به ۲۷۰۰ لیتر نیز افزایش می‌یابد که این امر در کنار کمبود مخازن ذخیره آب در ارومیه چالشی جدی را به وجود خواهد آورد (عقلمند و عباسی، ۱۳۹۸: ۲).

فصل سوم

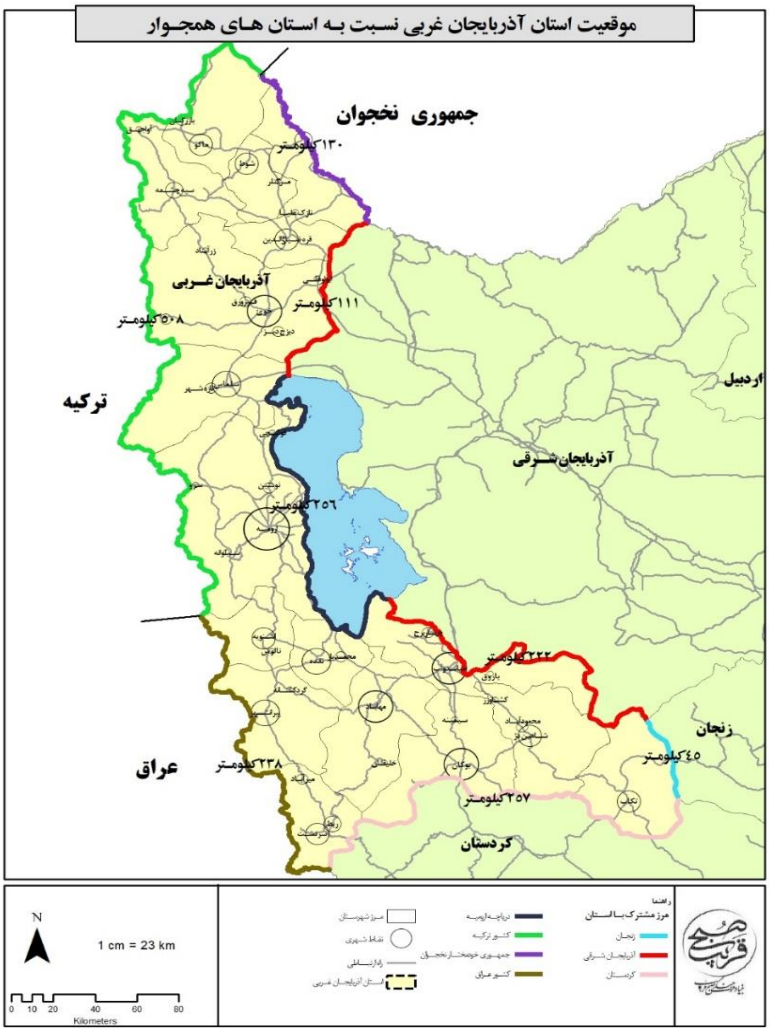
تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها

استان آذربایجان غربی در شمالی‌ترین و همچنین غربی‌ترین نقاط ایران واقع شده است. در واقع، شمالی‌ترین و غربی‌ترین نقاط کشور، منطبق بر شمالی‌ترین و غربی‌ترین نقاط این استان است. آذربایجان غربی در پهنه خشکی دارای وسعت ۳۷۵۴۲ کیلومترمربع و در پهنه آبی دارای ۴۷۰۵ کیلومترمربع که وسعت دریاچه ارومیه است و به طور کامل جزو استان آذربایجان غربی محسوب می‌شود. در مجموع، استان مساحتی برابر با ۴۲۲۲۳ کیلومترمربع داد که ۲/۳ درصد از کل وسعت کشور را شامل شده است. بر اساس آخرین نقشه تقسیمات کشوری استان آذربایجان غربی از شمال به جمهوری خودمختار نخجوان و کشور ترکیه، از جنوب به استان کردستان ، از شرق به استان آذربایجان شرقی و از غرب به کشورهای ترکیه و عراق محدود می‌شود.

با این توصیف استان آذربایجان غربی یکی از استان‌های مرزی ایران است که با سه کشور و سه استان از داخل کشور همسایه است. مجموع طول خطوط مرزی استان آذربایجان غربی با کشورهای هم‌جوار برابر با ۸۷۶ کیلومتر است که بیشترین مرز آن مربوط به طرف شمال و غرب با حدود ۵۰۸ کیلومتر مرز خاکی با کشور ترکیه و کمترین آن از طرف شمال با حدود ۱۳۰ کیلومتر مرز آبی رودخانه ارس با کشور آذربایجان (جمهوری خودمختار نخجوان) است. همچنین این استان از طرف غرب حدود ۲۳۸ کیلومتر مرز خاکی با کشور عراق دارد، طول مرز مشترک با استان آذربایجان شرقی ۳۳۳ کیلومتر، با استان کردستان ۲۵۷ کیلومتر و با استان زنجان نیز ۴۵ کیلومتر است. به این ترتیب، کل خطوط مرزی استان (محیط استان) حئوئ

۱۷۶۷ کیلومتر است که شامل ۲۵۶ کیلومتر مرز آبی(دریاچه ارومیه) و ۱۵۱۱ کیلومتر مرز خشکی است و خطوط مرزی آن با کشورهای هم‌جوار حدود ۵۷ درصد خطوط مرزی خشکی کل کشور با کشورهای هم‌جوار را شامل می‌شود.

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های هم‌جوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

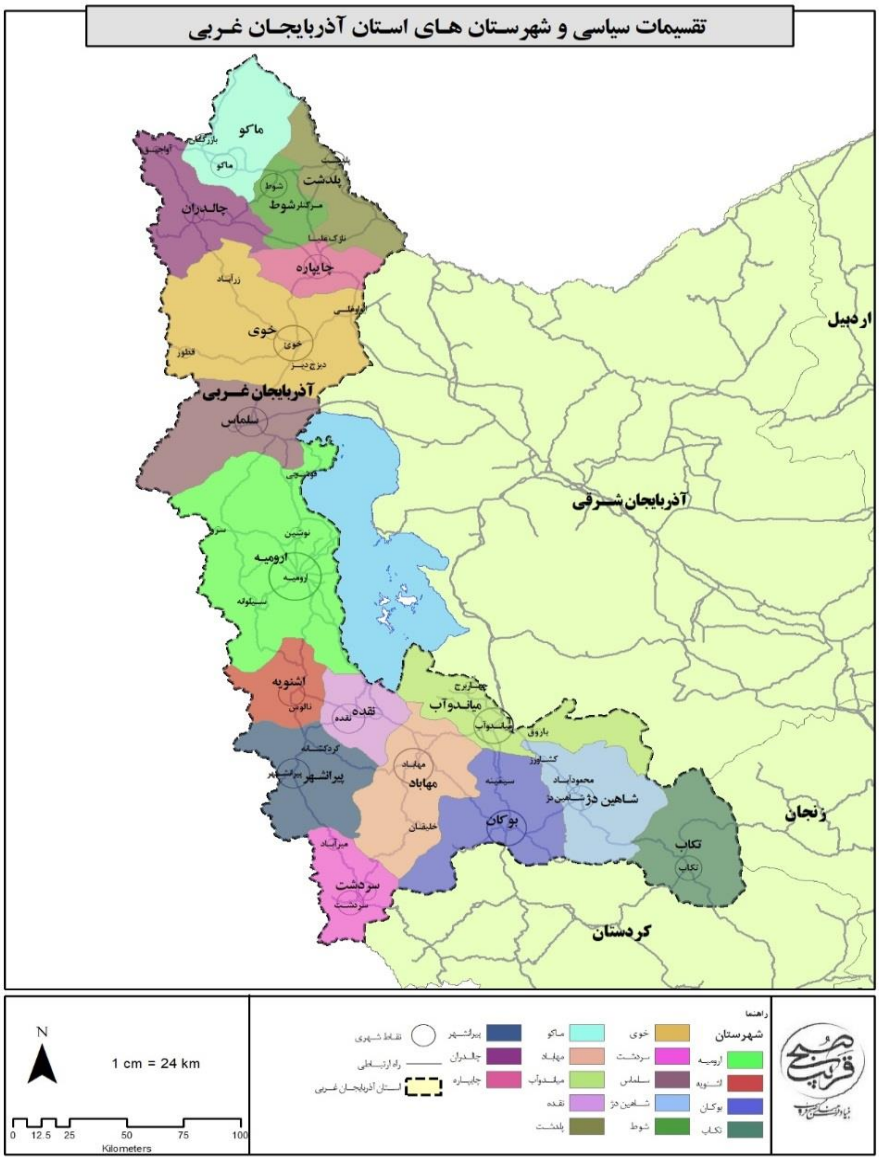
بر اساس سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ و بر اساس تقسیمات کشوری، استان آذربایجان غربی مشتمل بر ۱۷ شهرستان، ۴۱ بخش، ۴۷ شهر، ۱۱۴ دهستان و ۳۶۶۰ آبادی (۳۰۳۷ آبادی دارای سکنه و ۶۲۳ آبادی خالی از سکنه) می‌باشد.

شهرستان ارومیه با مرکزیت شهر ارومیه (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهم‌ترین جایگاه را در بین شهرستان‌های استان دارد. شهرستان‌های ارومیه، خوی و مهاباد به ترتیب بزرگ‌ترین شهرستان‌های استان هستند که این سه شهرستان از نظر مساحتی سهمی بیش از ۳۰ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین مساحت در بین شهرستان‌های استان به ترتیب مربوط به شهرستان شوط و چایپاره است. از نظر جمعیت شهرستان ارومیه با سهم نسبی ۳۰ درصد در سال ۱۳۹۵ پرجمعیت‌ترین و شهرستان چالدران با ۱/۶ درصد از جمعیت استان، کم‌جمعیت‌ترین شهرستان استان هستند.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت (کیلومترمربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
ارومیه	۵۳۲۱	۵	۲۰	۵	۷۲۷	۶۴۴	۸۳
اشنویه	۱۱۹۰	۲	۴	۲	۸۱	۷۷	۴
بوکان	۲۵۱۸	۲	۷	۲	۱۹۲	۱۷۵	۱۷
پلدشت	۱۵۳۴	۲	۴	۲	۱۰۳	۸۴	۱۹
پیرانشهر	۲۲۰۴	۲	۵	۲	۱۷۶	۱۴۸	۲۸
تکاب	۲۱۸۷	۲	۶	۲	۱۲۸	۹۷	۳۱
چالدران	۱۹۹۳	۲	۵	۲	۲۲۹	۲۰۲	۲۷
چایپاره	۱۰۳۴	۲	۴	۲	۱۰۵	۷۵	۳۰
خوی	۴۴۹۶	۵	۱۲	۶	۳۶۷	۲۲۹	۱۳۸
سردشت	۱۴۱۶	۲	۶	۴	۳۱۲	۲۶۶	۴۶
سلماس	۲۵۷۹	۲	۷	۲	۲۱۰	۱۶۸	۴۲
شاهین‌دژ	۲۲۱۵	۲	۵	۳	۱۶۷	۱۴۶	۲۱
شوط	۹۳۲	۲	۴	۳	۸۱	۷۰	۱۱
ماکو	۱۹۳۳	۲	۵	۲	۱۷۶	۱۴۲	۳۴
مهاباد	۲۶۳۹	۲	۵	۳	۲۲۴	۲۰۲	۲۲
میاندوآب	۲۲۰۸	۳	۱۱	۳	۲۶۳	۲۰۹	۵۴
نقده	۱۱۴۳	۲	۴	۲	۱۱۹	۱۰۳	۱۶
کل استان	۳۷۵۴۲	۴۱	۱۱۴	۴۷	۳۶۶۰	۳۰۳۷	۶۲۳

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان آذربایجان غربی

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط‌زیستی

۳-۲-۱- ویژگی‌های توپوگرافی(ناهمواری‌ها)

استان آذربایجان غربی از نظر شرایط طبیعی به نحو محسوسی از شیوهٔ قرار گرفتن رشته‌کوه‌های مرزی ایران و ترکیه تأثیر پذیرفته است؛ این رشته‌کوه‌ها با توجه به روند شمالی- جنوبی خود به شیوه‌های مختلف بر شرایط جغرافیایی و طبیعی استان تأثیرگذار بوده‌اند.

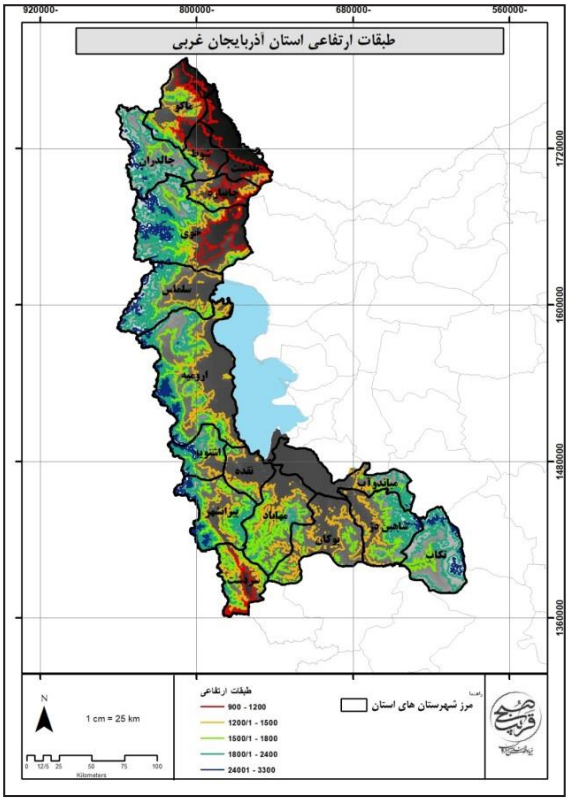
منطقهٔ آذربایجان از لحاظ توپوگرافی به صورت یک فلات نسبتا مرتفعی است که به وسیلهٔ حوزهٔ فرونشینی چالهٔ ارومیه به دو بخش نامساوی شرقی و غربی تقسیم می‌شود. این حوزهٔ فرونشینی بر اثر عملکرد سیستم‌های گسلی تبریز و ارومیه (زرینه‌رود) به وجود آمده است. ارتفاعات غربی گسل ارومیه (زرینه‌رود) جز. واحد ساختمانی خوی- مهاباد است و کوه‌های مرزی شمال غرب ایران نامیده می‌شود. واحد ناهمواری که از ماکو- بازرگان در شمال تا شهر بانه در جنوب سردشت و در استان کردستان با راستای شمالی جنوبی شکل‌گرفته‌اند، تحت یک واحد ناهمواری به نام رشته‌کوه ماکو- بانه نیز نامیده می‌شود. این روند کوهستانی ناشی از برخورد لبه فلات آناتولی با کوه‌های شمال غرب کشور است که ساختار کشیده و طولی در امتداد شمال به جنوب به این رشته‌کوه داده است.

به طور کلی ناهمواری‌های عمده در استان آذربایجان غربی در قسمت غربی آن یعنی در نواحی مرزی ایران و ترکیه و ایران و عراق واقع گردیده است. این ارتفاعات که در واقع امتداد کوه‌های ارمنستان می‌باشند که از شمال به جنوب کشیده شده و در نهایت به سلسله جبال شمالی زاگرس منتهی می‌گردند. ارتفاعات عمده این ناحیه را کوه‌های مرزی ماکو، قطور و خوی در شمال که عموما علائم

مرزی بر روی آن‌ها قرار دارد و کوه‌های غـرب ارومیه، پیرانشهر و سردشت در جنوب تشکیل می‌دهند. این کوه‌ها در بیشتر ایـام سـال پوشـیده از برف بـوده و تقسیم‌کننده آب‌های مرزی می‌باشند. آب‌های قسمت شرقی به دریاچه ارومیه و آب‌های قسمت غربی به دریاچه وان در ترکیه منتهی می‌شود. این کوه‌ها که کمتر منظره یک سلسله کوه ممتد را دارا می‌باشند از آرارات خـط الراس مرز ایران و ترکیه شروع شده و در امتداد خود مرز ایران و ترکیه را در غرب تشکیل می‌دهند تا به کردستان، در ناحیه زاگرس شمالی می‌رسند. لازم به ذکر است مرتفع‌ترین نقطه استان قله اورین به ارتفـاع ۳۶۲۲ متر در شهرستان خوی و کم ارتفاع‌ترین نقطه آن در محل خروج رودخانه زاب، از ایران بـه عراق به ارتفاع ۶۲۰ متر در شهرستان سردشت واقع است.

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان آذربایجان غربی بر مبنای تراز اکولوژیک دریاچهٔ ارومیه (۱۲۷۵متر)

طبقات ارتفاعی	وسعت (هکتار)	سهم نسبی (درصد)
کمتر از ۸۰۰ متر	۳۹۳۲۶	۱
بین ۸۰۰ تا ۱۲۷۵ متر	۴۷۷۰۴۶	۱۲/۷
بین ۱۲۷۵ تا ۱۶۰۰ متر	۱۱۸۴۵۵۶	۳۱/۶
بین ۱۶۰۰ تا ۱۸۰۰ متر	۵۴۲۸۵۰	۱۴/۵
بین ۱۸۰۰ تا ۲۲۰۰ متر	۸۳۳۲۹۳	۲۲/۲
بین ۲۲۰۰ تا ۲۶۰۰ متر	۴۸۰۶۵۶	۱۲/۸
بین ۲۶۰۰ تا ۳۰۰۰ متر	۱۷۳۴۰۵	۴/۶
بیشتر از ۳۰۰۰ متر	۲۰۶۶۴	۰/۶
جمع کل	۳۷۵۱۷۹۶	۱۰۰

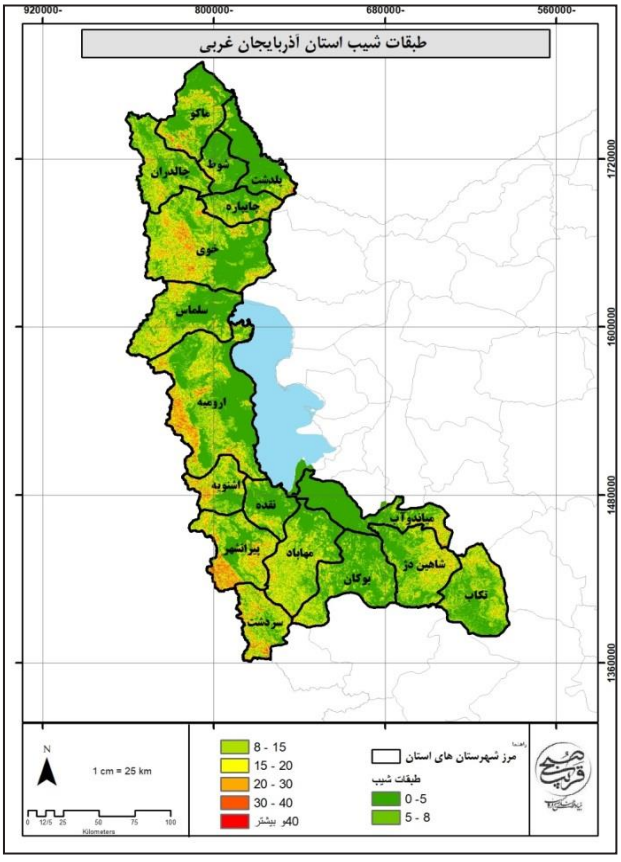

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان آذربایجان غربی

با توجه به نقشهٔ شیب استان، مناطق پیرامونی دریاچهٔ ارومیه، دشت‌های میان کوهی و پهنه‌های دره‌ای حاشیهٔ رودخانه‌ها به‌ویژه در امتداد رودخانهٔ ارس کم شیب‌ترین نقاط استان هستند. از پیرامون دریاچهٔ ارومیه به سمت ارتفاعات غربی، جنوبی و شمالی به ویژه در امتداد رشته‌کوه‌های مرتفع غرب و همچنین ارتفاعات جنوب غرب استان میزان شیب زمین زیاد می‌شود و به بالای ۶۵ درصد نیز می‌رسد.

با توجه به ناهموار بودن استان، اراضی هموار و فاقد عوارض توپوگرافی از وسعت کمتری برخوردارند و در مقابل پهنه‌های ناهموار و طبقات با شیب بالا دارای

گسترش و وسعت بیشتری هستند چنان‌که طبقه شیب ۱۵ تا ۳۰ درصد که جزو پهنه-های ناهموار محسوب می‌شود با وسعتی حدود ۹۹۷۲۰۵ هکتار به تنهایی ۲۶/۸ درصد از کل مساحت استان را شامل شده است. در مجموع۲۴/۴ درصد از کل وسعت استان با مساحتی در حدود ۱۲۷۱۵۶۶ هکتار دارای شیب کمتر از ۸ درصد هستند و به عنوان پهنه‌های هموار تا نسبتا هموار شناخته می‌شوند در حالی که نزدیک به نیمی از مساحت استان دارای اراضی ناهموار و کاملا ناهموار با شیب بالای ۱۵ درصد هستند.

نقشه ٤- طبقات شیب استان آذربایجان غربی

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

استان آذربایجان غربی با توجه به موقعیت جغرافیایی تحت تأثیر توده‌های هوایی متفاوتی در طی سال می‌باشد که عمدتا به چهار توده هوا تقسیم می‌شوند:

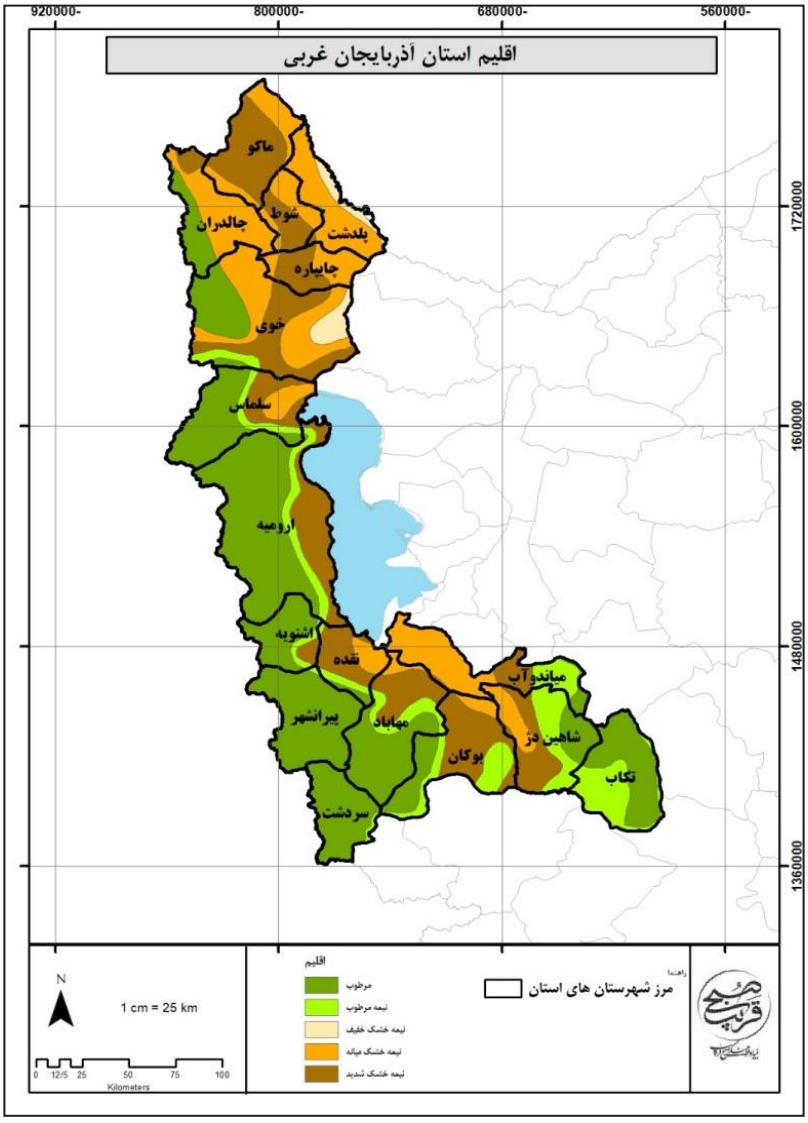
الف) توده‌هوای سرد شمالی: این توده‌هوا، از نواحی قطبی شمال (نزدیکی گرینلند) منشأ می‌گیرد و عمدتا در فصل زمستان منطقه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در زمان نفوذ آن هوای استان تا اندازه زیادی سرد می‌گردد.

ب) توده‌هوای قطبی سیبری: این توده‌هوا از نواحی شمال سیبری سرچشمه می‌گیرد و در فصل زمستان به‌صورت امواج سردی از سمت شمال شرقی به جنوب غربی جریان پیدا می‌کند. ورود این توده به استان، هوایی سرد با جوی صاف را به همراه داشته و به دلیل گذر از دریای خزر در بعضی مواقع رطوبت مناسب را جهت بارش به همراه دارد.

ج) توده‌هوای قطبی بحری: این توده‌هوا از سمت شمال غربی وارد استان می‌شود و به دلیل جذب رطوبت مناسب در هنگام عبور از دریای سیاه و مدیترانه باعث ایجاد بارش‌هایی در سطح استان در خلال فصول تابستان و زمستان می‌شود. اکثر بارش‌هایی که در فصل تابستان روی می‌دهد معلول عملکرد این سیستم است.

د) توده‌هوای حاره‌ای بحری: منشأ تشکیل این توده‌هوا قاره اروپاست و با داشتن پایداری قوی در لایه‌های پایینی خود، نمونه بارزی از یک توده‌هوای گرم و دارای سیستم ابری است

استان آذربایجان غربی بنا بر موقعیت سرزمینی و عوامل جغرافیایی مؤثر در اقلیم دارای شرایط آب‌وهوایی متنوعی است. این استان در شمال غربی کشور و در عرض‌های بالایی قرار دارد.

نقشه ۵- اقلیم استان آذربایجان غربی

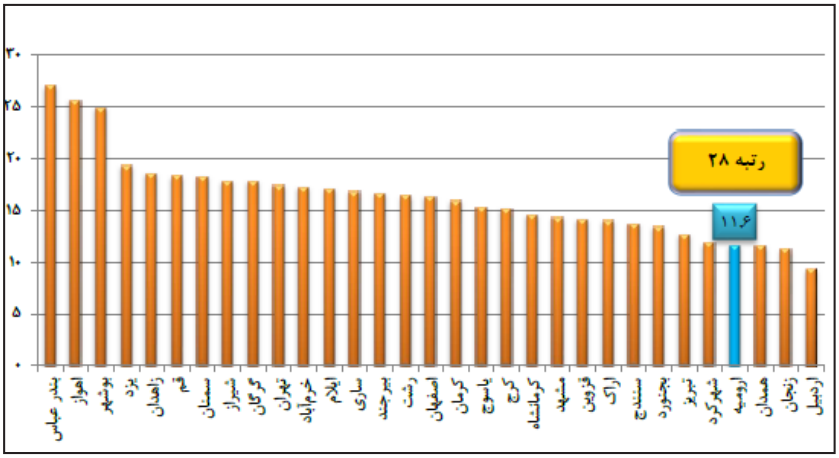
اختلاف ارتفاع نزدیک به ۳۰۰۰ متر بین پایین‌ترین نقاط تا بلندترین نقاط آن و همچنین وضعیت ناهمواری‌ها، پوشش‌های گیاهی و منابع آب سطحی تیپ‌های اقلیمی متفاوت و متنوعی را به این استان بخشیده است. این استان دارای اقلیم نیمه-خشک در نواحی پست و کم ارتفاع و نیز در پایاب حوضهٔ رودخانهٔ قطور و در پلدشت است. بخش عمده‌ای از استان و نواحی سکونتی و فعالیتی آن در اقلیم مدیترانه‌ای مستقر هستند.

نواحی کوهستانی، کوهپایه‌ها و دره‌های رودخانه‌ای دارای اقلیم مرطوب هستند که با حرکت به سمت غرب و ارتفاعات به اقلیم مرطوب و بسیار مرطوب می‌رسد. مرطوب‌ترین اقلیم، منطبق بر شهرستان‌های پیرانشهر و سردشت است.

۳-۲-۲-۱- دما

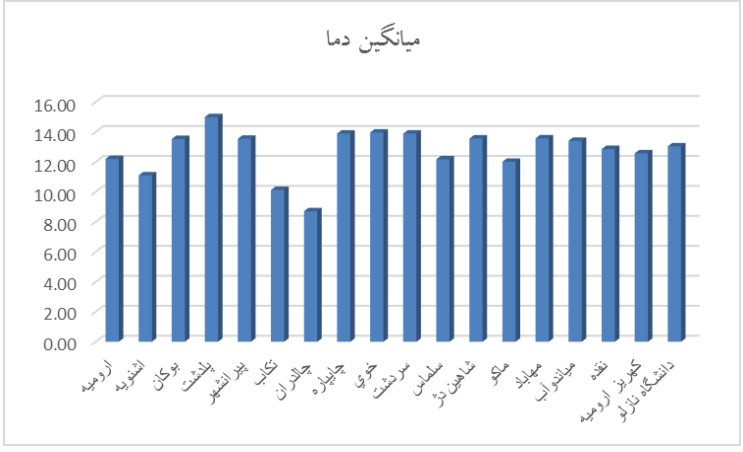
استان آذربایجان غربی در ۳۰ سال اخیر با میانگین دمای ۱۱/۶ درجه رتبه ۲۸ را در بین استان‌های کشور از لحاظ متوسط دما سالیانه کسب نموده است.

گرم‌ترین ماه‌های سال در استان آذربایجان غربی تیر و مرداد است. با این وجود در مناطق ییلاقی این استان حتی در این ماه‌ها آب و هوای خنک و مطبوعی وجود دارد. فرارسیدن گرما و سرما در این استان ناگهانی است.

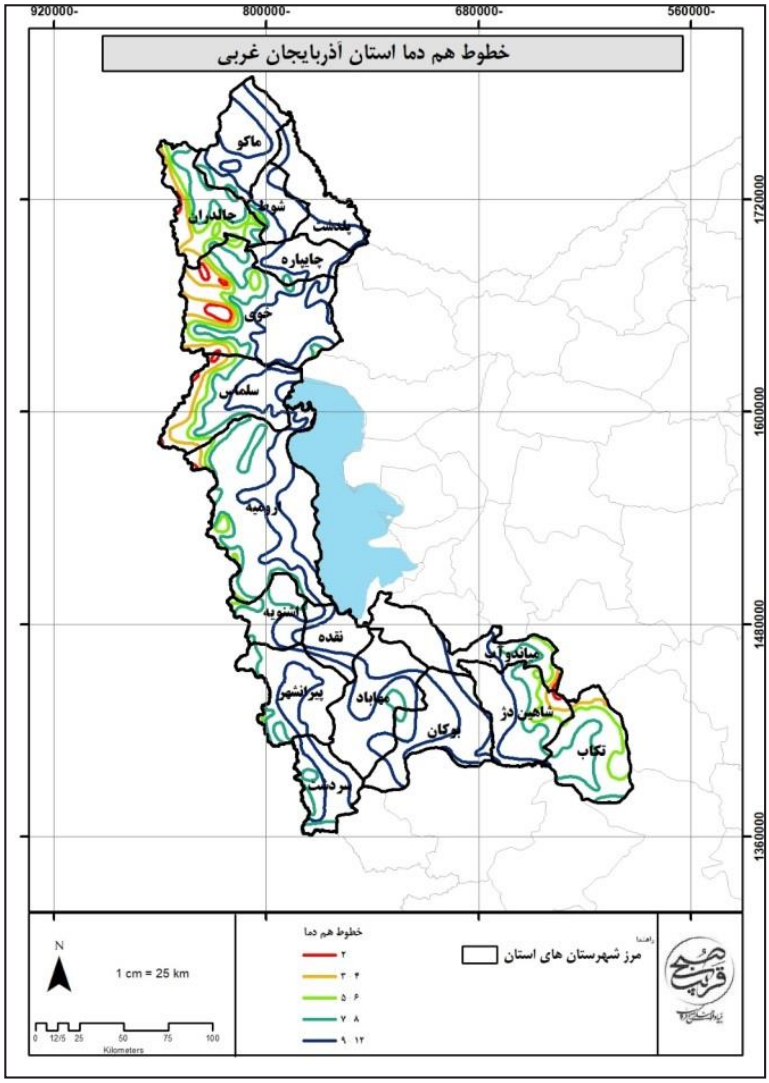

نمودار ۱- میانگین دمای سی‌ساله مراکز استان‌های کشور

در سال ۱۳۹۸ میانگین دمای ثبت شده در ایستگاه‌های هواشناسی استان برابر با ۱۲/۷ درجه سانتی‌گراد بوده و در این سال گرم‌ترین نقطه استان، ایستگاه سینوپتیک پلدشت با میانگین دمای ۱۵ و سردترین نقطه ایستگاه چالدران با میانگین دمای ۸/۷ درجه سانتی‌گراد بوده است.

نمودار ۲- میانگین دمای سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک استان

نقشه ٦- خطوط هم‌دما استان آذربایجان غربی

۳-۲-۲-۲- بارش

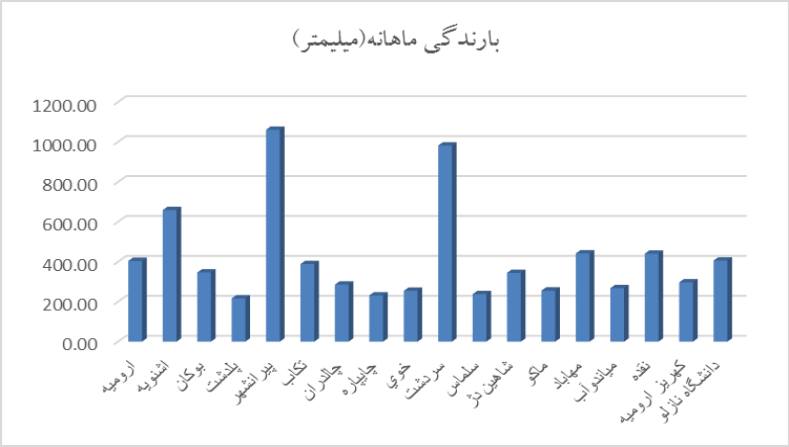
به دلیل کوهستانی بودن، اکثر بارش‌های استان به‌صورت برف می‌باشد. از لحاظ میزان بارش، سه حوضه جغرافیایی در استان می‌توان تشخیص داد:

الف- حوضه غرب دریاچه ارومیه: در این حوزه هرچقدر از غرب به شرق حرکت کنیم از میزان نزولات جوی کاسته می‌شود و در کوه‌های مرزی خصوصا در اطراف سردشت میزان بارش به ۸۰۰ میلی‌متر می‌رسد ولی در اطراف دریاچه ارومیه به حدود ۳۰۰ میلی‌متر هم کاهش می‌یابد. بالاترین نزولات جوی در نیمه جنوبی این حوضه اتفاق می‌افتد و به همین دلیل تنها منطقه جنگلی آذربایجان غربی در آن واقع شده است.

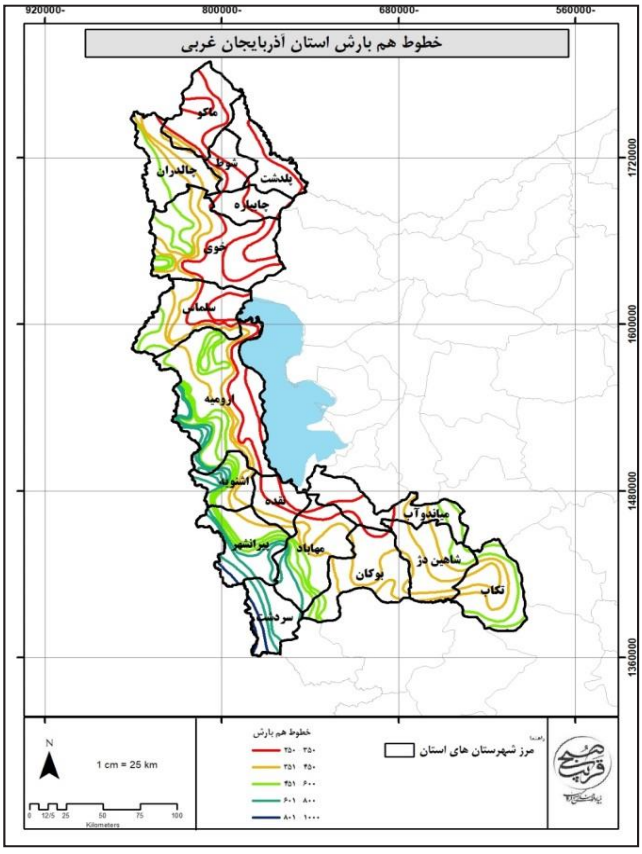
ب- حوزه شمالی دریاچه ارومیه تا رود ارس: هرچقدر از شمال دریاچه ارومیه به طرف رود ارس پیش برویم به تدریج از ارتفاع زمین کاسته شده و میزان بارش نیز از ۴۰۰ میلی‌متر به ۲۵۰ میلی‌متر کاهش پیدا می‌کند.

ج- حوزه جنوب دریاچه ارومیه: نواحی کوهستانی مرتفع این حوزه سرچشمه شاخه‌های اصلی رودهای مهمی چون سیمینه‌رود، مهاباد رود، زرینه‌رود و قزل‌اوزن می‌باشد. میزان بارندگی در این سرچشمه‌ها بین ۶۰۰ الی ۸۰۰ میلی‌متر اندازه‌گیری شده است در حالی که هرچقدر به نواحی پست دریاچه ارومیه نزدیک‌تر می‌شویم میزان بارش کاهش می‌یابد. این کاهش میزان بارندگی در منطقه جنوب شرقی و در سمت تکاب نیز محسوس می‌باشد.

بیشترین میزان بارش در سال ۱۳۹۸ در استان مربوط به ایستگاه پیرانشهر با ۱۰۶۰/۸۸۰میلی‌متر و کمترین میزان بارش مربوط به ایستگاه پلدشت با ۲۱۶/۳۰ میلی‌متر بوده و میانگین بارش استان در این سال بیش از ۴۱۷/۸۶ میلی‌متر بوده است.

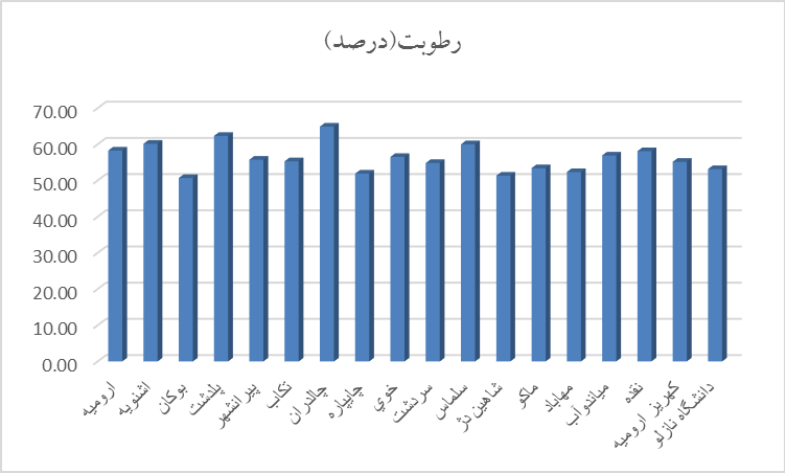
نمودار ۳- میزان بارندگی سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک استان

نقشه ۷- خطوط هم بارش استان آذربایجان غربی

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

میانگین سالانه رطوبت استان در سال ۱۳۹۸ برابر با ۵۶/۲ درصد است. بیشترین میزان رطوبت نسبی ثبت شده مربوط به ایستگاه چالدران با ۶۴/۹ درصد و کمترین میزان ثبت شده برابر با ۵۰/۷ درصد مربوط به ایستگاه بوکان می‌باشد.

نمودار ٤- میانگین رطوبت سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک استان

۳-۲-۲-٤- جریان وزش بادها

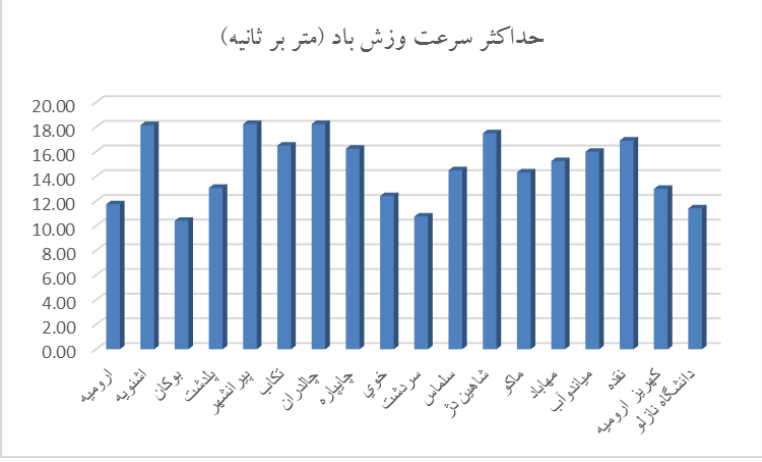
بادهای استان را می‌توان به سه دستهٔ عمده تقسیم کرد:

۱- بادهایی که با سیستم‌های بزرگ آب‌وهوایی و با منشأ فرا قاره‌ای یا منطقه‌ای استان را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ مانند بادهای غربی که در دورهٔ سرد سال ترازهای میانی، سطحی و حتی ترازهای بالایی جو را در سیطرهٔ خود دارند.

۲- بادهای ناحیه‌ای که توسط کانون‌های فشار پیرامونی و عوامل جغرافیایی بزرگ‌مقیاس مانند دشت کویر یا دریای خزر منشأ جریانات آب‌وهوایی می‌شوند و هر یک بخش‌هایی از استان را در فصول مختلف تحت تأثیر قرار می‌دهند.

۳- بادهای محلی با مقیاس کوچک که در میان دشت و کوهستان یا دره و کوهستان و دیگر عوامل جغرافیایی مانند دریاچه و مجاورت خشکی‌ها با منابع آبی محلی به وجود می‌آیند و دارای تناوب شبانه‌روزی هستند. به عبارت دیگر، این بادها در سراسر شب و روز تغییر جهت می‌دهند.

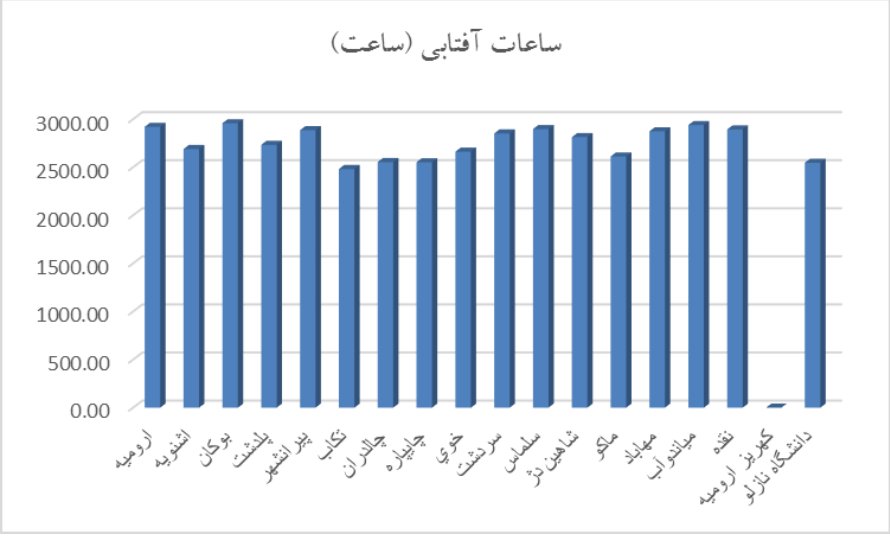
میانگین سالانه سرعت وزش باد در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۱۴/۷۱ متر بر ثانیه است. میانگین بیشترین سرعت باد ثبت شده مربوط به ایستگاه‌های چالدران و پیرانشهر با سرعت ۱۸/۲۵ متربرثانیه و کمترین سرعت باد ثبت شده برابر با سرعت ۱۰/۴ متربرثانیه مربوط به ایستگاه بوکان می‌باشد.

نمودار ۵- نمودار میانگین سالانه حداکثر سرعت وزش باد ایستگاه‌های سینوپتیک استان

۳-۲-۲-۵- ساعات آفتابی

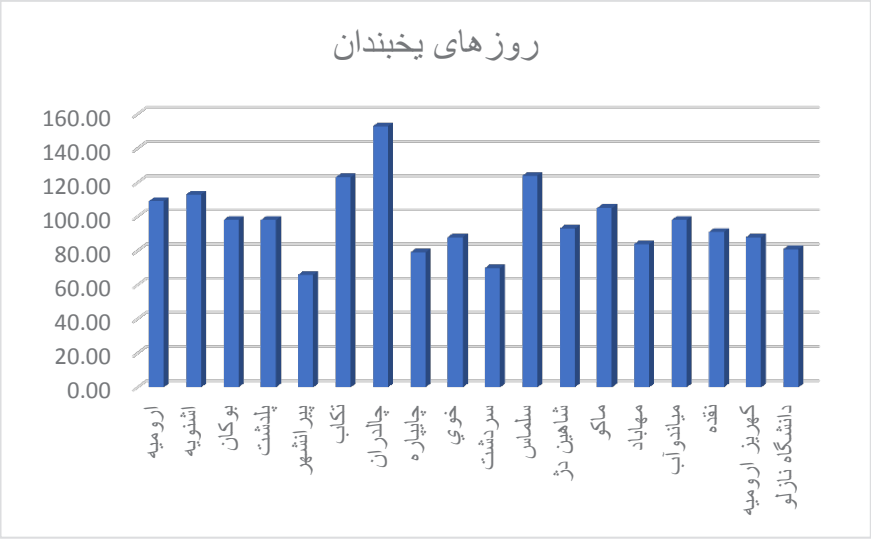
میانگین سالانه ساعات تابش آفتاب در استان برابر با ۲۶۰۳/۸۳ ساعت در سال ۱۳۹۸ ثبت شده است. میانگین بیشترین ساعات ثبت شده مربوط به ایستگاه بوکان با ۲۹۵۸ ساعت و میانگین کمترین میزان ثبت شده برابر با ۲۴۸۱/۸ ساعت مربوط به ایستگاه تکاب می‌باشد. در مجموع در سال ۱۳۹۷ در استان آذربایجان غربی، ۴۶۸۶۸/۹۰ ساعت آفتابی ثبت شده است.

نمودار ٦- میانگین سالانه ساعات آفتابی ایستگاه‌های سینوپتیک استان

۳-۲-۲-٦- تعداد روزهای یخبندان

میانگین استانی تعداد روزهای یخبندان در سال ۱۳۹۸ برابر با ۹۸ روز است که بیشترین تعداد روز یخبندان ثبت شده مربوط به ایستگاه چالدران با ۱۵۳روز و کمترین تعداد روز یخبندان با ۶۶ روز مربوط به ایستگاه پیرانشهر می‌باشد.

نمودار ۷- تعداد روزهای یخبندان ایستگاه‌های سینوپتیک استان

۳-۲-۳- منابع آب و بررسی پایداری آن

استان آذربایجان غربی بخش‌هایی از سه حوضه‌ی رودخانه بزرگ را شامل شده است. شمال استان در حوضه‌ی رودخانه‌ی ارس واقع شده و رودخانه‌های قطورچای و زنگ مار مهم‌ترین حوضه‌های رودخانه‌ای در این بخش از استان به شمار می‌آیند. بخش‌های میانی و جنوبی استان جزو حوضه‌ی دریاچه‌ی ارومیه به شمار می‌آیند و رودخانه‌های زرینه‌رود و سیمینه‌رود در جنوب و رودخانه‌های زولاچای، نازلو چای و شهر چای و... در غرب دریاچه ارومیه مهم‌ترین جریانات سطحی در این بخش هستند که هرکدام واحدهای مطالعاتی خاص خود را دارند. بخش‌های کوچکی از جنوب غربی استان که شهرستان‌های پیرانشهر و سردشت را در حوضه‌ی رودخانه‌ی زاب شامل می‌شود جزو حوضه‌ی مرزی غرب به شمار می‌آیند که بخشی از ابر حوضه خلیج فارس هستند. به این ترتیب استان شامل قسمت‌هایی از سه ابر حوضه‌ی

درجه‌ی یک کشور است که به ترتیب از شمال به جنوب استان عبارت‌اند از: ۱ حوضه‌ی دریای خزر، ۲ حوضه‌ی دریاچه‌ی ارومیه ۳ حوضه‌ی خلیج فارس و دریای عمان.

جدول ۹- وسعت و سهم نسبی مساحت حوضه‌های فرعی در استان آذربایجان غربی

بزرگ حوضه	وسعت (هکتار)	سهم نسبی(درصد)
حوضه ارس	۱۱۹۳۳۷۵	۳۱/۸
حوضه ارومیه	۲۱۷۸۷۰۷	۵۸/۱
حوضه مرزی غرب	۳۳۲۶۹۵	۸/۹
سفیدرود	۴۷۰۱۸	۱/۳
جمع کل	۳۷۵۱۱۹۶	۱۰۰

(شرکت آب منطقه‌ای استان آذربایجان غربی)

۳-۲-۳-۱- آب‌های سطحی

آب‌های سطحی شامل منابع آب روزمینی است که تحت تأثیر بارندگی‌های روی‌داده در نواحی مختلف استان، موجب به حرکت درآمدن آب و تولید رواناب در بستر رودخانه‌ها و یا مسیل‌ها و دیگر شبکه‌های آبراهه‌ای استان می‌گردد. بخش دیگری از منابع آب سطحی استان شامل جریان‌های روانابی از حوضه‌های کشورهای مجاور و یا استان‌های همسایه است که با ورود به استان به سیستم‌های رودخانه‌ای استان می‌پیوندد. جریان‌های سطحی یا از راه سدها و بندهای خاکی و یا با استفاده از دیگر روش‌های برداشت کنترل و مهار می‌شوند. این روش‌ها شامل

برداشت مستقیم و به روش ثقلی از راه کانال‌ها، جوی‌ها و نهرها است. همچنین بهره‌گیری از موتور پمپ‌های ثابت و متحرک نیز از دیگر روش‌های استحصال منابع آب سطحی است. عمده‌ترین رودخانه‌هایی که در حوزه‌های سه‌گانه مذکور وجود دارند عبارت‌اند از:

الف- حوضه غرب دریاچه ارومیه: رودهای باراندوزچای، زولاچای، نازلوچای، شهرچای، زاب وگدار، که تماما جزو رودهای دائمی می‌باشند.

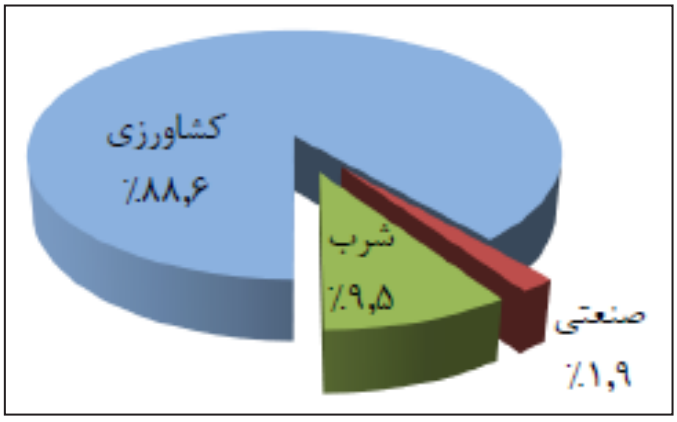
ب- حوزه شمالی دریاچه ارومیه تا رود ارس: رودهای قطور، آق‌چای، زنگبار و الند.

ج- حوزه جنوب دریاچه ارومیه (زاب کوچک): رودخانه‌های زرینه‌رود (جغتای)، سیمینه‌رود (تاتائو)، مهاباد رود و ساروق مهم‌ترین رودخانه‌های این حوزه می‌باشند.

در بین محدوده‌های مطالعاتی استان منطقه‌ی سردشت و پیرانشهر، جریان سطحی قابل‌توجهی تولید می‌کنند. محدوده‌ی سردشت در حدود ۶۱۳ میلیون مترمکعب جریان سطحی تولید می‌کند که بخش عمده‌ی آن از استان خارج می‌شود. در حوضه‌ی دریاچه‌ی ارومیه محدوده‌ی مطالعاتی بوکان با ۵۶۳ میلیون مترمکعب جریان سطحی در حوضه‌ی رودخانه‌ی سیمینه‌رود و محدوده‌ی صائین قلعه با ۱۶۳ میلیون مترمکعب در حوضه‌ی رودخانه‌ی زرینه‌رود بیشترین حجم جریان سطحی را دارند. در حوضه‌ی رودخانه‌ی ارس نیز محدوده‌ی مطالعاتی خوی با ۲۵۷ میلیون مترمکعب جریان سطحی بالایی دارد. رودخانه‌ی قطور و شاخه‌های مهمی مانند الند-چای این محدوده را مشروب می‌سازند. در مجموع ۵۱۹ میلیارد مترمکعب حجم جریان‌های سطحی استان برآورد شده است.

۳-۲-۳-۲- آب‌های زیرزمینی

بر اساس اطلاعات طرح مطالعات جامع آب استان، میزان ۵۱ درصد از مجموع مصارف آب استان از منابع آب زیرزمینی و ۴۹ درصد از منابع آب سطحی تأمین می‌گردد. طبق اطلاعات برداشت‌شده از آبخوان‌های استان از مقدار آب مصرفی که از طریق آبخوان‌های استان مورد استفاده قرار می‌گیرد، حدود ۸۸/۶ درصد در بخش کشاورزی، ۹/۵ درصد در بخش شرب و ۱/۹ درصد در بخش صنعت مورد استفاده قرار می‌گیرد.

نمودار ۸- وضعیت بهره‌برداری آبخوان‌های استان

منابع آبی نفوذ یافته در زمین که توسط چشمه‌ها به‌طور طبیعی از دل زمین خارج می‌شوند با به روش چاه و قنات مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند جزو منابع آب زیرزمینی هستند. فرآیند تشکیل منابع آب زیرزمینی و استفاده از آن‌ها به عنوان

بخشی از فرآیند چرخه‌ی آب به شمار می‌آید که در طبیعت با استفاده از نیروی خورشید این فرآیند صورت می‌گیرد.

جدول ۱۰- خصوصیات هیدروژئولوژیکی آبخوان‌های آبرفتی مرزی غرب (زاب) و حوزه آبریز دریاچه‌ی ارومیه

آبخوان آبرفتی	وسعت آبخوان (کیلومترمربع)	منابع بهره‌برداری						تخلیه کل (میلیون مترمکعب)
		چاه		چشمه		قنات		
		تعداد	تخلیه	تعداد	تخلیه	تعداد	تخلیه	
سلماس	۳۶۶	۹۲۵	۱۶۷/۶۶	۲	۰/۱۴	۱۰	۰/۴۱	۱۶۸/۲۲
قالقاچی	۹	۲۷	۲/۶۰	–	–	۷	۰/۰۲	۲/۶۲
سیدان-ممکان	۲۲	۱۰۰	۶/۵۴	۱	۰/۰۲	–	–	۶/۵۵
کهریز	۶۷	۱۶۶	۲۵/۱۵	–	–	۶	۰/۱۹	۲۵/۳۴
ارومیه	۷۴۹	۲۲۰۸۷	۳۳۶/۸۴	۳	۲/۴۷	–	–	۳۳۹/۳۱
سرو	۵۶	۲۰۷	۱۱/۴۴	۲	۰/۱۷	–	–	۱۱/۶۱
هورسین	۹۳	۷۹	۴/۲۳	۱	۰/۰۲	–	–	۴/۲۵
زیوه	۷۹	۲۰۳	۷/۰۷	۱۵	۴/۲۷	–	–	۱۱/۳۴
رشکان	۲۸	۴۵۸	۷/۶۱	۵	۲/۵۵	۲	۰/۰۳	۱۰/۱۹
نقده	۲۸۸	۴۰۴۰	۶۸/۰۴	۳	۲/۵۵	–	–	۷۰/۶۰
اشنویه	۱۱۰	۸۲۱	۴۳/۰۲	۶	۳/۴۶	–	–	۴۶/۴۷
مهاباد	۱۷۳	۱۹۴۸	۱۱/۳۶	–	–	–	–	۱۱/۳۶
میاندوآب	۱۲۵۶	۱۷۵۰۹	۲۸۰/۷۹	–	–	۲	–	۲۸۰/۷۹
بوکان	۱۸۷	۳۸۴۲	۸۳/۹۱	۱۸	۴/۰۸	۶	۰/۳۳	۸۸/۳۲
صائین قلعه	۱۶۲	۱۳۹۲	۳۹/۵۳	۲	۰/۶۰	–	–	۴۰/۱۳
سردشت	۱۶/۸	۲۱۱	۴/۴۴	–	–	۲	۰/۱۱	۴/۵۵
پیرانشهر(خانه)	۲۲۸/۲	۶۱۴	۲۹/۰۳	–	–	۰	۰	۲۹/۰۳
کل	۳۸۶۰	۵۴۶۳۰	۹۵۲/۳۱	۵۸	۲۰/۳۳	۳۵	۱/۰۹	۹۴۹/۹۵

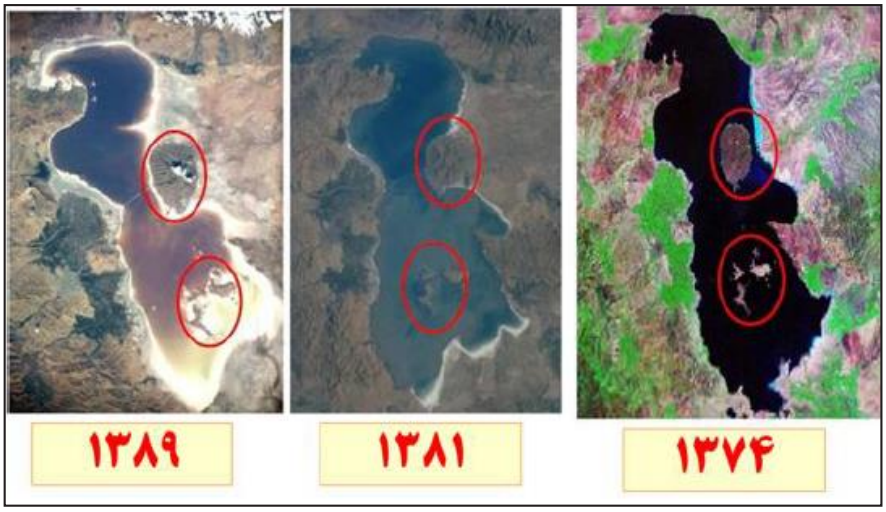
(شرکت آب منطقه‌ای استان آذربایجان‌غربی)

۳-۲-۳-۳- دریاچه ارومیه

در سال‌های اخیر که موضوع خشک شدن دریاچه ارومیه مورد توجه افکار عمومی و دولت واقع شده؛ بخش کشاورزی حوزه آبریز دریاچه ارومیه به عنوان متهم ردیف اول این بحران معرفی شده است و برنامه‌ها و اقدامات متعددی برای کاهش مصرف آب در بخش کشاورزی جهت احیای دریاچه ارومیه مطرح شده اما تاکنون چندان تغییری در میزان مصرف آب در بخش کشاورزی رخ نداده است. دریاچه ارومیه در شمال غرب فلات ایران و در مرکز فلات آذربایجان قرار دارد. این دریاچه از شمال به جنوب کشیده شده و آذربایجان را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم کرده است. دریاچه ارومیه با ۴۵۰۰ تا ۶۰۰۰ کیلومترمربع مساحت، بیستمین دریاچه جهان از نظر وسعت است. هرچند در سال‌های اخیر تنش آبی شدید ناشی از احداث سدهای فراوان به‌منظور تنظیم آب و بهره‌برداری کشاورزی و آب شرب موجب شده تا ورودی آب دریاچه ارومیه به‌شدت کم شود و به‌تبع آن وسعت دریاچه تا حد زیادی کاهش یابد، به‌گونه‌ای که برخی جزایر داخل دریاچه هم‌اکنون به خشکی اطراف دریاچه متصل شده‌اند.

پر شدن مناطق عمیق دریاچه با رسوبات نمک و صاف شدن بستر آن متأسفانه می‌تواند کلیه فعالیت‌های ارزشمند ستاد برای احیای دریاچه ارومیه را خنثی نماید و ستاد، علیرغم تلاش برای کاهش مصرف آب در کشاورزی، خرید آب از کشاورزان، تسهیل هدایت آب رودخانه‌ها به دریاچه از طریق لایروبی و مسیرگشایی، انتقال آب تصفیه‌خانه‌ها به دریاچه و ...حتی در صورت تثبیت وضعیت موجود هم نتواند موفقیتی به دست آورد. با این وضعیت، حتی پس از اتمام پروژه

انتقال سالانه ۶۰۰ میلیون مترمکعب آب رود زاب به دریاچه باز هم مشکلی حل نخواهد شد. چون افزایش ورود آب، حتی در حجم‌های ۲-۳ میلیارد مترمکعب از مسیرهای مختلف فقط می‌تواند به‌طور موقت باعث افزایش سطح آبی دریاچه ارومیه با عمق متوسط کمتر از یک متر شود، درحالی‌که به نسبت سطح از حجم آبی بسیار کمی برخوردار شده و مجددا قبل از پایان تابستان تبخیر و خشک خواهد شد. خیس شدن و خشک شدن تناوبی نمک‌های بستر دریاچه ارومیه باعث نرم شدن بلورهای سخت نمک شده و به وقوع راحت‌تر توفان‌های نمکی کمک خواهد کرد. گزینه انتقال آب زاب نیز همانند دیگر طرح‌های انتقال آب گزینه نامناسبی است؛ چرا که به قیمت نابودی یک منطقه دیگر تمام می‌شود که در نهایت اثرات و نتایج آن از جمله بیابانی شدن و خیزش ریزگردها در آن نواحی گریبان مردم کشور ما را نیز خواهد گرفت.

شکل ۱- روند کاهش وسعت دریاچه ارومیه به روایت تصاویر ماهواره‌ای

۳-۲-٤- پوشش گیاهی و جانوری

۳-۲-٤-۱- پوشش گیاهی

استان آذربایجان غربی به دلیل شرایط اقلیمی و ویژگی‌های ناهمواری از غنای پوشش گیاهی و تنوع چشم‌گیری برخوردار است. علیرغم وسعت کم استان در قیاس با سایر نواحی کشور می‌توان گفت ساختار کشیده استان در امتداد عرض‌های جغرافیایی، روند ناهمواری‌ها، اختلاف ارتفاع نسبی و شرایط توپوگرافی و نیز نحوه ورود سامانه‌های اقلیمی به استان و چگونگی مواجهه آن‌ها با عوامل جغرافیایی به گونه‌ای است که در ابتدا موجب تنوع اقلیمی شده و همین تنوع در جامعه گیاهی و رویشگاهی استان اثر گذاشته است.

منطقه آذربایجان پس از سواحل دریای مازندران از مرطوب‌ترین قسمت‌های ایران است و به همین علت نواحی لخت و بدون پوشش گیاهی در آن کمتر دیده می‌شود. کوهستان‌های مرتفع در آذربایجان غربی هرچند باعث جذب رطوبت و خنکی هوا شده‌اند، ولی قسمتی از این ارتفاعات از جمله کوه‌های شمالی استان صخره‌ای و کم گیاه می‌باشند. در آذربایجان غربی مخصوصا کناره‌های غربی و شمال غربی دریاچه ارومیه گیاه خارشتر که گیاه مناطق خشک و کویری می‌باشد می‌روید. این گیاه برای خوراک دام و مصارف دیگر جمع‌آوری می‌شود. گیاهان شیرین بیان و آجی بیان نیز در اغلب نقاط کوهستانی آذربایجان می‌روید و ریشه آن مورد استفاده طبی قرار می‌گیرد. از گیاهان معروف دارویی ناحیه سردشت یک نوع از شقایق وحشی توسط دکتر لاله‌زاری کشف گردیده که می‌توان با تبخیر هسته آن، دارویی برای (به ثبت «آریا») مبارزه با اعتیاد به دست آورد. خصوصیت این

دارو در کنگره جهانی داروشناسی تأیید شده و به نام گیاه رسیده است. اسفند (اسپند) از گیاهان شایع این استان است که به‌خصوص در اراضی پست و پیرامون روستاها می‌روید. در برخی نقاط آذربایجان گیاه حنظل به‌صورت بوته‌های سبز و پر عرض و طول و مسطح جلب نظر می‌کند که البته ارزش چندانی ندارد. فرفیون یا شیرسگ که گیاه سمی و بی‌مصرف است در اغلب نقاط مرتفع آذربایجان دیده می‌شود. گیاهان دیگری چون گل ماهور، تعداد بسیاری از گیاهان خانواده نعناعیان، زنبق، جگن در نقاط مختلف استان دیده می‌شود. گیاه شوران در پیرامون دریاچه ارومیه مخصوصا قسمت غرب و جنوب غربی آن به‌طور خودرو و بصورت فراوان دیده می‌شود. انواع گون در اغلب کوهستان‌های آذربایجان وجود دارد و در بعضی نقاط مخصوصا در قسمت‌های مرزی ارومیه از آن کتیرا استخراج می‌کنند. یوشان یا درمنه که به مصرف خوراک دام و سوخت می‌رسد و دارای ماده طبی سانتونین می‌باشد، از دیگر گیاهان این استان است.

جدول ۱۱- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره-گاه‌های جنگلی

نوع پوشش	جمع کل عرصه‌های جنگلی	پارک‌های جنگلی طبیعی	فضاهای سبز	ذخیره‌گاه‌های جنگلی
مساحت(هکتار)	۵۶۶۹	۱۳۰	۱۴۲۵	۴۴۱۴

(اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان آذربایجان غربی،۱۳۹۸)

نمودار ۹- سهم مساحت عرصه‌های جنگلی

جدول ۱۲- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی

نوع پوشش		مساحت(هکتار)	
جنگل		۱۰۱۱۵۰	
مرتع	خوب	۵۵۰۷۶۷	۲۶۶۸۱۲۴
	متوسط	۱۰۷۲۳۳۱	
	فقیر	۱۰۴۵۰۲۶	
بیابان		۸۷۳	

(اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان آذربایجان‌غربی،۱۳۹۸)

۳-۲-٤-۲- پوشش جانوری

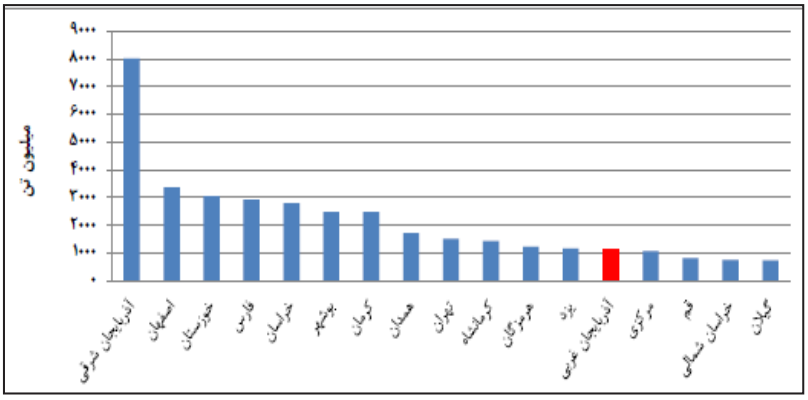
در نواحی جنگلی و کوهستانی حیواناتی مثل خرس، گرگ، خوک، روباه، خرگوش، موش و از پرندگان کبک، اردک، غاز وحشی، قرقاول، مرغ وحشی و فاخته، از پرندگان مهاجر پلیکان سفید، فلامینگو، تنجه، کاکایی، مرغ ماهی‌خوار، انواع مرغابی، لاشخور، درنا، قو، لک لک، حواصیل، انقوت در کنار رودها و دریاچه ارومیه دیده می‌شود. کبک در دامنه‌ها و شیب‌های کوهستانی باز و سنگلاخ

یافت می‌شود و در نواحی پردرخت مشاهده نمی‌شود و در میان بوته‌های کوتاه بین صخره‌ها آشیانه می‌سازد. خارپشت اروپایی در این استان تا کرمانشاه زندگی می‌کند. این حیوان علاوه بر جنگل‌ها و بوته‌زارها در مناطق کشاورزی نیز ساکن می‌شود. در ارتفاعات مهم منطقه کل و بز کوهی و در جزیره کبودان قو، میش ارمنی و پلنگ وجود دارد. از جانوران خزنده انواع سوسمار و مار در این استان وجود دارد. مارهای این منطقه از نوع سمی و غیرسمی هستند.

۳-۲-۵- وضعیت کانسارهای معدنی

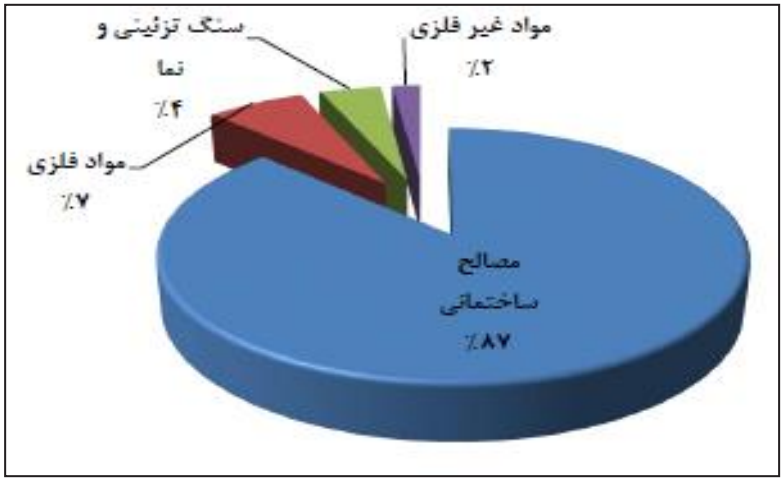
وضعیت خاص زمین‌شناختی و تأثیرپذیری از کلیه فازهای کوه‌زایی، موجب پیدایش رخساره‌های مختلف و ذخایر معدنی متنوعی اعم از غیرفلزی، فلزی و معدنی در استان بوده است. معادن استان به ادوار مختلف زمین‌شناسی تعلق داشته و بدین لحاظ آذربایجان غربی یکی از قطب‌های معدنی مهم کشور محسوب می‌شود که معادن با ارزشی از قبیل انواع سنگ تزئینی، میکا، نمک آبی، نمک سنگی، گچ و آهک، دولومیت، سیلیس، تالک، پوزولان، تیتان، فسفات و طلا در آن شناسایی شده است. در حال حاضر انواع مصالح ساختمانی و تزئینی استان، بخش عمده‌ای از صادرات و نیاز کشور را تأمین می‌نماید. استان آذربایجان غربی با دارا بودن مجموع ذخیره (قطعی و احتمالی) معادل ۱/۱ میلیارد تن از لحاظ میزان ذخایر معدنی رتبه سیزدهم کشور را به خود اختصاص داده است. سهم گروه‌های معدنی از کل ذخیره مواد معدنی استان به صورت مصالح ساختمانی ۸۷ درصد (برابر ۹۶۴میلیون تن)،

مواد فلزی ۶/۶ درصد (برابر ۷۲/۷ میلیون تن)، سنگ‌های تزئینی و نما ۴/۱ درصد (برابر ۴۵/۵ میلیون تن)و مواد غیرفلزی ۱/۹ درصد (برابر ۲۱ میلیون تن) می‌باشد.

نمودار ۱۰- میزان ذخایر مواد معدنی استان‌های برتر کشور

هرچند عمده ذخیره استان مربوط به گروه مصالح ساختمانی می‌باشد، اما همچنین مواد معدنی فلزی سهم قابل‌توجهی از ذخایر استان را به خود اختصاص داده است و لذا محدوده استان آذربایجان غربی از جمله مناطق مستعد کانی‌زایی فلزی در کشور می‌باشد.

نمودار ۱۱- درصد ذخیره انواع مواد معدنی در استان

در سال ۱۳۹۷ تعداد ۲۶۶ معدن در حال بهره‌برداری در استان وجود داشته است که حدود ۹۸/۱ درصد آن تحت مدیریت خصوصی اداره می‌شوند و حدود ۴/۲ درصد از کل معادن کشور را شامل می‌شوند.

بیشترین تعداد معدن فعال در استان آذربایجان غربی مربوط به معادن شن و ماسه با ۸۷ معدن فعال و معادن سنگ تزئینی با ۶۴ معدن فعال بوده است.

جدول ۱۳- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری برحسب فعالیت

نوع استخراج	تعداد معدن	تعداد شاغلان
استخراج سنگ آهن	۳	۲۲
استخراج طلا	۳	۶۷۳
استخراج شن و ماسه	۸۷	۱۹۸
استخراج سنگ‌های تزئینی	۶۳	۹۴۳
استخراج پوکه معدنی	۴	۲۰
استخراج صدف دریایی و میکا	۱	۲۶
استخراج سیلیس	۵	۴۰
استخراج سنگ لاشه	۱۶	۷۴
استخراج سنگ بالاست	۱	۵
استخراج خاک سرخ و زرد	۱۵	۱۱۱
استخراج نمک	۲	۲۴
استخراج سنگ آهک	۵۱	۳۱۲
استخراج سنگ گچ	۱۱	۴۹
استخراج کائولن و سنگ نسوز	۲	۹
استخراج دولومیت	۲	۸

(آمارنامه معادن استان آذربایجان غربی،۱۳۹۸)

۳-۲-٦- مخاطرات محیطی

۳-۲-٦-۱- زلزله

از جمله گسل‌های مهمی که در محدودهٔ استان آذربایجان غربی و مناطق پیرامونی آن وجود دارند، می‌توان به گسل‌های تبریز، ارومیه، تسوج، سلماس، دیزج، پیرانشهر، چهار طاق و... اشاره کرد.

گسل تبریز: این گسل از شمال شهر تبریز عبور می‌کند و گسلی است با راستای شمال غربی جنوب شرقی و شیب زیاد به سمت شمال شرقی که رسوبات جوان کواترنر را می برد؛ و این امر نشان می‌دهد که فعالیت آن بسیار جوان است.

گسل ارومیه: این گسل قسمتی از گسل تبریز است که از ماکو به طرف جنوب ادامه دارد و از غرب دریاچهٔ ارومیه می‌گذرد و به رودخانهٔ زرینه‌رود می‌رسد.

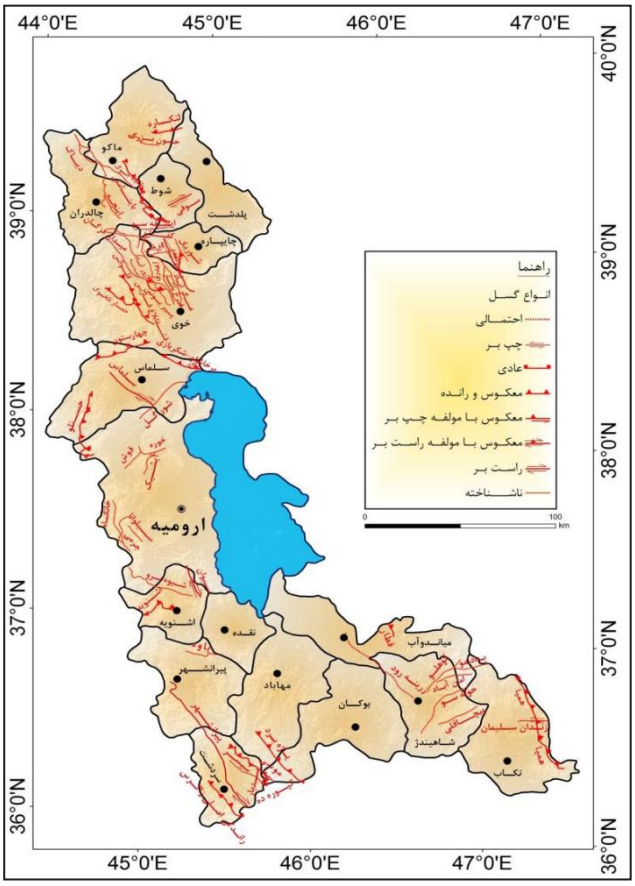
گسل سلماس: این گسل روند جنوب شرقی-شمال غربی دارد و از ابتدای گردنهٔ قوشچی در روستای آبگرم آغاز می‌شود و به سوی شمال غربی ادامه می‌یابد.

زمین‌لرزهٔ شهرستان سلماس که در بامداد روز چهارشنبه ۱۷ اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۰۹ رخ داد، شدیدترین تکان‌های آن به بزرگی ۷/۲ ریشتر گزارش شده است؛ در اثر این زلزله ۶۰ روستا و شهر سلماس با خاک یکسان شدند و حدود۲۵۱۴ نفر در این حادثه جان باختند.

گسل تسوج: این گسل سراسری ژرف و فعال است که روندی خم‌دار دارد و از ۵ کیلومتری شمال تسوج و دریاچهٔ ارومیه می‌گذرد. این گسل نهشته‌های کواترنر را

بریده است و این امر بیان کنندهٔ فعال بودن آن است. گسل تسوج یک گسل کاری و لرزه‌خیز است که در چند دههٔ اخیر ۷ بار زلزله ایجاد کرده است.

گسل‌های دیزج: در منطقهٔ دیزج گسل‌هایی که وجود دارند، عبارت‌اند از: زورآباد، انبار، دیزج، گسل راندگی طوره که بیشتر آن‌ها دارای روندی شمال‌غربی جنوب‌شرقی هستند و در حوالی آن‌ها فعالیت‌های آتش‌فشانی کواترنری و نئوژن صورت گرفته است. بیشتر فعالیت آن‌ها را باید بر اثر نزدیک شدن صفحهٔ عربستان به توران دانست. پهنه‌بندی نواحی پرمخاطرهٔ استان به لحاظ لرزه‌خیزی و نیروهای تکتونیک که منشأ مخاطرات طبیعی هستند، حاکی از آرامش نسبی قسمت‌های جنوبی و جنوب‌شرقی استان است؛ و محدودهٔ سلماس و خوی به عنوان پهنهٔ پرمخاطره محسوب می‌شود، اما پهنه‌بندی براساس مخاطرات طبیعی نظیر هیدرواقلیمی و زمین محور که منشأ نیروهای مورفودینامیک بیرونی هستند، گویای این واقعیت است که در نواحی کوهستانی با مخاطرات نسبتا بیشتر روبرو هستند و به طور کلی آن‌ها را نیز می‌توان در پهنه‌های کوچک‌تر مشاهده کرد.

نقشه ۸- موقعیت گسل‌های اصلی استان آذربایجان غربی

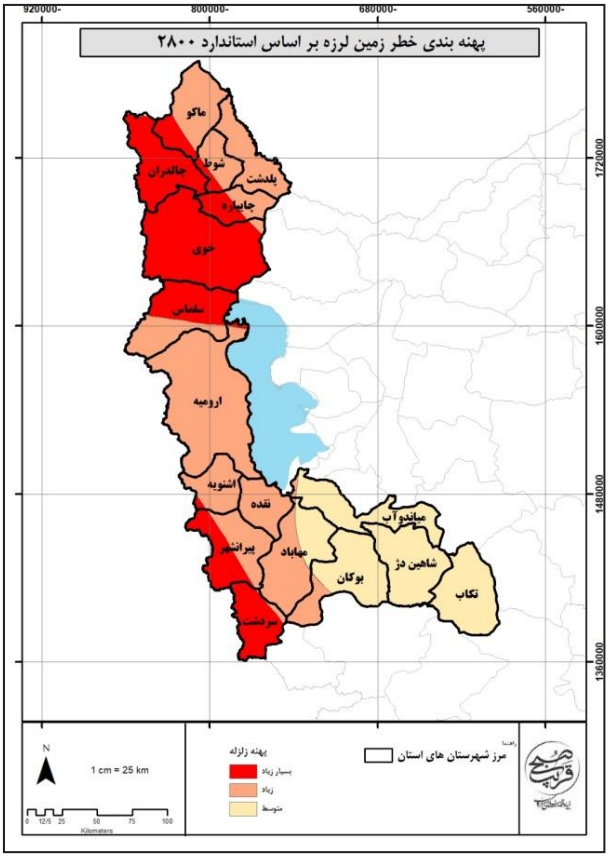
مأخذ: نقشه راه علوم زمین و معدن استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۵

با توجه به مشخصات زمین‌لرزه‌هایی که قادر به ایجاد پارامترهای جنبش زمین می‌باشند، مطابق با آیین‌نامه طراحی ساختمان‌ها در برابر زلزله (استاندارد ۲۸۰۰) مناطق مختلف کشور را از دیدگاه خطر لرزه‌ای به چهار قسمت تقسیم می‌نماید. این چهار قسمت عبارت‌اند از:

- مناطق با خطر نسبی خیلی زیاد (شتاب≤0.35 g)
- مناطق با خطر نسبی زیاد (شتاب=0.30 g)

- مناطق با خطر نسبی متوسط(شتاب=g 0.25)
- مناطق با خطر نسبی کم (شتاب≤g 0.20)

بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر نسبب، بیش از نیمی از گستره استان آذربایجان غربی در محدوده با خطر نسبی زیاد قرار دارد و پهنه‌ای در شمال دریاچه ارومیه که منطبق بر موقعیت گسل‌های سلماس و تسوج می‌باشد، با خطر خیلی زیاد مشخص شده است.

نقشه ۹- پهنه‌بندی خطر زمین‌لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-٦-۲- زمین‌لغزش

زمین‌لغزش یکی از مهم‌ترین پدیده‌های زمین‌شناختی دامنه‌های پرشیب در غرب و شمال استان است که به‌طور تدریجی و گاهی در مدت زمان کوتاه باعث بروز خسارت‌های درخور توجه می‌شود. در چند سال اخیر، به دلیل تغییرات نامطلوب در کاربری‌ها و تخریب فزایندهٔ مراتع، جنگل‌ها و اراضی زراعی و نیز اجرای نامناسب پروژه‌های عمرانی در مناطق مستعد لغزش، تشکیلات زمین‌شناسی مستعد به لغزش، میزان بارندگی، اقلیم منطقه و وجود دامنه‌های پرشیب، فراوانی وقوع این پدیدهٔ مخرب افزایش داشته است. در این سال‌ها، بخش درخور توجهی از سکونتگاه‌هایی را که در دامنه‌های شمالی استقرار یافته‌اند، در معرض تخریب قرار داده و گاهی جابه جا یا تثبیت کرده‌اند که خسارت‌های اجتماعی و اقتصادی قابل‌توجهی را نیز به همراه داشته است. با توجه به آمار و اطلاعات اخذشده از سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، در استان آذربایجان غربی به دلیل بروز حرکت‌های دامنه‌ای، به بخش‌های مختلف مانند کشاورزی، مراتع و... خسارت‌های مالی وارد شده؛ اما خوشبختانه هیچ‌گونه خسارت جانی در حرکت‌های دامنه‌ای مورد بررسی دیده نشده است.

جدول ١٤- مشخصات حرکت‌های دامنه‌ای در سطح استان

نوع حرکات دامنه‌ای	تعداد حرکات بررسی شده	درصد نسبی
لغزش و رانش زمین	۹۰	۴۲/۲۵
ریزش	۱۵	۷/۰۴
جریانی	۴۵	۲۱/۱۳
خزش	۱۱	۵/۱۶
مرکب	۴۸	۲۲/۵۴
غیرقابل ترسیم	۴	۱/۸۸
مجموع	۲۱۳	۱۰۰

(مطالعات آمایش استان آذربایجان غربی،۱۳۹۹)

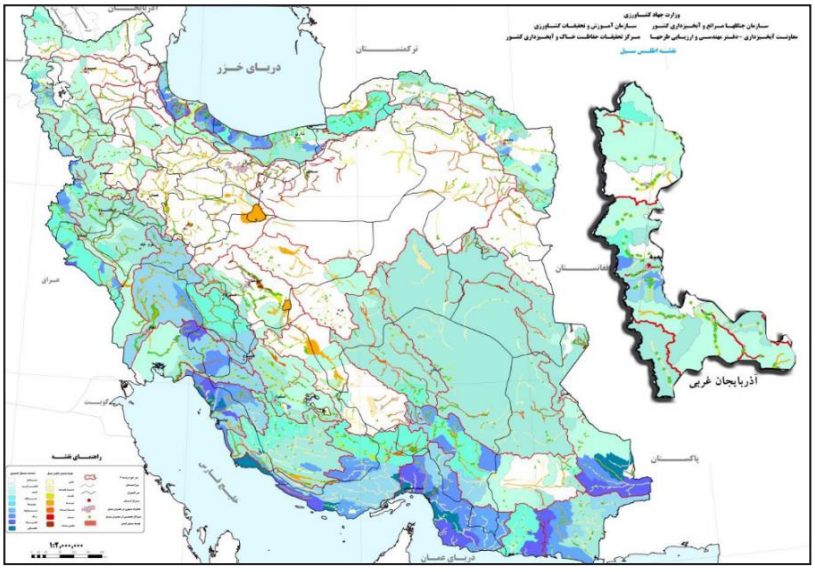
۳-۲-۶-۳- سیل

پراکنش سیل در سطح استان نشان می‌دهد که این پدیده قسمت‌های وسیعی از نواحی دارای ارزش فعالیت و سکونت را در تهدید خود دارد. قسمت‌های شمالی استان، دشت خوی و سرشاخهٔ رودخانه‌های الندچای از شدت سیل‌خیزی بالایی برخوردارند. در این نواحی، شیب زیاد حوضه‌ها و دشت‌های میان‌کوهی که به استقرار سکونتگاه‌های کمابیش بزرگ در ناحیهٔ کوهستانی انجامیده، باعث تشدید خطر سیل در مراکز جمعیتی نیز شده است. با این حال، احداث سدهای بزرگ و مهار طغیان‌های فصلی در کنترل سیلاب‌ها بسیار اثرگذار بوده است. برای مثال، شهر ماکو و روستای قلعه جوق که تا پیش از احداث سد بارون از طغیان نابهنگام رودخانهٔ زنگمار خسارت می‌دیدند، در حال حاضر با کاهش شدت سیل‌خیزی رودخانه، نواحی پایین دست در امنیت نسبی به لحاظ مخاطرهٔ سیلاب به سر می‌برند. در حوضه‌های رودخانه‌ای غرب دریاچهٔ ارومیه، از زولاچای در شهرستان سلماس تا گدارچای در شهرستان نقده، شدت سیل‌خیزی رودخانه‌ها به دلیل شیب زیاد حوضه‌ها و حفر عمیق بستر رودخانه‌ها، در دو ناحیهٔ کوهستان و دشت شرایط به نسبت متفاوتی دارد. چنان‌که پهنهٔ سیل در ناحیهٔ کوهستانی دارای عرض کمتر و شدت جریان قوی‌تری است، اما در ناحیهٔ کوهپایه و هنگام ورود رودخانه به دشت، این قدرت شدید همراه با بار رسوبی سنگین موجب گسترش وسیع پهنهٔ سیل می‌شود و به همین دلیل، سیلاب دشت‌ها در این ناحیه هرساله توسط طغیان‌های فصلی به زیر آب می‌روند. به بیان دیگر، در ناحیهٔ کوهستانی جریان‌های سیلابی اغلب با کاوش بستر و سایش دامنه‌های پیرامون به دلیل شیب زیاد و سرعت جریان آب که منجر به

حفر عمیق‌تر بستر می‌شود، امکان تجاوز و طغیان رودخانه به کناره‌ها یا انحراف جریان به نواحی پیرامونی را ممکن نمی‌سازد.

معمولا سیلاب‌های ناحیهٔ کوهستانی از شدت و قدرت تخریب بالایی برخوردارند و فقط اراضی یا تأسیسات واقع در مسیر خود را تحت تأثیر قرار می‌دهند، اما خروج جریان آب از ناحیهٔ کوهستان، نواحی مخروط افکنه‌ای و دشت‌های پایین دست را تحت تأثیر سیلاب‌های گسترده قرار می‌دهد.

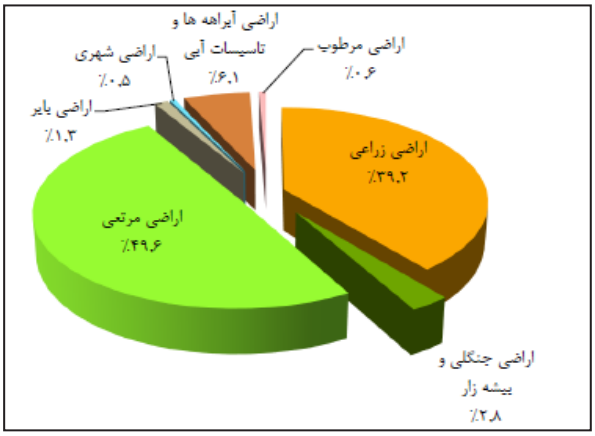
در قسمت‌های جنوبی استان، رودخانه‌های سیمینه و زرینه‌رود با آن که شرایط اقلیمی به نسبت مشابهی دارند، شدت سیل‌خیزی در رودخانهٔ زرینه‌رود بسیار بیشتر است؛ و این به دلیل حجم زیاد جریان آب و جنس و ماهیت سنگ‌ها در حوضهٔ این رودخانه و همچنین عدم مهار سرشاخه‌های طغیانی است؛ درحالی‌که سد شهید کاظمی روی سیمینه‌رود از شدت این سیلاب‌ها کاسته است.

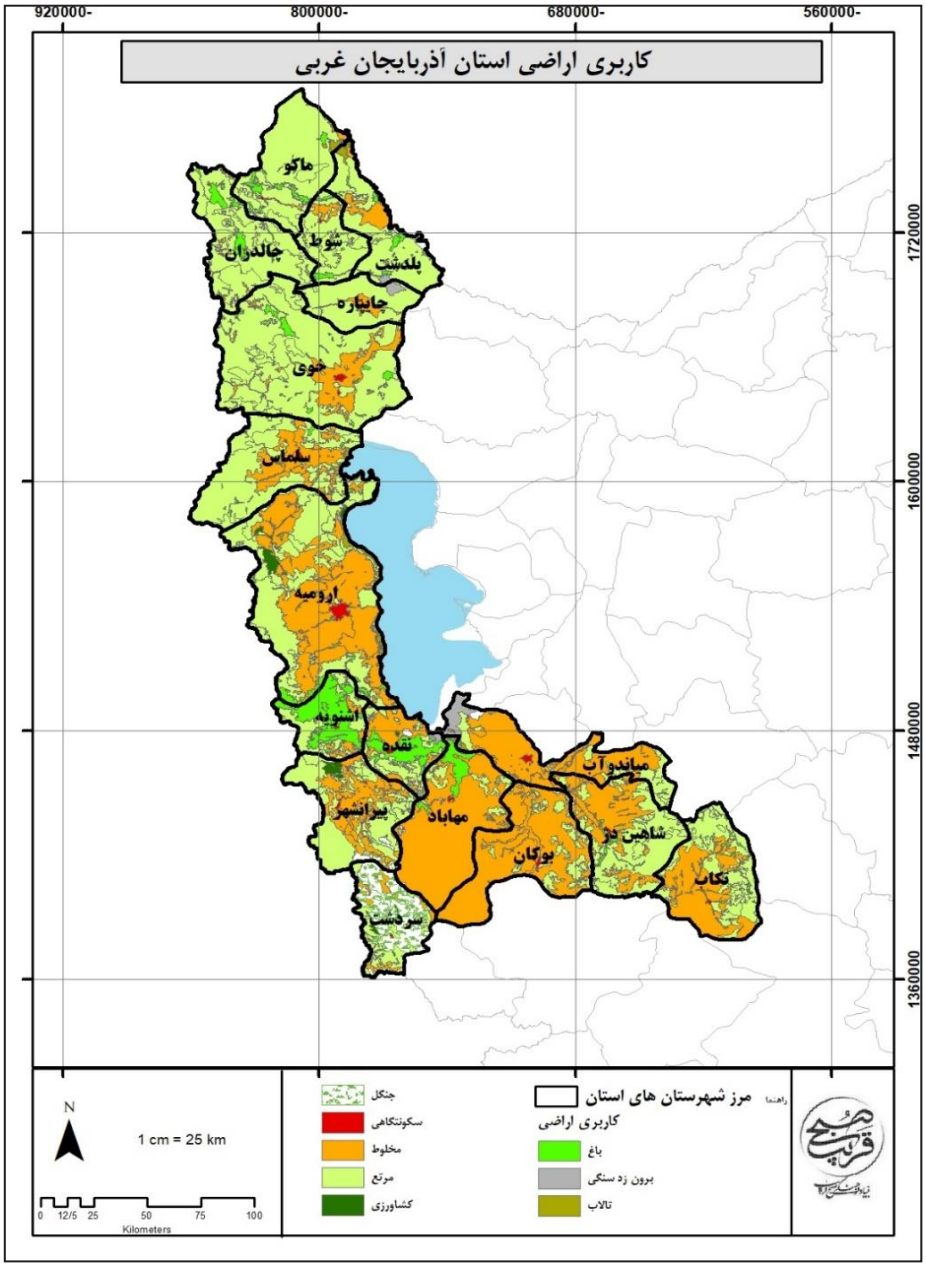
نقشه ۱۰- اطلس سیل ایران و استان آذربایجان غربی

۳-۲-۷- کاربری اراضی

استان آذربایجان غربی به دلیل ساختار کوهستانی و برخورداری از تنوع اقلیمی دارای پوشش‌های طبیعی مهمی از قبیل جنگل و مرتع بوده و در سطح دشت‌ها و نواحی نسبتا هموار قطب‌های کشاورزی با تراکم جوامع انسانی انبوهی از فعالیت‌ها را در دشت‌ها و جلگه‌های هموار رقم زده‌اند. دشت خوی و دشت‌های ارومیه ، سلماس و دشت میاندوآب تا نقده از مهم‌ترین نواحی متمرکز جمعیتی و فعالیتی به شمار می‌روند که با شدت بارگذاری‌های انجام شده هم اکنون با بحران‌ها و معضلات محیط‌زیستی دست به گریبان هستند. از سوی دیگر نبود گستره‌های فعالیتی در ارتفاعات و اختصاص پهنه‌های وسیع به چشم‌اندازهای طبیعی از قبیل جنگل و مرتع نوعی از انزوای جغرافیایی برای محیط‌های طبیعی را به وجود آورده است. از مجموع مساحت استان ۴۹/۶ درصد مربوط به مراتع و ۳۹/۲ درصد مربوط به زمین‌های کشاورزی می‌باشد. جنگل‌ها۲/۸ درصد و مناطق شهری نیز ۰/۵ درصد از مساحت استان را شامل می‌گردد.

نمودار ۱۲سهم انواع اراضی در استان آذربایجان غربی

نقشه ۱۱- کاربری اراضی استان آذربایجان غربی

۳-۲-۸- واحدهای اراضی

واحدهای اراضی اصلی در استان آذربایجان غربی به شرح زیر است:

واحد کوهستان: استان آذربایجان غربی در گوشهٔ انتهایی شمال غربی ایران در محل تلاقی دو رشته کوه البرز با امتداد غربی شرقی و رشته کوه زاگرس با روند شمال غربی جنوب شرقی واقع شده است؛ به طوری که بیش از ۱۹۴۲۷۳۵ هکتار از اراضی استان (معادل ۵۱/۹درصد) را واحد کوهستان تشکیل می‌دهد. این واحد بیشتر در نواحی شمال غربی، غرب، جنوب غرب و جنوب شرق استان پراکنده شده است؛ به طوری که یک نوار کوهستانی ممتد و طویلی را در نواحی یادشده تشکیل می‌دهد.

واحد کوهپایه: این واحد محل تلاقی کوهستان و دشت‌ها در استان است. شیب عمومی این زمین‌ها بیشتر بین ۵ تا ۲۰ درصد و ارتفاع متوسط آن کمتر از ۲۰۰۰ متر از سطح آب‌های آزاد است؛ که در نقشهٔ قابلیت اراضی استان واحدهای اراضی تپه‌های کم ارتفاع و اراضی زراعی دیم و مراتع را شامل می‌شود. این واحد از اراضی استان با مساحتی بالغ بر ۶۰۵۰۶۷ هکتار حدود۱۶/۲ درصد از سطح استان را پوشش می‌دهد.

واحد دشت: این واحد با مساحتی بالغ بر ۳۹۶۱۱۹ هکتار حدود ۳۲ درصد از سطح استان را پوشش می‌دهد و عمدتا سطوح با شیب کمتر از ۵ درصد و ارتفاع کمتر از ۱۸۰۰ متر از سطح آب‌های آزاد و نیز اراضی پست و باتلاقی پیرامون دریاچهٔ ارومیه را شامل می‌شود. با توجه به شرایط مورفولوژیکی ناشی از تحولات تکتونیکی حادث در استان در فرایند شکل‌گیری منطقه، برخی از این دشت‌ها میان-

کوهی هستند و توسط ارتفاعات پیرامون محصور شده‌اند و بیشتر این دشت‌ها در دلتای رودخانه‌های دائمی در مصب دریاچهٔ ارومیه شکل گرفته‌اند و به‌صورت جلگه‌های حاصلخیز در استان هستند.

جدول ۱۵- مشخصات تیپ اراضی استان

تیپ اراضی	کد تیپ اراضی	مساحت (هکتار)	سهم نسبی (درصد)
آبرفت های بادبزنی شکل سنگریز ه دار	۹	۵۰۵۴۸,۸	۱,۳۵٪
اراضی پست و گود	۶	۱۳۶۴۰۸,۷	۳,۶۴٪
تپه ها	۲	۵۵۲۵۱۵,۹	۱۴,۷۳٪
دشت های آبرفتی دامنه ای	۴	۲۶۰۰۳۵,۴	۷٪
دشت های آبرفتی رودخانه ای	۵	۱۵۲۰۸۹,۱	۴٪
دشت های سیلابی	۷	۱۱۰۲۲۱,۴	۳٪
شهرها و نواحی سکونتی	۰	۱۹۰۸۶	۱٪
فلات ها و تراس های فوقانی	۳	۴۰۸۴۲۵,۵	۱۱٪
کوه ها	۱	۱۸۷۱۱۰۴,۹	۵۰٪
واریزه های بادبزنی شکل سنگریز ه دار	۸	۵۰۵۴۸,۸	۱٪
اراضی مختلط (تپه ماهور و فلات ها و تراس های فوقانی)	c	۱۱۶۳۱۸	۳٪
اراضی متفرقه	x	۲۲۱	۰٪
جمع کل		۳۷۵۱۷۹۶	۱۰۰٪

(مطالعات آمایش استان آذربایجان غربی،۱۳۹۹)

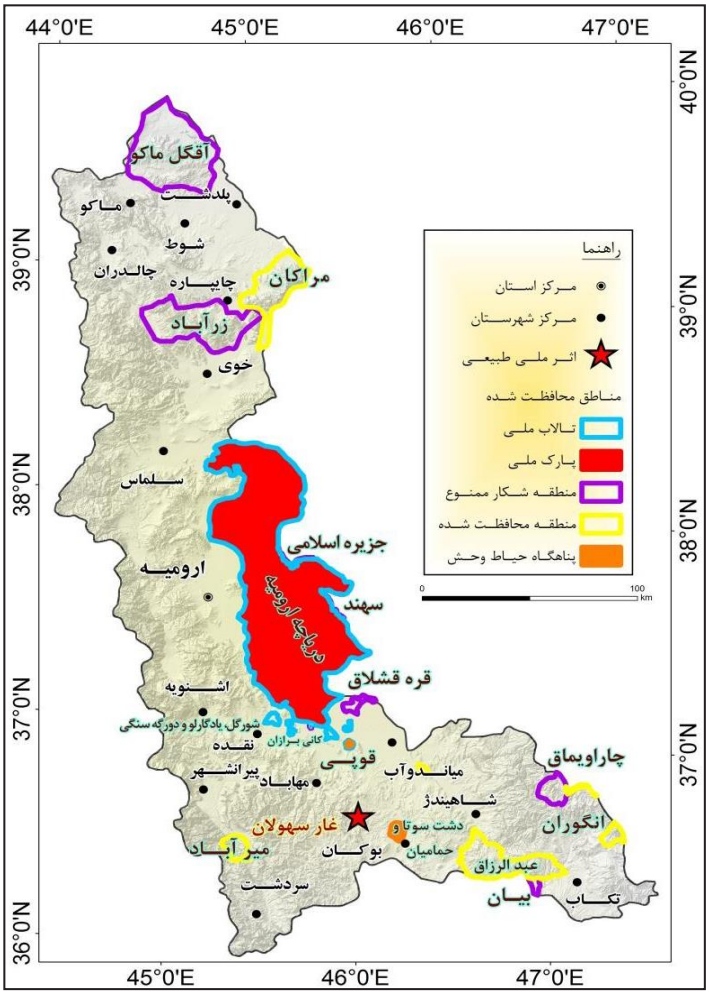
۳-۲-۹- مناطق حفاظت شده

در استان آذربایجان غربی ۱۴۸۲۷۰۶,۱۴۸ هکتار تحت مدیریت حفاظت محیط‌زیست است که شامل ۳ منطقه حفاظت شده، ۲ پناهگاه حیات‌وحش، ۹منطقه شکارممنوع و مناطقی همچون پارک و آثار ملی-طبیعی می‌باشد.

جدول ۱۶- مشخصات مناطق تحت مدیریت استان

مناطق تحت مدیریت	مساحت(هکتار)	موقعیت
منطقه حفاظت شده		
تالاب نوروزلو	۱۳۵۲,۶۵۵۰۲۹	جنوب دریاچه ارومیه
مراکان	۵۶۲۵۳,۷۹	شمال شرقی استان
جنگل‌های میرآباد	۱۱۴۳۴,۵۵۸۹	جنوب غربی استان
پناهگاه حیات‌وحش		
تالاب کانی برازان	۸۷۶,۷۲۱۷۷۴۵	جنوب دریاچه ارومیه
دست سوتاو	۴۸۷۹,۶۱۱۰۵	جنوب استان
شکارممنوع		
آق قلعه	۳۰۴,۷۰۷۰۵	جنوب دریاچه ارومیه
بیان	۵۸۸۰۲,۰۷۶۹۸	جنوب شرقی استان
چمن متحرک	۱,۷۲۶۱۸۰۴۹	جنوب شرقی استان
زرآباد	۸۳۶۱۹,۷۸۴۶۲	شمال استان
سه کانیان	۷۳۰۸,۷۳۳۷	جنوب استان
شهیدا	۵۴۲۲۳,۳۹۱۵۷	غرب دریاچه ارومیه
گرده قیط	۳۷۶,۶۴۴۶	مهاباد
هفت‌کیلومتری‌مرزها	۵۱۲۶۲۲۵,۸۸	در تمام مرز غربی و شمالی استان
آق گل	۱۲۳۳۷۷,۵۴۳۲	شمال استان
پارک ملی		
دریاچه ارومیه	۵۴۰۷۲۷,۶۰۸۸	شرق استان
اثرطبیعی ملی		
سهولان	-	جنوب دریاچه ارومیه
بافر ۵۰۰ متری		
دریاچه ارومیه	۲۶۵۴۱,۲۱۷۵۳	پیرامون دریاچه ارومیه
جمع کل	۱۴۸۲۷۰۶,۱۴۸ هکتار	

(اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان آذربایجان‌غربی)

نقشه ۱۲- مناطق تحت حفاظت محیط‌زیست استان

۳-۲-۱۰-کشاورزی

استان آذربایجان غربی به دلیل برخورداری از زمین‌های حاصلخیز و مراتع طبیعی غنی، از مهم‌ترین مناطق کشاورزی و دام‌پروری ایران است. با وجود این‌که این

استان ۲/۷ درصد مساحت کشور را در بر می‌گیرد ولی اراضی کشاورزی آن بیش از ۵/۶ کل اراضی مزروعی کشور را شامل می‌شود. در این استان بیش از ۲۴ دشت حاصلخیز در همه بخش‌های استان پراکنده شده که به همراه رودخانه‌های متعدد، این استان را به یکی از مراکز کشاورزی در کشور تبدیل کرده است. بیشترین سطح زیر کشت اراضی زراعی به اراضی زراعت دیم تعلق دارد که قسمت‌های شمالی و جنوبی و غربی استان را شامل می‌گردد. گندم یکی از محصولات زراعی استراتژیک بوده و جو نیز از محصولات عمده در این استان می‌باشد. سیب، انگور و زردآلو نیز از عمده محصولات باغی در استان هستند که در این میان تولید گندم، کفاف مصرف داخل استان را تأمین می‌نماید. سایر محصولات زراعی استان عبارت‌اند از: سیب‌زمینی، حبوبات (لوبیا و عدس)، سبزیجات، علوفه (یونجه و شبدر)، دانه‌های روغنی، خشکبار میوه‌جات (بادام و گردو)، چغندرقند و توتون. همچنین استان آذربایجان غربی با دارا بودن آب و هوای ملایم و خاک مناسب، یکی از مناطق مستعد تولید محصولات باغی است و نقش اساسی در تولید محصولات باغی دارد. توسعه صنایع تبدیلی، ایجاد سردخانه‌های مدرن، ایجاد واحدهای بسته‌بندی، نمایانگر اهمیت این بخش در اقتصاد کشاورزی می‌باشد. این استان در تولید سیب، عسل، پرورش گاومیش و تولید محصولات شیلاتی رتبه اول را در کشور دارد.

طبق نتایج آمارنامه سال۱۳۹۳، مساحت اراضی کشاورزی استان حدود ۸۲۲ هزار هکتار بوده که ۶۰۶ هزار هکتار آن(۷۳/۷ درصد) زیر کشت محصولات زراعی سالانه و ۱۰۵ هزار هکتار (۱۲/۸درصد) زیر کشت محصولات دائمی (باغ، قلمستان) و ۱۱۱هزار هکتار (۱۳/۵ درصد) تخت پوشش آیش بوده است.

جدول ۱۷- نوع فعالیت اراضی و دامداری استان

نوع فعالیت	تعداد بهره‌برداری
زراعت	۱۴۲۹۶۹
باغداری	۹۳۱۹۹
کشت گلخانه‌ای	۷۸
پرورش دام سنگین	۶۳۳۷۰
پرورش دام سبک	۵۱۶۹۶
پرورش زنبورعسل	۳۷۵۲
پرورش کرم ابریشم	۰
پرورش طیور به روش سنتی	۶۵۹۹۱
پرورش ماهی	۱۴۶

همچنین تعداد انواع دام‌های استان برابر با ۲/۵ میلیون رأس گوسفند و بره، ۲۱۷ هزار رأس بز و بزغاله، ۳۱۶ هزار رأس گاو و گوساله و حدود ۹ هزار رأس گاومیش و بچه گاومیش در سال ۱۳۹۳ به ثبت رسیده است.

جدول ۱۸- تعداد بهره‌برداری و سطح کشت محصولات عمده استان

محصول	تعداد بهره‌برداری			سطح کشت(هکتار)		
	آبی	دیم	جمع	آبی	دیم	جمع
گندم	۳۱۹۰۲	۵۴۲۲۸	۷۹۳۹۰	۷۰۷۵۷	۲۶۰۳۰۲	۳۳۱۰۵۹
جو	۸۴۸۳	۱۶۵۱۷	۲۳۸۹۷	۱۵۴۵۰	۴۶۴۳۴	۶۱۸۸۵
برنج	۱۱	۰	۱۱	۱۰	۰	۱۰
سایر محصولات زراعی	۸۰۹۷۱	۱۹۳۹۴	۹۴۸۷۳	۱۵۷۰۶۸	۶۵۶۰۷	۲۲۲۶۷۵

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان آذربایجان غربی

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان آذربایجان غربی

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد.

توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان‌رشته‌ای و میان بخشی در جست‌وجوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تأکید می‌ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌نماید.

امروز طرح رویکرد اجتماع‌محور در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه‌یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴).

به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در صدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت.

در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است و اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بسترساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۷).

۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

در حوزه فرهنگ مهم‌ترین عامل پیشبرنده توسعه استان را می‌توان تنوع فرهنگی موجود در استان و همچنین تنوع زبانی، مذهبی، قومی و ... دانست که اگر برنامه‌های درستی در قبال این تفاوت‌ها و تنوعات وجود داشته باشد می‌توان به نحو احسن از این تنوع قومی، زبانی، مذهبی و ... در جهت توسعه استان به خوبی بهره‌مند شد؛ زیرا که در جامعه‌ای که تنوع قومی وجود داشته باشد امکان برقرار تعاملات اجتماعی نیز بالا رفته و امکان پذیرش و همچنین آگاهی مردم نیز هم‌سو با آن افزایش پیدا خواهد کرد البته باید به این نکته نیز توجه داشت که تنوع فرهنگی همان‌گونه که یک

محرک فرهنگی به حساب می‌آید در صورت عدم توجه به آن یک مانع بزرگ در توسعه نیز به شمار می‌رود.

از جمله عوامل مهم و محرک استان نیز می‌توان به بالا بودن سطح سرمایه اجتماعی در سطح میانی و همچنین برخی متغیرهای آن مانند عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها، اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)، دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای و عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای اشاره کرد که در پیش‌برد توسعه نقش اساسی را دارا هستند.

همچنین از عوامل مهم محرک توسعه استان نیز سطح بالای رضایت از زندگی در استان آذربایجان غربی است که پاسخگویان اعتقاد به آن داشته و میزان آن را در استان بالا ارزیابی کرده‌اند.

۳-۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

در حوزه فرهنگ یکی از موانع توسعه استان تعارضات فرهنگی زیاد است. که از مهم‌ترین این تعارضات، تعارض بین ارزش‌ها و هنجارهای سنتی و مدرن است که شدت این اختلافات و تعارضات فرهنگی در استان آذربایجان غربی به شدت بالاست.

از دیگر موانع موجود در استان آذربایجان می‌توان به تنوع فرهنگی، قوم‌گرایی افراطی، طایفه و قبیله‌گرایی اشاره کرد. البته باید توجه داشت که تنوع قومی

همان‌طور که می‌تواند مانع توسعه باشد می‌تواند محرک توسعه نیز باشد که در بالا نیز به آن اشاره شده است.

تنوع فرهنگی هنگامی که تحت تأثیر قوم‌گرایی و طایفه‌گرایی قرار می‌گیرد می‌تواند بسیار خطرناک و نگران‌کننده باشد زیرا که در مسیر توسعه ایجاد خلل می‌کند، استان آذربایجان غربی نیز به دلیل تنوع قومی و فرهنگی و حتی مذهبی بالا از این قاعده مستثنی نبوده و امکان بروز این‌گونه مسائل در صورت عدم مقابله با آن‌ها در استان بالاست و از مهم‌ترین عوامل فرهنگی مانع توسعه در استان به شمار می‌روند.

در حوزه اجتماعی نیز سرمایه اجتماعی پایین در سطوح خرد و کلان و همچنین متغیرهای آن‌ها از مهم‌ترین موانع موجود در توسعه استان هستند. علاوه بر این میزان پایین شاخص سرمایه اجتماعی کل نیز یکی دیگر از موانع توسعه است.

از جمله موانع دیگر در استان آذربایجان غربی می‌توان به پنداشت به عدم موفقیت نظام در حل مشکلات، عدم وجود عدالت و برابری در جامعه، ارزیابی منفی نسبت به آینده، اعتماد سازمانی پایین، کیفیت پایین خدمات سازمانی، مشارکت پایین، میزان پایین افتخار به ایرانی بودن و ... اشاره کرد.

همچنین میزان بالا و افزایش روزافزون آسیب‌های اجتماعی در استان نیز از جمله موانع توسعه در استان بشمار می‌روند که هم عوامل مثبت استان را منفی و هم عوامل منفی را منفی‌تر می‌کنند.

۳-۳-۱-٤- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان آذربایجان غربی

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان آذربایجان غربی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان در تمام سال‌های بررسی شده یک روند سینوسی داشته است و در سال ۱۳۹۷ نرخ بیکاری در استان برابر ۱۴/۷ درصد بوده است که از نرخ بیکاری در کل کشور بالاتر بوده است.

جدول ۱۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
آذربایجان غربی	۱۰/۶	۱۰	۱۳	۱۱	۱۴/۷
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان آذربایجان غربی در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است. نرخ بیکاری در مناطق شهری استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۸ برابر با ۱۳/۹ درصد و در مناطق روستایی برابر با ۶/۷ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق شهری وضعیت نامناسب و در مناطق روستایی وضعیت بهتری دارد.

جدول ۲۰- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

سال		جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
		نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه
۱۳۹۴	آذربایجان غربی	۱۰/۹	۲۱	۱۴/۲	۹	۶/۱	۲۵
	کل کشور	۱۱	–	۱۲/۲	–	۸/۱	–
۱۳۹۵	آذربایجان غربی	۱۱	۲۴	۱۳/۹	۱۳	۶/۹	۲۶
	کل کشور	۱۲/۴	–	۱۳/۷	–	۸/۹	–
۱۳۹۶	آذربایجان غربی	۱۴/۳	۵	۱۷/۸	۳	۸/۷	۱۳
	کل کشور	۱۲/۱	–	۱۳/۴	–	۸/۲	–
۱۳۹۷	آذربایجان غربی	۱۴/۷	۵	۱۸/۲	۲	۹	۱۱
	کل کشور	۱۲	–	۱۳/۵	–	۷/۹	–
۱۳۹۸	آذربایجان غربی	۱۱/۱	۱۱	۱۳/۹	۸	۶/۷	۱۳
	کل کشور	۱۰/۶	–	۱۱/۸	–	۷/۳	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان آذربایجان غربی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ کمتر و در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ بیشتر و در سال ۱۳۹۸ برابر بوده است همچنین نرخ بیکاری زنان در استان در همه سال‌های بررسی شده کمتر از نرخ بیکاری کل کشور بوده است. در سال ۱۳۹۵

در رابطه با نرخ بیکاری زنان کمترین میزان مربوط به استان آذربایجان غربی بوده است.

جدول ۲۱- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک جنسیت

سال		نرخ بیکاری مردان		نرخ بیکاری زنان	
		نرخ	رتبه	نرخ	رتبه
۱۳۹۴	آذربایجان غربی	۱۱/۳	۹	۸/۹	۳۰
	کل کشور	۹/۳	–	۱۹/۴	–
۱۳۹۵	آذربایجان غربی	۱۱/۷	۸	۸/۲	۳۱
	کل کشور	۱۰/۵	–	۲۰/۷	–
۱۳۹۶	آذربایجان غربی	۱۴/۱	۳	۱۵/۲	۲۲
	کل کشور	۱۰/۲	–	۱۹/۸	–
۱۳۹۷	آذربایجان غربی	۱۴/۴	۴	۱۵/۹	۱۷
	کل کشور	۱۰/۴	–	۱۸/۹	–
۱۳۹۸	آذربایجان غربی	۱۱/۱	۸	۱۱/۱	۲۷
	کل کشور	۹	–	۱۷/۵	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

در سال ۱۳۹۸، نرخ ازدواج و طلاق در استان به ترتیب برابر با ۲۶۴۳۵ و ۶۸۵۴ گزارش شده که به نسبت سال قبل کاهش داشته است. هم‌چنین در نقاط شهری، ۲۰۷۱۲ مورد ازدواج و ۶۰۷۷ مورد طلاق و در نقاط روستایی، ۵۷۲۳ ازدواج و ۷۷۷ طلاق ثبت شده است(سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸).

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۲۲- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان آذربایجان غربی

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۸۰	۲۶۸۷۴	۱۹۵۴	۱۴۹۵۲	۱۱۶۸	۱۱۹۲۲	۷۸۶
۱۳۸۵	۳۴۸۴۸	۳۴۳۰	۱۸۹۵۳	۲۵۳۸	۱۵۸۹۵	۸۹۲
۱۳۹۰	۳۸۵۹۱	۴۸۶۷	۲۲۰۵۵	۳۵۸۹	۱۶۵۳۶	۱۲۷۸
۱۳۹۵	۳۳۳۲۸	۶۶۸۱	۲۷۱۴۳	۶۰۲۶	۶۱۸۵	۶۵۵
۱۳۹۷	**۲۸۲۳۸**	**۷۲۱۹**	**۲۲۰۱۲**	**٦٤١٨**	**٦٢٢٦**	**۸۰۱**
۱۳۹۷ کل کشور	**٥٥٠٥٦٥**	**١٧٥٦١٤**	**٤٨٦٦٦١**	**١٦٤١٢٤**	**٦٣٩٠٤**	**١١٤٩٠**

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان آذربایجان غربی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۷/۲۷ در سال ۱۳۸۰ به ۲۵/۵۶ در سال ۱۳۹۷ رسیده است و نسبت آن کمتر از میزان کل کشور است.

جدول ۲۳-نسبت طلاق به ازدواج در استان آذربایجان غربی

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۷/۲۷	۹/۸۴	۱۲/۶۱	۲۰/۰۵	۲۵/۵۶	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهزیستی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز(دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۸۸۶۶۱ نفر در ۶۲ مراکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ در تعداد افراد تحت پوشش کاهش و در تعداد مراکز بیشتر شده است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۳۶۷ نفر در ۲۰ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش هستند که نسبت به سال ۱۳۹۵ هم در تعداد مرکز و هم در تعداد افراد افزایش پیدا کرده است.

جدول ۲۴-تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی‌سرپرست		آسیب‌های اجتماعی [۶]	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...
۱۳۹۰	۱۴	۳۴۷	۱۱	۸۵۸۸
۱۳۹۵	۱۸	۲۴۸	۲۳	۱۴۹۶۵۰
۱۳۹۷	**۲۰**	**۳۶۷**	**۶۲**	**۸۸۶۶۱**

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

۶. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می شود.

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است استان آذربایجان غربی در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۱۵، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست رتبه ۱۷، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۱۱ و در تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱۸ کشور را داشته است.

جدول ۲۵-میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

موارد	استان	۱۳۹۸	
		شاخص	رتبه
نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی	آذربایجان غربی	۰/۲۶	۱۵
	کل کشور	۰/۱۸	–
نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست به تعداد کودکان بی‌سرپرست	آذربایجان غربی	۲/۷۲	۱۷
	کل کشور	۲/۶۰	–
تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور	آذربایجان غربی	۵۸۳۱۲	۱۱
	کل کشور	۱۷۱۰۴۷۵	–
تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی	آذربایجان غربی	۲۰۲۰۱	۱۸
	کل کشور	۹۴۵۳۹۴	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان آذربایجان غربی را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود استان آذربایجان غربی در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۱۳، در تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۱۰ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۱۹ کشور را دارد.

جدول ۲۶-میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

موارد	استان	۱۳۹۸	
		شاخص	رتبه
تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی	آذربایجان غربی	۲۶	۱۳
	کل کشور	۸۳۲	–
تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی	آذربایجان غربی	۱۷۸۷۵۵	۱۰
	کل کشور	۴۷۸۳۶۸۱	–
سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی	آذربایجان غربی	۲۵/۸	۱۹
	کل کشور	۲۵/۱	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در مجموع ۳۷/۰۲ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری‌بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور پایین‌تر است. در استان آذربایجان غربی ۳۳/۰۳ درصد بیمه شده و ۳/۹۹ درصد مستمری‌بگیر هستند که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری‌بگیر می‌باشد.

جدول ۲۷-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

استان	سال ۱۳۹۷		
	مجموع	بیمه‌شدگان	مستمری‌بگیران
آذربایجان غربی	۳۷/۰۲	۳۳/۰۳	۳/۹۹
کل کشور	۵۳/۷۶	۴۵/۶۱	۸/۱۵

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در استان آذربایجان غربی درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۷۰/۹۷ درصد بوده است که از درصد بیمه‌شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور(۵۱/۶۳ درصد) بالاتر بوده است.

جدول ۲۸- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران[۷]

استان	سال ۱۳۹۷
آذربایجان غربی	۷۰/۹۷
کل کشور	۵۱/۶۳

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان آذربایجان غربی می‌باشد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آمپول و قرص‌های روان‌گردان مربوط می‌شود.

[۷] از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده‌است.

جدول ۲۹- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده

مواد مخدر (کیلوگرم)		سال				
		۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
مواد افیونی	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	...	...	۶۳۴	۵۹۱	۴۲۳۱
	مرفین	...	...	۱۰۸۰	۱۸۰۱	۶۲۳
	تریاک و شیره تریاک	...	...	۱۴۶۶	۷۱۳	۱۶۸۲
	سایر	...	...	...	...	...
کانابیس	حشیش	...	...	۱۸۴	۶۳۸	۱۲۲
	گراس	...	...	۶۳۸۶	۱۲۶۳	۹۵۸
محرک‌ها	شیشه (متا آمفتامین)	...	...	۶۷	۵۱۴	۹۹
سایر موارد		...	...	...	–	–
سایر موارد	آمپول و قرص‌های روان‌گردان	...	...	۱۰۸۹۰۸	۶۰۳۸۴۲	۳۰۶۹۷۵
	مواد پیش‌ساز (لیتر)	...	...	۸۱۳	۱۰۶۳۶	۱۷۲۷۱

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود تعداد دستگیرشدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ میزان آن افزایش کرده است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری قاچاقچیان و عوامل توزیع‌کننده به نسبت سال ۱۳۹۵ کمتر شده و در رابطه با معتاد و مصرف‌کننده بیشتر شده است.

جدول ۳۰- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع‌کننده	معتاد و مصرف‌کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...
۱۳۹۰	۸۰۲۲	۶۴۹۰	۱۵۱۵	۱۷
۱۳۹۵	۱۱۲۳۹	۷۱۲۲	۴۱۰۷	۱۰
۱۳۹۷	۱۱۶۷۰	۶۸۸۵	۴۷۸۰	۵

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان آذربایجان غربی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۳۳/۷۴ و در کل کشور برابر با ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مسئله نشان از میزان کم مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مسئله رتبه ۱۸ کشور را دارا می‌باشد.

جدول ۳۱-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
آذربایجان غربی	۳۳/۷۴	۱۸
کل کشور	۱۱۴/۴۴	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان آذربایجان غربی را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۳۴/۷۹ و در کل کشور برابر با ۵۰/۲۵ بوده است و میزان پایین توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد استان آذربایجان غربی در این رابطه رتبه ۲۲ را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۳۲- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
آذربایجان غربی	۳۴/۷۹	۲۲
کل کشور	۵۰/۲۵	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول زیر سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.

میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۴۵/۳۶ مورد، اماکن دولتی ۱۷۹، منزل ۱۳۶۶ و مغازه ۳۹۲ مورد گزارش شده است.

جدول ۳۳- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

سال	سرقت از اماکن				سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			احشام
	اماکن خصوصی	اماکن دولتی	منزل	مغازه	اتومبیل	موتورسیکلت	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۹۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۹۵	–	۷۱	۱۱۴۹	۲۷۲	۹۵۵	۵۳۴	۲۵۵۴	۳۰۱
۱۳۹۷	**٤٥٣٦**	**۱۷۹**	**۱۳٦٦**	**۳۹۲**	**۱۰٦۱**	**۸٤۷**	**۳٦۷٦**	**٥۲٥**

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان آذربایجان غربی برابر با ۲۵/۱۳ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور(۴۲/۸۲) کمتر است و استان در این خصوص رتبه ۲۸ را دارد.

جدول ٣٤- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
آذربایجان غربی	۲۵/۱۳	۲۸
کل کشور	۴۲/۸۲	–

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنا بر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان هرکدام از جرائم بررسی شده در استان آذربایجان غربی در جدول زیر به جز میزان خودکشی کمتر از میزان کل کشور بوده است. میزان خودکشی در استان برابر با ۵/۷۳ در صد هزار نفر است که این میزان در کل کشور برابر با ۵/۳ در هزار نفر بوده است.

جدول ۳۵- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع(در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷									
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شرارت			
		خودکشی	سایر	فردی	دسته‌جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه‌کشی	سایر شرارت‌ها	دستگیرشدگان
آذربایجان غربی	۱/۷۸	۵/۷۳	۸/۰۵	۷۳۵/۸۸	۵/۰۵	۰/۱۵	۱/۲۶	۰/۴۳	۰/۸۹
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در استان آذربایجان غربی نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۱/۴۱ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت کمتری داشته و در بین استان‌هایی قرار گرفته است که کمترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۳۶-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع‌شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

استان	۱۳۹۸	
	نسبت	رتبه
آذربایجان غربی	۱/۴۱	۲۴
کل کشور	۷/۵۲	-

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفا مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است(شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدانشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

براساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هرکدام از این مؤلفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

- پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
- پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
- پنداشت نسبت به نکویی جامعه

۱. مطلوب بودن جامعه
۲. وجود عدالت و برابری

❖ ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است استان آذربایجان غربی در متغیرهای پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف، پنداشت نسبت به نکویی جامعه(وجود عدالت و برابری) و ارزیابی نسبت به آینده نسبت به کل کشور میانگین پایین‌تر و در دیگر متغیرها میانگین بالاتری داشته است. همه میانگین‌های متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی کلان از میانگین اصلی طیف خود نیز پایین‌تر بوده است.

جدول ۳۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان		میانگین	رتبه
پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات(میانگین طیف ۳۰)	آذربایجان غربی		۲۲/۴	۸
	کل کشور		۲۳/۶۴	–
پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف(میانگین طیف ۳۰)	آذربایجان غربی		۲۹/۴	۱۵
	کل کشور		۲۹/۳	–
پنداشت نسبت به نکویی جامعه(مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)	آذربایجان غربی		۲۲/۸	۲۳
	کل کشور		۲۱/۹۱	–
پنداشت نسبت به نکویی جامعه(وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)	آذربایجان غربی		۲۱/۶	۱۰
	کل کشور		۲۲/۰۸	–
ارزیابی نسبت به آینده(میانگین طیف ۲۱)	آذربایجان غربی		۱۷/۹	۱۱
	کل کشور		۱۸/۸۲	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان آذربایجان غربی و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان آذربایجان غربی در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۲/۹۸ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ و همچنین میانگین اصلی طیف(۱۵) پایین‌تر بوده است، این موضوع نشان از آن دارد که شاخص سرمایه اجتماعی کلان در استان آذربایجان غربی از حد متوسط پایین‌تر بوده و وضعیت مطلوبی در این شاخص ندارد. بر اساس بررسی‌ها استان آذربایجان غربی جزو ۱۰ استانی است که میانگین پایینی در شاخص سرمایه اجتماعی کلان داشته‌اند.

جدول ۳۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۱۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح کلان	آذربایجان غربی	۱۲/۹۸	۱۰
	کل کشور	۱۳/۱۸	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد که این ۸ متغیر عبارت‌اند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی
۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)

۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۷. عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۸. ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می‌باشد. همان‌طور که در جدول مشخص است میانگین استان آذربایجان غربی نسبت به کل کشور در متغیرهای اعتماد سازمانی، کیفیت خدمات سازمانی، آمادگی مشـارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز و ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین میانگین پایین‌تر و در دیگر متغیرها میانگین بالاتری نسبت به میانگین کل کشور داشته‌اند.

جدول ۳۹- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان	میانگین	رتبه
اعتماد سازمانی(میانگین طیف ۶۹)	آذربایجان غربی	۶۴/۱۴	۱۳
	کل کشور	۶۴/۳۴	–
کیفیت خدمات سازمانی(میانگین طیف ۶۰)	آذربایجان غربی	۵۵/۱۳	۱۱
	کل کشور	۵۵/۶۱	–
عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها(میانگین طیف ۵۴)	آذربایجان غربی	۵۲/۶۵	۱۷
	کل کشور	۵۲/۲۶	–
آمادگی مشـارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز(میانگین طیف ۴۸)	آذربایجان غربی	۴۴/۹۸	۱۴
	کل کشور	۴۵/۵۴	–
اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)	آذربایجان غربی	۴۰/۷۷	۲۳
	کل کشور	۳۹/۴۹	–
دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)	آذربایجان غربی	۴۰/۰۳	۱۶
	کل کشور	۳۹/۷۵	–
عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)	آذربایجان غربی	۳۸/۷۹	۲۰
	کل کشور	۳۸	–
ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین(میانگین طیف ۱۸)	آذربایجان غربی	۲۰/۰۲	۱۷
	کل کشور	۱۹/۹۷	–
ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین(میانگین طیف ۱۵)	آذربایجان غربی	۱۲/۹۴	۱۵
	کل کشور	۱۳	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد. بر اساس بررسی‌ها استان آذربایجان غربی با میانگین ۲۶/۴۸ کمی بالاتر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ قرار دارد و میانگین بالاتری نسبت به کل کشور داشته است ولیکن از میانگین اصلی طیف سرمایه اجتماعی در سطح میانی پایین‌تر بوده و رتبه ۱۶ را در بین استان‌های کشور داشته است.

جدول ٤٠- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح میانی	آذربایجان غربی	۲۶/۲۸	۱۶
	کل کشور	۲۶/۳۶	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارت‌اند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳. عام‌گرایی اجتماعی(شعاع اعتماد و تعاملات [illegible] خانواده تا غریبه‌ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده بستان اجتماعی

۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به نتایج جدول میانگین استان آذربایجان غربی در همه متغیرهای بررسی شده بالاتر از میانگین کشور بوده و وضعیت مناسب‌تری در این متغیرها نسبت به متوسط کشور داشته است.

جدول ٤١- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مؤلفه‌ها	استان	میانگین	رتبه
ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی(میانگین طیف ۲۱)	آذربایجان غربی	۲۵,۰۰	۱۸
	کل کشور	۲۴/۹	-
ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت(میانگین طیف ۲۷)	آذربایجان غربی	۲۴,۶۰	۱۰
	کل کشور	۲۳/۷۶	-
عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده	آذربایجان غربی	۲۵,۴۹	۲۳
	کل کشور	۲۵/۱۱	-
عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان	آذربایجان غربی	۱۹,۴۲	۱۵
	کل کشور	۱۹/۱۱	-
عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیر همشهری و غریبه‌ها	آذربایجان غربی	۱۵,۴۳	۱۴
	کل کشور	۱۵/۱۶	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر، ۴۳/۳ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی میزان قابل اعتماد بودن مردم را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۳۵/۶ درصد بوده است که میزان پایین قابلیت اعتماد مردم از نظر پاسخگویان در استان آذربایجان غربی را نشان می‌دهد؛ استان آذربایجان غربی در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۵ را در بین استان‌های کشور دارد و میزان پایینی در این خصوص دارد.

جدول ٤٢- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۱۷/۴	۲۵/۹	۴۲/۸	۱۲/۷	۱/۳	۵
کل کشور	۱۲/۵	۲۳/۱	۴۷/۱	۱۴/۹	۲/۵	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به

اطلاعات جدول، ۷۱/۴ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی این میزان را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۵/۸ درصد بوده است. استان آذربایجان غربی در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۳ را دارد و جزو ۳ استانی است که پایین‌ترین ارزیابی را نسبت به این متغیر داشته‌اند.

جدول ٤٣- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۴۱/۱	۳۰/۳	۱۸/۷	۸/۱	۱/۸	۳
کل کشور	۳۱/۴	۲۴/۴	۲۶	۱۵/۴	۲/۸	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۵۷ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۵۱/۳ درصد بوده است که این مسئله نشان می‌دهد بیشتر پاسخگویان در استان در حد کم و خیلی کم

در فعالیت‌های داوطلبانه مشارکت می‌کنند و رتبه استان در کشور نیز در این زمینه برابر با ۹ است.

جدول ٤٤- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۲۷/۴	۲۹/۶	۳۲/۲	۸/۳	۲/۶	۹
کل کشور	۲۳/۹	۲۷/۴	۳۴/۶	۱۰/۸	۳/۳	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول، ۷۱/۵ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ استان آذربایجان غربی در رابطه با این موضوع رتبه ۷ را داشته و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که کمترین افتخار را به ایرانی بودن خود دارند.

جدول ٤٥- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۴/۸	۵/۳	۱۸/۴	۳۶/۲	۳۵/۳	۷
کل کشور	۳	۵/۸	۱۵/۸	۳۰/۵	۴۵	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر، ۵۸/۸ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۶/۹ درصد بوده است و ۲۳/۹ درصد پاسخگویان استان نیز میزان تمایل به مهاجرت خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند؛ در ارتباط با جدول زیر این نکته حائز اهمیت است که استان آذربایجان غربی در بین استان‌های دیگر تمایل متوسطی به مهاجرت دارند.

جدول ٤٦- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۳۲	۲۶/۸	۱۷/۳	۱۵/۸	۸/۱	۱۶
کل کشور	۳۴/۹	۲۲	۲۰	۱۳/۲	۹/۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۳/۱ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی میزان رضایت از زندگی خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۲۵/۹ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان(۲۱) نیز می‌توان عنوان کرد که استان آذربایجان غربی در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین متوسط رو به بالایی

است و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که بالاترین میزان رضایت از زندگی را دارا است.

جدول ٤٧- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۸/۶	۱۴/۵	۴۳	۲۴/۴	۹/۴	۲۱
کل کشور	۸/۷	۱۷/۲	۴۰/۵	۲۶/۳	۷/۳	–

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان آذربایجان غربی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۹/۶ درصد از پاسخگویان استان آذربایجان غربی میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد بیان کرده‌اند که در مقایسه با کل کشور (۳۳/۹ درصد) کمتر بوده است. بر اساس اطلاعات جدول استان آذربایجان غربی جزو ۱۰ استانی است که احساس امنیت در آن پایین ارزیابی شده است.

جدول ۴۸- توزیع درصدی احساس امنیت در استان آذربایجان غربی و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
آذربایجان غربی	۱۶/۲	۱۸	۳۶/۱	۲۳/۲	۶/۴	۱۰
کل کشور	۱۴/۲	۲۰/۲	۳۱/۷	۲۶/۹	۷	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان آذربایجان غربی (۲۴/۵) پایین‌تر از میانگین کشور (۲۵/۲۳) است.

جدول ۴۹- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح خرد	آذربایجان غربی	۲۴,۵۰	۸
	کل کشور	۲۵/۲۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان آذربایجان غربی (۲/۷۵) کمی پایین‌تر از میانگین کل کشور(۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان مقداری پایین‌تر بوده است. بر اساس بررسی‌ها، استان آذربایجان غربی در بین ۱۰ استانی قرار داشته که پایین‌ترین میزان شاخص سرمایه اجتماعی را دارا می‌باشند.

جدول ۵۰- میانگین سرمایه اجتماعی در استان آذربایجان غربی و کل کشور

مورد	استان	میانگین (۱ تا ۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی کل	آذربایجان غربی	۲,۷۵	۸
	کل کشور	۲/۷۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان آذربایجان غربی

در سال ۱۳۹۸، تعداد ۳۵ بیمارستان با ۵۵۳۳ تخت و تعداد ۴۱۵ داروخانه (۵۲ داروخانه دولتی و ۳۶۳ داروخانه غیردولتی) در استان فعال بوده است.

۸۹ پایگاه اورژانس نیز در استان گزارش شده که از این تعداد ۳۸ پایگاه شهری و ۵۱ پایگاه جاده‌ای بوده است (سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸).

دو جدول زیر تعداد و سرانه(در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان برابر با ۴۶/۷۳ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور (۶۱/۰۶ در هر صد هزار نفر) پایین‌تر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت نامناسبی داشته است.

استان آذربایجان غربی در رابطه با پزشکان در همه سرانه‌ها وضعیت پایین‌تری نسبت متوسط کشور داشته است.

جدول ۵۱- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۸۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۱۰۱۲	۵۲۷	۶۱	...	۳۴	۳۹۰	...	...
۱۳۹۰	۱۳۱۶	۶۷۸	۱۲۳	...	۴۷	۴۶۸	...	...
۱۳۹۵	۱۵۶۰	۶۷۷	۱۵۷	۱۷	۵۷	۴۸۷	۵۱	۱۱۴
۱۳۹۷	۱۵۲۶	۶۰۹	۱۶۴	۱۱	۸۸	۴۸۴	۵۲	۱۱۸

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان آذربایجان غربی ، ۱۳۹۸

جدول ۵۲- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)[۸]

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۳۵/۲۲	۱۸/۳۴	۲/۱۲	۰/۰۰	۱/۱۸	۱۳/۵۷	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۴۲/۷۲	۲۲/۰۱	۳/۹۹	۰/۰۰	۱/۵۳	۱۵/۱۹	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۴۷/۷۸	۲۰/۷۳	۴/۸۱	۰/۵۲	۱/۷۵	۱۴/۹۱	۱/۵۶	۳/۴۹
۱۳۹۷	۴۶/۷۳	۱۸/۶۵	۵/۰۲	۰/۳۴	۲/۷۰	۱۴/۸۲	۱/۵۹	۳/۶۱

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۰۴ بوده است که از سرانه کل کشور

[۸] . سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

پایین‌تر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب نیز وضعیت استان(۱۶۸/۳۲ در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور(۲۰۸/۳۷ در هر هزار نفر) وضعیت نامناسبی داشته است.

جدول ۵۳- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال	مجموع		دولتی						غیردولتی				سایر	
			دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه		خصوصی			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب
کل کشور ۱۳۹۷	۱۰۱۶	۱۶۵۴۳	۶۲۹	۱۱۲۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۱۸	۱۳۰۰	...	...	۰	...	...	...	...	...	...	...	...	...
۱۳۸۵	۲۲	۲۲۱۴	۱۴	۱۶۶۲	۳	۳۲۰	۱	۵۰	۰	۰	۴	۱۸۲	۰	۰
۱۳۹۰	۲۴	۲۴۹۹	۱۴	۱۷۷۷	۳	۳۲۰	۱	۵۰	۰	۰	۶	۳۵۲	۰	۰
۱۳۹۵	۲۵	۲۸۱۷	۱۶	۲۱۳۵	۳	۳۲۰	۱	۵۰	۰	۰	۵	۳۱۲	۰	۰
۱۳۹۷	۲۷	۳۱۲۶	۱۸	۲۴۳۴	۳	۳۲۰	۱	۵۰	۰	۰	۵	۳۲۲	۰	۰

سالنامه آماری استان آذربایجان غربی ، ۱۳۹۸

جدول ٥٤-سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی						غیردولتی				سایر	
			دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه		خصوصی			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب
کل کشور	۱/۲۷	۲۰۸/۳۷	۰/۷۹	۱۴۰/۹۸	۰/۰۹	۱۵/۹۶	۰/۱۳	۱۹/۹۵	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۲۳/۴۰	۰/۰۰	۱/۳۹
۱۳۸۵	۰/۹۴	۱۳۳/۴۶	۰/۷۳	۱۰۵/۳۸	۰/۰۳	۹/۲۲	۰/۰۷	۷/۱۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۰	۱۱/۴۱	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱/۰۱	۱۳۲/۶۷	۰/۸۱	۱۰۶/۴۷	۰/۰۳	۸/۶۰	۰/۰۶	۶/۶۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۰	۱۰/۹۷	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۰/۹۲	۱۵۸/۹۲	۰/۷۴	۱۳۴/۸۸	۰/۰۳	۷/۸۴	۰/۰۶	۶/۲۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۹	۹/۹۵	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۷	۱/۰۴	۱۶۸/۳۲	۰/۷۷	۱۳۷/۴۸	۰/۰۶	۸/۷۶	۰/۰۶	۶/۲۵	۰/۰۳	۲/۹۴	۰/۱۲	۱۲/۸۹	۰/۰۰	۰/۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱۲۰/۴۵ در هرصدهزار نفر است که نسبت به کل کشور پایین‌تر است. سرانه استان آذربایجان غربی در تخت‌های فعال بیمارستانی در همه بخش‌ها پایین‌تر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ٥٥- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۰۹۳۰		
۱۳۸۰	...	...	...	...	...		
۱۳۸۵	۲۹۵۰	۱۲۴	۴۱	۹۷	۱۱۵	۶	۲۵۶۷
۱۳۹۰	۳۶۱۵	۱۴۷	۳۰	۱۹۲	۱۳۴	۵۱	۳۰۶۱
۱۳۹۵	۴۰۰۹	۱۴۳	۳۰	۲۴۰	۱۵۴	۷۷	۳۳۶۵
۱۳۹۷	۳۹۳۳	۱۱۹	۱۷	۲۸۲	۱۶۲	۸۰	۳۲۷۳

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

جدول ٥٦- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه(آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی(سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۸۵	۱۰۲/۶۶	۴/۳۲	۱/۴۳	۳/۳۸	۴/۰۰	۰/۲۱	۸۹/۳۳
۱۳۹۰	۱۱۷/۳۵	۴/۷۷	۰/۹۷	۶/۲۳	۴/۳۵	۱/۶۶	۹۹/۳۶
۱۳۹۵	۱۲۲/۷۸	۴/۳۸	۰/۹۲	۷/۳۵	۴/۷۲	۲/۳۶	۱۰۳/۰۶
۱۳۹۷	**۱۲۰/۴۵**	**۳/٦٤**	**۰/۵۲**	**۸/٦٤**	**٤/۹٦**	**۲/٤٥**	**۱۰۰/۲٤**

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۴۵/۰۲ است که نسبت به کل کشور بالاتر بوده است.

جدول ۵۷- مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

سال	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه روزی	روستایی	شهری			
۱۳۹۷ کل کشور	۲۹۴۶۵	۱۵۵۹	۲۶۴۵	۱۰۵۹	۵۶۱	۳۲۴	۵۲۶۵	۱۷۷۴۶	۲۱۴	۹۲
۱۳۸۰	۱۰۶۱	۷۹	۱۰۵	۰۰۰	۰۰۰	۰	۳۲	۸۲۹	۱۶	۰۰۰
۱۳۸۵	۱۲۰۶	۸۷	۱۱۷	۰۰۰	۰۰۰	۰	۶۰	۹۲۹	۱۳	۰۰۰
۱۳۹۰	۱۲۸۴	۹۱	۱۱۵	۰۰۰	۰۰۰	۶	۶۲	۹۹۳	۱۱	۶
۱۳۹۵	۱۳۴۳	۵۲	۱۱۵	۵۰	۷	۶	۱۰۹	۹۸۵	۱۲	۷
۱۳۹۷	**۱٤۷۰**	**۵۵**	**۱۱۳**	**۵۳**	**۱۲**	**۲۲**	**۲۲۳**	**۹۷۵**	**۱۲**	**۵**

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

جدول ۵۸-سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی(صد هزار نفر)

سال و شهرستان	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه روزی	روستایی	شهری			
۱۳۹۷ کل کشور	۳۶/۸۷	۱/۹۵	۳/۳۱	۱/۳۲	۰/۷۰	۰/۴۱	۶/۵۹	۲۲/۲۰	۰/۲۷	۰/۱۲
۱۳۸۵	۴۱/۹۷	۳/۰۳	۴/۰۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۲/۰۹	۳۲/۳۳	۰/۴۵	۰/۰۰
۱۳۹۰	۴۱/۶۸	۲/۹۵	۳/۷۳	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۹	۲/۰۱	۳۲/۲۳	۰/۳۶	۰/۱۹
۱۳۹۵	۴۱/۱۳	۱/۵۹	۳/۵۲	۱/۵۳	۰/۲۱	۰/۱۸	۳/۳۴	۳۰/۱۷	۰/۳۷	۰/۲۱
۱۳۹۷	۴۵/۰۲	۱/۶۸	۳/۴۶	۱/۶۲	۰/۳۷	۰/۶۷	۶/۸۳	۲۹/۸۶	۰/۳۷	۰/۱۵

سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۲/۲۱ است که نسبت به کل کشور پایین‌تر است.

باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس هم در نقاط شهری و هم در نقاط جاده‌ای پایین‌تر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۵۹-تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
آذربایجان غربی	۷۲	۳۰	۴۲
کل کشور	۲۵۳۶	۹۶۷	۱۵۶۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸

جدول ۶۰-سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
آذربایجان غربی	۲/۲۱	۰/۹۲	۱/۲۹
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهم‌ترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت‌زدایی رونق یافت. تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. پس از آن برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواه اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد. در ایران

یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی- اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت.

در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازمان‌دهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است. با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد

برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن‌دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هریک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۶۱-شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

شاخص	وزن شاخص	مؤلفه	وزن مؤلفه‌ها
سلامت	۲۰	سوءتغذیه	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه درمان	۱۰
آموزش	۲۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۱۰
		خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)	۱۰
مسکن	۲۰	مصالح بی‌دوام	۱۰
		سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع	۱۰
استانداردهای زندگی	۲۰	سطح دسترسی به آشپزخانه	۴
		عدم دسترسی به آب و برق	۴
		نداشتن حمام	۴
		نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...	۴
		نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۴
اشتغال	۲۰	سرپرست بیکار	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه اجتماعی	۱۰

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۲۴ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان آذربایجان غربی دچار فقر شهری هستند. همچنین ۴۴ درصد از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان آذربایجان غربی برابر با ۳۴/۵ و در مناطق روستایی برابر با ۴۰/۵ هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیش‌تر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چند بعدی از آستانه فقر است. این شاخص درواقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است. علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است. ۵ اولویت اول استان آذربایجان غربی در مناطق شهری عبارت است از سلامت، مسکن، اشتغال، استاندارد زندگی و آموزش. اولویت‌های استان آذربایجان غربی به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارت است از: مسکن، استانداردهای زندگی، سلامت، اشتغال و آموزش (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی‌تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب‌نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان

استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی(بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین‌کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک‌ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت. درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر

متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن‌دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است.

از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن‌دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان آذربایجان غربی به شرح جدول زیر است:

جدول ٦٢- مناطق کمتر توسعه یافته استان آذربایجان غربی

دهستان کمتر توسعه‌یافته	ضریب دهستان	تابعیت تقسیماتی		
		استان	شهرستان	بخش
انزل جنوبی	۶	آذربایجان غربی	ارومیه	انزل
انزل شمالی	۶	آذربایجان غربی	ارومیه	انزل
دشت	۸	آذربایجان غربی	ارومیه	سیلوانه
مرگور	۸	آذربایجان غربی	ارومیه	سیلوانه
ترگور	۸	آذربایجان غربی	ارومیه	سیلوانه
برادوست	۷	آذربایجان غربی	ارومیه	صومای برادوست
صومای جنوبی	۸	آذربایجان غربی	ارومیه	صومای برادوست
صومای شمالی	۸	آذربایجان غربی	ارومیه	صومای برادوست

دهستان کمتر توسعه‌یافته	ضریب دهستان	تابعیت تقسیماتی		
		استان	شهرستان	بخش
باراندوز	۶	آذربایجان غربی	ارومیه	مرکزی
دول	۶	آذربایجان غربی	ارومیه	مرکزی
اشنویه شمالی	۶	آذربایجان غربی	اشنویه	مرکزی
دشت بیل	۸	آذربایجان غربی	اشنویه	مرکزی
اشنویه جنوبی	۸	آذربایجان غربی	اشنویه	نالوس
هق	۸	آذربایجان غربی	اشنویه	نالوس
آختاچی شرقی	۶	آذربایجان غربی	بوکان	سیمینه
آختاچی محالی	۷	آذربایجان غربی	بوکان	سیمینه
آختاچی	۶	آذربایجان غربی	بوکان	مرکزی
ایل تیمور	۷	آذربایجان غربی	بوکان	مرکزی
ایل گورک	۸	آذربایجان غربی	بوکان	مرکزی
بهی فیض‌اله بیگی	۷	آذربایجان غربی	بوکان	مرکزی
گچلراک شرقی	۷	آذربایجان غربی	پلدشت	ارس
گچلراک غربی	۷	آذربایجان غربی	پلدشت	ارس
چایباسار شرقی	۷	آذربایجان غربی	پلدشت	مرکزی
زنگبار	۷	آذربایجان غربی	پلدشت	مرکزی
لاهیجان شرقی	۷	آذربایجان غربی	پیرانشهر	لاجان
لاهیجان غربی	۷	آذربایجان غربی	پیرانشهر	لاجان
پیران	۷	آذربایجان غربی	پیرانشهر	مرکزی
لاهیجان	۷	آذربایجان غربی	پیرانشهر	مرکزی
منگور غربی	۸	آذربایجان غربی	پیرانشهر	مرکزی
احمدآباد	۷	آذربایجان غربی	تکاب	تخت سلیمان
چمن	۷	آذربایجان غربی	تکاب	تخت سلیمان
ساروق	۷	آذربایجان غربی	تکاب	تخت سلیمان
افشار	۷	آذربایجان غربی	تکاب	مرکزی
انصار	۷	آذربایجان غربی	تکاب	مرکزی
کرفتو	۷	آذربایجان غربی	تکاب	مرکزی

دهستان کمتر توسعه یافته	ضریب دهستان	تابعیت تقسیماتی		
		استان	شهرستان	بخش
آواجیق جنوبی	۸	آذربایجان غربی	چالدران	دشتک
آواجیق شمالی	۸	آذربایجان غربی	چالدران	دشتک
بیه جیک	۷	آذربایجان غربی	چالدران	مرکزی
چالدران جنوبی	۷	آذربایجان غربی	چالدران	مرکزی
چالدران شمالی	۷	آذربایجان غربی	چالدران	مرکزی
حاجیلار جنوبی	۶	آذربایجان غربی	چایباره	حاجیلار
حاجیلار شمالی	۶	آذربایجان غربی	چایباره	حاجیلار
قره ضیاءالدین	۶	آذربایجان غربی	چایباره	مرکزی
چورس	۶	آذربایجان غربی	چایباره	مرکزی
الند	۹	آذربایجان غربی	خوی	صفائیه
سکمن آباد	۷	آذربایجان غربی	خوی	صفائیه
زری	۶	آذربایجان غربی	خوی	قطور
قطور	۸	آذربایجان غربی	خوی	قطور
رهال	۶	آذربایجان غربی	خوی	مرکزی
دیزج	۶	آذربایجان غربی	خوی	مرکزی
باسک کوسله	۸	آذربایجان غربی	سردشت	مرکزی
گورک سردشت	۸	آذربایجان غربی	سردشت	مرکزی
آلان	۹	آذربایجان غربی	سردشت	مرکزی
بریاجی	۸	آذربایجان غربی	سردشت	مرکزی
گورک نعلین	۹	آذربایجان غربی	سردشت	وزینه
ملکاری	۸	آذربایجان غربی	سردشت	وزینه
المهدی	۶	آذربایجان غربی	نقده	محمدیار
حسنلو	۶	آذربایجان غربی	نقده	محمدیار
بیگم قلعه	۶	آذربایجان غربی	نقده	مرکزی
سلدوز	۶	آذربایجان غربی	نقده	مرکزی

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری،۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، ۳۳/۳۳ درصد از دهستان‌ها محرومیت بالایی (ضریب ۸و۹) داشته، ۳۶/۶۶ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۳۰ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب۶) برخوردار بوده‌اند.

شایان ذکر است ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش‌تر است.

دهستان‌های گورک نعلین و آلان شهرستان سردشت و دهستان الند شهرستان خوی در اولویت میزان فقر قرار دارند.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ٦٣- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهان (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی زراعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (رأس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (رأس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره‌مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰،۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها(درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ٦٤- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان آذربایجان غربی

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	آذربایجان غربی	ارومیه	انزل
۲	آذربایجان غربی	ارومیه	سیلوانه
۳	آذربایجان غربی	ارومیه	صومای برادوست
۴	آذربایجان غربی	خوی	صفائیه
۵	آذربایجان غربی	خوی	قطور
۶	آذربایجان غربی	سلماس	کوهسار
۷	آذربایجان غربی	مهاباد	خلیفان
۸	آذربایجان غربی	مهاباد	مرکزی
۹	آذربایجان غربی	میاندوآب	باروق
۱۰	آذربایجان غربی	میاندوآب	مرحمت‌آباد
۱۱	آذربایجان غربی	نقده	محمدیار
۱۲	آذربایجان غربی	نقده	مرکزی
۱۳	آذربایجان غربی	اشتویه	مرکزی
۱۴	آذربایجان غربی	اشتویه	نالوس
۱۵	آذربایجان غربی	بوکان	مرکزی
۱۶	آذربایجان غربی	بوکان	سیمینه
۱۷	آذربایجان غربی	پلدشت	بخش مرکزی
۱۸	آذربایجان غربی	پیرانشهر	مرکزی
۱۹	آذربایجان غربی	پیرانشهر	لاجان
۲۰	آذربایجان غربی	تکاب	مرکزی
۲۱	آذربایجان غربی	تکاب	تخت سلیمان
۲۲	آذربایجان غربی	چالدران	مرکزی
۲۳	آذربایجان غربی	چالدران	دشتک
۲۴	آذربایجان غربی	چایباره	حاجیلار
۲۵	آذربایجان غربی	چایباره	مرکزی
۲۶	آذربایجان غربی	سردشت	مرکزی
۲۷	آذربایجان غربی	سردشت	وزینه
۲۸	آذربایجان غربی	شاهین‌دژ	مرکزی
۲۹	آذربایجان غربی	شاهین‌دژ	کشاورز
۳۰	آذربایجان غربی	شوط	قره قوبون
۳۱	آذربایجان غربی	شوط	مرکزی

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان آذربایجان غربی دارای ۱۶ شهرستان و ۳۱ بخش محروم است. شهرستان‌های سلماس (بخش کوهسار)، مهاباد (بخش خلیفان)، چالدران (بخش دشتک)، ارومیه (بخش صومای برادوست)، خوی (بخش صفائیه)، خوی (بخش قطور)، ارومیه (بخش سیلوانه)، سردشت (بخش وزینه)، تکاب (بخش تخت سلیمان) و بوکان (بخش سیمینه) در ردیف‌های ۵۶، ۵۰، ۷۴، ۹۵، ۹۶، ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۱۶ و ۱۹۸ مناطق محروم کشور به حساب آمدند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان آذربایجان غربی در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیر بخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱. مزیت نسبی در تولید محصولات باغی نظیر سیب، انگور آبی و دیم، زردآلو، گیلاس، هلو، آلو، بادام آبی و گردو
۲. مزیت نسبی در تولید گندم، جو، نخود، چغندرقند، آفتابگردان، یونجه، ذرت دانه‌ای و علوفه‌ای
۳. مزیت نسبی در دامداری و دام‌پروری و پرورش دام سبک و سنگین
۴. مزیت نسبی در پرورش زنبورعسل

۵. مزیت نسبی در آبزی‌پروری با توجه به وجود رودخانه‌های دائمی
۶. مزیت نسبی در وجود جنگل و مراتع مناسب

ب)صنعت:

۱. وجود شهرک صنعتی ارومیه ۳ در بخش انزل شهرستان ارومیه (انزل جنوبی- نازلو)
۲. وجود ناحیه صنعتی قوشچی در بخش انزل شهرستان ارومیه
۳. وجود شهرک صنعتی اشنویه در بخش مرکزی شهرستان اشنویه
۴. وجود ناحیه صنعتی نالوس در بخش نالوس شهرستان اشنویه
۵. وجود شهرک صنعتی بوکان در بخش سیمینه شهرستان بوکان
۶. وجود شهرک صنعتی پلدشت در بخش مرکزی شهرستان پلدشت
۷. وجود شهرک صنعتی پیرانشهر در بخش مرکزی شهرستان پیرانشهر
۸. وجود شهرک صنعتی تکاب در بخش مرکزی شهرستان تکاب
۹. وجود شهرک صنعتی چالدران در بخش مرکزی شهرستان چالدران
۱۰. وجود شهرک صنعتی سردشت در بخش مرکزی شهرستان سردشت
۱۱. وجود ناحیه صنعتی میرآباد در بخش وزینه شهرستان سردشت
۱۲. وجود شهرک صنعتی شاهین‌دژ در بخش مرکزی شهرستان شاهین‌دژ
۱۳. وجود ناحیه صنعتی کشاورز در بخش کشاورز شهرستان شاهین‌دژ
۱۴. وجود شهرک صنعتی شوط در بخش مرکزی شهرستان شوط
۱۵. وجود شهرک صنعتی مهاباد در بخش مرکزی شهرستان مهاباد

۱۶. وجود ناحیه صنعتی خلیفان در بخش خلیفان شهرستان مهاباد

۱۷. وجود شهرک صنعتی میاندوآب در بخش باروق شهرستان میاندوآب

۱۸. وجود ناحیه صنعتی باروق در بخش باروق شهرستان میاندوآب

۱۹. وجود ناحیه صنعتی چهاربرج در بخش مرحمت‌آباد شهرستان میاندوآب

۲۰. وجود شهرک صنعتی نقده در بخش مرکزی شهرستان نقده

۲۱. وجود ناحیه صنعتی حلیفلو در بخش مرکزی شهرستان نقده

۲۲. وجود ناحیه صنعتی راهدانه در بخش محمدیار شهرستان نقده

۲۳. وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن سنگ گرانیت، گابرودیوریت، سینیت، سنگ چینی، سنگ آهک، مرمریت، باریت، خاک نسوز، سنگ مرمر، سنگ آهن، طلا، زرنیخ، سنگ گچ، سیلیس و پوکه معدنی در بخش‌های محروم استان

۲۴. مزیت نسبی در تولید صنایع‌دستی (گلیم، قالی و قالیچه) و صنعت فرش‌بافی مخصوصا در شهرستان‌های تکاب، میاندوآب، خوی، ارومیه، بوکان، شاهین‌دژ و مهاباد.

۲۵. مزیت نسبی در تولید صنایع تبدیلی کشاورزی نظیر کنسانتره، کشمش، سرکه، الکل صنعتی، آب‌میوه (سیب و انگور) و دیگر صنایع غذایی مربوطه

۲۶. مزیت نسبی در وجود سیلوها و سردخانه‌ها برای نگهداری بلندمدت محصولات کشاورزی و جذابیت‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی، تکمیلی، فرآوری و بسته‌بندی محصولات

۲۷. مزیت نسبی در صنایع چوب و صنایع‌دستی وابسته به چوب در بخش‌های محروم شهرستان ارومیه

۲۸. مزیت نسبی در تولید و صادرات چرم مخصوصا در بخش‌های سیلوانه ارومیه، خلیفان و مرکزی مهاباد، بخش مرکزی بوکان، بخش مرکزی و لاجان پیرانشهر، محمدیار و مرکزی نقده، مرحمت‌آباد میاندوآب و بخش مرکزی سردشت.

۲۹. مزیت نسبی و وجود پتانسیل جهت ایجاد واحدهای صنایع تبدلی وابسته به دامداری و دام‌پروری

۳۰. مزیت نسبی در ایجاد کارگاه‌ها و با واحدهای بسته‌بندی محصول عسل

۳۱. مزیت نسبی در ایجاد کارگاه‌ها و یا واحدهای بسته‌بندی و صنایع وابسته به آبزی‌پروری در بخش‌های محرومی که پتانسیل آبزی‌پروری داشته باشد.

ج) خدمات:

۱. وجود پتانسیل و مزیت نسبی در ارائه خدمات مرزی با کشور عراق برای بخش مرکزی و وزینه شهرستان سردشت، بخش لاجان و مرکزی شهرستان پیرانشهر و بخش مرکزی و نالوس شهرستان اشنویه

۲. وجود پتانسیل و مزیت نسبی در ارائه خدمات مرزی با کشور ترکیه برای بخش سیلوانه و صومای برادوست شهرستان ارومیه، بخش کوهساز شهرستان سلماس، بخش صفائیه و قطور شهرستان خوی و بخش مرکزی و دشتک شهرستان چالدران

۳. وجود پتانسیل و مزیت نسبی در ارائه خدمات مرزی با جمهوری خودمختار نخجوان برای بخش مرکزی شهرستان پلدشت

۴. مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی با سه کشور عراق، ترکیه و جمهوری خودمختار نخجوان در بخش‌های محروم
۵. مزیت نسبی در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری و وجود جاذبه‌های طبیعی، مذهبی و ... در بخش‌های محروم استان
۶. مزیت نسبی مناطقی مانند منطقه سرو و بازارچه مرزی سرو در بخش صومای برادوست شهرستان ارومیه، بازارچه مرزی صنم بلاغی پلدشت در بخش مرکزی شهرستان پلدشت و منطقه آزاد ماکو و بازارچه مرزی آن و منطقه پیرانشهر در ایجاد بازارچه‌های مرزی صادرات صنایع‌دستی استان که بخش‌های مرکزی و لاجان پیرانشهر جزو بخش‌های محروم استان بوده و این قابلیت را دارند.
۷. وجود منطقه آزاد تجاری- صنعتی ماکو (شهرستان ماکو و چالدران) در مجاورت بخش‌های محروم استان
۸. وجود منطقه ویژه اقتصادی تجاری سلماس (شهرستان سلماس بخش کوهسار)
۷. مزیت عبور راه آهن ایران به ترکیه از طریق بخش قطور شهرستان خوی (ایستگاه رازی در مرز ترکیه)(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان آذربایجان غربی

همان‌طور که مشاهده می‌شود بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان آذربایجان غربی برابر با ۵۲۸,۵۴۱ نفر است. از این تعداد ۲۵۷,۴۹۱ نفر زن و ۲۷۱,۰۵۰ نفر مرد هستند.

تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۱۳۷٫۸۶۴ است.

میانگین بعد خانوار برابر با ۳/۸ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۴/۷ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان بالاتر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است.

بعد خانوار این مناطق نیز بالاتر از بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است).

بالاترین نسبت جنسی مربوط به انزل جنوبی شهرستان ارومیه با نسبت ۱۲۲/۴ است. پس از آن دهستان‌های لاهیجان شرقی (۱۲۱/۸)، بیگم قلعه(۱۱۲)، چمن (۱۱۰/۳)، الند (۱۱۰/۲) و قطور (۱۱۰) بالاترین نسبت جنسی را دارند.

بالاتری میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان‌های منگور (شهرستان پیرانشهر) و صومای جنوبی (شهرستان ارومیه) با بعد خانوار ۴/۷ است.

بعد خانوار در دهستان‌های برادوست، ترگور، الند، دشت، لاهیجان شرقی، گورک سردشت، قطور، رزی، چالدران جنوبی، چایباسار شرقی، لاهیجان، پیران، مرگور، انزل جنوبی، باسک کوسله، هق، گچلراک غربی، ملکاری و گورک با بعد خانوار بین ۴/۱ تا ۴/۶ بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ٦٥- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان آذربایجان غربی

تابعیت تقسیماتی			سرشماری سال ۹۵					
بخش	شهرستان	دهستان که توسعه‌یافته تر	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
انزل	ارومیه	انزل جنوبی	۴.۱	۱۲۲.۴	۹,۲۴۵	۱۱,۳۱۵	۲۰,۵۶۰	۵,۰۷۶
انزل	ارومیه	انزل شمالی	۲.۸	۹۱.۰	۱,۱۷۹	۱,۰۷۳	۲,۲۵۲	۸۱۴
سیلوانه	ارومیه	دشت	۴.۴	۱۰۲.۴	۵,۰۴۰	۵,۱۵۹	۱۰,۱۹۹	۲,۳۰۲
سیلوانه	ارومیه	مرگور	۴.۲	۱۰۱.۱	۱۹,۹۷۴	۲۰,۲۰۰	۴۰,۱۷۴	۹,۶۰۲
سیلوانه	ارومیه	ترگور	۴.۵	۱۰۶.۵	۴,۰۵۸	۴,۳۲۳	۸,۳۸۱	۱,۸۶۲
صومای برادوست	ارومیه	برادوست	۴.۶	۱۰۳.۶	۵,۵۷۹	۵,۷۸۲	۱۱,۳۶۱	۲,۴۹۶
صومای برادوست	ارومیه	صومای جنوبی	۴.۷	۹۹.۷	۶,۲۳۵	۶,۲۱۷	۱۲,۴۵۲	۲,۶۴۹
صومای برادوست	ارومیه	صومای شمالی	۴.۳	۱۰۴.۰	۴,۶۹۱	۴,۸۷۹	۹,۵۷۰	۲,۲۱۷
مرکزی	ارومیه	باراندوز	۳.۶	۱۰۳.۲	۵,۹۰۹	۶,۰۹۹	۱۲,۰۰۸	۳,۲۹۲
مرکزی	ارومیه	دول	۳.۵	۱۰۲.۴	۳,۷۰۰	۳,۷۸۷	۷,۴۸۷	۲,۱۳۰
مرکزی	اشنویه	اشنویه شمالی	۳.۹	۱۰۲.۵	۴,۲۷۲	۴,۳۷۷	۸,۶۴۹	۲,۱۹۵
مرکزی	اشنویه	دشت بیل	۳.۹	۱۰۰.۷	۴,۵۷۳	۴,۶۰۵	۹,۱۷۸	۲,۳۵۵
نالوس	اشنویه	اشنویه جنوبی	۳.۸	۱۰۴.۸	۲,۰۱۰	۲,۱۰۷	۴,۱۱۷	۱,۰۸۴
نالوس	اشنویه	هق	۴.۱	۱۰۲.۹	۴,۵۱۸	۴,۶۵۰	۹,۱۶۸	۲,۲۵۷
سیمینه	بوکان	آختاچی شرقی	۳.۴	۱۰۶.۹	۵,۷۴۰	۶,۱۳۷	۱۱,۸۷۷	۳,۵۱۴
سیمینه	بوکان	آختاچی محالی	۳.۱	۱۰۳.۷	۴,۹۶۷	۵,۱۵۰	۱۰,۱۱۷	۳,۲۲۸
مرکزی	بوکان	آختاچی	۳.۴	۱۰۶.۲	۴,۸۰۶	۵,۱۰۵	۹,۹۱۱	۲,۹۴۶
مرکزی	بوکان	ایل تیمور	۳.۲	۱۰۲.۵	۲,۵۷۵	۲,۶۴۰	۵,۲۱۵	۱,۶۳۳
مرکزی	بوکان	ایل گورک	۳.۶	۱۰۶.۴	۲,۲۲۷	۲,۳۶۹	۴,۵۹۶	۱,۲۶۶
مرکزی	بوکان	بهی فیض‌اله‌بیگی	۳.۵	۱۰۵.۸	۵,۵۹۱	۵,۹۱۷	۱۱,۵۰۸	۳,۳۰۶
ارس	پلدشت	گچلراک شرقی	۳.۶	۱۰۸.۳	۳,۲۹۱	۳,۵۶۳	۶,۸۵۴	۱,۹۱۱
ارس	پلدشت	گچلراک غربی	۴.۰	۱۰۶.۵	۲,۰۶۹	۲,۲۰۳	۴,۲۷۲	۱,۰۵۶
مرکزی	پلدشت	چایباسار شرقی	۴.۲	۱۰۵.۵	۳,۰۸۱	۳,۲۵۰	۶,۳۳۱	۱,۵۰۰
مرکزی	پلدشت	زنگبار	۳.۷	۱۰۷.۲	۵,۱۰۴	۵,۴۷۰	۱۰,۵۷۴	۲,۸۶۴
لاجان	پیرانشهر	لاهیجان شرقی	۴.۴	۱۲۱.۸	۵,۹۵۱	۷,۲۵۱	۱۳,۲۰۲	۲,۹۸۰
لاجان	پیرانشهر	لاهیجان غربی	۳.۹	۱۰۶.۸	۳,۰۲۷	۳,۲۳۴	۶,۲۶۱	۱,۶۱۴
مرکزی	پیرانشهر	پیران	۴.۲	۱۱۶.۲	۴,۳۵۴	۵,۰۵۸	۹,۴۱۲	۲,۲۲۶
مرکزی	پیرانشهر	لاهیجان	۴.۲	۱۰۴.۵	۲,۵۳۵	۲,۶۴۸	۵,۱۸۳	۱,۲۴۶
مرکزی	پیرانشهر	منگور غربی	۴.۷	۱۰۱.۶	۴,۵۰۹	۴,۵۸۱	۹,۰۹۰	۱,۹۵۳
تخت سلیمان	تکاب	احمدآباد	۳.۳	۹۸.۷	۵,۱۶۳	۵,۰۹۶	۱۰,۲۵۹	۳,۰۸۷
تخت سلیمان	تکاب	چمن	۳.۲	۱۱۰.۳	۱,۲۶۰	۱,۳۹۰	۲,۶۵۰	۸۳۵
تخت سلیمان	تکاب	ساروق	۳.۶	۹۴.۸	۳,۶۸۹	۳,۴۹۹	۷,۱۸۸	۲,۰۰۷

تابعیت تقسیماتی			سرشماری سال ۹۵						
بخش	شهرستان	دهستان کم توسعه‌یافته	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
مرکزی	تکاب	افشار	۳.۲	۹۷.۳	۱,۶۹۰	۱,۶۴۵	۳,۳۳۵	۱,۰۴۰
مرکزی	تکاب	انصار	۳.۴	۹۷.۵	۲,۱۴۸	۲,۰۹۴	۴,۲۴۲	۱,۲۵۹
مرکزی	تکاب	کرفتو	۳.۶	۱۰۳.۹	۱,۵۷۲	۱,۶۳۳	۳,۲۰۵	۸۸۵
دشتک	چالدران	آواجیق جنوبی	۳.۶	۱۰۲.۸	۱,۴۴۶	۱,۴۸۶	۲,۹۳۲	۸۱۷
دشتک	چالدران	آواجیق شمالی	۳.۵	۱۰۷.۹	۱,۴۳۱	۱,۵۴۴	۲,۹۷۵	۸۴۷
مرکزی	چالدران	بیه جیک	۳.۱	۱۰۳.۹	۱,۴۴۵	۱,۵۰۲	۲,۹۴۷	۹۳۸
مرکزی	چالدران	چالدران جنوبی	۴.۲	۱۰۳.۵	۴,۷۴۸	۴,۹۱۳	۹,۶۶۱	۲,۳۲۰
مرکزی	چالدران	چالدران شمالی	۳.۶	۱۰۰.۶	۳,۵۲۷	۳,۵۴۸	۷,۰۷۵	۱,۹۵۱
حاجیلار	چایپاره	حاجیلار جنوبی	۳.۵	۱۰۱.۵	۲,۸۶۹	۲,۹۱۲	۵,۷۸۱	۱,۶۵۷
حاجیلار	چایپاره	حاجیلار شمالی	۳.۷	۱۰۵.۲	۱,۲۵۷	۱,۳۲۲	۲,۵۷۹	۶۹۳
مرکزی	چایپاره	قره ضیاءالدین	۳.۵	۱۰۴.۴	۳,۶۷۰	۳,۸۳۳	۷,۵۰۳	۲,۱۱۵
مرکزی	چایپاره	چورس	۳.۳	۱۰۰.۶	۲,۳۲۴	۲,۳۳۸	۴,۶۶۲	۱,۴۳۴
صفائیه	خوی	الند	۴.۵	۱۱۰.۲	۳,۳۶۴	۳,۷۰۷	۷,۰۷۱	۱,۵۵۵
صفائیه	خوی	سکمن آباد	۳.۸	۱۰۴.۵	۵,۵۳۹	۵,۷۸۶	۱۱,۳۲۵	۳,۰۱۴
قطور	خوی	زری	۴.۲	۹۹.۹	۴,۱۷۱	۴,۱۶۸	۸,۳۳۹	۲,۰۰۰
قطور	خوی	قطور	۴.۲	۱۱۰.۰	۵,۲۸۹	۵,۸۱۶	۱۱,۱۰۵	۲,۶۴۵
مرکزی	خوی	رهال	۳.۶	۱۰۷.۱	۸,۰۲۵	۸,۵۹۵	۱۶,۶۲۰	۴,۶۶۹
مرکزی	خوی	دیزج	۳.۷	۱۰۶.۷	۹,۵۲۳	۱۰,۱۵۸	۱۹,۶۸۱	۵,۳۸۰
مرکزی	سردشت	باسک کوسله	۴.۱	۱۰۲.۶	۲,۰۸۹	۲,۱۴۴	۴,۲۳۳	۱,۰۲۷
مرکزی	سردشت	گورک سردشت	۴.۴	۱۰۳.۴	۱,۶۵۴	۱,۷۱۰	۳,۳۶۴	۷۶۶
مرکزی	سردشت	آلان	۳.۴	۱۰۶.۳	۲,۳۷۸	۲,۵۲۹	۴,۹۰۷	۱,۴۳۱
مرکزی	سردشت	بریاجی	۳.۸	۱۰۵.۷	۵,۷۹۶	۶,۱۲۸	۱۱,۹۲۴	۳,۱۵۹
وزینه	سردشت	گورک نعلین	۴.۰	۱۰۵.۲	۴,۸۵۳	۵,۱۰۵	۹,۹۵۸	۲,۴۹۰
وزینه	سردشت	ملکاری	۴.۰	۱۰۳.۶	۸,۰۰۵	۸,۲۹۶	۱۶,۳۰۱	۴,۰۴۵
محمدیار	نقده	المهدی	۳.۸	۱۰۱.۴	۳,۹۵۲	۴,۰۰۷	۷,۹۵۹	۲,۱۱۹
محمدیار	نقده	حسنلو	۳.۲	۱۰۸.۹	۱,۸۵۵	۲,۰۲۰	۳,۸۷۵	۱,۲۲۹
مرکزی	نقده	بیگم قلعه	۳.۷	۱۱۲	۷,۴۲۶	۸,۳۱۸	۱۵,۷۴۴	۴,۲۹۱
مرکزی	نقده	سلدوز	۳.۶	۱۰۳.۰	۴,۵۲۳	۴,۶۵۹	۹,۱۸۲	۲,۵۸۵
میانگین			۳.۸	۱۰۴.۷	۲۵۷,۴۹۱	۲۷۱,۰۵۰	۵۲۸,۵۴۱	۱۳۷,۸۶۴

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۳-۲-۳- جمع‌بندی

استان آذربایجان غربی با مساحت ۳۷,۴۱۸ کیلومترمربع (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل محیط‌زیست،۱۳۹۸) و جمعیت ۳,۲۶۵,۲۱۹ نفر (بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران) یکی از استان‌های مرزی در شمال غربی ایران است. این استان با سه کشور و سه استان از داخل کشور همسایه است. مجموع طول خطوط مرزی استان، طبق اعلام وزارت کشور با کشورهای هم‌جوار ۹۶۷ کیلومتر است که بیش‌ترین مرز با کشور ترکیه و کمترین آن از طریق مرز آبی رودخانه ارس با جمهوری خودمختار نخجوان است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل موقعیت و پستی و بلندی‌های استان،۱۳۹۸: ۷).

استان آذربایجان غربی به عنوان بخشی از فلات مرتفع و آتش‌فشانی آذربایجان از مزایای ویژه‌ای برخوردار است و با چندین موقعیت گذرگاهی و محورهای مواصلات بین‌المللی با کشورهای همسایه، در سازمان فضایی استان اثر به سزایی به جای گذاشته، به‌طوری که نقاط استراتژیک و کریدورهای تجارتی و بازرگانی با نقش فراملی از قسمت‌های شمالی استان عبور می‌کند. در این میان قلمروهای گسترده کشاورزی و دشت‌های وسیع و حاصلخیز که چشم‌اندازهای مزارع کشاورزی و باغات را در احاطه کوهستان‌ها و رشته‌کوه‌های مرتفع به نمایش گذاشته است، پهنه‌های چند عملکردی را به وجود آورده‌اند (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات وضع موجود،۱۳۹۸: ۳). با این حال این موضوع اقتصاد استان را با پدیده‌هایی چون قاچاق کالا، کولبری، اقتصاد زیرزمینی و موضوعاتی این چنین مواجه نموده است.

از سوی دیگر؛ بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان آذربایجان غربی برابر با ۱۷/۲۳بوده است. تعداد فقرا برابر با ۶۴۳۰۷۵ نفر و تعداد خانوارهای فقیر برابر با ۱۷۴۳۵۴بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس،۱۳۹۷: ۳۱).

خشک شدن دریاچه ارومیه، پایین بودن بهره‌وری در بخش آبیاری و کشاورزی استان، رکود و کمبود زیرساخت در حوزه صنعت، خام فروشی مواد معدنی، ضعف زیرساخت‌های راه در شهرهای جنوب استان، بیکاری، ضعف شدید زیرساخت‌های آموزشی و خدماتی، از دست دادن بازار صادراتی به دلیل کیفیت پایین تولیدات و ضعف سیستم حمل و نقل و مشکلات ترخیص کالا در گمرک، تمرکز امکانات در شهرستان‌هایی خاص از استان و ... منجر به افزایش فقر و محرومیت در استان آذربایجان غربی شده است.

از این رو شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های استثنایی این استان در حوزه‌های مختلف؛ نظیر گردشگری، معادن، دسترسی به بازارهای جهانی و ... از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان آذربایجان غربی به شمار می‌آید.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زننده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب

می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی- فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هریک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه‌آهن، بزرگراه‌ها و...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت و ساز رسمی، فقدان

منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای درحال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند.

بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

این سیاست‌ها تحت تأثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش‌تر این کشورها تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد

عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ٦٦- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

رویکرد	دوره رواج و تسلط	نکات اصلی
نادیده گرفتن	تا دهه ۱۹۶۰	با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.
حذف و تخلیه اجباری	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.
خودیاری	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل
مسکن عمومی (اجتماعی)	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به یارانه‌های هدف‌دار مسکن
مکان- خدمات	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.
ارتقاء بخشی (بهسازی)	۱۹۸۰ تاکنون	تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود
توانمندسازی	۱۹۹۰ تاکنون	ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی
اجتماع محوری (تام)	از ۲۰۰۰	با ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن)محور، اجتماع محلی دانسته شد.

(ایراندوست، ۱۳۸۹ :۱۳۹)

۳-۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان آذربایجان غربی

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی در ۱۳۴۲

همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. به‌طوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده‌اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو سکونتگاه‌های بی ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است. استان آذربایجان غربی در زمینه رشد سکونتگاه‌های غیررسمی یکی از رکوردهای کشور را داراست. طبق آمارهای رسمی ۱۰/۷ درصد جمعیت استان در مناطق و محلات دارای اسکان غیررسمی زندگی می‌کنند. ۶۸ محله (و در برخی از گزارش‌ها ۷۲ منطقه؛ خبرگزاری مهر،۱۳۹۴,۳,۱۲) در شهرهایی چون ارومیه، خوی، میاندوآب، بوکان و مهاباد جزو محله‌های حاشیه‌نشین و اسکان غیررسمی محسوب می‌شوند. بر اساس مطالعاتی که در سال ۱۳۹۳ انجام شده است، در ارومیه (مرکز

استان) بیش از ۶۱ هزار نفر در محلات حاشیه‌ای اسلام‌آباد، پشت کشتارگاه، وکیل‌آباد، حاجی پیرلو، طرزیلو، حسین‌آباد و علی‌آباد با مساحت ۵۵۷ هکتار زندگی می‌کنند. مساحت مناطق حاشیه‌نشین استان بالغ بر ۳۳۷۶ هکتار است و مجموعا ۳۲۸۵۴۰ نفر را در خود جای داده‌اند. این استان از حیث میزان مساحت محلات حاشیه‌نشین در رتبه ۷ و در سایر شاخص‌های حاشیه‌نشینی در رتبه ۹ کشور قرار دارد (مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۵: ۶).

استان آذربایجان غربی اساسا دارای ساختاری کوهستانی است که در مرز بلوکات و پهنه‌های زمین ساختی بزرگ واقع شده است. این استان از حداقل ۸۰۰ متر در کناره‌های جلگه ارس تا بیش از ۳۵۰۰ متر در قلل کوهستانی مانند اورین و دالامپیر و کوه شیخ حمزه گسترده شده است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل محیط‌زیست،۱۳۹۸: ۶). کفایت بارش‌ها و ضریب برفی بالا در زمستان‌ها که به الگوی جریانات سطحی و رژیم پایدار رودخانه‌ای می‌انجامد؛ برخی از مواهب اقلیمی این استان به شمار می‌آید (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل محیط‌زیست،۱۳۹۸: ۹۸). این استان در برگیرنده مناطق و نواحی خاصی در حوزه‌های اقتصادی است.

منطقه آزاد ماکو مهم‌ترین ناحیه خاص استان است که ظرفیت بالایی در توسعه صادرات و واردات و همچنین تولید و درنتیجه آن اشتغال دارد. منطقه ویژه سلماس تنها منطقه ویژه اقتصادی استان است و در صورت برنامه‌ریزی هدفمند می‌تواند رونق اقتصادی را در منطقه خود و استان به ارمغان آورد. گردشگری که این روزها از آن به عنوان صنعتی نامرئی و بسیار درآمدزا نام می‌برند، در استان دارای ظرفیت‌های

فراوانی است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل عرصه‌های اقتصادی و اقتصاد کلان،۱۳۹۸: ۸۶). با این وجود عوامل مختلفی منجر به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان آذربایجان غربی شده است. بیکاری، فقر، مهاجرت روستا-شهری، توزیع ناعادلانه ثروت، مدیریت ناکارآمد و... از آن جمله‌اند.

توزیع فضایی جمعیت در استان آذربایجان غربی تحت تأثیر چند عامل مهم است. اهم این عوامل عبارت‌اند از فاصله از مرکز استان، شرایط توپوگرافی، سطح توسعه اقتصادی شهرستان‌ها، دسترسی به شبکه راه‌های اصلی و خدمات استان. این عوامل به مرور زمان به عدم توازن جمعیتی در سطح استان منجر شده است.

به گونه‌ای که تمرکز اصلی جمعیت استان در بخش میانی در محدود شهرستان ارومیه بوده و با فاصله گرفتن از این شهرستان، از تمرکز و تراکم جمعیت کاسته شده است. درواقع میان بخش‌های شمالی، میانی و جنوبی استان به لحاظ توزیع فضایی جمعیت نوعی شکاف و عدم توازن قابل رصد و ردیابی است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات وضع موجود،۱۳۹۸: ۱۴۷).

بررسی خالص مهاجرت شهرستانی استان آذربایجان غربی نیز حاکی از آن است که این استان در تمامی شهرستان‌های خود با مسئله فرار جمعیتی مواجه بوده است و در این میان تنها شهرستان‌های ارومیه به عنوان قطب اداری و سیاسی، شهرستان مهاباد به عنوان یکی از قطب‌های اصلی ارائه خدمات و فعالیت در جنوب استان، توانمندترین شهرستان‌ها در جذب مهاجران به خود بوده‌اند.

شهرستان پیرانشهر نیز در این میان توانسته است در رده شهرستان‌های مهاجرپذیر در سال‌های اخیر جای گیرد که البته دلیل این امر، استقرار پادگان‌های نظامی در این شهرستان است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات وضع موجود،۱۳۹۸: ۳). نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ بیانگر آن بوده است که جمعیت روستایی استان نسبت به سرشماری سال ۱۳۸۵ با کاهش موجه بوده است و از ۳۸/۸۳ درصد به ۳۴/۶ درصد کاهش یافته است.

از سوی دیگر بیکاری و فقر نیز به گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان دامن زده است. میزان بیکاری در استان از ۹/۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱۱/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. نکته درخور توجه دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ است. در این دوره، در استان نه تنها فرصت شغلی جدید ایجاد نشده، بلکه سالانه حدود ۳ هزار نفر از شاغلان نیز شغل خود را از دست داده‌اند. زیرا از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ نیروی کار در استان کاهشی بوده؛ در حالی که عرضه نیروی کار با روند مشخصی افزایش یافته است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل اقتصادی،۱۳۹۸: ۲).

به‌طورکلی عدم تعادل در توزیع مناسب جمعیت شهری معلول سیستم تمرکزگرایی فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اداری در شهرهای اصلی و بزرگ و کم اهمیت شدن نقش شهرهای کوچک و میانی در نظام سلسله مراتبی منطقه‌ای است. این موضوع باعث رشد و توسعه روزافزون شهرهای بزرگ و در حاشیه قرار گرفتن روستاها و شهرهای کوچک و میانی شده است، پدیده‌ای که استان آذربایجان غربی نیز امروزه با آن دست به گریبان است.

۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان آذربایجان غربی به دلیل قرارگیری در مجاورت ۳ کشور ترکیه، عراق و آذربایجان (نخجوان) از ظرفیت‌های بالایی جهت توسعه تجارت‌های فرامرزی برخوردار است. تنها دروازه ارتباطی ایران از راه خشکی به ترکیه و اروپا از طریق این استان برقرار است. علاوه بر این بازارچه‌های مرزی و برخی مبادی ورود و خروج کالا بر اهمیت استراتژیکی آن افزوده است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات وضع موجود،۱۳۹۸: ۲۰۸). این استان دارای ویژگی‌های جغرافیایی متنوع و اکوسیستم‌های طبیعی و انسانی متعددی است. آذربایجان غربی دارای توان‌های سرزمینی آشکار و پتانسیل‌های محیطی فراوانی است که بسیاری از آن‌ها ناشناخته مانده و یا به‌درستی و متناسب با توان اکولوژیک خود مورد استفاده قرار نگرفته‌اند.

علیرغم موقعیت استراتژیک استان به لحاظ امنیت، نظامی و همچنین سهم بالای استان در حمل و نقل کالای ترانزیتی و صادرات و واردات و ورود و خروج مسافر از مرزهای زمینی؛ کمبود آزادراه و بزرگراه در این استان محسوس است (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل عرصه‌های اقتصادی و اقتصاد کلان،۱۳۹۸: ۲). اقتصاد این استان نیز با پدیده‌هایی چون قاچاق کالا، کولبری، اقتصاد زیرزمینی و موضوعاتی این چنینی مواجه شده است.

سکونت بیش از ۳۰ درصد از جمعیت شهری در شهرستان ارومیه (برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات وضع موجود،۱۳۹۸:

۱۴۷) بیانگر توسعه نامتوازن در میان شهرستان‌های استان و تمرکز امکانات و خدمات در این شهرستان است.

شهر ارومیه در دوره بعد از اصلاحات ارضی مانند بسیاری از شهرهای بزرگ کشور شاهد مهاجرت‌های روستا-شهری بوده است. از سال ۱۳۴۳ به بعد اصلاحات ارضی و مهاجرت وسیع به این شهر سبب پیدایش محله‌هایی مانند کاظم‌آباد، علی‌آباد، شاهرخ‌آباد و برخی سکونتگاه‌های غیررسمی شده است. در سال ۱۳۵۰ در اثر تزریق درآمد نفتی در اداره شهرها توسعه شهر ارومیه نیز حالتی جهش گونه یافت؛ در نتیجه توسعه در شمال، جنوب و جنوب غربی اتفاق افتاد و وسعت شهر به ۱۴۰۰ هکتار رسید. در سال‌های ۱۳۶۶-۱۳۵۷ وقوع جنگ و ناآرامی‌ها در جنوب و غرب استان، مهاجرت به شهر ارومیه را تشدید کرد و وسعت شهر به ۲ برابر افزایش یافت. تعداد محله‌های نابسامان نیز رشد قابل‌توجهی یافتند. در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۶۶ با وجود آهنگ کند افزایش جمعیت، رشد سطح شهر و توسعه کالبدی آن شدت یافت. مساحت شهر در سال ۱۳۷۵ به حدود ۷۰۰۰ هکتار رسید؛ یعنی در فاصله بیست سال وسعت شهر پنج برابر شد (محمودزاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۷۲). مهاجرت اقوام کرد زبان به سوی شهر ارومیه و شکل‌گیری و رشد مجتمع‌های بی شکل و قواره مهاجرنشین در منطقه طرزلو از دیگر علل رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در این شهرستان بوده است. با این وجود رشد سکونتگاه‌های غیررسمی تنها به شهرستان ارومیه محدود نگردید. گزارش‌های غیررسمی حاکی از آن است که از ۱۷ شهرستان استان، ۱۳ شهرستان درگیر بحث سکونتگاه‌های غیررسمی شده است و مسائل اجتناب‌ناپذیر اجتماعی و سیاسی را با خود به همراه داشته است.

بهره‌گیری ناکافی از ظرفیت‌های گردشگری در حوزه‌های طبیعی، فرهنگی و سلامت، پایین بودن راندمان سیستم‌های آبیاری نوین، ضعف در سیاست‌گذاری کشاورزی، خشک شدن دریاچه ارومیه و تأثیر مخرب آن بر بخش کشاورزی، سطح پایین سواد و مهارت افراد، از دست دادن بازارهای کشورهای همسایه به خصوص عراق، رکود صنایع (۲۲۰ واحد راکد که نزدیک به ۲۵ درصد صنایع استان را شامل می‌شود؛ به نقل از گزارش مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان آذربایجان غربی،۱۳۹۵: ۱۸) و ... منجر به رشد نگران‌کننده سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان شده است. تا جایی که در گزارش «مسئله‌شناسی راهبردی توسعه مرکز بررسی‌های استراتژیک» نیز تنش‌های قومی و روند رو به رشد حاشیه‌نشینی به عنوان دو چالش کلیدی و پراهمیت حوزه اجتماعی و فرهنگی استان آذربایجان غربی به شمار آمده است.

حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی در گرو اعمال سیاست‌های منطقه‌ای و عدالت محور، متناسب با نیازمندی‌های استان، با بهره‌مندی از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های منطقه‌ای، اقدامات اجتماع‌محور و مداخله پایین به بالا میسر است.

۳-۳-٤- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل‌توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک

برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد. عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی به وجود آورد. گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان آذربایجان غربی و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۳-٤-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان آذربایجان غربی از ۱۴۰۷۶۰۴ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۲۴۹۶۳۲۰ نفر در سال ۱۳۷۵ و سپس به ۳۲۶۵۲۱۹ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، هشتمین استان پرجمعیت کشور بوده است.

این ارقام بیانگر آن است که طی ۴۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۲/۱ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور نسبتا از وضعیت مشابهی برخوردار بوده است. در واقع، جمعیت استان آذربایجان غربی طی این دوره ۲/۳ برابر و جمعیت کشور ۲/۴ برابر شده است.

برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۱/۳ درصد، به بیش از ۳ میلیون و ۴۳۰ هزار نفر رسیده است.

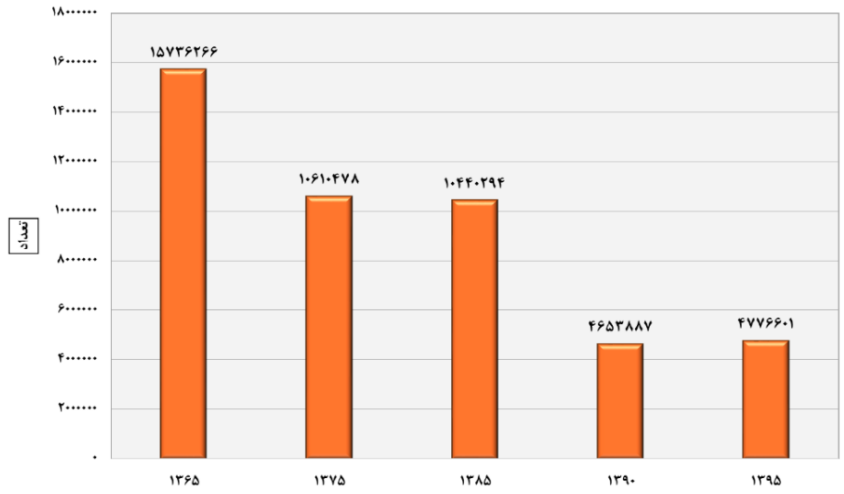
با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان کاهشی بوده است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول زیر به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد.

افزایش نسبی جمعیت از حدود ۴۰/۱ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۶ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده است. لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان آذربایجان غربی نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. اما شتاب کاهش جمعیت روستایی استان در مقایسه با جمعیت روستایی کشور با اختلافی قابل توجهی، کمتر بوده است.

جدول ٦٧- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

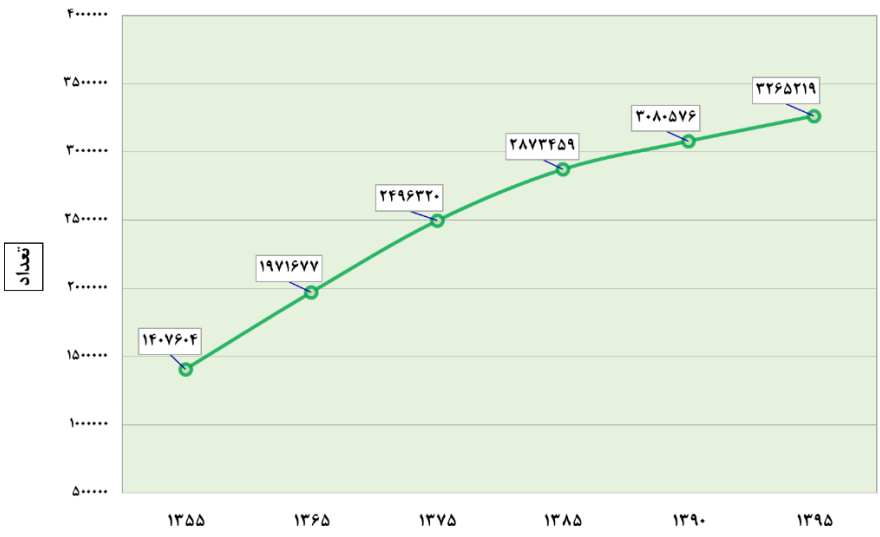

نمودار ۱۳-روند تغییرات افزایش مطلق تعداد جمعیت کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ٦٨- تغییرات تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

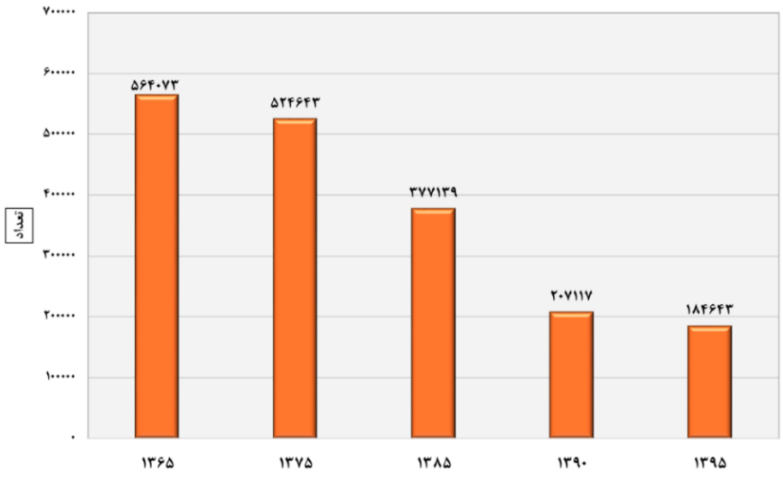
سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۱۴۰۷۶۰۴	–	–	۴۴۶۷۱۴	–	–	۹۶۰۸۹۰	–	–
۱۳۶۵	۱۹۷۱۶۷۷	۵۶۴۰۷۳	۴۰/۱	۹۰۲۹۹۹	۴۵۶۲۸۵	۱۰۲/۱	۱۰۶۸۶۷۸	۱۰۷۷۸۸	۱۱/۲
۱۳۷۵	۲۴۹۶۳۲۰	۵۲۴۶۴۳	۲۶/۶	۱۳۱۵۱۶۱	۴۱۲۱۶۲	۴۵/۶	۱۱۸۱۱۵۹	۱۱۲۴۸۱	۱۰/۵
۱۳۸۵	۲۸۷۳۴۵۹	۳۷۷۱۳۹	۱۵/۱	۱۷۲۴۹۵۴	۴۰۹۷۹۳	۳۱/۲	۱۱۴۸۵۰۵	-۳۲۶۵۴	-۲/۸
۱۳۹۰	۳۰۸۰۵۷۶	۲۰۷۱۱۷	۷/۲	۱۹۳۲۵۴۴	۲۰۷۵۹۰	۱۲/۰	۱۱۴۸۰۳۲	-۴۷۳	-۰/۰۴
۱۳۹۵	۳۲۶۵۲۱۹	۱۸۴۶۴۳	۶/۰	۲۱۳۶۲۰۳	۲۰۳۶۵۹	۱۰/۵	۱۱۲۹۰۱۶	-۱۹۰۱۶	-۱/۷

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ١٤- تغییرات تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

همانطور که در نمودار زیر نیز قابل مشاهده است بیشترین افزایش تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی، مربوط به دهه‌ی ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ بوده است و در دوره‌های بعدی با شیبی تند از افزایش تعداد جمعیت کاسته شده است.

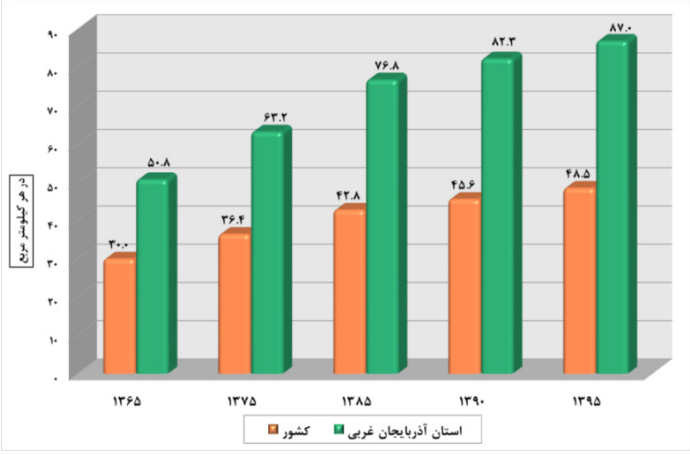

نمودار ۱۵- روند تغییرات افزایش مطلق تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-٤-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه بر اساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پرازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومترمربع به دست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است. در سال

۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۵۰/۸ نفر در هر کیلومترمربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومترمربع است. بر اساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان حدود ۱/۷ برابر (۸۷ نفر در هر کیلومترمربع) افزایش یافته است. بنابراین؛ تراکم جمعیتی استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۵ حدود ۳۹ واحد از میانگین تراکم جمعیت در کل کشور، بالاتر بوده است، این استان نسبت به سایر استان‌ها و کل کشور از تراکم جمعیتی نسبتا بالایی برخوردار است. در سال ۱۳۹۵، رتبه استان آذربایجان غربی به لحاظ شاخص تراکم جمعیت، ۸ می‌باشد.

نمودار ۱۶- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان آذربایجان غربی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که در ۵ شهرستان از مجموع ۱۷ شهرستان استان، تراکم جمعیتی بالاتر از میانگین استانی گزارش شده است که از جمله‌ی آن‌ها شهرستان‌های ارومیه، میاندوآب، نقده، بوکان و مهاباد را می‌توان نام برد، در

مقابل این شهرستان‌های پرتراکم، شهرستان‌های چالدران ، پلدشت و تکاب قرار دارند که دارای تراکم جمعیتی کمتر از ۳۷ نفر در هر کیلومترمربع هستند. گفتنی است که شهرستان ارومیه به‌تنهایی حدود ۳۲ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود و در سال ۱۳۹۵ بیش از ۱ میلیون و ۴۰ هزار نفر جمعیت داشته است.

جدول ٦٩- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومترمربع)
ارومیه	۱۰۴۰۵۶۵	۵۳۲۱	۱۹۵/۶
اشنویه	۷۳۸۸۶	۱۱۹۰	۶۲/۱
بوکان	۲۵۱۴۰۹	۲۵۱۸	۹۹/۸
پلدشت	۴۲۱۷۰	۱۵۳۴	۲۷/۵
پیرانشهر	۱۳۸۸۶۴	۲۲۰۴	۶۳/۰
تکاب	۸۰۵۵۶	۲۱۸۷	۳۶/۸
چالدران	۴۵۰۶۰	۱۹۹۳	۲۲/۶
چایپاره	۴۷۲۹۲	۱۰۳۴	۴۵/۷
خوی	۳۴۸۶۶۴	۴۴۹۶	۷۷/۵
سردشت	۱۱۸۸۴۹	۱۴۱۶	۸۳/۹
سلماس	۱۹۶۵۴۶	۲۵۷۹	۷۶/۲
شاهین دژ	۹۲۴۵۶	۲۲۱۵	۴۱/۷
شوط	۵۵۶۸۲	۹۳۲	۵۹/۷
ماکو	۹۴۷۵۱	۱۹۳۳	۴۹/۰
مهاباد	۲۳۶۸۴۹	۲۶۳۹	۸۹/۷
میاندوآب	۲۷۳۹۴۹	۲۲۰۸	۱۲۴/۱
نقده	۱۲۷۶۷۱	۱۱۴۳	۱۱۱/۷
استان آذربایجان غربی	۳۲۶۵۲۱۹	۳۷۵۴۲	۸۷/۰

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان آذربایجان غربی

۳-۳-٤-۳- سهم جمعیت استان از کشور

سهم جمعیتی هر منطقه نشان از نسبت جمعیت آن منطقه نسبت به جمعیت کل دارد. این سهم می‌تواند نشانگر میزان تأثیرگذاری بر جریان‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی در کل (استان یا کشور) باشد.

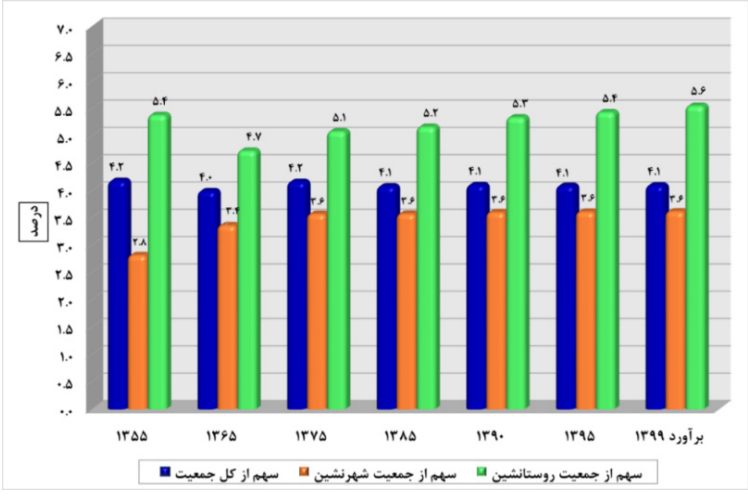
لذا با توجه به تفاوت سهم جمعیتی در تأثیرگذاری روی روندهای ملی، توجه به این شاخص می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کشوری و منطقه‌ای راهگشا باشد؛ بنابراین با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان آذربایجان غربی از کل کشور طی شش دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است.

ملاحظه می‌شود که از سال ۱۳۷۵ به بعد، سهم جمعیت استان از جمعیت کشور به مقدار کمی کاهش یافته شده است و در طول سرشماری‌های بعدی نسبتا ثابت باقی مانده است. با توجه به برآورد جمعیتی مرکز آمار ایران می‌توان اذعان نمود که ثبات نسبی در روند سهم جمعیت استان از جمعیت کشور در سال‌های آتی ادامه دارد. نکته حائز اهمیت این است که بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، سهم جمعیت روستایی استان از جمعیت روستایی کشور نسبت به دوره‌های قبل کمی افزایش یافته و برآوردها حاکی از ادامه این روند می‌باشد.

جدول ۷۰- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان آذربایجان غربی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۹

شرح		سال						
		۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
تعداد کل جمعیت	کشور	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰	۸۴۰۳۸۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۱۴۰۷۶۰۴	۱۹۷۱۶۷۷	۲۴۹۶۳۲۰	۲۸۷۳۴۵۹	۳۰۸۰۵۷۶	۳۲۶۵۲۱۹	۳۴۳۹۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۴/۲	۴/۰	۴/۲	۴/۱	۴/۱	۴/۱	۴/۱
تعداد جمعیت شهرنشین	کشور	۱۵۸۵۴۶۸۰	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷	۶۳۳۹۰۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۴۴۶۷۱۴	۹۰۲۹۹۹	۱۳۱۵۱۶۱	۱۷۲۴۹۵۴	۱۹۳۲۵۴۴	۲۱۳۶۲۰۳	۲۲۹۳۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۲/۸	۳/۴	۳/۶	۳/۶	۳/۶	۳/۶	۳/۶
تعداد جمعیت روستانشین	کشور	۱۷۸۵۴۰۶۴	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۰۶۴۸۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۹۶۰۸۹۰	۱۰۶۸۶۷۸	۱۱۸۱۱۵۹	۱۱۴۸۵۰۵	۱۱۴۸۰۳۲	۱۱۲۹۰۱۶	۱۱۴۶۰۰۰
	سهم از کشور (درصد)	۵/۴	۴/۷	۵/۱	۵/۲	۵/۳	۵/۴	۵/۶

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۷- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان آذربایجان غربی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-٤-٤- میزان شهرنشینی و روستانشینی

میزان شهرنشینی و روستانشینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. وجود نابرابری در امکانات خدماتی و رفاهی در نقاط شهری و روستایی موجب شده است تا طی چند دهه اخیر، حجم جمعیت ساکن در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به طرز قابل توجهی افزایش یابد. این افزایش جمعیت در مناطق شهری به علل مختلفی ایجاد شده است؛ باروری و مهاجرت دو عامل اصلی در این روند بوده و هستند.

ورود ارتباطات و تکنولوژی به روستاها علاوه بر ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به مناطق شهری، موجب شد که در فعالیت‌های روستایی مانند کشاورزی و دامداری مازاد نیروی انسانی رخ دهد که برای گذران زندگی و نیل به زندگی ایده‌آل، به سمت شهرها روانه شوند. این عوامل موجب شده است که در دهه‌های اخیر با نسبت‌های بالای شهرنشینی و در مقابل کاهش روستانشینی مواجه باشیم.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور برابر با ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستانشین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستانشین بوده است.

جمعیت شهرنشین استان آذربایجان غربی نیز طی بازه مورد بررسی (۴۴ سال) از حدود ۳۲ درصد به ۶۶/۷ درصد افزایش یافته و در مقابل جمعیت روستانشین از حدود ۶۸ درصد به ۳۳/۳ درصد، کاهش یافته است، به عبارتی نسبت جمعیت شهرنشین استان حدود ۲ برابر افزایش و نسبت جمعیت روستانشین به نصف تقلیل

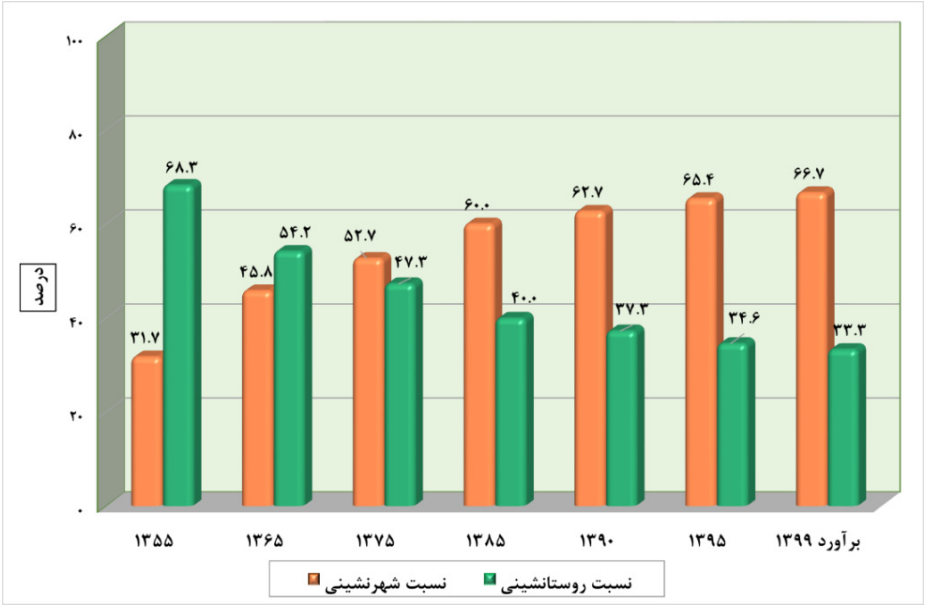
یافته است. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، رتبه استان آذربایجان غربی به لحاظ شاخص شهرنشینی و روستانشینی به ترتیب برابر با ۱۹ و ۱۳ بوده است.

پیش‌بینی می‌شود که با توجه به روند مهاجرت‌ها و تغییر وضعیت برخی نقاط روستایی و تبدیل شدن آن‌ها به نقاط شهری، افزایش میزان شهرنشینی در استان با سرعت بیشتری تداوم پیدا کند.

جدول ۷۱- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان آذربایجان غربی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

شرح		سال						
		۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
نسبت شهرنشینی	کشور	۴۷	۵۴/۳	۶۱/۳	۶۸/۵	۷۱/۴	۷۴/۰	۷۵/۴
	استان آذربایجان‌غربی	۳۱/۷	۴۵/۸	۵۲/۷	۶۰	۶۲/۷	۶۵/۴	۶۶/۷
نسبت روستانشینی	کشور	۵۳	۴۵/۷	۳۸/۷	۳۱/۵	۲۸/۶	۲۶/۰	۲۴/۶
	استان آذربایجان‌غربی	۶۸/۳	۵۴/۲	۴۷/۳	۴۰	۳۷/۳	۳۴/۶	۳۳/۳

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۸- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان آذربایجان غربی با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-٤-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

طی شش دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۴۵ رشد سالانه جمعیت استان آذربایجان غربی در مناطق شهری و روستایی نوسانات قابل توجهی پشت سر نهاده است.

همان‌طوری که در جدول نمایش داده شده است؛ رشد سالانه جمعیت استان آذربایجان غربی با ۳/۴۳ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ در مقایسه با دیگر دوره‌ها بالاترین افزایش را داشته و از این دوره به بعد درصد رشد سالانه جمعیت در این استان همراه با کاهش بوده است.

در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رشد سالانه جمعیت استان برابر با ۱/۱۷ درصد بوده که از میزان رشد سالانه کشور کمی پایین‌تر بوده است. به علاوه بررسی وضعیت رشد سالانه جمعیت در نقاط شهری و روستایی استان نیز حکایت از کاهش رشد سالانه جمعیت دارد و در ۲۰ ساله‌ی منتهی به سال ۱۳۹۵ رشد جمعیت در نقاط روستایی استان منفی گزارش شده است، اما شدت افت رشد جمعیت در نقاط روستایی استان کمی پایین‌تر از میانگین رشد جمعیت در نقاط روستایی کشور به دست آمده است.

همچنین در مقایسه میان رشد جمعیت شهری و روستایی می‌توان اذعان نمود؛ طی دوره ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ رشد سالانه جمعیت نقاط شهری و روستایی متأثر از همدیگر بوده‌اند و به همان میزانی که از رشد جمعیت نقاط روستایی کاسته شده به رشد جمعیت نقاط شهری افزوده شده است (مهاجرت روستا به شهر در درون استان اتفاق می‌افتاده است). اما طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، میزان رشد سالانه جمعیت نقاط شهری و روستایی استان به طور همسان کاهشی بوده است و این امر به دو دلیل می‌تواند رخ بدهد؛ اول کاهش میزان باروری هم در نقاط شهری و هم در نقاط روستایی استان و دوم مهاجرفرستی که باعث برون رفت بخشی از جمعیت این استان به سوی استان‌های دیگر شده است.

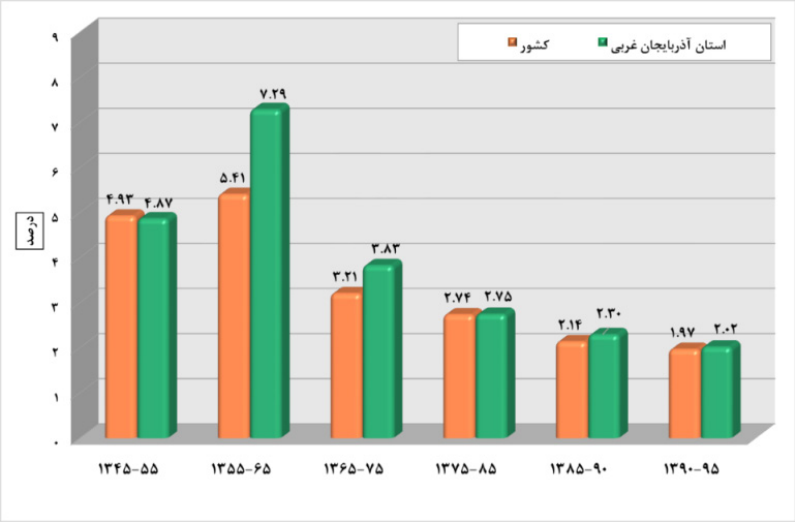
وضعیت رشد جمعیت نقاط روستایی استان بسیار غیر نرمال است و پیش‌بینی می‌شود تا سال‌های متوالی کاهش رشد جمعیت در استان و به‌ویژه در مناطق روستایی ادامه داشته باشد. در دوره ۹۵-۱۳۹۰، رتبه استان آذربایجان غربی به لحاظ رشد سالانه جمعیت، ۱۴ است و در رده استان‌های با رشد جمعیتی متوسط قرار داشته است، رتبه

رشد سالانه جمعیت استان هم در نقاط شهری و هم در نقاط روستایی در دوره ۹۵-۱۳۹۰، برابر با ۱۲ می‌باشد.

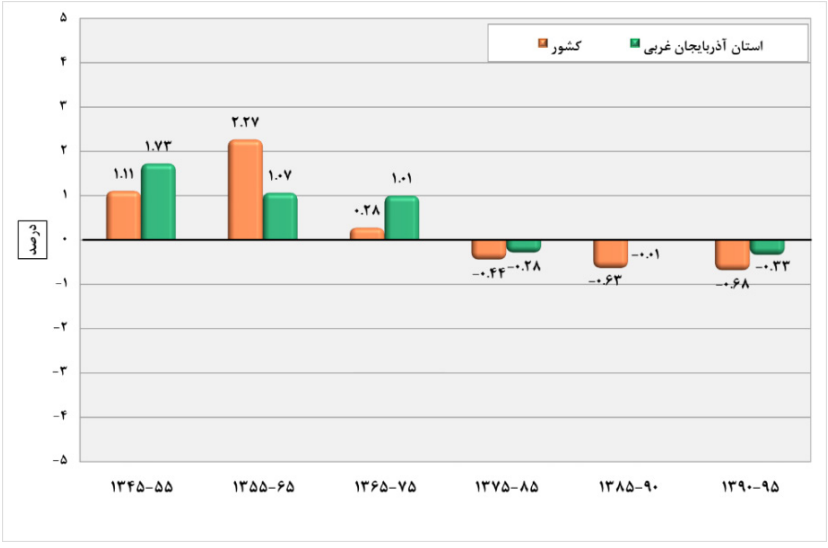
جدول ۷۲- درصد رشد سالانه جمعیت استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

وضع سکونت	شرح	دوره سرشماری					
		۱۳۴۵-۵۵	۱۳۵۵-۶۵	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵
کل	کشور	۲/۷۱	۳/۹۱	۱/۹۶	۱/۶۲	۱/۲۹	۱/۲۴
	استان آذربایجان غربی	۲/۶۲	۳/۴۳	۲/۳۹	۱/۴۲	۱/۴۰	۱/۱۷
نقاط شهری	کشور	۴/۹۳	۵/۴۱	۳/۲۱	۲/۷۴	۲/۱۴	۱/۹۷
	استان آذربایجان غربی	۴/۸۷	۷/۲۹	۳/۸۳	۲/۷۵	۲/۳۰	۲/۰۲
نقاط روستایی	کشور	۱/۱۱	۲/۲۷	۰/۲۸	-۰/۴۴	-۰/۶۳	-۰/۶۸
	استان آذربایجان غربی	۱/۷۳	۱/۰۷	۱/۰۱	-۰/۲۸	-۰/۰۱	-۰/۳۳

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

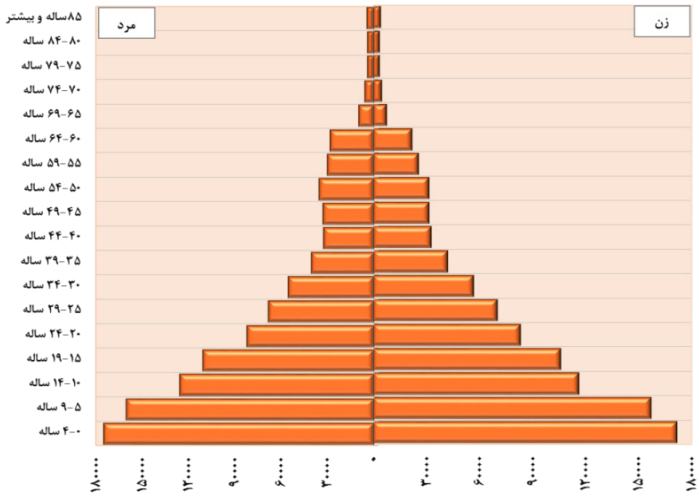
نمودار ۱۹- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان آذربایجان غربی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

نمودار ۲۰- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان آذربایجان غربی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

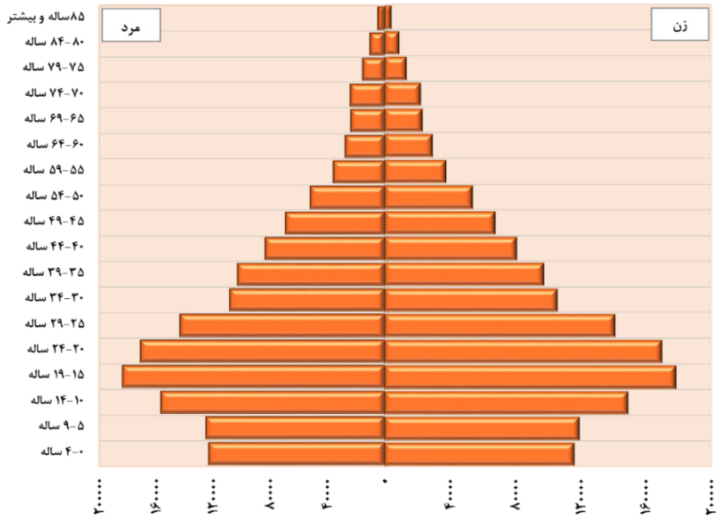
۳-۳-٤-٦- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان‌پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هریک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه. هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۶۵، دارای قاعده‌ای پهن و گسترده بوده است که حکایت از جوانی جمعیت دارد. تیزی نوک هرم نیز بیانگر پایین بودن متوسط عمر یا امید به زندگی مردان و زنان ساکن این استان در سال ۱۳۶۵ می‌باشد. همچنین، در بیشتر گروه‌های سنی، ترکیب جنسی جمعیت در این استان همگون بوده است، به عبارت دیگر نابرابری در تعداد مردان و زنان در این سال، بیشتر در گروه‌های سنی نزدیک به رأس هرم، مشاهده می‌شود.

نمودار ۲۱- هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۶۵

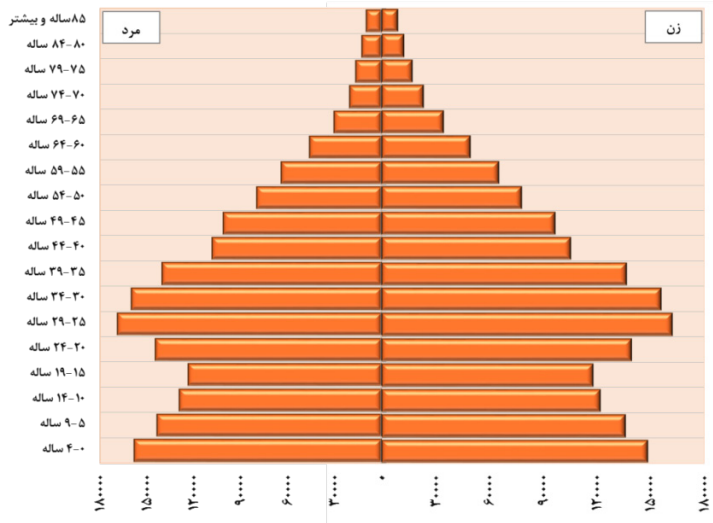
تأثیر متولدین دهه ۶۰ ، در هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵ به خوبی مشهود است. مقایسه حجم جمعیت در گروه‌های سنی ۱۵-۱۹ ساله و ۲۰-۲۴ ساله در این هرم با هرم سال ۱۳۶۵ به خوبی نمایانگر متولدین دهه ۶۰ در این استان است.

نمودار ۲۲- هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۸۵

هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۵، مانند اکثر استان‌های کشور دارای قاعده‌ای پهن و سپس فرورفتگی در سنین ۱۰ تا ۲۴ ساله می‌باشد. در واقع جمعیت سنین ۴-۰ و ۹-۵ ساله، بیشتر از گروه‌های سنی ۲۴-۱۰ ساله می‌باشد که این امر نشان‌دهنده افزایش تعداد موالید در ده ساله منتهی به سال ۱۳۹۵ است. فرورفتگی هرم، در سنین ۱۴-۱۰ تا ۲۴-۲۰ سالگی در استان نیز ناشی از کاهش موالیدی است که در دهه ۱۳۷۰ رخ داد که به دنبال آن تعداد موالید کاسته شد. گستردگی جمعیت در سنین ۲۹-۲۵ تا ۳۹-۳۵ سالگی در استان پدیده‌ای است که در ساختار سنی کشور نیز قابل مشاهده می‌باشد. گروه‌های سنی ۲۹-۲۵ تا ۴۴-۴۰

ساله، بالاترین تعداد جمعیت استان را به خود اختصاص داده‌اند که این جمعیت، ناشی از افزایش تعداد موالیدی است که بعد از انقلاب اسلامی به‌ویژه در دوران دفاع مقدس، رخ داده است. افزایش جمعیت در این گروه‌های سنی موجب شده است که استان آذربایجان غربی نیز همانند سایر نقاط کشور، وارد پنجره جمعیتی شود. بعد از گروه سنی ۴۴-۴۰ ساله، با افزایش سن از تعداد جمعیت کاسته می‌شود که این کاهش ناشی از تحولات مرگ و میر و مهاجرت می‌باشد. به طور کلی می‌توان اذعان داشت که تمرکز اصلی هرم جمعیتی استان آذربایجان غربی، بر گروه‌های سنی میانی است و ساختار سنی استان، ساختاری نسبتا جوان با غلبه گروه سنی فعال می‌باشد. همچنین با توجه به هرم سنی جنسی زیر می‌توان اذعان داشت که مردان و زنان دارای ساختمان سنی یکسانی می‌باشند. نسبت جمعیت مردان در گروه‌های سنی زیر ۶۵ ساله به مقدار کمی بر زنان برتری دارد. اما از این سن به بعد، غلبه کمی تعداد جمعیت زنان بر مردان مشاهده می‌شود.

نمودار ۲۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-٤-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی ازنظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است.

به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از کل جمعیت ۳۲۶۵۲۱۹ نفری استان آذربایجان غربی، فقط ۸۳۷۷۵۶ نفر در گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار داشته‌اند که در نتیجه اندازه میزان جوانی جمعیت[۹] این استان در حدود ۲۶ درصد به دست می‌آید. بررسی این رقم و مقایسه آن با رقم مشابه در سال ۱۳۶۵ (معادل ۴۵/۹ درصد) حاکی از کاهش شدید میزان جوانی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ است.

از دیگر ویژگی‌های جمعیتی، میزان کهن‌سالی جمعیت (سهم نسبی جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در کل جمعیت) است. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند.

---

[۹] . نسبت گروه سنی کمتر از ۱۵ سال به کل جمعیت ضریب جوانی جمعیت نامیده می‌شود که به "تست ورتهایم" مشهور است و از تقسیم جمعیت ۰-۱۴ ساله به کل جمعیت به دست می‌آید و نتیجه را جهت سهولت بیان در ۱۰۰ ضرب و به درصد بیان می‌کنند. هرجا که باروری بیشتر و میزان مرگ و میر کودکان کمتر باشد، اندازه این ضریب بیشتر خواهد بود و به همین دلیل از آن به عنوان یکی از ویژگی‌های توسعه یافتگی نیز استفاده می‌کنند. هر جمعیتی که ضریب جوانی آن ۴۰ درصد و بیشتر باشد به عنوان جمعیت دارای ساختار جوان نامیده می‌شود و قرار گرفتن این نماگر در سطح ۲۰ درصد و کمتر نشانه سالخوردگی جمعیت است. جمعیت‌هایی که ضریب جوانی آن‌ها بین ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد دارای ساختارهای در حال گذار می‌باشند و این گذار معمولا از جوانی به سالخوردگی است.

با توجه به تعداد جمعیت واقع در این گروه‌های سنی، اندازه میزان کهن‌سالی جمعیت استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۵معادل ۵/۶ درصد است. این میزان در سال ۱۳۶۵ معادل ۲/۶ درصد بوده است. مقایسه میزان کهن‌سالی استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ حاکی از افزایش سهم و شمار مطلق جمعیت این گروه سنی است، با این حال؛ نمی‌توان اذعان داشت که جمعیت استان، جمعیتی سالمند است.

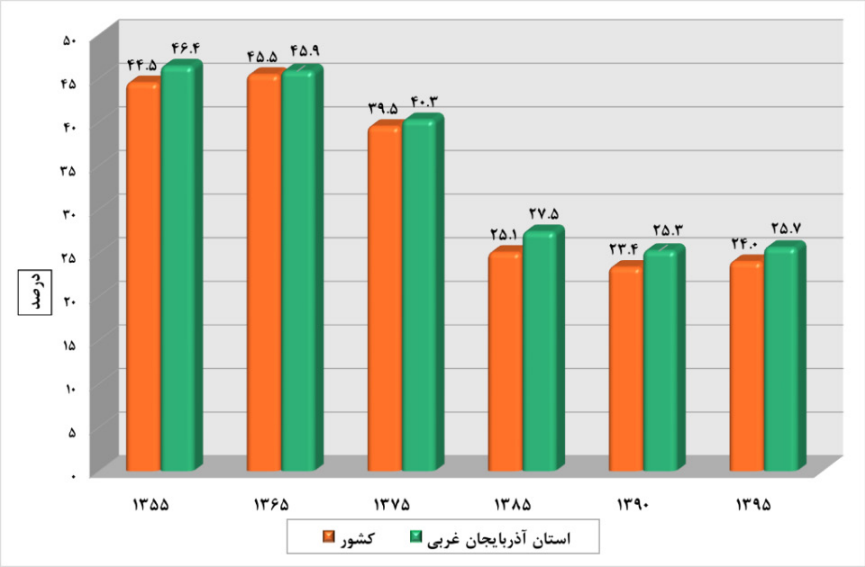
مابه‌التفاوت جمعیت جوان و کهن‌سال از کل جمعیت، جمعیت میان‌سال را تشکیل می‌دهد که جمعیت در سن کار و نیروی بالقوه فعال استان را شامل می‌شوند. در سال ۱۳۹۵، میزان جمعیت میان‌سال استان در حدود ۲ میلیون و ۲۴۳ هزار نفر و سهم آنان از کل جمعیت استان نیز، ۶۸/۲ درصد است.

سهم جمعیت میان‌سال استان در سال ۱۳۶۵، معادل ۵۱/۵ درصد بوده است. بررسی این ارقام نشانگر افزایش میان‌سالی جمعیت استان در سال یاد شده است. بدین ترتیب مشخص می‌شود که حجم بالایی از جمعیت استان در دوره میان‌سالی به سر می‌برند.

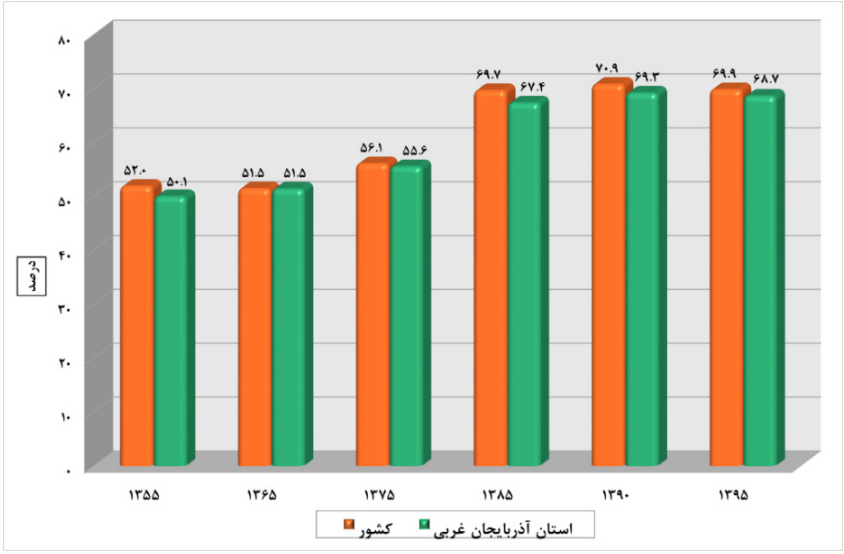
جدول ۷۳- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان آذربایجان غربی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد			
		۰-۱۴ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ساله و بیشتر	جمع	۰-۱۴ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ساله و بیشتر	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۹۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲	۱۰۰
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱	۱۰۰
استان آذربایجان غربی	۱۳۵۵	۶۵۳۶۷۵	۷۰۴۵۰۶	۴۹۴۲۳	۱۴۰۷۶۰۴	۴۶/۴	۵۰/۱	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۹۰۵۰۱۰	۱۰۱۴۵۴۶	۵۰۴۱۰	۱۹۷۱۶۷۷	۴۵/۹	۵۱/۵	۲/۶	۱۰۰
	۱۳۷۵	۱۰۰۵۹۰۱	۱۳۸۸۴۰۶	۱۰۲۰۱۳	۲۴۹۶۳۲۰	۴۰/۳	۵۵/۶	۴/۱	۱۰۰
	۱۳۸۵	۷۸۹۱۰۸	۱۹۳۷۵۶۲	۱۴۶۷۸۹	۲۸۷۳۴۵۹	۲۷/۵	۶۷/۴	۵/۱	۱۰۰
	۱۳۹۰	۷۷۹۲۰۶	۲۱۳۳۹۳۴	۱۶۷۴۳۶	۳۰۸۰۵۷۶	۲۵/۳	۶۹/۳	۵/۴	۱۰۰
	۱۳۹۵	۸۳۷۷۵۶	۲۲۴۳۲۵۱	۱۸۴۲۱۲	۳۲۶۵۲۱۹	۲۵/۷	۶۸/۷	۵/۶	۱۰۰

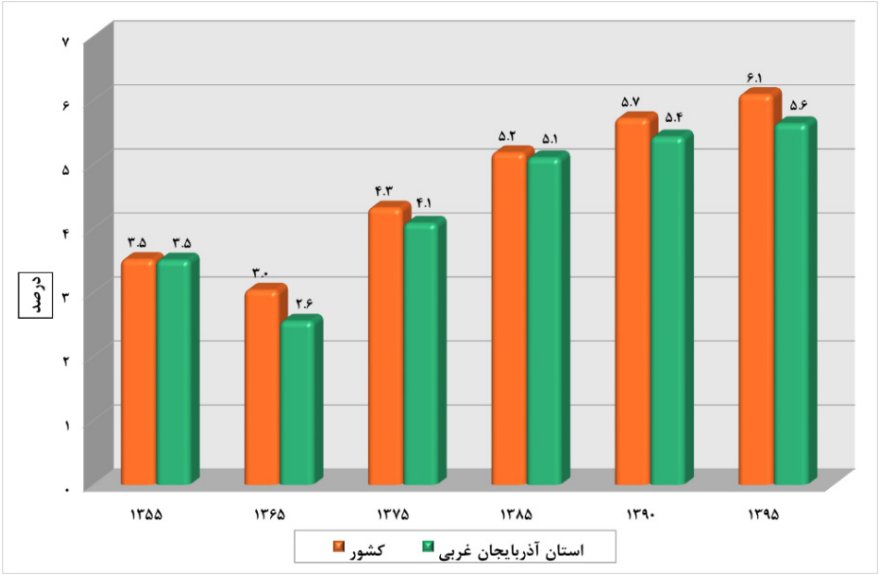
مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۴- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان آذربایجان غربی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۲۵- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان آذربایجان غربی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۲۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان آذربایجان غربی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-٤-۸- نسبت جنسی جمعیت

نسبت جنسی یک از شاخصه‌های ترکیب جمعیت است که از نسبت مردان به زنان به ازای هر صد زن به دست می‌آید. بر مبنای یافته‌های زیست‌شناختی، نسبت جنسی در سال‌های اولیه زندگی در بالاترین حد خود و در حدود ۱۰۴ تا ۱۰۶ است و با افزایش سن کاهش می‌یابد. مقدار ۱۰۰ در حدود ۲۰ سالگی مشاهده می‌شود و سپس با کاهش ادامه می‌یابد تا به سطح ۵۰ یا ۶۰ در سنین سالخوردگی می‌رسد. این الگو، به استثنای حالات شدید دخالت انسان یا وجود یک اختلال، باید در اکثر جمعیت‌ها به وقوع بپیوندد. بنابراین، چنانچه شرایط خاصی رخ ندهد (مثل مهاجرت شدید یا مرگ و میر بیشتر برای یک جنس) انتظار می‌رود نسبت جنسی همانند روند

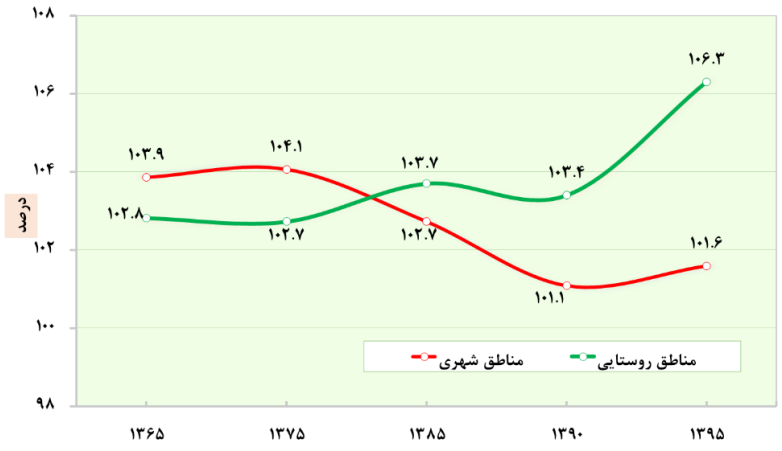
مورد انتظار باشد. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به اهمیت این شاخص، بررسی آن و تغییرات حاصله طی پنج دوره مورد بررسی مفید خواهد بود. با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همان‌گونه که در جدول زیر نمایش داده شده است طی پنج دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان (به‌ویژه مناطق روستایی) تغییرات قابل‌توجهی داشته است، این شاخص از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ با روندی سینوسی، کاهش یافته و در سال ۱۳۹۰، متعادل‌ترین وضعیت ممکن را در طول سال‌های مورد بررسی تجربه کرده است. در سال ۱۳۹۵، شاخص نسبت جنسی به‌ویژه در مناطق روستایی استان، افزایش محسوسی تجربه کرده است.

جدول ۷۴- نسبت جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

وضع سکونت	شرح	جنس/نسبت جنسی	سال				
			۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل	کشور	مرد	۲۵۲۸۰۹۶۱	۳۰۵۱۵۱۵۹	۳۵۸۶۶۳۶۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۴۰۴۹۸۴۴۲
		زن	۲۴۱۶۴۰۴۹	۲۹۵۴۰۳۲۹	۳۴۶۲۹۴۲۰	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۹۴۲۷۸۲۸
		نسبت جنسی	۱۰۴/۶	۱۰۳/۳	۱۰۳/۶	۱۰۱/۸	۱۰۲/۷
	استان آذربایجان غربی	مرد	۱۰۰۱۸۲۵	۱۲۶۹۲۲۰	۱۴۵۸۷۸۱	۱۵۵۵۱۲۷	۱۶۵۸۳۱۹
		زن	۹۶۹۸۵۲	۱۲۲۷۱۰۰	۱۴۱۴۶۷۸	۱۵۲۵۴۴۹	۱۶۰۶۹۰۰
		نسبت جنسی	۱۰۳/۳	۱۰۳/۴	۱۰۳/۱	۱۰۱/۹	۱۰۳/۲
نقاط	کشور	مرد	۱۳۷۶۹۶۱۷	۱۸۸۰۵۰۲۳	۲۴۵۷۶۴۴۲	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۹۸۴۱۴۱۴

شهری		زن	۱۳۰۷۴۹۴۴	۱۸۰۱۲۷۶۶	۲۳۶۸۳۵۲۲	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۹۳۰۵۴۳۳
		نسبت جنسی	۱۰۵/۳	۱۰۴/۴	۱۰۳/۸	۱۰۱/۵	۱۰۱/۸
	استان آذربایجان غربی	مرد	۴۶۰۰۵۱	۶۷۰۶۸۹	۸۷۴۰۹۴	۹۷۱۵۰۵	۱۰۷۶۵۶۵
		زن	۴۴۲۹۴۸	۶۴۴۴۷۲	۸۵۰۸۶۰	۹۶۱۰۳۹	۱۰۵۹۶۳۸
		نسبت جنسی	۱۰۴/۵	۱۰۳/۵	۱۰۲/۸	۱۰۲/۶	۱۰۲/۷
نقاط روستایی	کشور	مرد	۱۱۵۱۱۳۴۴	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۰۶۵۷۰۲۸
		زن	۱۱۰۸۹۱۰۵	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۱۲۲۳۹۵
		نسبت جنسی	۱۰۳/۸	۱۰۱/۶	۱۰۳/۱	۱۰۲/۵	۱۰۵/۳
	استان آذربایجان غربی	مرد	۵۴۱۷۷۴	۵۹۸۵۳۱	۵۸۴۶۸۷	۵۸۳۶۲۲	۵۸۱۷۵۴
		زن	۵۲۶۹۰۴	۵۸۳۶۲۸	۵۶۳۸۱۸	۵۶۴۴۱۰	۵۴۷۲۶۲
		نسبت جنسی	۱۰۲/۸	۱۰۲/۷	۱۰۳/۷	۱۰۳/۴	۱۰۶/۳

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۷- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان آذربایجان غربی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-٤-۹- متوسط بعد خانوار

خانوار به افرادی که زیر یک سقف زندگی می‌کنند و معیشت آن‌ها با هم مشترک است، گفته می‌شود. بعد خانوار که تسامحا به‌جای خانواده نیز به کار می‌رود، بیشتر یک مفهوم آماری و جمعیت شناختی است. عواملی همچون مهاجرت، ورود زنان به بازار کار، سنت‌ها و ارزش‌های رایج در گروه‌های قومی و نژادی مختلف، سطح توسعه اقتصادی و ساختار اقتصادی، نرخ مرگ و میر و زادوولد بر اندازه خانوار تأثیر دارند. بررسی و شناخت بعد خانوار کاربردهای بسیاری در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های بخش‌های اجتماعی و مسکن، اشتغال، خدمات و تسهیلات کودکان در شهرها، امنیت غذایی و غیره در شهرها و روستاها دارد. بر این اساس در این بند به بررسی و تحلیل بعد خانوار پرداخته شده است.

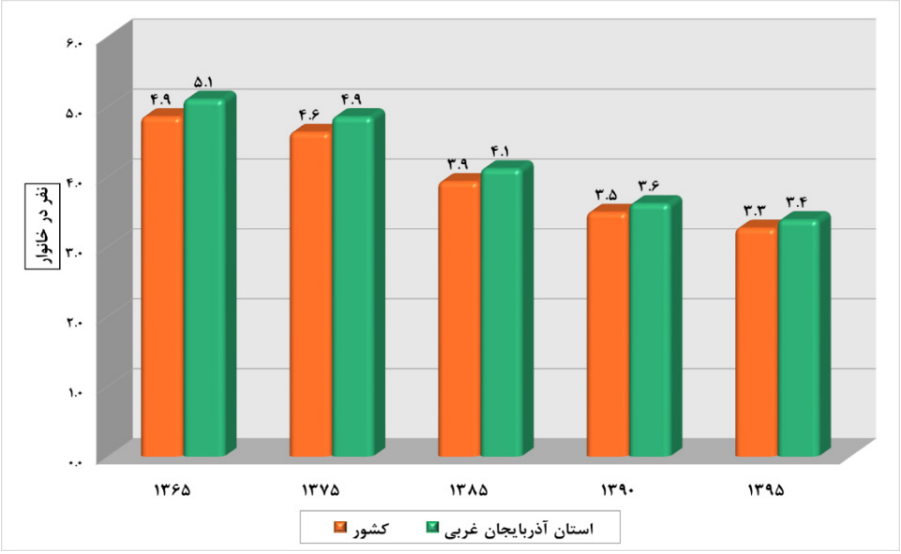
متوسط بعد خانوار در استان آذربایجان غربی در سرشماری سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ حداقل ۵ نفر به ازای یک خانوار شهری و حدود ۶ نفر به ازای یک خانوار روستایی بوده است که در سرشماری‌های بعد به سرعت روند نزولی طی کرده و به ۳/۴ نفر به ازای یک خانوار شهری و ۳/۷ نفر به ازای یک خانوار روستایی در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همچنین بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، متوسط بعد خانوار در استان آذربایجان غربی بالاتر از متوسط کشور گزارش شده است.بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۰ درصد از خانوارهای استان آذربایجان غربی (۹۵۲۱۴ خانوار) زن سرپرست می‌باشند که حدود ۴۴ درصد از آن‌ها یک‌نفره (خودسرپرست) می‌باشند، این رقم (خانوارهای یک‌نفره) در میان خانوارهای مرد

سرپرست استان معادل ۲/۲ درصد از کل خانوارها بوده است. رتبه استان آذربایجان غربی به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست در سال ۱۳۹۵ برابر با ۳۰ بوده است به عبارتی در رده استان‌های با سرپرست زن کم قرار دارد. اما میزان خانوارهای خودسرپرست زن ساکن در استان آذربایجان غربی گواه بر لزوم توجه بیشتر به خانوارهای زن سرپرست و مسائل و چالش‌هایی که پیش‌روی آنان است، می‌باشد.

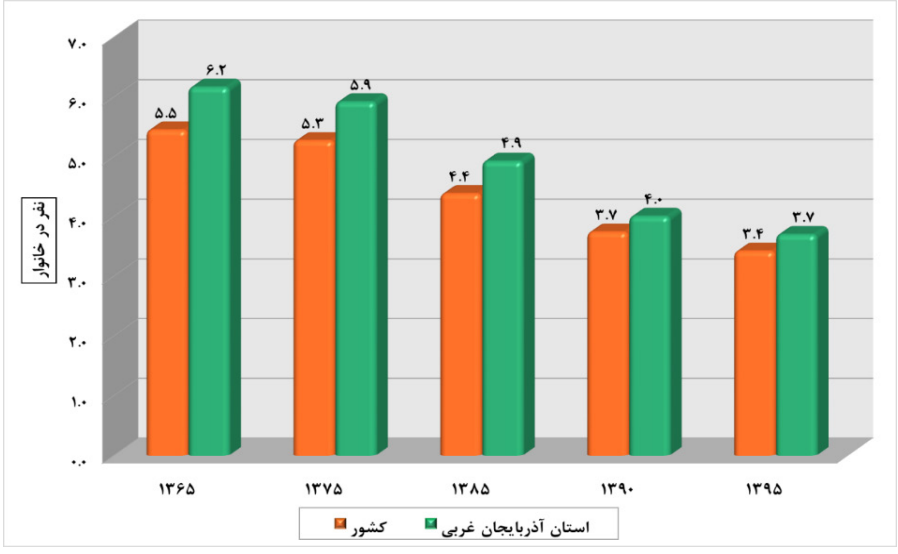
جدول ۷۵- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان آذربایجان غربی	کل	۳۴۹۹۵۹	۴۷۰۱۲۱	۶۵۲۱۰۸	۸۲۱۰۶۳	۹۳۵۹۵۶
	نقاط شهری	۱۷۶۷۵۰	۲۷۰۷۵۱	۴۱۹۲۰۷	۵۳۴۵۷۶	۶۳۱۱۰۳
	نقاط روستایی	۱۷۳۲۰۹	۱۹۹۳۶۲	۲۳۲۹۰۱	۲۸۶۴۸۷	۳۰۴۸۵۳
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان آذربایجان غربی	کل	۵/۶	۵/۳	۴/۴	۳/۸	۳/۵
	نقاط شهری	۵/۱	۴/۹	۴/۱	۳/۶	۳/۴
	نقاط روستایی	۶/۲	۵/۹	۴/۹	۴	۳/۷

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۸- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

نمودار ۲۹- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-٤-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می گردد.

خالص مهاجرت از تفاضل مهاجرت به یک منطقه (مهاجرپذیری) و مهاجرت از همان منطقه (مهاجرفرستی) به دست می‌آید. به عبارت دیگر، میزان خالص مهاجرت بر اساس تفاوت بین آن‌هایی که به یک جمعیت می‌پیوندند و آن‌هایی که آن جمعیت را ترک می کنند، محاسبه می‌شود.

بر اساس جدول زیر همچنان که مشخص است خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی[۱۰] در تمامی دوره‌های مورد بررسی منفی بوده است و در طول ۴۰ سال مورد بررسی، بیش از ۶۹ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است.

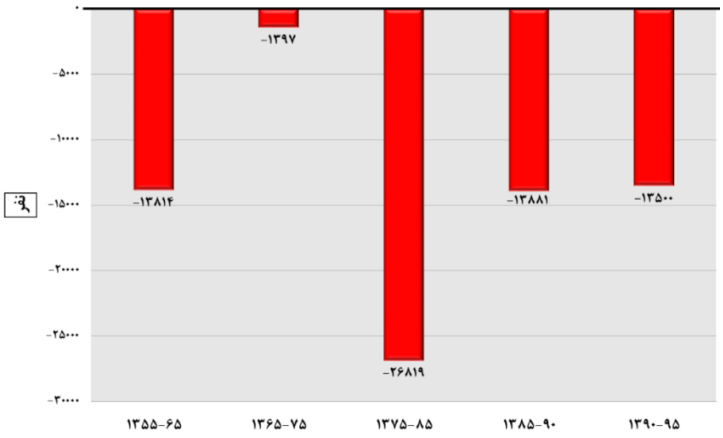
بالاترین میزان خالص مهاجرت استان مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده که در این دوره، حدود ۲۷ هزار نفر از استان خارج شده‌اند. به علاوه، یافته‌ها نشان می‌دهد که در دوره ۵ ساله ۹۵-۱۳۹۰، به ازای هر ۱۰۰ نفری که از استان خارج شده‌اند، حدود ۷۲ نفر به استان وارد شده‌اند. با این حال استان آذربایجان غربی در مقایسه با دیگر استان‌های مهاجرفرست کشور، شدت مهاجرفرستی بالایی تجربه نکرده و عمده جابه‌جایی‌های جمعیتی این استان، درون استانی بوده است.

۱۰ . جدول مربوط به خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی برای تمامی دوره‌های مورد بررسی، منهای مهاجران درون استانی می‌باشد.

جدول ۷۶- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان(درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده(درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۳۰۸۸۱	۴۴۶۹۵	-۱۳۸۱۴	-۰/۷	۶۹/۱
۷۵-۱۳۶۵	۹۴۸۶۱	۹۶۲۵۸	-۱۳۹۷	-۰/۱	۹۸/۵
۸۵-۱۳۷۵	۱۲۱۶۲۳	۱۴۸۴۴۲	-۲۶۸۱۹	-۰/۹	۸۱/۹
۹۰-۱۳۸۵	۳۷۸۵۱	۵۱۷۳۲	-۱۳۸۸۱	-۰/۵	۷۳/۲
۹۵-۱۳۹۰	۳۴۸۰۹	۴۸۳۰۹	-۱۳۵۰۰	-۰/۴	۷۲/۱

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۳۰- خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

به‌منظور نشان‌دادن سهم مهاجرت نسبت به سهم موالید و مرگ و میر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان، از شاخص نسبت مهاجرت به جمعیت استفاده می‌شود.

در پنج سال دوره ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان آذربایجان غربی ۱۲۵۷۹۱ نفر بوده که ۸۷۴۵۸ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۳۸۳۳۳ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۴/۱ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۳/۴ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل به شدت افت داشته است. البته کاهش دوره سرشماری را نباید نادیده انگاشت. بالاترین میزان مهاجرپذیری برای نقاط شهری و نقاط روستایی به ترتیب مربوط به دوره‌های ۷۵-۱۳۶۵ و ۸۵-۱۳۷۵ بوده که ۱۸/۵ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۱۳/۴ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند.

جدول ۷۷- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل/شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۶۵- ۷۵	کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان آذربایجان غربی	۳۶۵۴۰۸	۲۴۳۶۱۲	۱۲۱۷۹۶	۱۴/۶	۱۸/۵	۱۰/۳
۱۳۷۵- ۸۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان آذربایجان غربی	۴۶۶۴۳۷	۲۹۲۳۱۳	۱۵۴۱۲۴	۱۵/۵	۱۶/۹	۱۳/۴
۱۳۸۵- ۹۰	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان آذربایجان غربی	۱۷۷۵۳۹	۱۲۶۲۶۸	۵۱۲۷۱	۵/۸	۶/۵	۴/۵
۱۳۹۰- ۹۵	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان آذربایجان غربی	۱۲۵۷۹۱	۸۷۴۵۸	۳۸۳۳۳	۳/۹	۴/۱	۳/۴

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-٤-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

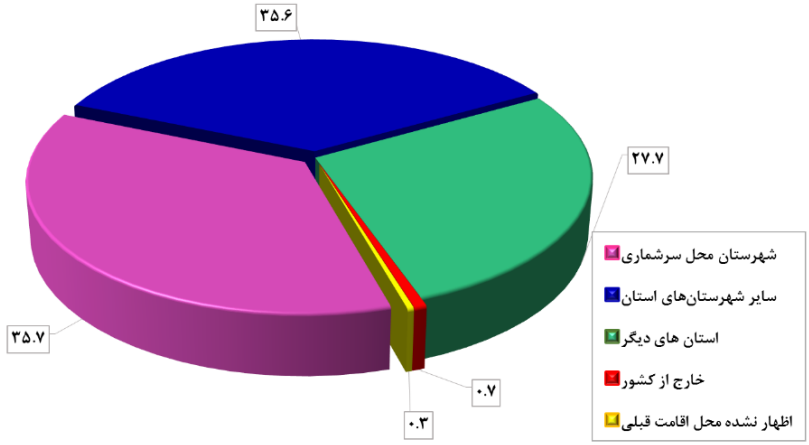
مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هرکدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند.

در این بخش از گزارش، مهاجران استان آذربایجان غربی برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون استانی می‌باشد. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

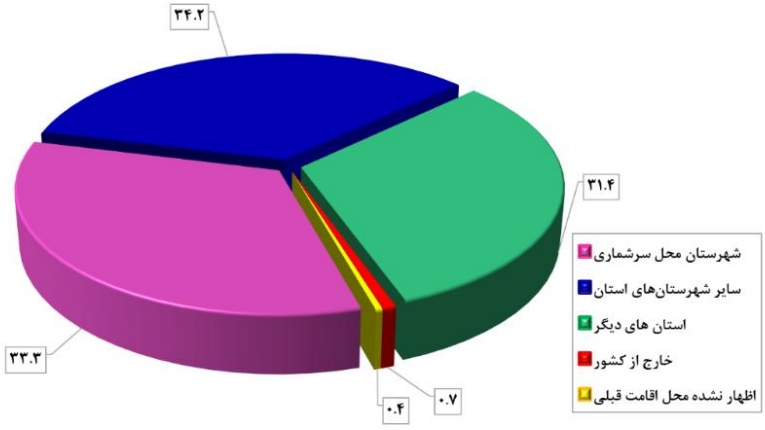
مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان آذربایجان غربی؛ مبدأ اقامت ۳۵/۷ درصد از مهاجران شهرستان محل سرشماری بوده و مهاجران با مبدأ اقامت سایر شهرستان‌های استان (بین شهرستانی) با ۳۵/۶ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است.

بنابراین مهاجران مربوط به استان‌های دیگر با ۲۷/۷ درصد سهم کمتری را به خود اختصاص داده است و این استان در زمره‌ی استان‌هایی است که سهم جابه‌جایی‌های مردم بومی در آن بالا است.

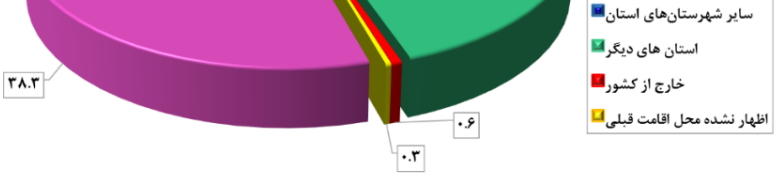
عمده مهاجران برون استانی وارد شده به استان آذربایجان غربی متعلق به استان‌های مرکزی، تهران، لرستان و قم هستند.

نمودار ۳۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۳۲- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۳۳- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان آذربایجان غربی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-٤-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل‌توجهی از مهاجران وارد شده به استان آذربایجان غربی، مبدأ اقامت قبلی آن‌ها شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۴۶/۱ درصد از کل مهاجران). حجم مهاجرت‌های روستا به شهر با ۲۲/۷ درصد از کل مهاجران، در مرتبه دوم قرار گرفته است. گفتنی است که حدود ۱۸/۹ درصد از جابه‌جایی‌های جمعیتی استان آذربایجان غربی، جابه‌جایی از شهر به روستا بوده است، بررسی آمارهای مربوط به گروه سنی مهاجرین نشان می‌دهد که حدود ۷۳ درصد از مهاجرین وارد شده به نقاط روستایی در گروه‌های سنی ۱۵ تا ۳۹ ساله قرار دارند، در واقع این افراد کسانی

هستند که به منظور سربازی یا تحصیل از روستاهای محل زندگی خود خارج شده و در شهرها اقامت گزیده و بعد از اتمام دوره‌های مذکور، دوباره به روستا بازگشته‌اند.

جدول ۷۸- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان آذربایجان غربی برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

شرح	الگوی مهاجرت						
	شهر به شهر	روستا به شهر	روستا به روستا	شهر به روستا	خارج از کشور	اظهارنشده محل اقامت قبلی	جمع
تعداد	۵۷۹۳۰	۲۸۵۴۱	۱۴۲۸۵	۲۳۷۸۷	۸۲۰	۴۲۸	۱۲۵۷۹۱
توزیع درصد	۴۶/۱	۲۲/۷	۱۱/۴	۱۸/۹	۰/۷	۰/۳	۱۰۰

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-٤-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

ولادت یکی از شاخص‌های پویای جمعیتی است. فراوانی ولادت‌ها بیانگر جامعه‌ای است که جمعیت آن قابلیت باروری دارد، مطالعه باروری و ولادت را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. اما علل و همچنین نتایج این دو پدیده جمعیتی همواره یکسان نیستند و اگر ولادت را بتوان یک پدیده جمعیتی و یا بیولوژیک دانست، عوامل گوناگونی چون عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در امر باروری مؤثر هستند.

در سال ۱۳۸۵ تعداد ۵۷۸۷۲ ولادت برای استان آذربایجان غربی ثبت شده بود که این رقم به ۶۷۴۲۹ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی سه سال بعد (۱۳۹۸) به

۵۵۰۲۱ ولادت کاهش یافته است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود در تمامی مقاطع مورد بررسی، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان بالاتر از متوسط کشوری به دست آمده است. در سال ۱۳۹۸ میزان ولادت استان با اختلاف بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به موالید مربوط بـه دهـه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند. با توجه به میزان خام ولادت‌های ثبت شده استان، می‌توان اذعان داشت که این استان در رده استان‌های با میزان باروری مطلوب هست.

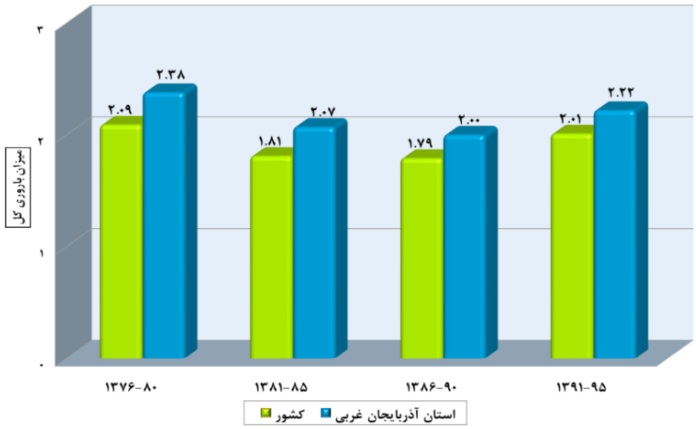
جدول ۷۹- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۸-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل/شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان آذربایجان غربی	۵۷۸۷۲	۳۰۷۱۵	۲۷۱۵۷	۲۰/۱	۱۷/۸	۲۳/۶
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان آذربایجان غربی	۶۲۲۸۹	۳۸۷۶۱	۲۳۵۲۸	۲۰/۲	۲۰/۱	۲۰/۵
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان آذربایجان غربی	۶۷۴۲۹	۴۵۱۱۷	۲۲۳۱۲	۲۰/۷	۲۱/۱	۱۹/۸
۱۳۹۸	کشور	۱۱۹۶۱۳۵	۹۱۷۲۶۵	۲۷۸۸۷۰	۱۴/۴	۱۴/۷	۱۳/۵
	استان آذربایجان غربی	۵۵۰۲۱	۳۳۸۳۰	۲۱۱۹۱	۱۶/۲	۱۵	۱۸/۵

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-٤-١٤- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندانی که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان به دنیا می‌آورد.تغییرات میزان باروری کل استان آذربایجان غربی و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول زیر نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان آذربایجان غربی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی داشته است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. اثر گشتاور جمعیتی بر رشد میزان باروری طی دوره ۹۵-۱۳۹۱ را نباید نادیده پنداشت و به احتمال قوی و با توجه به ساختار سنی جمعیت کنونی استان، افزایش میزان باروری کل در سال‌های آینده ادامه نخواهد داشت.

نمودار ٣٤- میزان باروری کل استان آذربایجان غربی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷٦

۳-۳-٤-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

یکی دیگر از عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر روند رشد جمعیت میزان مرگ و میر است و دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد. این واقعه برای همه افراد و به صورت ناهم‌زمان در طول زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد. میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۲ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی سینوسی به ۴/۶ مرگ کاهش یافته است. در تمامی سال‌های مورد بررسی، میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان، اندکی پایین‌تر از متوسط کشوری گزارش شده است.

جدول ۸۰- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان آذربایجان غربی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل/شهری/روستایی		
		کل	نقاط‌شهری	نقاط‌روستایی	کل	نقاط‌شهری	نقاط‌روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان آذربایجان‌غربی	۱۴۹۳۱	۹۵۷۲	۵۳۵۹	۵/۲	۵/۵	۴/۷
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان آذربایجان‌غربی	۱۵۶۰۲	۱۰۲۲۰	۵۳۸۲	۵/۱	۵/۳	۴/۷
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان آذربایجان‌غربی	۱۴۶۲۲	۹۹۴۴	۴۶۷۸	۴/۵	۴/۷	۴/۱
۱۳۹۸	کشور	۳۹۵۳۹۲	۲۹۲۹۷۱	۱۰۲۴۲۱	۴/۸	۴/۷	۴/۹
	استان آذربایجان‌غربی	۱۵۶۰۳	۱۰۰۲۳	۵۵۸۰	۴/۶	۴/۴	۴/۹

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-٤-١٦- امید به زندگی

امید به زندگی به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کنند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان آذربایجان غربی، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد.

همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. این روند افزایشی هم در سطح کشوری و هم در سطح استانی نوسانی قابل مشاهده است. در طول سه دوره مورد بررسی، میزان شاخص امید به زندگی استان آذربایجان غربی همواره افزایشی بوده است. همچنین در استان آذربایجان غربی و همین‌طور کل کشور، امید به زندگی زنان بیشتر از مردان بوده و البته سرعت رشد این شاخص در زنان نیز بیشتر از مردان بوده است.

در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی زنان استان ۷۶/۳ و برای مردان ۷۱/۶ سال بوده است و امید به زندگی زنان استان، بیشتر از امید به زندگی زنان کشور می‌باشد. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، به امید به زندگی مردان استان ۲/۶ سال و به امید به زندگی زنان ۵/۵ سال افزوده شده است.

جدول ۸۱- مقایسه امید به زندگی کل کشور و استان آذربایجان غربی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

سال	کل کشور		استان آذربایجان غربی	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/٦	٦۹	۷۰/۸
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷٤	۷۱	۷۳/۱
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۷۱/٦	۷٦/۳

مأخذ: بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-٤-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱٤۱۵

برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل مؤثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

بر اساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان آذربایجان غربی تا سال ۱۴۱۵ به بیش از ۳ میلیون و ۹۰۰ هزار نفر خواهد رسید که نزدیک ۷۰ درصد از آنان در نقاط شهری سکونت خواهند داشت. گفتنی است که طی ۲۰ ساله‌ی ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵به طور متوسط نزدیک به ۶۳۹ هزار نفر (حدود ۳۲ هزار نفر به ازای هر سال) به جمعیت اضافه خواهد شد.

جدول ۸۲- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان آذربایجان غربی، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۳۴۷۸۰۰۰	۱۷۶۰۰۰۰	۱۷۱۸۰۰۰	۲۳۳۱۰۰۰	۱۱۷۹۰۰۰	۱۱۵۱۰۰۰	۱۱۴۸۰۰۰	۵۸۱۰۰۰	۵۶۷۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۳۶۵۳۰۰۰	۱۸۴۴۰۰۰	۱۸۰۹۰۰۰	۲۴۸۴۰۰۰	۱۲۵۴۰۰۰	۱۲۳۰۰۰۰	۱۱۶۹۰۰۰	۵۹۰۰۰۰	۵۷۹۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۳۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۳۷۹۱۰۰۰	۱۹۱۰۰۰۰	۱۸۸۱۰۰۰	۲۶۱۶۰۰۰	۱۳۱۸۰۰۰	۱۲۹۸۰۰۰	۱۱۷۵۰۰۰	۵۹۲۰۰۰	۵۸۳۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان آذربایجان غربی	۳۹۰۴۰۰۰	۱۹۶۳۰۰۰	۱۹۴۰۰۰۰	۲۷۵۲۰۰۰	۱۳۸۴۰۰۰	۱۳۶۸۰۰۰	۱۱۵۲۰۰۰	۵۷۹۰۰۰	۵۷۲۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی

- ✓ استان آذربایجان غربی به عنوان هشتمین استان پرجمعیت کشور، با جمعیتی بالغ بر ۳ میلیون و ۴۳۹ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، حدود ۴/۱ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود. از جمله شاخص‌های قابل توجه در این استان پایین بودن نسبت جمعیت شهری به کل جمعیت استان است، بطوری که بر اساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، حدود ۶۷ درصد از جمعیت استان را شهرنشینان تشکیل می‌دهند.

- ✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان آذربایجان غربی نمایانگر قرار گرفتن سهم قابل‌توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میان‌سالی (فعال بالقوه) است؛ میانگین سنی جمعیت (۳۰/۲ سال) و بالا بودن سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله (۶۸/۷ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.
- ✓ کاهش رشد سالانه جمعیت و پیش‌بینی ادامه آن در سال‌های آتی به‌ویژه در نقاط روستایی می‌تواند به یکی از چالش‌های پیش‌روی جمعیت استان تبدیل شود. پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند تا سال ۱۴۱۵ سالانه حدود ۳۲ هزار نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد.
- ✓ از مجموع ۱۷ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۶ شهرستان حدود ۷۲ درصد و سهم جمعیتی ۱۱ شهرستان باقی مانده حدود ۲۸ درصد از کل جمعیت استان به دست آمده است. تراکم جمعیتی شهرستان‌های استان نیز از حدود ۱۹۶ نفر تا حدود ۲۳ نفر در هریک کیلومترمربع، در نوسان بوده است.
- ✓ میزان خام ولادت‌های ثبت شده استان به‌ویژه در مناطق روستایی به استناد آمار ارائه شده از سوی سازمان ثبت احوال در سال ۱۳۹۸ از میانگین کشور بالاتر و در مقایسه با دیگر استان‌ها، رضایت‌بخش است.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۱/۱ درصد جمعیت از استان و بدون کسر مهاجرت‌های درون استانی، ۳/۹ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. این امر نشان می‌دهد که مهاجرت‌های استان آذربایجان غربی، بیشتر مربوط به جابه‌جایی‌های داخلی استان است.

- ✓ عمده مهاجرین برون استانی وارد شده به استان آذربایجان غربی به ترتیب متعلق به استان‌های مرکزی،تهران، لرستان و قم هستند.
- ✓ الگوی مهاجرت استان نیز حاکی است که حدود ۴۶ درصد جابه‌جایی‌های جمعیتی در استان شهر به شهر بوده است و میزان مهاجرت روستا به شهر با حدود ۲۳ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است. نسبت مهاجرت‌های روستا به شهر نیز قابل توجه است، بررسی گروه سنی مهاجران شهر به روستا نشان می‌دهد که این گروه سنی عمدتا در زمره‌ی افرادی هستند که برای تحصیل، سربازی و یا به صورت کارگر فصلی به شهرها مهاجرت کرده و در زمان سرشماری دوباره مقیم روستای خود شده‌اند.
- ✓ برتری الگوی مهاجرت شهر به شهر به معنای حرکت جمعیت از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگ به‌ویژه مراکز شهرستانی و در نتیجه بر هم خوردن توازن جمعیتی در سطح استان می‌باشد.
- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار، بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ حدود ۱۰ درصد از خانوارهای استان زن سرپرست هستند، همچنین بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۲ درصد از خانوارهای مرد سرپرست استان (معادل ۱۷۶۷۷ خانوار) یک‌نفره (خودسرپرست) هستند، رقم مذکور برای خانوارهای زن سرپرست برابر با ۴۴/۲ درصد (معادل ۴۲۱۲۱ خانوار زن سرپرست) می‌باشد.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی- عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی- عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان‌ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان آذربایجان غربی ارائه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ از مجموع ۶۶۲۹۴۹ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۲۵۷۸ نفر در دوره آموزش استثنایی(۰/۳۸ درصد و ۱/۷ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۴۳۸۹۳ نفر در دوره پیش‌دبستانی(۶/۶ درصد دانش‌آموزان)؛ ۳۵۴۱۲۴ نفر در دوره ابتدایی(۵۳/۴ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۱۴۳۳۹۴ نفر در دوره متوسطه اول(۲۱/۰۶ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد)؛ و ۱۰۶۷۳۷ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۶/۱ درصد و بالاتر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند. در مقطع بزرگ‌سالان در مجموع ۱۲۲۲۳ نفر مشغول به تحصیل می‌باشند.

- از کل دانش‌آموزان استان ۵۲/۳ درصد را پسران و ۴۷/۷ درصد را دختران تشکیل می‌دهند. در این سال تحصیلی، تعداد کل کارکنان آموزشی (معلم و مدیریت و کیفیت‌بخشی) برابر با ۲۸۳۲۳ می‌باشد.
- پوشش تحصیلی استان در دوره ابتدایی ۹۸ درصد، متوسطه اول ۸۸ درصد و در متوسطه دوم ۷۲/۵ درصد است. بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش، در سال ۱۳۹۹ تعداد ۱۰ هزار و ۵۵۵ نفر در استان آذربایجان غربی به علل مختلف از تحصیل بازمانده‌اند که از این تعداد ۴ هزار و ۳۷۱ نفر به فرآیند آموزش بازگردانده شده‌اند. استان آذربایجان غربی، بعد از استان‌های خوزستان و سیستان و بلوچستان بالاترین آمار ترک تحصیل را در کشور دارا می‌باشد.
- بر اساس سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ کشور نسبت معلم به دانش‌آموز در استان بین ۳۱- ۳۸ نفر می‌باشد و در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ مترمربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ مترمربع است.[11] در استان آذربایجان غربی سرانه فضای آموزشی ۴ متر می‌باشد و پایین‌تر از میانگین کشوری است. بر اساس آمار استان آذربایجان غربی جزو چهار استان آخر سرانه فضای آموزشی در کشور است. شهرستان پیرانشهر با فقط ۱/۷۴ مترمربع به ازای هر دانش‌آموز دارای پایین‌ترین سرانه دانش‌آموزی در کشور است.
- بر اساس آمار حدود ۳۰ درصد از مدارس استان نیازمند تعمیر و مقاوم‌سازی هستند.

[11]. در فضای آموزش شهری سرانه ۴/۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵/۸۱ متر مربع است.

- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۷ استان آذربایجان غربی حدود ۲۱۹۸۲ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان(آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت(مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت-بخشی(شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توان‌بخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. بر اساس گزارشات اداره کل آموزش و پرورش، استان آذربایجان غربی با کمبود حدود ۱۵۰۰ معلم روبرو است.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۱۰ درصد از دانش-آموزان(۵۲۰۰۰۰) استان از سامانه شاد استفاده می‌کنند و حدود ۳۰ درصد از دانش‌آموزان(۱۵۰۰۰۰) که غالبا متعلق به نواحی روستایی، عشایری، دورافتاده و حاشیه شهرها هستند به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی به این سامانه محروم هستند. آن دسته از دانش‌آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارند تعدادی در کلاس‌های حضوری (دانش‌آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش‌های تلویزیونی و تعدادی نیز از درس‌نامه‌ها و محتواهای درسی تولید شده از سوی مدارس، استفاده می‌کنند.
- استان آذربایجان غربی با بیش از ۳۵ هزار دانش‌آموز و ۷۰۰ مدرسه و ۱۸۳۰ کلاس درس بیشترین آمار دانش‌آموزان عشایری کشوری را داراست.

جدول ۸۳- آمار تعداد دانش‌آموزان، معلمان و فضای آموزشی در سال تحصیلی ۹۸-۹۹

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۶۶۲۹۴۹	۳۴۷۱۵۹	۳۱۵۷۵۴	۲۱۱۵۳	۷۱۷۰	۶۰۵۷	۲۸۴۵۲
آموزش استثنایی	۲۵۷۸	۱۶۱۴	۹۶۴	۴۲۶	۱۰۸	۱۰۰	۴۰۴
پیش دبستانی	۴۳۸۹۳	۲۲۷۷۶	۲۱۱۱۷	۰۰۰	۰۰۰	۷۱۹	۲۹۲۸
ابتدایی	۳۵۴۱۲۴	۱۸۲۳۱۱	۱۷۱۸۱۳	۱۰۳۴۸	۳۱۰۸	۳۲۳۳	۱۴۸۰۸
متوسطه دوره اول	۱۴۳۳۹۴	۷۶۳۷۲	۶۷۰۲۲	۵۱۲۷	۱۹۹۵	۱۰۲۶	۵۴۶۳
متوسطه دوره دوم	۱۰۶۷۳۷	۵۶۵۲۳	۵۰۲۱۴	۵۲۵۲	۱۹۵۹	۶۶۶	۴۸۴۹
بزرگ سال(دوره اول متوسطه)	۷۹۵	۴۵۱	۳۴۴	۰۰۰	۰۰۰	۳۷	۰۰۰
بزرگ‌سال(دوره دوم متوسطه)	۱۱۴۲۸	۷۱۴۸	۴۲۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۲۸۶	۰۰۰

۳-۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی

۱. کمبود نیروی انسانی به خصوص در دوره ابتدایی و آموزش عشایری(۱۵۰۰۰ معلم)

۲. نرخ ترک تحصیل بالا به خصوص در مقطع آموزشی متوسطه دوم(۱۰ هزار و ۵۵۵ دانش‌آموز)

۳. عدم دسترسی حدود۳۰ درصد دانش‌آموزان شهری و روستایی و ۹۰ درصد دانش‌آموزان عشایری به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی‌های هوشمند

۴. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۳۰ درصد از مدارس استان
۵. کمبود فضای آموزشی در استان و پایین بودن سرانه فضای آموزشی
۶. مشکلات آموزشی و عدم تحقق عدالت آموزشی برای دانش‌آموزان عشایر به خصوص در دوران کرونا

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدام مقتضی در خصوص مسائل احصائی راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت-های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه‌ساز؛
۲. تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و .....؛
۳. تمهید و تأمین زیرساخت‌های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛
۴. تأمین فضای آموزشی از محل اعتبارات ملی جهت افزایش سرانه
۵. انجام اقداماتی مانند ارائه فیلم‌های آموزشی آفلاین، به کارگیری درس‌نامه‌های متنی و استفاده از ظرفیت‌های رسانه ملی برای ارائه آموزش به دانش‌آموزان؛
۶. تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش‌آموزان در مناطق حاشیه‌ای و روستاها و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل در این مناطق؛

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان آذربایجان غربی

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در این زمینه میزان باسوادی است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. با این مقدمه کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد وضعیت سواد در استان آذربایجان غربی مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ،۱۳۶۵،۱۳۷۰ ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ نرخ باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیشتر به ترتیب ۶۱/۸ درصد، ۷۴/۱ درصد، ۷۹/۵ درصد، ۸۴/۶ درصد، ۸۴/۸ درصد و ۸۷/۶ درصد بوده است.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۸۸/۲ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۷۵/۷ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) درصد بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۸۶/۲ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۹۰/۸)و ۷۴ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. به طور کلی همه آمارهای مربوط به وضع سواد اعم از آمار زنان، مردان، بخش روستایی و شهری در

استان آذربایجان غربی از متوسط کشوری پایین‌تر می‌باشد. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۱۳ درصد است.

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان ارومیه با ۸۵/۴ درصد و شهرستان چگنی با ۷۲/۸ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان آذربایجان غربی دارا هستند.

بر اساس سرشماری سال ۹۵ آذربایجان غربی جزو ۴ استان نخست کشور با بیشترین درصد بی‌سوادی است. در جامعه هدف سوادآموزی استان که بین ۱۰ تا ۴۹ سال بیش از ۱۹۵ هزار بی‌سواد در استان وجود دارد که جامعه هدف سوادآموزی در استان محسوب می‌شود. بر اساس سالنامه آماری سال ۱۳۹۸، در استان آذربایجان غربی، ۱۰۷۲۷ نفر در دوره سوادآموزی، ۶۶۳۶ نفر در دوره انتقال و ۴۳۰۵ نفر در دوره تحکیم شرکت کرده‌اند.

بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش‌وپرورش آذربایجان غربی، حدود ۵۳ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جز. فعالیت آن‌ها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان آذربایجان غربی حدود ۱۰/۳ درصد می‌باشد. بر اساس آمار استانی حدود ۲ هزار آموزشیار در بخش سوادآموزی استان فعال می‌باشند.

جدول ۸۴- وضعیت نرخ باسوادی در استان آذربایجان غربی

جنس/ سکونت‌گاه	نرخ باسوادی(درصد)
مردان	۸۸/۲
زنان	۷۵/۷
شهری	۸۶/۲
روستایی	۷۴

۳-۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. درصد بالای بی‌سوادی استان(رتبه ۲۸ کشوری)

۲. عدم وجود امکانات و صعب‌العبور بوده برخی نواحی دورافتاده برای ارائه خدمات سوادآموزی

۳. مشکلات فرهنگی و مقاومت جامعه هدف در قبال سوادآموزی و عدم همکاری خانواده‌ها

۴. عدم وجود امنیت شغلی، دستمزد پایین آموزش‌دهنده‌ها، مشکلات بیمه آموزشیاران و در نتیجه کاسته شدن از انگیزه آموزشیاران

۵. وجود محدودیت‌های سنی(۱۰-۴۹) به عنوان جامعه هدف و عدم ارائه خدمات به افراد بالای ۴۹ سال

۳-۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱- انجام اقدامات لازم در جهت فرهنگ‌سازی و ایجاد انگیزه در بی‌سوادان

۲- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛

۳- تلاش در جهت تأمین فضا و امکانات آموزشی در مناطق مرزی، دورافتاده و صعب‌العبور استان

۴- اصلاح قوانین سوادآموزی و ارائه آموزش‌های لازم به متقاضیان بالای ۴۹ سال

۵- تأمین امکانات و فضای آموزشی به خصوص تأسیس مراکز یادگیری محلی بیشتر برای سوادآموزان با اولویت روستاها و مناطق دورافتاده؛

۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان آذربایجان غربی

۳-۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران(مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۸/۱۲/۱۳۹۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان آذربایجان غربی در منطقه ۳ و در کنار استان‌های اردبیل، آذربایجان شرقی و زنجان جانمایی شده است

منطقه۳ شامل اردبیل، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و زنجان و دانشگاه‌های تبریز، بناب، مراغه، شهید مدنی آذربایجان، صنعتی سهند، هنر اسلامی تبریز، ارومیه، صنعتی ارومیه، زنجان، محقق اردبیلی، تحصیلات تکمیلی علوم پایه زنجان است.

- در سال۹۹-۹۸ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۸۷۷۱۲ نفر بوده است که ۴۷۳۴ نفر(۵۳/۶) درصد پسر و ۴۰۶۷۸ نفر(۴۶/۳۷) درصد دختر بوده‌اند.

- از کل دانشجویان ۱۴/۳۴ درصد در مقطع کاردانی(۱۲۵۸۴ دانشجو)، ۶۷/۸ درصد در مقطع کارشناسی(۵۹۲۵۳ دانشجو)، ۱۲/۴ درصد در مقطع کارشناسی ارشد(۱۰۸۹۶ دانشجو)، ۲/۹۸ درصد در دکتری حرفه‌ای(۲۶۲۱ دانشجو) و ۲/۶۸ درصد در دکتری (۲۳۵۸ دانشجو) تخصصی تحصیل می کنند.
- دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۱۷۷۰۰ نفر بوده‌اند که از این تعداد:
  ۱. ۲۴/۳۲ درصد مربوط به دوره کاردانی(۴۳۰۵ نفر)؛
  ۲. ۵۶/۵ مربوط به دوره کارشناسی(۱۰۰۰۶ نفر)؛
  ۳. ۱۶/۴ مربوط به دوره کارشناسی ارشد(۲۹۰۳ نفر)؛
  ۴. ۱/۵۰ درصد مربوط به فنی و مهندسی(۲۶۶ نفر)؛
  ۵. ۱/۲۴ درصد مربوط به کشاورزی و دامپزشکی(۲۲۰ نفر)؛
- بر اساس آمار ارائه شده در سال ۱۳۹۵ در استان آذربایجان غربی ۸۸ موسسه آموزش عالی وجود دارد(۳ درصد از مؤسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۳ واحد دولتی(وزارت عتف)، ۲۰ واحد دانشگاه پیام نور، ۲۵ واحد علمی- کاربردی، ۴ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۴ مؤسسه فنی و حرفه‌ای، ۱ واحد وزارت بهداشت، ۱۱ مؤسسه غیردولتی- غیرانتفاعی و ۱۹ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام‌وقت اعم از استاد، دانشیار، استادیار، مربی آموزشیار هیأت علمی و غیر هیأت علمی برابر با ۲۲۹۶ نفر بوده است. از این تعداد ۷۶/۰۲ درصد(۱۷۶۹ نفر) مرد و ۲۲/۹ درصد (۵۲۷ نفر) زن بوده‌اند.

- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۹/۴۱ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۵۲/۹۱ نفر می‌باشد در سطح بالاتری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۴/۶۶ درصد است.

۳-۳-۵-۳-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارائه شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح زیر می‌باشد:

۱. تراکم بالای دانشجو، نسبت زیاد دانشجو به استاد و کمبود هیات علمی در دانشگاه فرهنگیان و فنی و حرفه‌ای
۲. اشباع برخی رشته‌ها، کمبود برخی رشته‌ها و عدم تناسب نیاز بازار کار با خروجی مؤسسات آموزش عالی به دلیل نبود مطالعات آمایشی
۳. ارتباط ضعیف و ناکارآمد صنعت با دانشگاه و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازهای صنعتی[۱۲]
۴. غیر هدفمند بودن پژوهش‌های دانشگاهی در سطح تحصیلات تکمیلی و عدم ارتباط بین پژوهش‌ها و زیست‌بوم

[۱۲] . هر چند که مساله ارتباط ضعیف صنعت و دانشگاه یک امر ملی می‌باشد و مختص به آموزش عالی آذربایجان غربی نمی‌باشد. بر اساس آمار بانک جهانی، کشور ایران در زمینه ارتباط صنعت و دانشگاه رتبه ۱۱۷ را به خود اختصاص داده است.

۵. نرخ ۲۳ درصدی فارغ‌التحصیلان بیکار در استان(نرخ بیکاری جمعیت جوان و فارغ‌التحصیل در کشور ۱۸/۳ درصد است که این نرخ در استان ۲۳درصد می‌باشد).

۳-۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. تأمین هیات علمی برای دانشگاه‌های استان به خصوص دانشگاه فرهنگیان و فنی و حرفه‌ای
۲. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛
۳. تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت
۴. متناسب‌سازی خروجی‌های آموزش عالی با نیازهای زیست‌بوم با هدف کاهش بیکاری دانش‌آموختگان

۳-٤- بررسی نظام اقتصادی و تولید

۳-٤-۱- نمای کلی اقتصاد استان آذربایجان غربی

استان آذربایجان غربی به عنوان هشتمین استان کشور از نظر جمعیتی است. به عبارتی ۳/۶ درصد از جمعیت شهری و ۵/۴ درصد از جمعیت روستایی کشور در این استان استقرار یافته‌اند. تراکم جمعیت در سطح استان بالاتر از متوسط کشوری است و از این رو، شرایط مناسبی برای حمایت از بنگاه‌های اقتصادی فعالی در استان

به دلیل دسترسی مطلوب به بازار خانگی فراهم کرده است. میزان شهرنشینی در استان حدود ۹ درصد پایین‌تر از میانگین کشوری است که گویای اشتغال بخش بیشتری از جمعیت در بخش کشاورزی در مقایسه با میانگین کشوری است. یکی از معضلات استان وجود نرخ بیکاری ۰/۷ درصد بالاتر از متوسط کشور است. این استان از نظر نرخ بیکاری گروه جوانان در رتبه میانه کشور قرار دارد و نرخ بیکاری جوانان برابر با ۱۷/۹ درصد است که رتبه استان در این زمینه ۱۶ است. بررسی وضعیت اشتغال نشان می‌دهد که میزان اشتغال در مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری بالاتر است. بررسی بارتکفل خالص و ناخالص بالاتر از متوسط کشوری است. هرچند بالاتر بودن این شاخص در مقایسه با کشور اندک است. یکی از نقاط قوت استان که می‌تواند زمینه توسعه و رفاه اجتماعی مناطق روستایی را فراهم نماید، میزان درآمد سالانه خانوار است. بررسی این شاخص نشان می‌دهد درآمد سالانه خانوار روستایی بالاتر از میانگین کشوری است. از این رو با توجه به اشتغال بالاتر مناطق روستایی، درآمد سالانه بیشتری عاید مناطق روستایی شده است. در بررسی ضریب جینی می‌توان بیان داشت که استان آذربایجان غربی جزو ۲۰ درصد از استان‌های است که ضریب جینی بالاتر از متوسط کشور دارد. استان‌های سیستان و بلوچستان، تهران و هرمزگان بالاترین ضریب جینی مناطق شهری را دارند که رتبه آذربایجان غربی در این زمینه شش است. اما در مناطق روستایی توزیع درآمد در مقایسه با مناطق شهری، متوازن‌تر است. یکی دیگر از شاخص‌ها که می‌تواند نقش مهمی در توسعه اقتصادی استان به عنوان نیروی برون‌زا تأثیر داشته باشد، به میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی استان نشان می‌دهد که در سال ۹۴ سهم استان از میزان سرمایه‌گذاری خارجی ۰/۲۶ درصد

است. اما در سال ۹۵ سهم استان رشد قابل‌ملاحظه‌ای داشته است و به ۱۰/۸۳ درصد از جذب سرمایه‌گذاری خارجی، در مقایسه با سایر استان‌ها رسیده است. در همین سال رتبه استان سه بوده است. در سال ۹۷ سهم استان از جذب سرمایه‌گذاری خارجی کاهش یافته است و به ۲/۸۴ درصد رسیده است. در نهایت می‌توان بیان داشت استان آذربایجان غربی دارای پتانسیل‌های بالایی جهت جذب سرمایه خارجی به‌ویژه از کشورهای همسایه شمالی کشور است. یکی از ضعف‌های بنیادی این استان، سرانه تولید ناخالص پایین استان است. استان آذربایجان غربی بعد از استان-های سیستان و بلوچستان و کردستان پایین‌ترین میزان سرانه تولید ناخالص کشور را دارد. بررسی روند سرانه تولید ناخالص داخلی نشان می‌دهد که این روند از سال ۹۲ تا ۹۶ نزولی بوده است و رتبه استان از ۲۶ به ۲۹ تنزل یافته است.

جدول ۸۵- نمای کلی وضعیت استان آذربایجان غربی در مقایسه با کشور در سال ۹۸

شاخص	بخش	آذربایجان غربی	کشور	رتبه در کشور
اندازه بازار خانگی	سهم جمعیتی(۱۳۹۵)	۴/۱	۱۰۰	۸
	سهم جمعیت شهری(۱۳۹۵)	۳/۶	۱۰۰	۸
	سهم جمعیت روستایی(۱۳۹۵)	۵/۴	۱۰۰	۷
	تراکم نسبی جمعیت(نفر در کیلومترمربع)	۹۱	۵۱	۸
	میزان شهرنشینی	۶۶/۴	۷۵/۱	۱۹
نرخ اشتغال	مناطق شهری	۸۶/۱	۸۸/۲	–
	مناطق روستایی	۹۳/۳	۹۲/۷	–
سهم اشتغال	کشاورزی	۳۲/۸	۱۷/۷۵	–
	صنعت	۲۲/۳	۳۱/۹۵	–
	خدمات	۴۴/۹	۵۰/۲۵	–
نرخ بیکاری	جمعیت کل	۱۱/۱	۱۰/۶	۱۱
	مناطق شهری	۱۳/۹	۱۱/۸	۸

شاخص	بخش	آذربایجان غربی	کشور	رتبه در کشور
	مناطق روستایی	۶/۷	۷/۳	۱۳
بار تکفل خالص	مناطق شهری	۲/۲۹	۲/۰۹	۱۰
بار تکفل ناخالص	مناطق شهری	۲/۸۰	۲/۷۱	۱۰
درآمد	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	۴۷۵۹۸۰	۵۴۱۰۰۷	۹
	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	۳۱۴۶۲۵	۲۹۷۰۲۲	۱۴
ضریب جینی	مناطق شهری	۰/۳۵۸۵	۰/۳۸۲۸	۶
	مناطق روستایی	۰/۳۲۱۳	۰/۳۵۳۹	۱۴
نرخ مشارکت اقتصادی	جمعیت کل	۴۱/۴	۳۹/۹	۱۳
	مناطق شهری	۳۸/۴	۳۹/۲	۱۸
	مناطق روستایی	۴۷/۳	۴۲/۳	۶
سرمایه‌گذاری خارجی	میزان جذب سرمایه(هزار دلار)(۱۳۹۷)	۱۴۵۳۲۵	۵۱۰۴۶۴۲	۹
نرخ رشد سپردهای بانکی	-	۳۶/۶	۳۱/۴	۵
سرانه تولید ناخالص داخلی‌استان	هزار ریال به نفر(۱۳۹۶)	۱۰۷۵۹۹	۱۸۴۵۸۴	۲۹

تولید ناخالص داخلی

تولید ناخالص داخلی استان آذربایجان غربی به طور میانگین طی دو دهه اخیر ۲/۰۴ درصد از تولید ناخالص کشور را تشکیل داده است. این در حالی است که جمعیت استان در تمامی سال‌های مورد بررسی حدود دو برابر بوده است. طی چند سال اخیر، روند تولید ناخالص داخلی روند نزولی داشته است. رتبه استان آذربایجان از نظر میزان تأثیرگذاری در تولید ناخالص داخلی برابر با ۱۳ است. بررسی تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان، به طور شفاف وضعیت استان را از نظر تولید ناخالص داخلی مشخص می‌کند. به طور متوسط سهم استان از تولید ناخالص داخلی برابر با ۲/۴۸ درصد است و به طوری کلی سهم استان از تولید ناخالص داخلی بدون نفت در تمامی سال‌های مورد بررسی بالاتر ۲/۸ نبوده است.

جدول ۸۶- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

	تولید ناخالص داخلی			تولید ناخالص داخلی بدون نفت		
	کل کشور	آذربایجان غربی	سهم درصدی	کل کشور	آذربایجان غربی	سهم درصدی
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۲.۹	۱۳۹۶۱۴۵۳.۱۵	۲.۲۲	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	۱۳۹۵۶۹۴۵.۶۷	۲.۷۲
۱۳۸۰	۷۳۳۹۰۸۹۸۱.۹	۱۵۸۷۳۴۵۵.۲۵	۲.۱۶	۶۱۴۱۷۶۶۷۵.۷	۱۵۸۶۹۴۵۰.۵۷	۲.۵۸
۱۳۸۱	۹۵۴۲۴۰۲۷۳.۴	۱۹۹۱۹۳۹۳.۶۳	۲.۰۹	۷۷۸۸۵۶۴۵۳.۸	۱۹۹۰۵۹۶۵.۸۶	۲.۵۶
۱۳۸۲	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹	۲۴۳۶۲۹۹۶.۰۶	۲.۰۵	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۲۴۳۵۱۶۱۵.۵۸	۲.۵۲
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۲۹۵۱۵۸۳۹.۱۳	۱.۹۰	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۲۹۵۰۲۹۳۹.۰۵	۲.۴۰
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۳۷۳۲۵۰۶۴.۵۸	۱.۹۲	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۳۷۲۹۷۲۲۴.۹۶	۲.۴۸
۱۳۸۵	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸	۴۶۹۴۹۲۹۹.۶	۱.۹۷	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۴۶۹۳۰۱۰۸.۵۱	۲.۵۲
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	۵۵۸۴۱۹۸۲.۴۷	۱.۸۲	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۵۵۸۲۲۳۲۱.۷۵	۲.۳۵
۱۳۸۷	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۲	۶۸۳۹۷۱۱۶.۸۲	۱.۸۷	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۶۸۳۷۲۹۵۷.۷	۲.۳۳
۱۳۸۸	۳۸۹۴۲۲۳۷۷۸	۸۴۵۰۰۴۰۶.۴۱	۲.۱۷	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۸۴۴۶۹۸۸۸.۸۱	۲.۵۶
۱۳۸۹	۴۸۵۵۸۶۲۲۱۱	۹۴۰۸۲۶۹۹.۹۱	۱.۹۴	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۹۴۰۵۲۱۳۲.۶	۲.۳۵
۱۳۹۰	۶۳۳۹۶۲۱۵۸۵	۱۳۰۱۹۸۷۵۲.۱	۲.۰۵	۵۱۲۳۱۵۷۶۰۸	۱۳۰۱۵۳۹۵۹.۵	۲.۵۴
۱۳۹۱	۷۴۲۰۸۰۱۱۴۴	۱۵۷۳۴۵۳۵۹.۹	۲.۱۲	۶۵۱۳۶۵۲۳۳۷	۱۵۷۲۹۳۴۴۹.۲	۲.۴۱
۱۳۹۲	۱۰۰۴۹۰۸۷۵۶۳	۲۲۶۲۴۳۹۱۰.۵	۲.۲۵	۸۷۶۱۵۷۱۵۶۵	۲۲۶۱۸۷۹۹۳.۷	۲.۵۸
۱۳۹۳	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۲۴۱۷۴۰۱۹۹.۱	۱.۹۳	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۲۴۱۵۹۲۰۵۷.۸	۲.۳۵
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹	۲۶۶۹۰۳۱۹۷.۴	۲.۱۹	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۲۶۶۸۳۷۱۴۰.۵	۲.۴۷
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۵۳۴	۳۱۶۶۸۹۰۶۴.۳	۲.۱۲	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۳۱۶۶۱۵۳۱۹.۸	۲.۴۶
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۳۶۴۴۹۶۹۴۶.۶	۲.۰۳	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۳۶۴۴۰۳۳۲۸.۱	۲.۴۰
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۵۱۷۸۱۴۴۴۷.۹	۲.۰۰	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۵۱۶۰۵۲۳۳۸	۲.۴۷

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش‌افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان آذربایجان‌غربی در مقایسه با کشور

بخش کشاورزی و معدن

بخش کشاورزی به عنوان یکی از بخش‌های استان جهت توسعه شناخته می‌شود به طور متوسط سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی استان از بخش کشاورزی کشور از

بازه زمانی مورد بررسی(۹۷-۹۰)، ۴/۰۸ درصد است که رتبه این استان طی بازه زمانی مذکور، از ۶ تا ۱۰ از نظر تأثیرگذاری متغیر بوده است.

به عبارتی می‌توان بیان داشت که استان آذربایجان غربی یکی از مهم‌ترین استان‌ها در زمینه تولید ارزش‌افزوده بخش کشاورزی در اقتصاد کشور است. در میان زیر بخش‌های، بخش کشاورزی زیر بخش دام سنتی و پرورش حیوانات به عنوان مزیت نسبی عمده استان شناخته می‌شود. این دو زیر بخش طی بازه زمانی ۹۰ تا ۹۷ به طور متوسط ۱۲/۵ درصد از ارزش‌افزوده کشور را تولید کرده‌اند. این دو بخش طی سال‌های مورد بررسی روند صعودی داشته‌اند.

از دیگر بخش‌ها با پتانسیل بالا بخش مرغداری است. این بخش نیز به طور متوسط ۴/۸۹ درصد از ارزش‌افزوده کشور را در بخش مرغداری تأمین کرده است.

کمترین میزان ارزش‌افزوده در میان زیر بخش‌های کشاورزی مربوط به بخش ماهیگیری است که به طور متوسط ۱/۹۲ درصد از ارزش‌افزوده کشور را در بخش ماهیگیری شامل شده است. در بخش معدن رتبه استان به طور متوسط در میان سایر استان‌های کشور، ۱۶ است. استان آذربایجان غربی در بخش استخراج سایر معادن در حدود ۱/۵۳ درصد از ارزش‌افزوده کل کشور را تشکیل داده است.

استان آذربایجان غربی، در بخش استخراج نفت خام و گاز طبیعی طی بازه زمانی مورد بررسی فاقد ارزش‌افزوده بوده است.

جدول ۸۷- سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن استان آذربایجان‌غربی از کشور

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۴.۵۲	۴.۴۲	۴.۴۹	۴.۰۶	۳.۸۸	۳.۹۲	۴.۰۸	۴.۸۴
زراعت و باغداری	۴.۳۵	۴.۰۹	۴.۲۶	۳.۸۶	۳.۷۱	۳.۷۸	۳.۷۶	۴.۶۱
پرورش حیوانات	۵.۵۳	۵.۷۹	۵.۸۵	۵.۲۷	۵.۰۰	۵.۱۷	۶.۰۱	۶.۶۷
گاوداری صنعتی	۰.۸۰	۰.۸۱	۰.۷۶	۰.۷۷	۱.۰۲	۰.۹۳	۱.۴۶	۱.۸۵
دام سنتی	۶.۶۱	۷.۰۷	۷.۰۶	۵.۸۱	۵.۸۲	۶.۰۲	۷.۰۸	۸.۱۷
مرغداری	۴.۳۳	۴.۲۸	۴.۵۸	۶.۷۲	۴.۶۰	۴.۷۷	۵.۱۷	۴.۶۷
پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی	۴.۹۴	۴.۲۱	۴.۳۰	۳.۷۵	۳.۷۵	۳.۷۴	۲.۹۲	۳.۰۸
جنگلداری	۲.۸۲	۲.۸۸	۲.۹۲	۳.۲۹	۳.۵۸	۳.۴۱	۳.۰۳	۳.۵۸
ماهیگیری	۲.۳۵	۲.۳۱	۲.۰۴	۲.۰۳	۱.۹۹	۱.۵۱	۱.۶۳	۱.۴۹
استخراج معدن	۱.۵۳	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۱۱	۰.۰۶
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
استخراج سایر معادن	۱.۳۹	۱.۱۰	۱.۶۰	۲.۱۳	۱.۷۹	۱.۵۳	۱.۷۲	۰.۹۵

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی شاخص‌های بخش کشاورزی نشان می‌دهد در بخش زراعت، وجود نظام سنتی کشت همچنان در استان در سطح بالایی قرار دارد، به طوری که سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه آبیاری یک درصد است و ۲۱/۶۸ درصد از اراضی استان تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی است. اما سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری تحت فشار کمتر است و رتبه استان نیز ده است. هرچند بررسی روند این شاخص نزولی بوده است. از سوی دیگر بررسی میزان آب مصرفی در بخش کشاورزی، طی سال‌ها اخیر روند رو به رشدی داشته است. در میان شاخص‌های بخش کشاورزی سرانه تولید گوشت قرمز در استان در سطح مطلوبی قرار دارد و از نظر سرانه تولید آبزیان کمتر از یک‌سوم متوسط کشوری است. در بخش معدن نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت بالاتر از متوسط

کشور است. از سوی دیگر سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری ۵/۴۱ درصد است. اما بررسی میزان اشتغال و ارزش تولید و ارزش‌افزوده نشان می‌دهد که با وجود معادن و منابع معدنی استان، میزان این شاخص‌ها در سطح متوسط و پایینی قرار دارد.

جدول ۸۸- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

شاخص	آذربایجان غربی	کشور	رتبه در کشور
سرانه تولید گوشت قرمز(کیلوگرم به نفر)	۱۳/۸۶	۱۰/۳۴	۱۴
سرانه تولید شیر	۱۱۵/۶۶	۱۳۲/۴۳	۲۰
سرانه تولید گوشت مرغ	۲۹/۸۶۶	۳۲/۹۰	۲۰
سرانه تولید آبزیان	۴/۵۴	۱۵/۴۴	۱۶
نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات(آبزی‌پروری) به کل جمعیت	۰/۳۸	۱/۱۱	۲۳
نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان	۰/۰۳	۰/۰۳	۱۵
سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار(۱۳۹۷)	۳/۰۲	۱۰۰	۱۰
سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی(۱۳۹۷)	۲۱/۶۸	۱۰۰	۱
سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور	۳/۲	۱۰۰	۱۰
سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی	۳/۱	۱۰۰	۱۰
نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت(۱۳۹۷)	۷/۹۲	۵/۹۹	۱۳
سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری	۵/۴۱	۱۰۰	۴
نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت(تعداد به صد هزار نفر)	۷۴/۸۹	۱۲۱/۴۸	۱۷
سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری(میلیون ریال به نفر)	۰/۹۷	۴/۸۱	۱۵
سرانه ارزش‌افزوده معادن در حال بهره‌برداری(هزار ریال به نفر)	۸۱۸/۷۷	۳۷۵۲/۱۰	۱۵
نسبت سرمایه‌گذاری(ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت(هزار ریال به نفر)	۱۴۲/۸۴	۲۳۷/۲۷	۱۲
سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری	۲/۵۲	۱۰۰	۱۰

منبع : مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت یکی از بخش‌های اقتصادی استان است که طی دهه‌های اخیر توسعه مطلوب نیافته است.

این استان از نظر میزان ارزش‌افزوده بخش صنعت و تأثیرگذاری آن در اقتصاد ملی در رتبه ۱۶ قرار دارد. به طور متوسط سهم استان آذربایجان غربی از ارزش‌افزوده بخش صنعتی ۱/۶ درصد بوده است.

بررسی زیر بخش‌های صنعتی نشان می‌دهد که در استان در بخش تولید محصولات غذایی سهم قابل‌توجهی در اقتصاد ملی در این فعالیت اقتصادی داشته است. این بخش به طور میانگین ۴/۹۳ درصد از ارزش‌افزوده تولیدات غذایی کشور را به خود اختصاص داده است.

از دیگر بخش‌های با ارزش‌افزوده بالا تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی است. این زیر بخش صنعتی دومین بخش صنعت استان آذربایجان با ارزش‌افزوده بالا است. ارزش‌افزوده بخش ساختمان به طور میانگین ۰/۱۵ درصد بالاتر ارزش‌افزوده بخش صنعت است.

به عبارتی میزان تأثیرگذاری ارزش‌افزوده بخش ساختمان به طور متوسط برابر با ۱/۷۵ درصد بوده است. در بخش مسکن به عنوان زیر بخش ساختمان این میزان بیشتر بوده و رقم آن برابر با ۲/۰۸ درصد بوده است.

جدول ۸۹- سهم ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان استان آذربایجان غربی از کشور

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۱.۶۱	۱.۵۶	۱.۴۹	۱.۴۸	۱.۶۱	۱.۶۹	۱.۵۳	۱.۸۲
تولید محصولات غذایی	۵.۴۳	۴.۸۲	۴.۸۲	۴.۴۸	۴.۵۷	۵.۱۳	۴.۶۰	۵.۶۲
تولید انواع آشامیدنیها	۰.۶۸	۱.۱۳	۰.۸۲	۰.۶۵	۲.۰۶	۱.۶۸	۰.۷۶	۰.۵۸
تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو	۳.۹۵	۷.۸۲	۵.۶۴	۲.۵۱	۱.۹۵	۲.۰۲	۱.۸۹	۲.۴۷
تولید منسوجات	۲.۳۲	۲.۱۷	۲.۱۳	۲.۰۰	۱.۸۲	۲.۳۰	۲.۲۱	۲.۹۴
تولید پوشاک	۱.۶۰	۱.۵۶	۱.۵۷	۱.۶۰	۱.۶۰	۱.۶۱	۱.۶۲	۱.۷۲
تولید چرم و فرآورده‌های وابسته	۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۴	۰.۳۲	۰.۳۷	۰.۲۷	۰.۲۹	۰.۲۴
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی	۲.۱۵	۲.۰۸	۲.۰۳	۲.۰۷	۱.۹۲	۱.۹۹	۱.۹۹	۱.۸۹
تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی	۲.۶۸	۲.۴۳	۱.۹۶	۱.۷۴	۱.۱۹	۱.۰۳	۰.۸۸	۰.۷۸
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۰.۶۳	۰.۶۸	۰.۷۲	۰.۶۶	۰.۴۸	۰.۴۸	۰.۴۶	۰.۴۸
تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۰.۱۹	۰.۱۳	۰.۰۸	۰.۱۳	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۵۶
تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۰.۱۱	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۷	۰.۲۲	۰.۱۳	۰.۱۶
تولید داروها و فراورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۰.۰۴	۰.۱۸	۰.۲۴	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۹	۰.۰۳
تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۱.۹۹	۱.۵۸	۱.۷۹	۱.۷۵	۱.۰۸	۱.۲۴	۱.۴۹	۰.۶۲
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۳.۱۹	۲.۸۲	۲.۸۸	۲.۸۶	۲.۴۴	۲.۷۷	۲.۶۰	۲.۴۳
تولید فلزات پایه	۰.۴۹	۰.۳۳	۰.۵۱	۰.۳۵	۰.۳۳	۰.۵۲	۰.۴۵	۰.۸۴
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۱.۱۳	۱.۱۶	۱.۱۸	۱.۲۱	۱.۱۶	۱.۱۸	۱.۳۸	۱.۴۲
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۰.۳۲	۰.۳۹	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۲۶	۰.۱۱	۰.۴۲	۰.۱۴
تولید تجهیزات برقی	۰.۸۲	۰.۸۴	۱.۲۲	۰.۸۱	۰.۵۹	۱.۱۸	۱.۱۰	۱.۴۱
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۰.۶۱	۰.۶۰	۰.۷۸	۰.۷۶	۰.۷۶	۰.۹۱	۰.۶۶	۰.۹۹
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۰.۳۸	۰.۴۷	۰.۵۳	۰.۵۷	۰.۳۸	۰.۱۲	۰.۲۸	۱.۱۰
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۱۰	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۱۳	۰.۱۰
تولید مبلمان	۱.۹۹	۱.۹۲	۱.۸۸	۱.۹۱	۲.۳۶	۱.۹۰	۲.۰۱	۱.۸۳
تولید سایر مصنوعات	۰.۶۶	۰.۶۴	۰.۶۱	۰.۵۴	۰.۳۸	۰.۶۶	۰.۶۴	۰.۴۸
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۲.۰۸	۲.۷۵	۳.۴۹	۳.۳۳	۳.۶۲	۲.۲۹	۱.۹۵	۲.۹۶
تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۰.۷۹	۰.۶۷	۰.۵۸	۰.۶۶	۱.۰۹	۱.۱۶	۰.۸۸	۰.۵۵
تولید، انتقال و توزیع برق	۱.۷۰	۱.۷۰	۱.۶۸	۱.۶۴	۲.۵۲	۲.۵۷	۲.۴۲	۲.۰۵
تولید و توزیع گاز طبیعی	۰.۶۹	۰.۵۷	۰.۴۹	۰.۵۷	۰.۹۰	۰.۶۸	۰.۳۹	۰.۲۴
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۲.۴۳	۲.۹۱	۳.۲۵	۳.۱۶	۲.۹۳	۳.۱۳	۳.۳۲	۳.۳۹
ساختمان	۱.۸۱	۱.۳۶	۱.۸۲	۱.۶۰	۱.۷۰	۱.۶۰	۱.۹۶	۲.۱۳
ساختمان‌های مسکونی	۲.۳۰	۱.۷۷	۱.۹۶	۲.۱۱	۲.۱۸	۲.۱۰	۲.۱۳	۲.۱۲
سایر ساختمان‌ها	۱.۶۳	۱.۱۷	۱.۷۶	۱.۴۳	۱.۵۶	۱.۴۸	۱.۹۲	۲.۱۴

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی شاخص‌های صنعتی استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد که نسبت تعداد کارگاه صنعتی به جمعیت استان پایین‌تر از میانگین کشوری است. بخش صنعت از میان بخش‌های کشاورزی و خدمات، کمترین میزان اشتغال را دارد. از این رو نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی به کل جمعیت پایین است. به عبارتی حدود ۱۴ درصد از میانگین کشوری پایین‌تر است. سرانه ارزش‌افزوده کارگاه‌های صنعتی در سطح پایینی قرار دارد و در مقایسه با میانگین کشور حدود ۲۰ درصد پایین‌تر است و از نظر پایین‌ترین سرانه ارزش‌افزوده کارگاه‌های صنعتی در رتبه پنجم قرار دارد. در حالی که بررسی اشتغال و کارگاه‌های صنعتی در استان آذربایجان به ترتیب ۱/۶ و ۲/۲۹ درصد است، اما میزان ارزش‌افزوده تولید شده، ۰/۸۹ درصد است. خام فروشی و کمبود صنایع تبدیلی و سطح تکنولوژی پایین از عوامل مهم در عدم توسعه مطلوب بخش صنعتی استان است. از سوی دیگر بررسی میزان آب مصرفی نشان می‌دهد که گسترش صنایع در استان به شکل پایدار صورت نگرفته است و با وجود سهم ۲/۲۹درصدی از تعداد کارگاه‌ها سهم ۱/۶ درصدی از مصرف آب را داشته است.

جدول ۹۰- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

شاخص	آذربایجان غربی	کشور	رتبه در کشور
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۶)	۲/۰۹	۳/۷۴	۱۸
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)	۲/۰۵	۳/۷۲	۱۸
نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۵)	۴/۸۳	۲/۲۷	۲
نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت(تعداد به ده هزار نفر)(۱۳۹۶)	۸/۵۹	۲۱/۹۳	۲۴
سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)	۵/۸۳	۲۶/۷۰	۲۶
سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی(۱۳۹۶)	۰/۷۵	۱۰۰	۲۰
سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر(۱۳۹۶)	۲/۲۹	۱۰۰	۱۴
سهم استان از ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر(۱۳۹۶)	۰/۸۹	۱۰۰	۲۰
سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	۱/۶۰	۱۰۰	۱۷
سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت	۱/۶	۱۰۰	۹

منبع : مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

بخش خدمات دومین بخش استان از نظر تأثیرگذاری در اقتصاد ملی است. بررسی روند ارزش‌افزوده بخش خدمات از سال ۹۰ تا ۹۷ نشان می‌دهد که به طور متوسط ارزش‌افزوده بخش خدمات، ۲/۵۳ درصد از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور را تشکیل داده است و رتبه استان در کشور، ۱۰ است. از میان زیربخش‌های بخش خدمات، فعالیت‌های آموزشی، دامپزشکی، امور دفاعی و انتظامی از بالاترین ارزش‌افزوده برخوردار هستند.

جدول ۹۱- سهم استان آذربایجان غربی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۲.۳۸	۲.۳۵	۲.۳۶	۲.۳۷	۲.۳۹	۲.۳۹	۲.۳۹	۲.۳۸
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۲.۳۰	۲.۲۸	۲.۲۹	۲.۲۹	۲.۲۹	۲.۲۸	۲.۳۰	۲.۲۹
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۳.۶۷	۳.۶۷	۳.۶۶	۳.۶۶	۳.۶۶	۳.۶۶	۳.۶۶	۳.۶۶
حمل و نقل و انبارداری و پست	۲.۵۹	۲.۶۲	۲.۹۷	۲.۶۳	۲.۷۷	۲.۶۲	۲.۲۳	۲.۲۹
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۲.۷۴	۲.۷۶	۳.۲۰	۲.۸۵	۳.۰۲	۲.۸۴	۲.۳۶	۲.۴۵
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۰.۴۶	۰.۴۴	۰.۵۲	۰.۳۲	۰.۴۱	۰.۳۷	۰.۵۲	۰.۵۲
سایر حمل ونقل زمینی	۲.۹۰	۲.۹۱	۳.۳۷	۲.۹۸	۳.۱۷	۲.۹۸	۲.۴۸	۲.۵۷
حمل و نقل از طریق لوله	۰.۳۴	۰.۳۰	۰.۲۵	۰.۲۸	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۰
حمل و نقل آبی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
حمل و نقل هوایی	۰.۶۴	۰.۶۸	۰.۷۷	۰.۷۰	۰.۷۳	۰.۷۷	۰.۸۲	۰.۸۰
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۱.۶۸	۱.۷۰	۱.۵۴	۱.۲۲	۱.۳۱	۱.۴۸	۱.۴۶	۱.۴۶
فعالیت‌های پست و پیک	۴.۰۸	۴.۰۸	۴.۰۸	۴.۰۸	۴.۰۸	۴.۰۸	۴.۰۸	۴.۰۸
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۲.۰۵	۲.۰۸	۲.۱۰	۲.۱۱	۲.۱۰	۲.۱۲	۲.۱۱	۲.۰۹
تأمین جا(اقامتگاه‌ها)	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۶
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)	۲.۳۲	۲.۳۲	۲.۳۲	۲.۳۲	۲.۳۲	۲.۳۲	۲.۳۲	۲.۳۲
اطلاعات و ارتباطات	۰.۷۸	۰.۸۲	۰.۸۳	۰.۸۵	۰.۹۴	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۱۰
ارتباطات	۰.۵۵	۰.۵۴	۰.۵۳	۰.۵۳	۰.۵۰	۰.۵۰	۰.۵۰	۰.۵۰
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	۱.۶۶	۱.۸۷	۱.۸۷	۱.۹۰	۱.۹۲	۱.۹۵	۱.۷۵	۱.۸۹
فعالیت‌های مالی و بیمه	۱.۲۵	۱.۳۹	۱.۲۳	۱.۱۸	۱.۱۱	۱.۱۵	۱.۴۴	۱.۴۵
بانک و موسسات مالی	۱.۲۷	۱.۲۷	۱.۰۹	۰.۸۹	۰.۷۹	۰.۷۲	۱.۳۰	۱.۳۲
بیمه	۱.۸۰	۱.۹۹	۲.۰۱	۲.۲۴	۲.۲۳	۲.۲۴	۲.۲۳	۲.۲۲
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	۰.۵۳	۰.۸۵	۰.۹۵	۰.۶۵	۰.۷۰	۰.۸۰	۰.۷۷	۰.۷۷
املاک و مستغلات	۲.۸۸	۱.۷۷	۱.۹۷	۲.۱۴	۲.۱۱	۲.۰۹	۲.۱۱	۲.۱۵
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۲.۱۳	۱.۶۸	۱.۸۴	۲.۰۳	۲.۱۳	۲.۱۳	۲.۱۴	۲.۱۹
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۴.۳۳	۱.۰۰	۱.۴۹	۱.۶۶	۱.۴۰	۱.۴۰	۱.۴۳	۱.۴۳
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۳.۲۵	۳.۲۵	۳.۲۵	۳.۲۵	۳.۲۵	۳.۲۵	۳.۲۵	۳.۲۵
خدمات دلالان مستغلات	۳.۳۸	۳.۳۸	۳.۴۵	۳.۵۶	۳.۵۸	۳.۶۰	۳.۶۳	۳.۶۳
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۳.۹۶	۴.۲۲	۴.۱۲	۴.۲۵	۴.۲۷	۴.۳۵	۴.۳۰	۴.۳۸
تحقیق و توسعه	۰.۴۵	۰.۷۵	۰.۳۵	۰.۴۵	۰.۳۶	۰.۶۰	۰.۶۶	۰.۷۵
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۵.۰۶	۵.۱۱	۵.۰۹	۵.۰۷	۵.۱۱	۴.۹۱	۵.۱۰	۵.۰۹
فعالیت‌های دامپزشکی	۵.۴۶	۵.۳۹	۵.۵۲	۵.۶۲	۵.۴۶	۵.۲۸	۵.۰۶	۴.۸۶

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان آذربایجان غربی از ارزش‌افزوده بخش خدمات کشور

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۳.۴۹	۳.۵۴	۳.۵۰	۳.۴۵	۳.۳۷	۳.۲۳	۳.۰۸	۳.۱۵
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی	۴.۱۶	۴.۰۲	۳.۸۳	۳.۶۶	۳.۹۵	۴.۰۴	۴.۰۶	۴.۰۰
امور عمومی و خدمات شهری	۲.۲۶	۲.۳۴	۲.۳۰	۱.۹۸	۲.۵۴	۲.۴۵	۲.۴۴	۲.۳۰
امورعمومی	۲.۷۰	۲.۷۱	۲.۵۳	۱.۷۰	۲.۳۴	۲.۳۰	۲.۸۱	۲.۵۱
خدمات شهری	۱.۹۸	۲.۱۵	۲.۲۰	۲.۰۹	۲.۶۳	۲.۵۳	۲.۲۵	۲.۱۹
امور دفاعی و انتظامی	۵.۸۵	۵.۸۳	۵.۸۹	۵.۹۰	۵.۸۳	۵.۹۲	۵.۹۱	۵.۹۱
امور دفاعی	۵.۵۷	۵.۵۸	۵.۵۷	۵.۵۷	۵.۵۸	۵.۵۸	۵.۵۸	۵.۵۸
امور انتظامی	۶.۵۴	۶.۴۱	۶.۵۱	۶.۵۰	۶.۴۲	۶.۵۷	۶.۶۵	۶.۶۲
تأمین اجتماعی اجباری	۲.۴۹	۲.۴۸	۲.۲۶	۱.۸۶	۲.۰۲	۲.۰۱	۲.۰۹	۲.۱۸
آموزش	۲.۹۹	۳.۲۳	۳.۲۷	۳.۱۸	۳.۳۰	۳.۳۰	۳.۲۳	۳.۲۶
آموزش ابتدائی	۳.۷۱	۳.۸۳	۴.۰۲	۴.۰۸	۴.۱۱	۳.۶۵	۲.۳۷	۲.۶۲
آموزش ابتدائی دولتی	۳.۷۶	۳.۹۰	۴.۱۳	۴.۲۲	۴.۲۵	۳.۷۵	۲.۴۰	۲.۶۷
آموزش ابتدائی خصوصی	۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۶۷	۱.۶۷
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای	۳.۵۰	۳.۶۳	۳.۶۹	۳.۴۹	۳.۶۱	۳.۸۱	۴.۸۶	۴.۷۹
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی	۳.۵۸	۳.۷۰	۳.۶۱	۳.۶۵	۳.۷۴	۳.۹۷	۵.۱۴	۵.۰۸
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی	۲.۱۱	۲.۲۶	۴.۹۵	۱.۰۱	۱.۲۷	۱.۱۸	۱.۲۹	۱.۴۳
آموزش عالی	۱.۵۸	۱.۸۹	۲.۲۲	۲.۱۴	۲.۲۱	۲.۲۳	۲.۰۳	۱.۹۵
آموزش عالی دولتی	۱.۲۰	۱.۶۱	۲.۰۶	۲.۱۶	۲.۲۶	۲.۳۲	۱.۹۷	۱.۹۵
آموزش عالی خصوصی	۲.۲۴	۲.۳۲	۲.۴۳	۲.۱۲	۲.۱۲	۲.۱۲	۲.۱۱	۱.۹۵
آموزش بزرگسالان	۳.۸۹	۴.۲۰	۲.۱۸	۲.۷۸	۲.۷۰	۲.۷۴	۴.۶۰	۴.۲۵
آموزش بزرگسالان دولتی	۳.۴۴	۳.۴۰	۲.۲۲	۳.۲۷	۳.۲۶	۳.۴۵	۸.۱۵	۷.۵۸
آموزش بزرگسالان خصوصی	۴.۴۳	۵.۰۴	۲.۱۴	۲.۲۷	۲.۲۳	۲.۲۱	۲.۲۷	۲.۱۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۳.۶۹	۳.۳۲	۳.۴۶	۳.۳۵	۳.۰۷	۳.۳۱	۳.۰۶	۳.۱۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۳.۷۸	۳.۳۷	۳.۵۲	۳.۴۰	۳.۰۹	۳.۳۴	۳.۰۷	۳.۱۴
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی	۴.۲۶	۳.۹۳	۴.۲۷	۴.۰۹	۳.۵۴	۴.۲۰	۳.۶۶	۳.۷۵
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی	۳.۲۱	۲.۹۶	۳.۰۲	۲.۹۳	۲.۷۷	۲.۷۰	۲.۶۳	۲.۶۳
مددکاری اجتماعی	۲.۶۹	۲.۶۸	۲.۶۱	۲.۵۷	۲.۶۲	۲.۶۸	۲.۷۰	۲.۷۱
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات	۳.۳۱	۳.۱۱	۳.۰۸	۳.۱۰	۳.۱۲	۳.۳۴	۳.۴۴	۳.۳۳
هنر، سرگرمی و تفریح	۱.۷۷	۱.۷۷	۱.۷۱	۱.۷۷	۱.۷۲	۱.۷۵	۲.۱۱	۲.۱۰
سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو	۳.۷۶	۲.۸۵	۲.۸۴	۲.۶۳	۲.۷۰	۳.۴۳	۲.۸۸	۲.۷۹
تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۳.۵۳	۳.۶۲	۳.۶۲	۳.۶۲	۳.۶۴	۳.۶۶	۳.۶۷	۳.۶۶
سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی	۴.۸۰	۴.۸۰	۴.۸۰	۴.۸۰	۴.۸۰	۴.۸۰	۴.۸۰	۴.۸۰

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی استان آذربایجان غربی

بخش کشاورزی و معدن

استان آذربایجان غربی یکی از استان‌های با قابلیت بالای بخش کشاورزی است و توان تبدیل شدن به یکی از قطب‌های کشاورزی و امنیت غذایی کشور را دارد. بررسی سطح زیر کشت استان نشان می‌دهد، ۵/۷ درصد از ارضی زراعی کشور در استان آذربایجان غربی قرار دارند. اما بررسی میزان تولیدات کشاورزی استان، نشان می‌دهد که سهم تولیدات محصولات کشاورزی استان در کشور ۴/۹ درصد است که این امر بیانگر، بهره‌وری نسبتا پایین بخش کشاورزی در مقابل ظرفیت زیر کشت استان است.

آذربایجان غربی از نظر تولید محصولات کشاورزی در رتبه چهارم کشور قرار دارد. شهرستان‌های پیرانشهر، میاندوآب و نقده از جمله شهرستان‌های استان هستند که عملکرد مطلوب در زمینه تولید محصولات کشاورزی را دارند.

بر اساس آمارنامه کشاورزی در سال ۹۷، میزان عملکرد شهرستان‌های مذکور به ترتیب، در حدود ۱۷، ۱۰ و ۹ درصد است. سهم استان از تولید چغندرقند(۳۲/۳ درصد) و دانه‌های آفتابگردان(۲۴/۱ درصد) در سطح کشور بالا است و رتبه استان از این حیث رتبه یک است.

بررسی محصولات باغی نشان می‌دهد که سهم استان از اراضی باغی، ۳/۸ درصد است و میزان تولیدات باغی ۵/۷ درصد است. به عبارتی یکی از مزیت‌های نسبی استان در بخش باغات است. بررسی ارزش‌افزوده بخش کشاورزی گویایی آن است که به طور متوسط، ۱۷/۳۳ درصد از ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی را تشکیل داده

است. بخش زراعت و باغداری و پرورش حیوانات و دام سنتی از قابلیت‌های استان با ارزش‌افزوده بالای است.

در بخش معدن نیز، استان از نظر ارزش‌افزوده در سطح پایینی قرار دارد. با وجود سهم قابل توجه از معادن اما ارزش‌افزوده آن در سطح پایینی قرار دارد. خام فروشی و کمبود صنایع تبدیلی در بخش معدن به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه بخش معدن در استان است.

در استان ۴۶۴ معدن در حال بهره‌برداری وجود دارد از این نظر رتبه استان چهارم است. شهرستان تکاب بیشترین تعداد شاغلین بخش معدن در میان شهرستان‌های استان را دارد. در این شهرستان ۵۵ معدن وجود دارد. همچنین شهرستان ارومیه با ۹۰ معدن بیشتر تعداد معدن را دارد. شهرستان‌های خوی و مهاباد از دیگر شهرستان‌ها با قابلیت بالا در بخش توسعه معدن هستند.

جدول ۹۲- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۱۳.۴۲	۱۶.۹۶	۱۹.۲۱	۱۷.۷۹	۱۶.۹۹	۱۶.۵۷	۱۷.۰۶	۲۰.۶۷
زراعت و باغداری	۹.۱۳	۱۰.۶۳	۱۳.۱۸	۱۲.۱۳	۱۱.۶۹	۱۱.۷۲	۱۱.۳۵	۱۴.۰۸
پرورش حیوانات	۳.۸۶	۵.۷۵	۵.۵۰	۵.۰۴	۴.۶۶	۴.۳۷	۵.۱۷	۶.۰۷
گاوداری صنعتی	۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۱۱	۰.۰۹	۰.۱۵	۰.۲۲
دام سنتی	۳.۲۴	۴.۸۴	۴.۵۷	۳.۸۹	۳.۸۱	۳.۶۰	۴.۲۹	۵.۰۹
مرغداری	۰.۴۵	۰.۶۶	۰.۶۹	۰.۸۹	۰.۵۶	۰.۵۷	۰.۶۶	۰.۷۱
پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی	۰.۱۰	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۸	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۰۶
جنگلداری	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۰
ماهیگیری	۰.۳۳	۰.۴۸	۰.۴۳	۰.۵۰	۰.۵۱	۰.۳۸	۰.۴۲	۰.۴۲
استخراج معدن	۰.۵۵	۰.۵۷	۰.۶۸	۰.۸۲	۰.۵۳	۰.۵۶	۰.۸۷	۰.۵۴
استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
استخراج سایر معادن	۰.۵۵	۰.۵۷	۰.۶۸	۰.۸۲	۰.۵۳	۰.۵۶	۰.۸۷	۰.۵۴

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

بر اساس آمار وزارت صنعت و معدن در سال ۹۸ در استان آذربایجان غربی، ۴۴۳۴ بنگاه اقتصادی در زمینه صنعت وجود دارد. سهم ارزش‌افزوده بخش تولید محصولات غذایی در میان صنایع بالاتر است. در این استان ۱۲۵۸ بنگاه اقتصادی صنعتی در زمینه تولید محصولات غذایی وجود دارد که حدود ۵۳ درصد از اشتغال بخش صنعتی استان در این بخش قرار دارد. سایر محصولات کانی غیرفلزی از زیر بخش صنعت با ارزش‌افزوده بالا است. در این استان ۸۵۳ کارگاه صنعتی در زمینه محصولات کانی غیرفلزی وجود دارد که که معادل ۱۲ درصد از اشتغال صنعتی استان است.

به عبارتی می‌توان بیان داشت که توسعه صنایع در استان در بخش‌هایی صورت گرفته است که استان داری مزیت نسبی است.

از دیگر بخش‌ها با سهم قابل توجه در تعداد اشتغال در بخش وسایل نقلیه موتوری، ساخت مواد و محصولات شیمیائی است و این دو بخش به ترتیب ۵/۴ و ۵/۲ درصد از اشتغال صنعتی استان را دذ لذ می‌گیرد و به ترتیب ۸۲ و ۴۰۹ بنگاه اقتصادی در این زمینه در استان فعال هستند. بررسی ارزش‌افزوده بخش محصولات شیمیایی کمتر از ۰/۲۵ درصد است. همچنین بخش وسایل نقلیه نیز سطح پایینی از ارزش‌افزوده را دارد در حالی که سهم بالایی از اشتغال صنعتی را دارد. در واقع بخش صنعت به عنوان سومین بخش از نظر تأثیرگذاری در اقتصاد استان است. بخش ساختمان چهارمین بخش اقتصاد از نظر تأثیرگذاری در اقتصاد استان است.

جدول ۹۳- ارزش‌افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۱۲.۵۲	۱۳.۲۷	۱۲.۰۶	۱۱.۴۲	۱۰.۷۵	۱۱.۷۱	۱۱.۳۸	۱۳.۷۳
تولید محصولات غذایی	۴.۷۸	۵.۸۴	۵.۰۰	۴.۸۱	۵.۸۳	۶.۴۴	۵.۸۶	۷.۳۵
تولید انواع آشامیدنیها	۰.۰۳	۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۳	۰.۰۳
تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۷
تولید منسوجات	۰.۷۶	۰.۷۱	۰.۶۵	۰.۵۶	۰.۴۶	۰.۵۸	۰.۵۹	۰.۸۰
تولید پوشاک	۰.۲۸	۰.۲۱	۰.۱۸	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۲۱	۰.۱۶	۰.۲۱
تولید چرم و فرآورده‌های وابسته	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی	۰.۷۱	۰.۷۸	۰.۷۷	۰.۷۶	۰.۵۴	۰.۵۱	۰.۶۳	۰.۶۹
تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی	۰.۲۰	۰.۲۱	۰.۱۹	۰.۱۷	۰.۱۲	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۰۹
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳
تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۰.۰۸	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۳۲
تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۰.۱۲	۰.۱۲	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۷	۰.۲۲	۰.۱۵	۰.۲۰
تولید داروها و فراورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۰.۰۰	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۲	۰.۰۰
تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۰.۴۹	۰.۴۴	۰.۴۱	۰.۴۷	۰.۲۶	۰.۳۰	۰.۳۸	۰.۲۰
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۲.۹۶	۲.۸۴	۲.۵۰	۲.۳۱	۱.۴۶	۱.۵۶	۱.۵۴	۱.۴۰
تولید فلزات پایه	۰.۴۴	۰.۴۴	۰.۶۳	۰.۳۷	۰.۲۳	۰.۳۶	۰.۴۴	۰.۹۶
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۰.۶۰	۰.۶۱	۰.۵۲	۰.۵۳	۰.۵۱	۰.۴۸	۰.۵۵	۰.۴۹
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۴	۰.۰۱
تولید تجهیزات برقی	۰.۱۷	۰.۱۷	۰.۲۳	۰.۱۶	۰.۱۰	۰.۲۱	۰.۱۹	۰.۲۴
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۰.۱۷	۰.۱۳	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۳	۰.۱۶
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۰.۲۶	۰.۱۴	۰.۱۶	۰.۳۱	۰.۱۴	۰.۰۷	۰.۱۴	۰.۱۵
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰
تولید مبلمان	۰.۲۳	۰.۲۰	۰.۱۷	۰.۱۷	۰.۲۴	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۱۷
تولید سایر مصنوعات	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۱۱
تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۲.۱۶	۱.۸۱	۱.۷۰	۱.۸۷	۲.۱۲	۳.۲۵	۲.۵۸	۱.۸۱
تولید، انتقال و توزیع برق	۰.۴۵	۰.۴۳	۰.۳۶	۰.۳۹	۰.۵۷	۱.۸۲	۱.۷۲	۱.۱۶
تولید و توزیع گاز طبیعی	۱.۷۱	۱.۳۸	۱.۳۴	۱.۴۸	۱.۵۵	۱.۴۳	۰.۸۶	۰.۶۵
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۰.۳۸	۰.۴۸	۰.۴۰	۰.۴۴	۰.۴۴	۰.۳۹	۰.۴۷	۰.۴۴
ساختمان	۴.۹۳	۳.۴۳	۴.۰۹	۳.۶۷	۳.۴۱	۳.۲۱	۳.۷۴	۴.۰۱
ساختمان‌های مسکونی	۱.۷۰	۱.۳۹	۱.۳۶	۱.۲۳	۰.۹۹	۰.۸۰	۰.۸۷	۱.۲۷
سایر ساختمان‌ها	۳.۲۳	۲.۰۴	۲.۷۳	۲.۴۴	۲.۴۲	۲.۴۱	۲.۸۸	۲.۷۴

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش خدمات بیشترین میزان تأثیرگذاری در ارزش‌افزوده استان را دارد. بررسی زیر بخش‌های بخش خدمات نشان می‌دهد که بخش خرده‌فروشی و عمده‌فروشی، املاک و مستغلات به عنوان بخش‌هایی با بالاترین ارزش‌افزوده هستند. بخش حمل و نقل از دیگر بخش‌های با ارزش‌افزوده بالا در بخش خدمات است. بررسی خدمات پشتیبان تولید در استان نشان می‌دهد که این بخش ۴/۵۹ درصد از ارزش‌افزوده استان را تشکیل داده است.

جدول ۹۴- ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۱۳.۷۸	۱۴.۶۹	۱۵.۱۳	۱۴.۶۸	۱۲.۸۶	۱۲.۳۴	۱۳.۴۰	۱۳.۵۱
عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۱۲.۵۵	۱۳.۴۴	۱۳.۹۵	۱۳.۳۶	۱۱.۳۹	۱۰.۸۸	۱۱.۹۶	۱۲.۲۱
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت	۱.۲۳	۱.۲۵	۱.۱۸	۱.۳۲	۱.۴۷	۱.۴۶	۱.۴۴	۱.۳۰
حمل و نقل و انبارداری و پست	۷.۳۷	۸.۵۱	۹.۰۵	۹.۱۱	۹.۶۳	۸.۷۸	۷.۳۸	۶.۹۲
حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله	۶.۸۵	۸.۰۰	۸.۵۸	۸.۶۶	۹.۱۷	۸.۲۵	۶.۸۴	۶.۴۱
حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳
سایر حمل ونقل زمینی	۶.۷۹	۷.۹۳	۸.۵۳	۸.۶۲	۹.۱۲	۸.۲۰	۶.۷۹	۶.۳۶
حمل و نقل از طریق لوله	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱
حمل و نقل آبی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
حمل و نقل هوایی	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶
انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۰.۴۲	۰.۴۱	۰.۳۴	۰.۲۹	۰.۳۱	۰.۳۹	۰.۳۸	۰.۳۸
فعالیت‌های پست و پیک	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۸
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۱.۰۴	۱.۲۳	۱.۲۵	۱.۳۴	۱.۴۲	۱.۳۲	۱.۲۴	۱.۲۰
تأمین جا(اقامتگاه‌ها)	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۸
فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)	۰.۹۶	۱.۱۵	۱.۱۸	۱.۲۷	۱.۳۳	۱.۲۵	۱.۱۶	۱.۱۲
اطلاعات و ارتباطات	۰.۶۶	۰.۶۹	۰.۷۰	۰.۷۸	۰.۸۵	۰.۹۵	۰.۹۸	۰.۹۱
ارتباطات	۰.۳۸	۰.۳۶	۰.۳۴	۰.۳۷	۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۰	۰.۲۴
سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات	۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۳۶	۰.۴۰	۰.۵۳	۰.۶۴	۰.۶۸	۰.۶۷
فعالیت‌های مالی و بیمه	۱.۷۴	۱.۹۴	۱.۶۷	۱.۲۴	۱.۱۲	۱.۰۹	۱.۲۸	۱.۷۵
بانک و موسسات مالی	۱.۲۱	۱.۰۸	۰.۶۴	۰.۴۷	۰.۴۵	۰.۳۵	۰.۶۶	۰.۸۷
بیمه	۰.۴۳	۰.۶۹	۰.۵۶	۰.۶۱	۰.۵۴	۰.۵۸	۰.۵۱	۰.۷۰
سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه	۰.۱۱	۰.۱۶	۰.۴۶	۰.۱۶	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۳	۰.۱۷
املاک و مستغلات	۱۶.۲۰	۱۱.۲۵	۱۱.۶۳	۱۲.۴۳	۱۲.۹۱	۱۲.۶۱	۱۲.۷۴	۱۱.۷۵
خدمات واحدهای مسکونی شخصی	۶.۹۸	۶.۴۶	۶.۰۴	۶.۵۶	۷.۴۸	۷.۳۹	۷.۳۱	۶.۶۶
خدمات واحدهای مسکونی اجاری	۶.۳۷	۱.۵۴	۲.۴۹	۲.۶۸	۲.۳۲	۲.۳۵	۲.۴۳	۲.۴۴
خدمات واحدهای غیرمسکونی	۲.۴۷	۲.۸۳	۲.۷۹	۲.۹۰	۲.۸۰	۲.۵۶	۲.۶۸	۲.۵۵
خدمات دلالان مستغلات	۰.۳۷	۰.۴۳	۰.۳۱	۰.۲۸	۰.۳۱	۰.۳۱	۰.۳۳	۰.۲۹
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۱.۷۷	۱.۸۰	۱.۶۹	۱.۹۰	۲.۱۵	۲.۰۶	۲.۲۰	۱.۹۸
تحقیق و توسعه	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۵
سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۱.۶۵	۱.۶۷	۱.۵۹	۱.۷۹	۲.۰۳	۱.۹۴	۲.۰۶	۱.۸۶
فعالیت‌های دامپزشکی	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۶

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش‌افزوده بخش خدمات نسبت به استان

	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۰.۶۰	۰.۶۴	۰.۶۲	۰.۶۸	۰.۷۳	۰.۷۰	۰.۷۰	۰.۵۴
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی	۱۰.۰۳	۹.۰۱	۷.۹۹	۸.۴۱	۹.۷۱	۹.۸۷	۹.۸۴	۸.۵۰
امور عمومی و خدمات شهری	۲.۴۴	۲.۶۰	۲.۶۵	۲.۴۳	۳.۲۶	۲.۹۸	۲.۸۷	۲.۴۰
امورعمومی	۱.۱۳	۱.۰۲	۰.۹۲	۰.۶۱	۰.۹۳	۰.۸۹	۱.۱۵	۰.۹۱
خدمات شهری	۱.۳۱	۱.۵۸	۱.۷۳	۱.۸۲	۲.۳۳	۲.۱۰	۱.۷۲	۱.۴۹
امور دفاعی و انتظامی	۷.۴۵	۶.۲۷	۵.۲۳	۵.۸۴	۶.۲۴	۶.۶۹	۶.۷۵	۵.۹۲
امور دفاعی	۵.۰۷	۴.۱۷	۳.۳۱	۳.۵۹	۴.۱۶	۴.۱۲	۴.۳۹	۳.۷۹
امور انتظامی	۲.۳۸	۲.۱۱	۱.۹۲	۲.۲۵	۲.۰۸	۲.۵۷	۲.۳۶	۲.۱۳
تأمین اجتماعی اجباری	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۲	۰.۱۵	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۲۲	۰.۱۸
آموزش	۵.۳۹	۵.۸۵	۴.۳۷	۴.۷۴	۵.۳۹	۵.۵۴	۵.۵۰	۴.۳۳
آموزش ابتدائی	۱.۸۰	۲.۰۴	۱.۵۱	۱.۶۸	۱.۹۴	۲.۰۴	۱.۳۶	۱.۱۶
آموزش ابتدائی دولتی	۱.۷۸	۲.۰۱	۱.۴۸	۱.۶۴	۱.۸۹	۲.۰۰	۱.۳۲	۱.۱۲
آموزش ابتدائی خصوصی	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای	۲.۳۶	۲.۵۱	۱.۸۴	۱.۸۵	۲.۲۲	۲.۳۴	۲.۹۶	۲.۲۷
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی	۲.۲۸	۲.۴۴	۱.۷۰	۱.۸۲	۲.۱۸	۲.۳۰	۲.۹۰	۲.۲۱
آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۱۴	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۵
آموزش عالی	۰.۸۸	۰.۹۵	۰.۸۹	۱.۰۶	۱.۰۹	۱.۰۲	۰.۹۵	۰.۷۲
آموزش عالی دولتی	۰.۴۲	۰.۵۰	۰.۴۸	۰.۶۲	۰.۶۶	۰.۶۰	۰.۵۴	۰.۴۵
آموزش عالی خصوصی	۰.۴۶	۰.۴۵	۰.۴۱	۰.۴۴	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۱	۰.۲۷
آموزش بزرگسالان	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۱۳	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۲۳	۰.۱۸
آموزش بزرگسالان دولتی	۰.۱۷	۰.۱۴	۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۱۶	۰.۱۳
آموزش بزرگسالان خصوصی	۰.۱۸	۰.۲۰	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۵
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۶.۰۱	۶.۳۵	۶.۳۸	۷.۲۶	۷.۵۵	۷.۶۰	۷.۱۲	۶.۱۴
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان	۵.۶۵	۵.۹۸	۶.۰۷	۶.۹۶	۷.۲۲	۷.۳۱	۶.۸۵	۵.۹۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی	۳.۴۴	۲.۹۶	۲.۹۸	۳.۳۷	۳.۴۸	۳.۹۲	۳.۵۲	۳.۲۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی	۲.۲۱	۳.۰۲	۳.۰۹	۳.۵۹	۳.۷۴	۳.۴۰	۳.۳۴	۲.۷۰
مددکاری اجتماعی	۰.۳۶	۰.۳۷	۰.۳۱	۰.۳۰	۰.۳۳	۰.۲۹	۰.۲۷	۰.۲۲
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات	۱.۴۵	۱.۵۱	۱.۳۶	۱.۴۱	۱.۴۴	۱.۴۵	۱.۵۳	۱.۲۷
هنر، سرگرمی و تفریح	۰.۳۱	۰.۳۷	۰.۳۲	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۲۹	۰.۳۴	۰.۳۲
سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو	۰.۳۵	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۱	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۱۸
تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۵
سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی	۰.۷۳	۰.۸۲	۰.۷۵	۰.۸۰	۰.۸۴	۰.۸۲	۰.۹۰	۰.۷۲

منبع:مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

عملکرد منطقه آزاد ماکو

بررسی عملکرد تجاری منطقه آزاد ماکو نشان می‌دهد که طی بازه زمانی ۹۱ تا ۹۶ تراز تجاری در تمامی سال‌های مورد بررسی منفی بوده است. این منطقه آزاد نیز

همانند سایر مناطق آزاد تجاری کژکارکرد است. در واقع منطقه آزاد ماکو نق
ترانزیتی قوی‌تری نسبت به نقش صادراتی داشته است. این بدین معنی است که
منطقه نیز تبدیل به دروازه ورود کالا شده است.

جدول ۹۵- عملکرد تجاری منطقه آزاد ماکو(میلیون دلار)

سال	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۹۶
صادرات قطعی	۱۲	۱۵	۱۹	۱۸	۴۱	۶
صادرات کالاهای داخلی	۱۸۰۰	۲۴۰۹	۲۳۳۲	۱۹۹۵	۱۳۸۲	۹۸
صادرات مجدد	۳	۲	۴	۱	۵	۲
واردات	۲۷	۳۲	۲۰	۵۹	۵۶	۸
ترانزیت	۱۱۰۳۶	۱۳۹۸۲	۱۶۰۴۲	۱۴۱۵۲	۱۴۰۷۲	۷۲

منبع: گزارش عملکرد اقتصادی منطقه آزاد ماکو

مزیت همکارانه

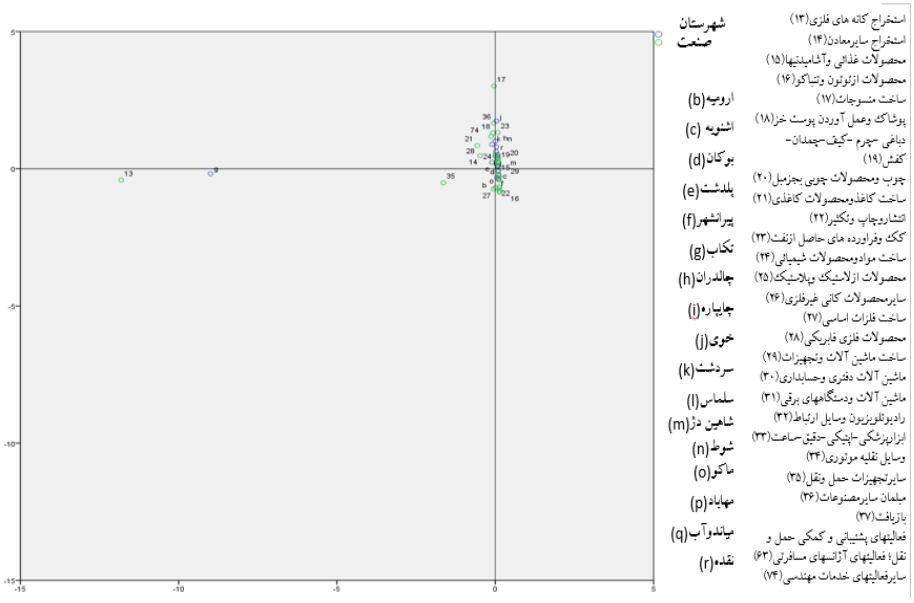
بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که استان آذربایجان غربی به عنوان یک
از استان‌های کشور است که فعالیت‌های صنعتی در آن به سمت تنوع‌گرایی ک
پیش رفته است. به عبارتی گسترش فعالیت‌های صنعتی در استان جهت تشابه و
بر یکدیگر گسترش یافته است. بررسی میزان مکمل بودن فعالیت‌های صنعتی
استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد که شهرستان تکاب از نظر گسترش فعالیت‌ه
اقتصادی، ساختار متفاوت‌تری از سایر شهرستان‌های استان دارد. از این
قابلیت‌های بالایی برای نرخ مکمل‌گری نسبت با سایر شهرستان‌های استان خوا

داشت. شهرستان خوی و سلماس از دیگر شهرستان‌های استان با قابلیت نرخ مکمل-گری هستند.

جدول ۹۶- نرخ مکمل‌گری شهرستان استان آذربایجان غربی

شهرستان	نرخ مکمل گری	نرخ مکمل گری کل
ارومیه	۰.۰۶	۰.۰۲۷
اشنویه	۰.۰۳	
بوکان	۰.۰۶	
پلدشت	۰.۰۰	
پیرانشهر	۰.۰۱	
تکاب	۰.۵۷	
چالدران	۰.۰۱	
چایپاره	۰.۰۱	
خوی	۰.۱۶	
سردشت	۰.۰۳	
سلماس	۰.۱۰	
شاهین دژ	۰.۰۱	
شوط	۰.۰۱	
ماکو	۰.۰۱	
مهاباد	۰.۰۵	
میاندوآب	۰.۰۳	
نقده	۰.۰۷	

بررسی وضعیت نرخ مکمل‌گری نشان می‌دهد که در استخراج کانی‌های فلزی، سایر تجهیزات حمل و نقل شهرستان تکاب قابلیت مکمل‌گری با سایر شهرستان‌های استان را دارد. شهرستان ارومیه، اشنویه، بوکان و پلدشت از قابلیت هم‌افزایی بالاتری به‌ویژه در زمینه ساخت فلزات اساسی دارند. شاهین‌دژ، سردشت، چایپاره و نقده در دباغی و کفش، محصولات چوبی به جز مبل، کک و فرآورده‌های حاصل از نفت از پتانسیل هم‌افزایی اقتصادی برخوردار هستند.

شکل ۲- وضعیت مکمل بودن فعالیت‌های صنعتی استان

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۱۹۷۱۵۱۱ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۳۲۶۵۲۱۹ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود یک‌میلیون و سیصد هزار نفر بوده است و متوسط رشد سالانه برابر ۱/۷ درصد را در طی دوره مذکور نشان می‌دهد که نزدیک به نرخ رشد سالانه کشور (۱/۶درصد) در همین دوره است. لازم به ذکر است که طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ سهم جمعیت استان از کشور تغییری نکرده و همواره در حدود چهار درصد بوده است. همچنین با در نظر گرفتن تغییرات شمار جمعیت استان در طول آخرین دوره ۹۵-۱۳۹۰، نرخ رشد سالانه جمعیت استان معادل ۱/۱۷درصد به دست می‌آید که از نرخ رشد سالانه جمعیت کشور (۱/۲۴درصد) در دوره مشابه کمتر است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴درصد افزایش یافته است. جمعیت شهری استان آذربایجان غربی همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل ۹۶۶۹۰۸ نفر بوده و با رشدی معادل ۳/۶۱ درصد به ۲۱۳۶۲۰۳ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است، بنابراین می‌توان گفت جمعیت

شهری استان در این دوره بیش از دو برابر شده است. بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر(۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است مرتبا از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به‌طوری‌که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستانشین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴درصد افزایش یافته‌است. متأثر از این‌تحولات، نسبت شهرنشینی در استان آذربایجان غربی نیز در چند دهه اخیر افزایش یافته و این نسبت از رقم ۴۹ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۶۵/۴درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده‌است. آنچه در این بین قابل توجه است پایین‌تر بودن نرخ شهرنشینی استان در مقایسه با کشور در تمامی دوره‌های مورد بررسی است که این نسبت با روند صعودی فزاینده‌ای روبه‌رو بوده است.

جدول ۹۷- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

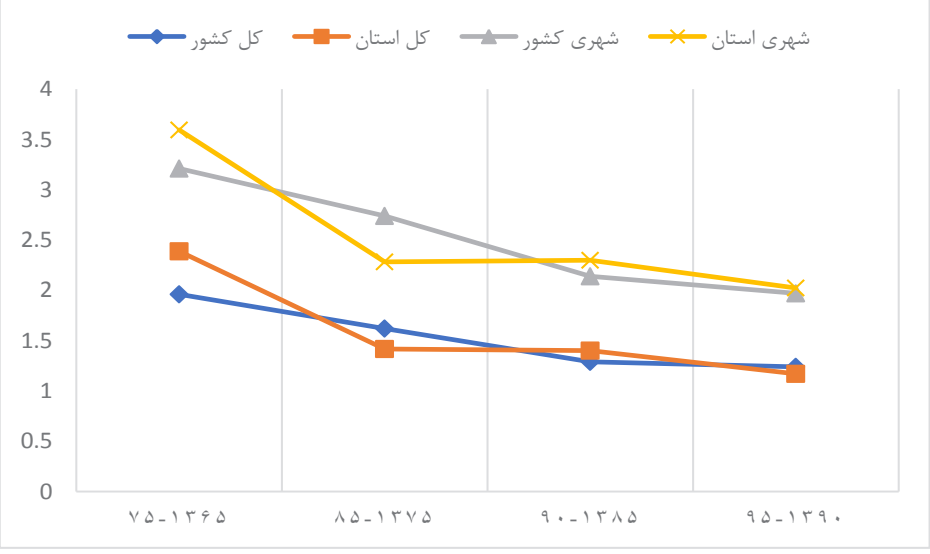
شرح	جمعیت کل				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰
استان	۱۹۷۱۵۱۱	۲۴۹۶۳۲۰	۲۸۷۳۴۵۹	۳۰۸۰۵۷۶	۳۲۶۵۲۱۹
سهم استان از کشور	۳/۹۹	۴/۱۶	۴/۰۸	۴/۱۰	۴/۰۹
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
کل کشور	۱/۹۶	۱/۶۲	۱/۲۹	۱/۲۴	۱/۶
کل استان	۲/۳۹	۱/۴۲	۱/۴۰	۱/۱۷	۱/۷۰

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۹۸-تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

شرح	جمعیت شهری				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷
استان	۹۶۶۹۰۸	۱۳۷۶۳۲۸	۱۷۲۴۹۵۴	۱۹۳۲۵۴۴	۲۱۳۶۲۰۳
سهم استان از کشور	۳/۶۰	۳/۷۴	۳/۵۷	۳/۶۰	۳/۶۱
شرح	نسبت شهرنشینی				
شهری کشور	۵۴/۲۹	۶۱/۳۱	۶۸/۴۶	۷۱/۳۹	۷۴
شهری استان	۴۹/۰	۵۵/۱	۶۰/۰	۶۲/۷	۶۵/۴
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
شهری کشور	۳/۲۱	۲/۷۴	۲/۱۴	۱/۹۷	۲/۶۴
شهری استان	۳/۶	۲/۳	۲/۳	۲/۰	۲/۷

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۳۵- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق متوسط رشد جمعیت سالانه جمعیت استان آذربایجان غربی با کشور مقایسه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود نرخ رشد جمعیت در استان و کشور همواره در حال کاهش بوده است. سرعت رشد جمعیت در دوره ۳۰ ساله ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ با نوساناتی همراه بوده اما همواره روند نزولی داشته است. از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این‌گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان آذربایجان غربی با تفاوت اندکی از متوسط کشور بیشتر بوده و همواره مشابه با روند تجربه شده در کشور رو به کاهش بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های‌شهری استان‌آذربایجان‌غربی

در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان آذربایجان غربی متشکل از ۲۲ کانون شهری بوده است که طی دوره ۱۰ ساله ۸۵-۱۳۷۵ با تبدیل شدن ۱۴ نقطه روستایی بازرگان، ربط، چهاربرج، محمودآباد، میرآباد، باروق، کشاورز، ایواوغلی، نالوس، آواجیق، سرو، سیلوانه، گردکشانه و سیمینه به نقاط شهری، تعداد شهرهای استان به ۳۶ شهر در سال ۱۳۸۵ ارتقاء یافت. در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ تعداد شهرهای استان آذربایجان غربی با تبدیل شدن شش نقطه روستایی دیزج دیز، قطور، نازک علیا، مرگنلر، زرآباد و خلیفان به سکونت‌گاه‌های شهری، به ۴۲ شهر بالغ گردید. لازم به ذکر است که شمار شهرهای استان آذربایجان غربی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ بدون تغییر باقی مانده و به ۴۲ شهر محدود شده است.بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان آذربایجان غربی را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر ارومیه بوده که جمعیت

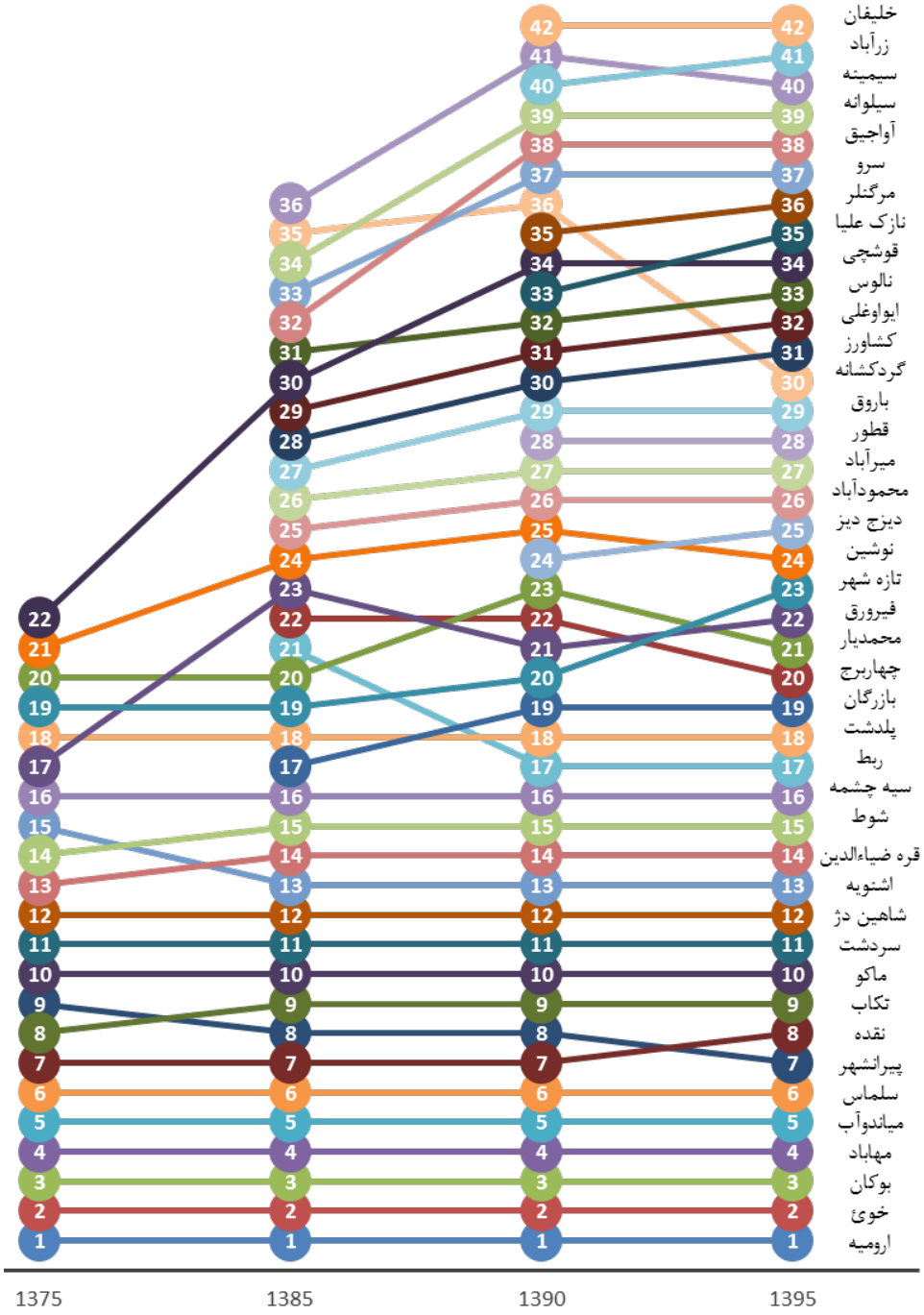
آن از ۴۴۲۰۰۲ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۷۳۶۲۲۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از ارومیه، شهر خوی دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۱۴۸۹۴۴ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۱۹۸۸۴۵ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۹۹-جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

نام	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
ارومیه	۱	۴۴۲۰۰۲	۱	۵۷۷۳۰۷	۱	۶۶۷۴۹۹	۱	۷۳۶۲۲۴
خوی	۲	۱۴۸۹۴۴	۲	۱۷۸۷۰۸	۲	۲۰۰۹۵۸	۲	۱۹۸۸۴۵
بوکان	۳	۱۲۰۰۲۰	۳	۱۴۹۳۴۰	۳	۱۷۰۶۰۰	۳	۱۹۳۵۰۱
مهاباد	۴	۱۰۷۷۹۹	۴	۱۳۳۳۲۴	۴	۱۴۷۲۶۸	۴	۱۶۸۳۹۳
میاندوآب	۵	۹۲۸۶۴	۵	۱۱۲۹۳۳	۵	۱۲۳۰۸۱	۵	۱۳۴۴۲۵
سلماس	۶	۶۵۴۱۶	۶	۷۹۵۶۰	۶	۸۸۱۹۶	۶	۹۲۸۱۱
پیرانشهر	۹	۳۵۸۱۳	۸	۵۷۶۹۲	۸	۶۹۰۴۹	۷	۹۱۵۱۵
نقده	۷	۶۴۸۰۷	۷	۷۲۹۷۵	۷	۷۵۵۵۰	۸	۸۱۵۹۸
تکاب	۸	۴۲۵۶۹	۹	۴۳۷۰۲	۹	۴۴۰۴۰	۹	۴۹۶۷۷
ماکو	۱۰	۳۳۴۰۶	۱۰	۴۱۸۶۵	۱۰	۴۲۷۵۱	۱۰	۴۶۵۸۱
سردشت	۱۱	۳۰۹۰۴	۱۱	۳۷۱۱۵	۱۱	۴۲۱۶۷	۱۱	۴۶۴۱۲
شاهین دژ	۱۲	۲۹۰۲۰	۱۲	۳۴۲۰۴	۱۲	۳۸۳۹۶	۱۲	۴۳۱۳۱
اشنویه	۱۵	۱۳۱۸۳	۱۳	۲۹۸۹۶	۱۳	۳۲۷۲۳	۱۳	۳۹۸۰۱
قره ضیاءالدین	۱۳	۲۰۲۶۶	۱۴	۲۲۵۸۹	۱۴	۲۳۷۶۹	۱۴	۲۶۷۶۷
شوط	۱۴	۱۷۴۸۲	۱۵	۱۹۷۵۹	۱۵	۲۱۰۴۷	۱۵	۲۵۳۸۱
سیه چشمه	۱۶	۱۳۰۱۲	۱۶	۱۴۱۸۹	۱۶	۱۵۷۸۶	۱۶	۱۷۸۰۴
ربط		-	۲۱	۷۹۸۷	۱۷	۱۲۰۶۸	۱۷	۱۵۷۵۰
پلدشت	۱۸	۷۶۸۶	۱۸	۸۵۸۴	۱۸	۹۹۶۳	۱۸	۱۱۴۷۲
بازرگان		-	۱۷	۹۰۴۷	۱۹	۹۵۵۱	۱۹	۹۹۷۹
چهاربرج		-	۲۲	۷۹۴۰	۲۲	۸۶۸۱	۲۰	۹۴۰۶
محمدیار	۲۰	۶۷۹۷	۲۰	۸۰۱۸	۲۳	۸۶۰۴	۲۱	۹۳۱۳
فیرورق	۱۷	۸۰۵۰	۲۳	۷۹۰۳	۲۱	۸۸۳۷	۲۲	۹۱۹۰
تازه شهر	۱۹	۷۴۶۶	۱۹	۸۲۱۶	۲۰	۸۸۶۴	۲۳	۸۶۲۹
نوشین	۲۱	۵۷۰۸	۲۴	۶۷۳۱	۲۵	۷۱۸۳	۲۴	۸۳۸۰
دیزج دیز		-		-	۲۴	۷۸۹۶	۲۵	۸۲۸۲

نام	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
محمودآباد		-	۲۵	۵۸۱۷	۲۶	۶۶۸۰	۲۶	۶۸۶۶
میرآباد		-	۲۶	۴۵۰۲	۲۷	۵۴۳۰	۲۷	۶۰۰۰
قطور		-		-	۲۸	۴۶۶۳	۲۸	۵۱۴۷
باروق		-	۲۷	۳۸۷۴	۲۹	۴۱۱۸	۲۹	۴۲۲۵
گردکشانه		-	۳۵	۱۳۱۶	۳۶	۱۶۷۳	۳۰	۴۲۰۱
کشاورز		-	۲۸	۳۵۳۸	۳۰	۳۹۰۴	۳۱	۴۱۳۸
ایواوغلی		-	۲۹	۳۲۸۲	۳۱	۳۱۶۷	۳۲	۳۳۲۰
نالوس		-	۳۱	۲۴۸۸	۳۲	۲۹۳۸	۳۳	۲۹۷۳
قوشچی	۲۲	۳۰۹۳	۳۰	۲۸۳۲	۳۴	۲۵۲۶	۳۴	۲۷۸۷
نازک علیا		-		-	۳۳	۲۷۶۱	۳۵	۲۶۶۷
مرگنلر		-		-	۳۵	۲۲۴۷	۳۶	۲۲۹۴
سرو		-	۳۳	۱۵۰۸	۳۷	۱۵۳۰	۳۷	۱۸۰۰
آواجیق		-	۳۲	۱۶۴۹	۳۸	۱۵۱۶	۳۸	۱۶۶۳
سیلوانه		-	۳۴	۱۳۵۰	۳۹	۱۴۹۰	۳۹	۱۶۱۴
سیمینه		-	۳۶	۹۵۷	۴۱	۱۱۷۳	۴۰	۱۳۴۵
زرآباد		-		-	۴۰	۱۲۳۹	۴۱	۱۱۴۷
خلیفان		-		-	۴۲	۹۶۲	۴۲	۷۴۹

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۶- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه جمعیتی شهرهای استان نشان دهنده ثبات رتبه شهرهای با اندازه بزرگ‌تر نسبت به شهرهای کوچک‌تر در استان است؛ به نحوی که رتبه جمعیتی شهرهای نخست تا شانزدهم در طی ۲۰ سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ یا ثابت بوده و یا با تغییرات اندک رتبه جمعیتی مواجه بوده‌اند. برای مثال در این میان پیرانشهر با داشتن رتبه نهم جمعیتی در سال ۱۳۷۵ به رتبه هفتم جمعیتی در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته است.

این در حالی است که رتبه جمعیتی شهرهای کوچک‌تر استان دستخوش تغییرات چشمگیرتری شده است که دلیل آن را علاوه بر کاهش جمعیت نقاط شهری، می‌توان در تبدیل شدن نقاط روستایی به سکونت‌گاه‌های شهری جدید جست‌وجو کرد. برای مثال شهرهای فیرورق و تازه شهر به ترتیب از رتبه هفدهم و نوزدهم در سال ۱۳۷۵ به رتبه‌های جمعیتی ۲۲ و ۲۳ در سال ۱۳۹۵ افول کرده‌اند و شهر گردکشانه با رتبه جمعیتی ۳۵ در سال ۱۳۸۵ به رتبه ۳۰ در سال ۱۳۹۵ ارتقاء است.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان آذربایجان غربی

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت یک شهر به دیگر شهرهای بزرگ‌تر است.

مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است؛ که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم‌ترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد.

بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه ـ اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر بر اساس قاعده‌ی رتبه ـ اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت نیا و موسوی, ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

بررسی این شاخص در استان آذربایجان غربی طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ میزان ۰/۵۴ در سال ۱۳۷۵ و ۰/۵۷ در سال ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد که نشان از وضعیت برتری شهر ارومیه در نظام سکونت‌گاهی استان دارد.

لازم به ذکر است با اضافه شدن سهم جمعیتی شهر ارومیه از جمعیت شهری استان، وضعیت نخست شهری استان روند افزایشی در پیش گرفته که پیش‌بینی می‌شود با ادامه روند کنونی، در آینده وضعیت نخست شهری در استان به فوق برتری شهر ارومیه در نظام سکونت‌گاهی استان بیانجامد.

جدول ۱۰۰- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان آذربایجان‌غربی

شرح	جمعیت شهر نخست	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	شاخص نخست شهری
نخست شهری ۱۳۷۵	۴۴۲۰۰۲	۸۱۸۷۶۵	۰/۵۴
نخست شهری ۱۳۸۵	۵۷۷۳۰۷	۱۰۳۸۶۷۹	۰/۵۶
نخست شهری ۱۳۹۰	۶۶۷۴۹۹	۱۱۸۶۳۲۵	۰/۵۶
نخست شهری ۱۳۹۵	۷۳۶۲۲۴	۱۲۹۶۹۶۳	۰/۵۷

۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حائز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. ازاین‌رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی سال‌های ۱۳۹۵- ۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان آذربایجان غربی در هر رده در قالب جدول زیر نشان داده شده است.

همان‌طور که مشخص است در سال ۱۳۷۵، تعداد شهرهای استان ۲۲ شهر بوده است که از این سال به بعد با تبدیل ۱۴ نقطه روستایی به نقطه شهری در استان آذربایجان غربی، تعداد شهرهای استان به ۳۶ شهر رسید. البته در سال ۱۳۸۵ از این تعداد ۲۰ شهر، جمعیتی زیر ۱۰ هزار نفر و سه شهر دیگر نیز جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته‌اند و به این ترتیب تعداد شهرهای زیر ۲۵ هزار نفر ۲۳ نقطه شهری بوده است. اگرچه سهم شهرهای این طبقه ۶۴ درصد از کل شهرهای استان بوده، سهم جمعیتی آن‌ها از مجموع جمعیت شهرنشین استان کمتر از ۱۰ درصد بوده و ۱۳ شهر باقی مانده در حدود ۹۰ درصد از جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده‌اند.

این وضعیت از تعدد شهرهای کوچک و کم‌جمعیت در پهنه استان حکایت دارد؛ به طوری که افزایش تعداد نقاط شهری کمتر از ۱۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۵ سبب شده سهم ناچیزی از جمعیت ساکن در نقاط شهری در تعداد قابل‌توجهی از سکونت‌گاه‌های شهری مستقر باشند.

در سال ۱۳۹۰ تعداد شهرهای استان با شکل‌گیری شش شهر به ۴۲ شهر رسیده است. از این تعداد، مطابق روال گذشته بیشترین تعداد شهرها به رده جمعیتی زیر ۲۵ هزار نفر تعلق دارد که ۲۹ شهر با فراوانی ۶۹ درصد که تنها ۱۰ درصد از مجموع جمعیت شهرنشین را به خود اختصاص داده‌اند را در برمی‌گیرد.

در این سال نیز همچون سال‌های قبل هیچ یک از شهرهای استان در طبقه جمعیتی ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر قرار نگرفته و تنها تغییری که نسبت به سال ۱۳۸۵ ایجاد شده، افزایش شمار شهرهای طبقه جمعیتی ۲۵-۱۰ هزار نفر از سه شهر در سال ۱۳۸۵ به چهار شهر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است و افزایش شمار روستا- شهرها از ۲۰ شهر در سال ۱۳۸۵ به ۲۵ شهر در سال ۱۳۹۰ بوده است. شمار شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ نسبت به ۱۳۹۰ تغییری نکرده و به ۴۲ شهر محدود بوده است.

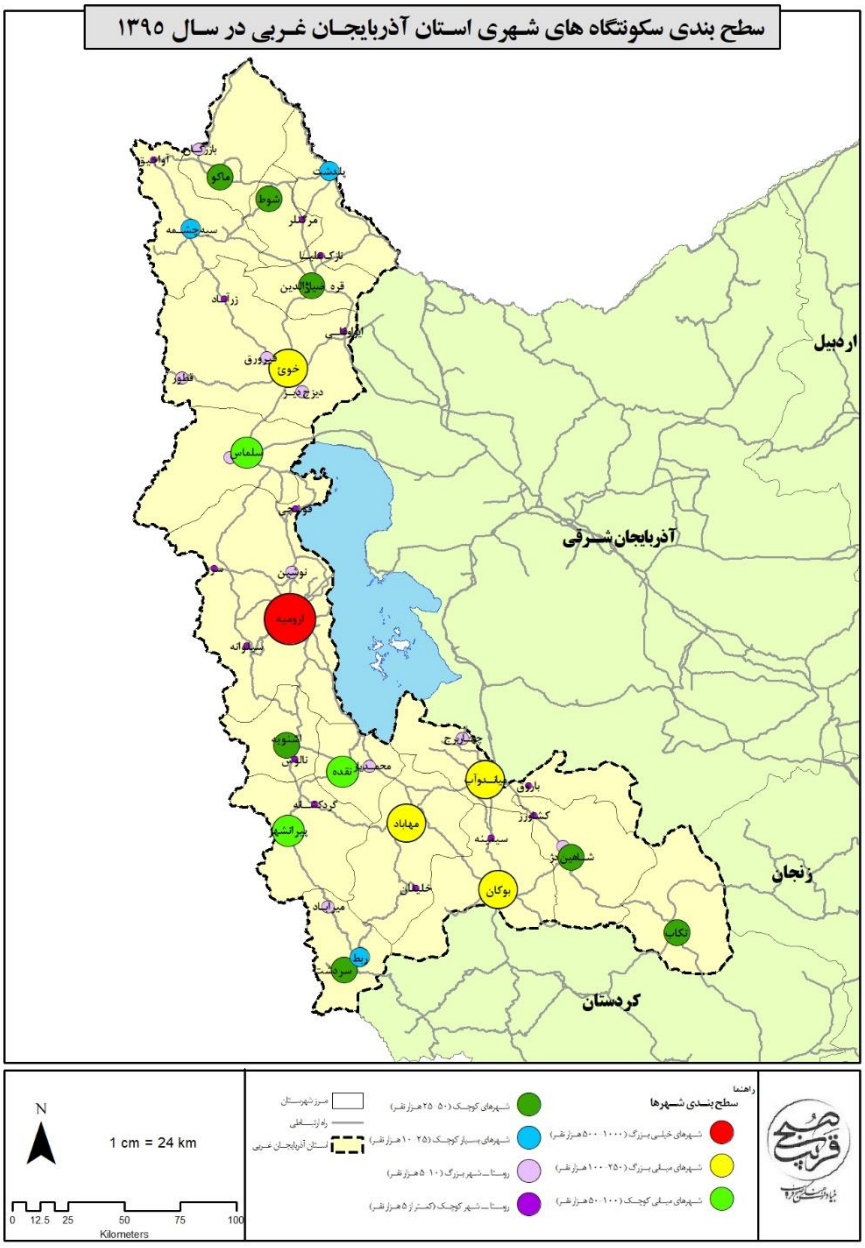
از تغییرات ایجاد شده در این سال می‌توان به افزایش شمار شهرهای ۵۰- ۲۵ هزار نفر از پنج شهر در سال ۱۳۹۰ به هفت شهر در سال ۱۳۹۵ در نتیجه افزایش جمعیت شهرهای قره‌ضیاءالدین و شوط اشاره کرد.

دیگر شهرهای استان جایگاه خود را در طبقات جمعیتی قبل حفظ کرده‌اند. شهر ارومیه نیز به عنوان تنها شهر دارای جمعیت بین ۵۰۰ هزار نفر تا ۱ میلیون نفر همچنان در جایگاه قبلی خود مانده و به عنوان مرکز استان از سال ۱۳۸۵ همواره در زمره شهرهای بسیار بزرگ به حساب آمده است.

جدول ۱۰۱-روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)	-	ارومیه	ارومیه	ارومیه
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	ارومیه	-	-	-
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	خوی، بوکان، مهاباد	خوی،بوکان، مهاباد، میاندوآب	خوی،بوکان، مهاباد، میاندوآب	خوی،بوکان، مهاباد، میاندوآب
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	میاندوآب، سلماس، نقده	سلماس، نقده، پیرانشهر	سلماس، نقده، پیرانشهر	سلماس، نقده، پیرانشهر
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	تکاب، پیرانشهر، ماکو، سردشت، شاهین‌دژ	تکاب،ماکو، سردشت، شاهین‌دژ، اشنویه	تکاب،ماکو، سردشت، شاهین‌دژ، اشنویه	تکاب، ماکو، سردشت، شاهین‌دژ، اشنویه، قره ضیاءالدین، شوط
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	قره‌ضیاءالدین، شوط،اشنویه، سیه چشمه	قره‌ضیاءالدین، شوط، سیه چشمه	قره‌ضیاءالدین، شوط، سیه چشمه، ربط	سیه چشمه، ربط، پلدشت
روستا ـ شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	فیرورق، پلدشت،تازه-شهر، محمدیار، نوشین	بازرگان،پلدشت، تازه شهر، محمدیار، ربط،چهاربرج، فیرورق،نوشین، محمودآباد	پلدشت، بازرگان، تازه شهر، فیرورق، چهاربرج، محمدیار، دیزج‌دیز، نوشین، محمودآباد، میرآباد	بازرگان،چهاربرج، محمدیار،فیرورق،تازه شهر، نوشین، دیزج دیز، محمودآباد،میرآباد، قطور
روستا ـ شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	قوشچی	میرآباد، باروق، کشاورز، ایواوغلی، قوشچی ،نالوس، آواجیق، سرو، سیلوانه، گردکشانه، سیمینه	قطور، باروق، کشاورز، ایواوغلی، نالوس، نازک علیا، قوشچی، مرگنلر، گردکشانه،سرو، آواجیق، سیلوانه، زرآباد، سیمینه، خلیفان	باروق، گردکشانه، کشاورز، ایواوغلی نالوس، قوشچی، نازک علیا، مرگنلر، سرو، آواجیق، سیلوانه، سیمینه، زرآباد، خلیفان

منبع: مرکز آمار ایران،۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۳- سطح بندی سکونتگاه های شهری استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۵

به طور کلی می‌توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان آذربایجان غربی را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوری که در حدود ۸۰ درصد از شهرهای استان (شهرهای کوچک زیر ۵۰ هزار نفر) تنها ۲۰ درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده‌اند و در مقابل تنها شهر ارومیه حدود ۳۴ درصد از جمعیت شهری را به خود اختصاص داده است. این خود حاکی از عدم تعادل و توازن در توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر سه موضوع مهم به شرح زیر است:

- شکل هندسی استان به گونه‌ای است که قرارگیری شهرهای ارومیه، در پهنه مرکزی زمینه‌ساز تمرکز بالا در این شهر شده است و در دو پهنه جنوبی و شمالی دارای الگوی خوشه‌ای در شکل‌گیری سکونتگاه‌های هستند؛
- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان آذربایجان غربی نشان از برتری شهر ارومیه نسبت به دیگر شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ دارد، چراکه شهر ارومیه به عنوان مرکز استان آذربایجان غربی با داشتن جمعیتی معادل ۷۳۶۲۲۴ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری استان را در خود جای‌داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (خوی) که جمعیتی معادل ۱۹۸۸۴۵ نفر در سال ۱۳۹۵ داشته است، اختلافی بیش از ۳/۵ برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ به نحوی که هیچ یک از شهرهای استان در رده جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر) قرار نداشته و در مقابل بیش

از نیمی از شهرهای استان در زمره روستا-شهرها در سال ۱۳۹۵ به حساب می-آیند.

۳-۵-۱-٤- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آن‌ها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کند. استان آذربایجان غربی از نظر شرایط طبیعی به نحو محسوسی از شیوه قرار گرفتن رشته‌کوه‌های مرزی ایران و ترکیه تأثیر پذیرفته است؛ این رشته‌کوه‌ها با توجه به روند شمالی ـ جنوبی خود به شیوه‌های مختلف بر شرایط جغرافیایی و طبیعی استان تأثیرگذار بوده‌اند. حد غربی استان را ارتفاعات ممتدی با امتداد شمالی– جنوبی تشکیل می‌دهد که به نام رشته‌کوه‌های مرزی شمال غرب کشور یا رشته کوه ماکو– بانه موسوم است. این رشته کوه از نظر توپوگرافی یک واحد نسبتا پیوسته‌ای را نشان می‌دهد که امتداد آن در آن سوی مرزها به کوه‌های آرارات در ترکیه می‌رسد. واحد مورفولوژیکی شمالی استان آذربایجان غربی عموما امتداد شمال غربی- جنوب شرقی دارد و اندکی با امتداد شمالی- جنوبی واحد مورفولوژیکی غرب استان متفاوت است. در این واحد، اغلب قله‌ها ارتفاعی حدود ۳۰۰۰-۲۵۰۰ متر ارتفاع دارند. واحد مورفولوژیکی جنوب و جنوب شرق استان نیز بر توده کوهستانی شاه بردی یا برادر شاه منطبق است و انشعابات آن شرایط مورفولوژیکی آن را به وجود آورده است.

ارتفاع متوسط این واحد ۲۳۰۰ متر است و بلندترین قله آن ۳۲۸۵ متر ارتفاع دارد. دنباله شمال غربی این توده با انقطاعی در مراغه (استان آذربایجان شرقی)، در غرب توده آتش‌فشانی سهند دیده می‌شود.

در استان آذربایجان غربی پراکنش و مکان‌گزینی نقاط سکونتگاهی از شکل و فرم طبیعی و محدودیت‌های آن تأثیرپذیر است. این شکل بر روابط و تعاملات میان شهرها، شکل‌گیری شبکه ارتباطی جاده‌ای و زیرساختی و بسیاری دیگر از عوامل مصنوع و انسان‌ساخت دیگر مؤثر است. درواقع شکل و فرم، هم به‌طور مستقیم و هم به شکل غیرمستقیم، بر نظام سکونتگاهی استان اثرگذار بوده است. کشیدگی طولی استان بر شکل‌گیری، توسعه و روابط میان سکونتگاه‌های شهری استان تأثیرگذار است. شکل استان در بخش میانی به گونه‌ای است که در حد فاصل دریاچه ارومیه و ارتفاعات غربی استان، تا حدودی محدودیت‌های توسعه فضایی به وجود آورده است؛ از این رو در این قسمت بزرگ‌ترین شهر استان همان شهر ارومیه قرار دارد که مرکز استان است. در بخش‌های جنوبی استان که عرصه فضایی فراخ‌تر است، تعدد و پراکنش شهرها، به‌ویژه شهرهای پرجمعیت بیشتر است.

به طور کلی ویژگی مهم و برجسته منطقه آذربایجان و استان آذربایجان غربی به طور اخص، خصیصه کوهستانی بودن آن است. این خصیصه بر مسائلی همچون اقلیم، پوشش گیاهی، تیپ اراضی، پراکندگی جمعیت و نوع فعالیت، استقرار و شکل‌گیری نقاط شهری و روستایی تأثیر بسزایی داشته است؛ به‌طوری که اغلب شهرهای استان در ارتفاع بین ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ متر قرار دارند. بنابراین باید گفت که پراکنش و استقرار سکونت‌گاه‌های انسانی در سطح استان توزیع ناهمگون جمعیت

برحسب نواحی طبیعی را نشان می‌دهد که این ناهمگونی ناشی از وسعت زیاد نواحی کوهستانی و عدم مساعدت شرایط زیست در آن است.

هم‌جواری استان با چهار کشور آذربایجان، ارمنستان، ترکیه و عراق، بهره‌مندی از شبکه‌های ارتباطی متناسب با عملکردهای ملی و فراملی، وجود گمرک‌های بازرگانی و ایجاد بازارهای مرزی موجب گسترش فعالیت‌های بازرگانی در این استان شده‌اند که بر الگوی استقرار شهرهای استان تأثیر گذاشته است. یکی از مهم‌ترین عوامل سازمان‌یابی و توسعه سیستم‌ها و سکونتگاه‌های شهری، نقش عامل دسترسی و شبکه ارتباطی و جاده‌ای است. از این‌رو استقرار در مسیر شبکه‌های ارتباطی مهم و به تبع آن شکل‌گیری نقش‌های وابسته به آن نظیر بازرگانی موجب شده است که برخی از شهرهای استان ازجمله خوی و سلماس به عنوان پل ارتباطی استان آذربایجان غربی و سایر پهنه‌های کشور با کشورهای همسایه رشد و توسعه یابند. شهر میاندوآب به عنوان شهری که هم خطوط ریلی از آن عبور می‌کند و هم با شهر مراغه و بناب در استان آذربایجان شرقی ارتباط دارد و در مسیر بزرگراه قرار گرفته است، یکی از مهم‌ترین شهرهای استان به شمار می‌رود.

جدول ۱۰۲- توزیع شهرهای و جمعیت شهری استان بر اساس عوامل طبیعی و دسترسی به راه‌ها

شرح	روستا ـ شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	روستا ـ شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	شهرهای بسیار کوچک (۲۵- ۱۰ هزار نفر)	شهرهای کوچک (۵۰- ۲۵ هزار نفر)	شهرهای میانی کوچک (۱۰۰- ۵۰ هزار نفر)	شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰- ۱۰۰ هزار نفر)	شهرهای خیلی بزرگ (۱۰۰۰- ۵۰۰ هزار نفر)	جمع کل
بین ۵۰۰تا ۱۰۰۰ متر	۱		۱	۱				۳
بین ۱۰۰۰تا ۱۵۰۰ متر	۹	۹	۱	۳	۳	۴	۱	۳۰
بین ۱۵۰۰تا ۲۵۰۰ متر	۴	۱	۱	۳				۹
جمع کل تعداد شهرها	۱۴	۱۰	۳	۷	۳	۴	۱	۴۲
بین ۵۰۰تا ۱۰۰۰ متر	۳۳۲۰		۱۱۴۷۲	۲۵۳۸۱				۴۰۱۷۳
بین ۱۰۰۰تا ۱۵۰۰ متر	۲۵۳۷۹	۷۶۰۴۵	۱۵۷۵۰	۱۰۹۶۹۹	۲۶۵۹۲۴	۶۹۵۱۶۴	۷۳۶۲۲۴	۱۹۲۴۱۸۵
بین ۱۵۰۰تا ۲۵۰۰ متر	۶۲۲۴	۵۱۴۷	۱۷۸۰۴	۱۴۲۶۷۰				۱۷۱۸۴۵
جمعیت کل	۳۴۹۲۳	۸۱۱۹۲	۴۵۰۲۶	۲۷۷۷۵۰	۲۶۵۹۲۴	۶۹۵۱۶۴	۷۳۶۲۲۴	۲۱۳۶۲۰۳
کمتر از ۱درصد	۳	۵	۱	۱	۳	۱	۱	۱۵
بین ۱ تا ۲/۵ درصد	۴	۲		۲		۱		۹
بین ۲/۵ تا ۵ درصد	۷	۱	۲	۳		۱		۱۴
بین ۵ تا ۱۵ درصد		۲		۱		۱		۴
جمع کل تعداد شهرها	۱۴	۱۰	۳	۷	۳	۴	۱	۴۲

شرح	روستا ـ شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	روستا ـ شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	شهرهای بسیار کوچک (۲۵- ۱۰ هزار نفر)	شهرهای کوچک (۵۰- ۲۵ هزار نفر)	شهرهای میانی کوچک (۱۰۰- ۵۰ هزار نفر)	شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰- ۱۰۰ هزار نفر)	شهرهای خیلی بزرگ (۱۰۰۰- ۵۰۰ هزار نفر)	جمع کل
کمتر از ۱درصد	۹۷۰۸	۴۲۵۹۴	۱۱۴۷۲	۴۳۱۳۱	۲۶۵۹۲۴	۱۳۴۴۲۵	۷۳۶۲۲۴	۱۲۴۳۴۷۸
بین ۱ تا ۲/۵ درصد	۱۲۷۸۸	۱۸۲۶۱		۶۶۵۶۸		۱۹۸۸۴۵		۲۹۶۴۶۲
بین ۲/۵ تا ۵ درصد	۱۲۴۲۷	۹۱۹۰	۳۳۵۵۴	۱۲۱۴۷۰		۱۹۳۵۰۱		۳۷۰۱۴۲
بین ۵ تا ۱۵ درصد		۱۱۱۴۷		۴۶۵۸۱		۱۶۸۳۹۳		۲۲۶۱۲۱
جمعیت کل	۳۴۹۲۳	۸۱۱۹۲	۴۵۰۲۶	۲۷۷۷۵۰	۲۶۵۹۲۴	۶۹۵۱۶۴	۷۳۶۲۲۴	۲۱۳۶۲۰۳
در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه	۱	۴			۲	۲	۱	۱۰
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی	۵	۲		۳		۲		۱۲
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی	۸	۴	۳	۴	۱			۲۰
جمع کل تعداد شهرها	۱۴	۱۰	۳	۷	۳	۴	۱	۴۲
در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه	۲۷۸۷	۳۶۳۰۱			۱۷۴۴۰۹	۳۳۳۲۷۰	۷۳۶۲۲۴	۱۲۸۲۹۹۱
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی	۱۱۴۲۶	۱۷۴۷۲		۹۸۷۲۹		۳۶۱۸۹۴		۴۸۹۵۲۱
در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی	۲۰۷۱۰	۲۷۴۱۹	۴۵۰۲۶	۱۷۹۰۲۱	۹۱۵۱۵			۳۶۳۶۹۱
جمعیت کل	۳۴۹۲۳	۸۱۱۹۲	۴۵۰۲۶	۲۷۷۷۵۰	۲۶۵۹۲۴	۶۹۵۱۶۴	۷۳۶۲۲۴	۲۱۳۶۲۰۳

۳-۵-۲- نظام روستانشینی

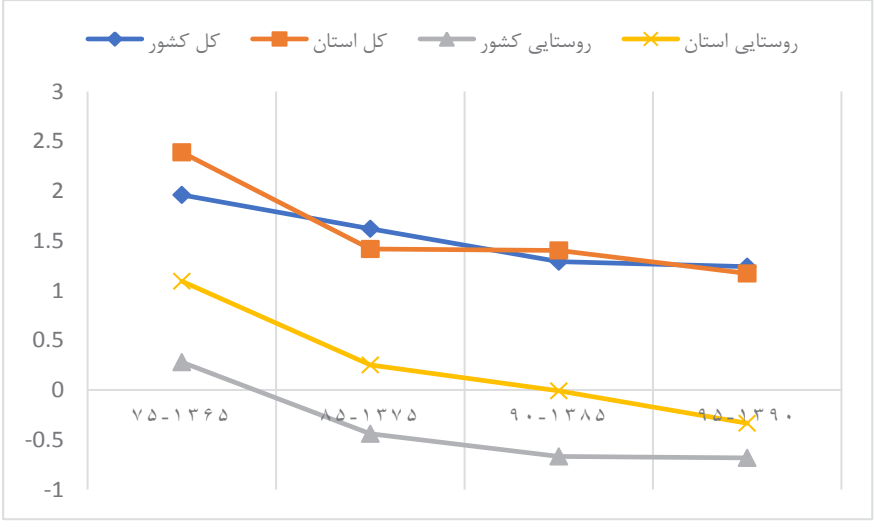
جمعیت روستانشینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و در سایر دوره‌های سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستانشینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدودا هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستانشین نسبت به جمعیت کل است. جمعیت روستانشین استان آذربایجان غربی از ۱۰۰۴۶۰۳ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۱۲۹۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است که افزایش مطلق آن حدود صد و بیست و پنج هزار نفر بوده است و متوسط رشد سالانه ۰/۳۹ درصد را در طی دوره مذکور نشان می‌دهد. در استان آذربایجان غربی تعداد جمعیت روستایی استان در چند دهه اخیر از سال ۱۳۸۵ روندی کاهشی داشته است؛ چراکه تا قبل از این سال بر جمعیت روستایی استان طی دوره‌های ۷۵-۱۳۶۵ و ۸۵-۱۳۷۵ با روند بسیار آهسته‌ای افزوده شده است. از آنجا که روند تخلیه جمعیت روستایی در کشور با سرعت بیشتری در مقایسه با استان اتفاق افتاده است، در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره به سهم

جمعیتی روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور افزوده شده است؛ به گونه‌ای که استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۶۵ سهمی معادل ۴/۴۵ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده، اما سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور به ۵/۴۳ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان آذربایجان غربی دیرتر به وقوع پیوسته و از دوره ۹۰-۱۳۸۵ آغاز شده است و شتاب کاهندگی آن از کشور بسیار کمتر بوده است. این خود حاکی از آن است که روند تخلیه آبادی‌ها به طور متوسط در کشور از جمعیت و کاهش گرایش به روستانشینی با شدت بیشتری نسبت به استان آذربایجان غربی دنبال شده است؛ درحالی‌که در دوره ۹۰-۱۳۸۵، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی استان برابر با ۰/۰۱- درصد بوده، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور در همین دوره ۰/۶۷- محاسبه شده است. لازم به ذکر است که اگرچه در پنج سال ۹۵-۱۳۹۰ شدت روند کاهش جمعیت روستایی استان افزایش یافته و نرخ رشد جمعیت روستایی استان برابر با ۰/۳۳- درصد برآورد شده است اما همچنان از نرخ رشد جمعیت روستایی کشور (۰/۶۸- درصد) بیشتر بوده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستان‌نشین استان طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت کمتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستان نشین استان طی این دوره ۰/۳۹ درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۰/۲۸- درصد برآورد شده است.

جدول ۱۰۳-تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

شرح	جمعیت روستایی				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۲۳
استان	۱۰۰۴۶۰۳	۱۱۱۹۹۹۲	۱۱۴۸۵۰۵	۱۱۴۸۰۳۲	۱۱۲۹۰۰۰
سهم استان از کشور	۴/۴۵	۴/۸۲	۵/۱۷	۵/۳۴	۵/۴۳
شرح	نسبت روستانشینی				
کشور	۴۵/۷۱	۳۸/۶۹	۳۱/۵۴	۲۸/۶۱	۲۶
استان	۵۰/۹۶	۴۴/۸۷	۳۹/۹۷	۳۷/۲۷	۳۴/۵۸
شرح	متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)				
	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۶۵-۹۵
روستایی کشور	۰/۲۸	-۰/۴۴	-۰/۶۷	-۰/۶۸	-۰/۲۸
روستایی استان	۱/۰۹	۰/۲۵	-۰/۰۱	-۰/۳۳	۰/۳۹

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۷- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

استان آذربایجان غربی به واسطه موقعیت کوهستانی در پهنه‌های غربی و جنوبی با محدودیت‌های طبیعی در توسعه زیربناها مواجه است. شبکه حمل‌ونقلی استان بر پایه زیربناهای حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی است. این استان فاقد منابع نفت و گاز است ولی وجود نیروگاه سیکل ترکیبی ارومیه وضعیت استان را از نظر تأمین برق در بین استان‌های هم‌جوار برجسته کرده است، در ادامه وضعیت استان در نظام حمل و نقل و ارتباطات و انرژی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

شبکه‌های حمل‌ونقل شامل پنج حوزه اصلی حمل‌ونقل جاده‌ای، حمل‌ونقل ریلی، حمل‌ونقل هوایی، حمل‌ونقل آبی و حمل‌ونقل لوله‌ای است. با توجه به موقعیت استان آذربایجان غربی سه حوزه نخست از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. از این رو در ابتدا وضعیت حمل‌ونقل جاده‌ای و سپس وضعیت حمل‌ونقل ریلی و هوایی در استان مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱-۱- حمل‌ونقل جاده‌ای استان آذربایجان غربی

مقایسه بین سهم انواع راه‌های بین‌شهری در استان آذربایجان غربی با کل کشور نشان می‌دهد که بیشترین سهم راه‌های استان را راه‌های روستایی و اصلی تشکیل داده است، مقایسه شاخص‌های مانند سهم راه‌های ترانزیتی و راه‌های روستایی نیز

نشان از وضعیت نامناسب استان نسبت به کشور دارد. جدول زیر نشان دهنده شاخص‌های اصلی حمل‌و نقل جاده‌ای استان در مقایسه با کشور است؛ بر اساس آمار ارائه شده:

- نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت، ۱۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص نامناسب‌تر از کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۳۱/۵ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه نامناسب‌تری نسبت به کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۲۳/۹ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور نامناسب‌تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی، ۴۷۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص نیز استان وضعیت نامناسب‌تری دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری نسبت به طول جاده‌ها، تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب‌تری را نسبت به کشور دارد.
- استان از نظر تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۱۴ نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی مشابه کشور است.

جدول ۱۰۴- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور

شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸	کشور	آذربایجان غربی	وضعیت نسبت به کشور
نسبت طول آزادراه و بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت(کیلومتر به نفر)	۲۵/۸	۱۲/۱	نامناسب‌تر
نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت(کیلومتر به نفر)	۷۵/۶	۳۱/۵	نامناسب‌تر
نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۳۱/۶	۲۳/۹	نامناسب‌تر
نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی(کیلومتر به نفر)	۶۴۵/۲	۴۷۲/۰	نامناسب‌تر
طول کل راه‌ها نسبت به ماشین‌آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)	۱۵/۰	۸/۳	مناسب‌تر
نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری(کیلومتر به پایانه)	۳۰۴/۵	۲۶۰/۷	مناسب‌تر
پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)	۰/۴۲	۰/۴۹	مناسب‌تر
تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	۱۴/۰	۱۴/۰	برابر

منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان آذربایجان غربی تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه‌ای از مهم‌ترین این عوامل اشاره شده است.

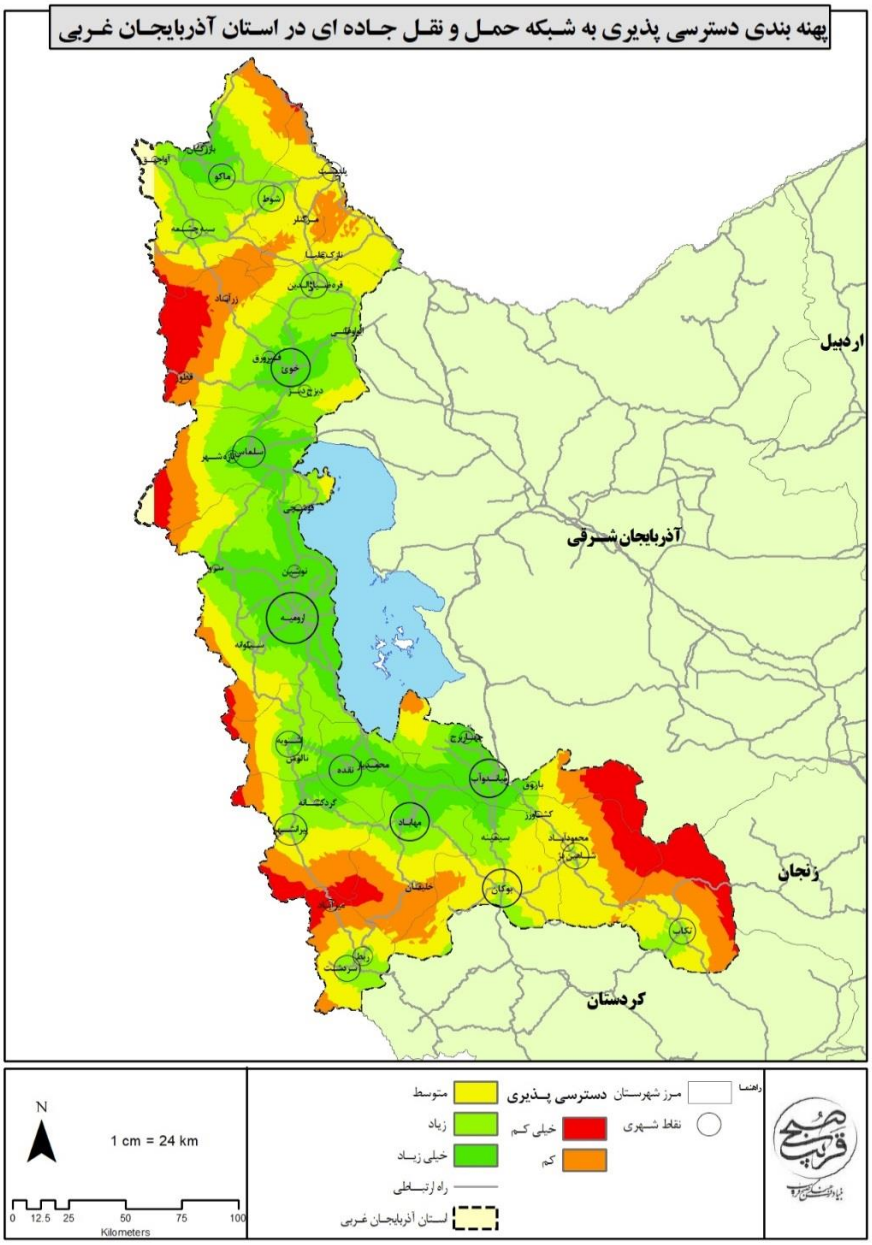
- نخست شکل طبیعی زمین و پستی و بلندی‌های استان در پهنه‌های غربی و جنوبی ارتباط پهنه‌های مختلف استان با یکدیگر را تحت تأثیر قرار داده و محورهای ارتباطی عمدتا در مسیرها و دشت‌های هموار حاشیه دریاچه

ارومیه ایجاد شده است، در نتیجه عرصه‌هایی از استان که دارای ناهمواری بیشتری بوده‌اند از دسترسی کمتری برخوردار هستند.

- قرارگیری استان حاشیه دریاچه ارومیه نیز یکی از عوامل محدودکننده ارتباطات شرقی استان است که البته در سال ۱۳۸۷ با افتتاح آزادراه شهید کلانتری و پل میان‌گذر دریاچه که دارای آثار مخرب محیط‌زیستی روی دریاچه نیز بوده است بخش از محدودیت‌های ارتباطی استان برطرف شده است.
- از دیگر عوامل مؤثر بر وضعیت ارتباطات استان وجود مرز بازرگان در شهرستان ماکو است که از گذشته به واسطه روابط تجاری با کشور ترکیه مورد توجه بوده است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری

بررسی وضعیت دسترسی‌پذیری استان نشان دهنده الگوی مرکز پیرامون در دسترسی‌پذیری استان است، بر اساس همپوشانی نقشه‌های مربوط به دسترسی‌پذیری شبکه حمل و نقل جاده‌ای، پیرامون شهر ارومیه، پهنه غربی دریاچه ارومیه و مسیر پیرامونی ارومیه-مهاباد به واسطه دسترسی به بزرگراه‌ها و آزادراه‌ها بیشترین دسترسی‌پذیری را به شبکه حمل‌ونقل جاده‌ای دارد و پهنه‌های شمالی و غربی استان به واسطه ناهمواری کمتر مورد توجه و توسعه بوده است و کمترین دسترسی‌پذیری را دارد.

نقشه ۱۴-پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان آذربایجان غربی

۳-۶-۱-۳- حمل و نقل ریلی

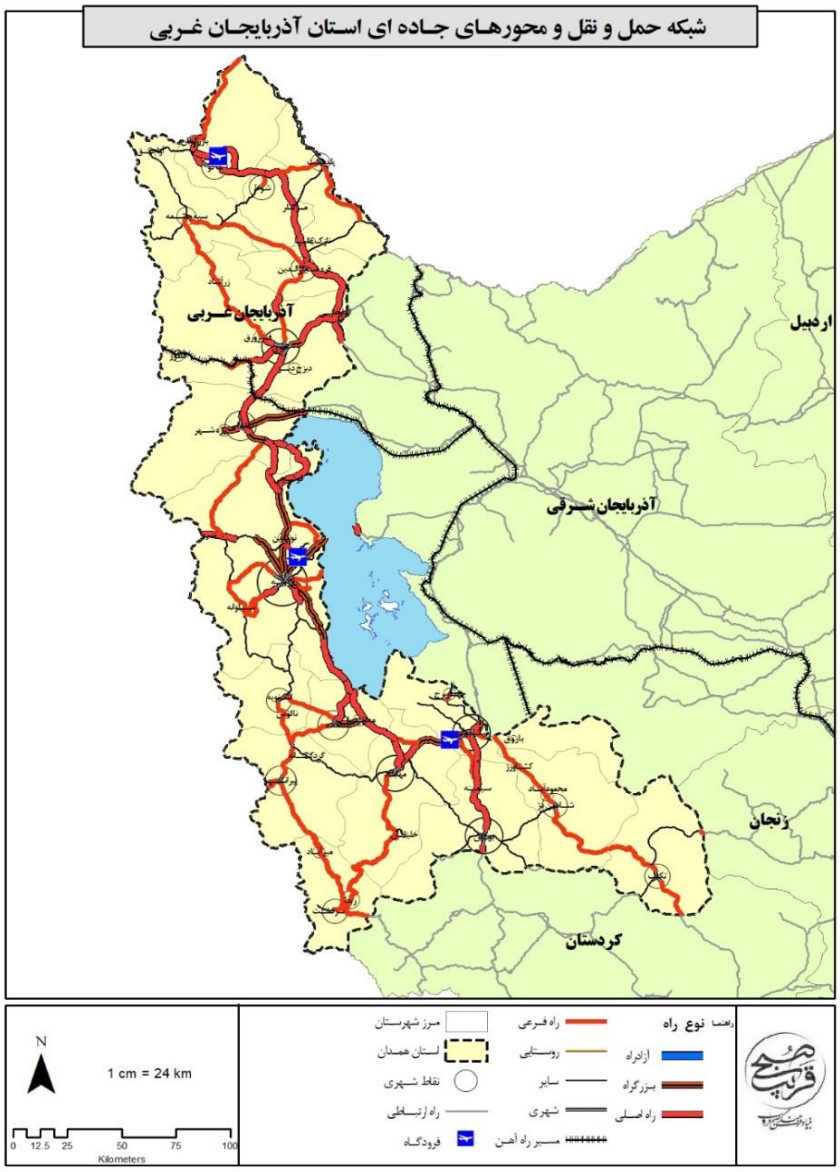
راه‌آهن آذربایجان در سال ۱۲۹۱ شمسی به عنوان اولین راه‌آهن رسمی کشور فعالیت خود را آغاز نموده است و در سال۱۳۳۶ با تبدیل عرض خطوط از ۱۵۲۴ میلی‌متر به ۱۴۳۵ میلی‌متر (بین‌المللی) به راه‌آهن سراسری کشور متصل گردید و عملیات اجرایی احداث خطوط راه‌آهن شرفخانه – رازی از سال ۱۳۴۷ آغاز و با احداث پل قطور در سال ۱۳۴۷ توسط دو شرکت ایرانی (رانکین) و شرکت اتریشی (پور) بر روی دره قطور در سال ۱۳۵۰ ارتباط راه‌آهن سراسری ایران از طریق راه‌آهن ترکیه با کشورهای اروپایی برقرار گردید. راه آهن این استان به علت داشتن موقعیت خاص جغرافیایی خود و هم‌مرز بودن با کشورهای ترکیه و جمهوری خودمختار نخجوان (آذربایجان) به‌عنوان شاهرگ راه‌آهن ایران در سه محور تبریز- جلفا، تبریز- رازی و تبریز- مراغه با طول ۴۶۷ کیلومتر خط اصلی و ۲۵۰ کیلومتر خط فرعی (صنعتی، تجاری و مانوری) گسترش یافته که حدود ۳۶۵ کیلومتر آن در استان آذربایجان شرقی و ۱۰۲ کیلومتر آن در استان آذربایجان غربی واقع شده است. راه‌آهن آذربایجان از یک طرف به‌عنوان پل ارتباطی، شبکه ریلی کشور را از طریق ترکیه به راه‌آهن اروپا و خاورمیانه و از طریق جمهوری خودمختار نخجوان به راه‌آهن کشورهای قفقاز و ماوراء قفقاز متصل نموده است و از طرف دیگر امکان ارتباط راه‌آهن کشورهای مزبور را از طریق کریدورهای مستقیم و غیرمستقیم(کریدورهای مستقیم از طریق ریل، کریدورهای ترکیبی (ریل- دریا) و کریدورهای ترکیبی (ریل – جاده – ریل)به کشورهای آسیای میانه (CIS) ، بنادر دریای خزر و خلیج فارس و دریای آزاد و بالعکس میسر می‌سازد.

۳-٦-۱-٤- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها

در حال حاضر سه فرودگاه ارومیه، خوی و ماکو در آذربایجان غربی فعال هستند.

- فرودگاه ارومیه که یکی از فرودگاه‌های بین‌المللی و مهم شمال غرب کشور است و به عنوان مرز و حریم‌های هوایی کشور نیز مطرح است. این فرودگاه در سال ۱۳۴۲ و در شمال شهر ارومیه و در مرکز استان آذربایجان غربی در زمینی با مساحت ۳۴۳ هکتار ساخته شد و در سال ۱۳۴۵ به عرصه‌ی استفاده و بهره‌برداری رسید.
- شهر خوی بعد از ارومیه بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهر آذربایجان غربی است که از زمان‌های قدیم به دلیل قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم اهمیت تجاری بالایی داشته است. همسایگی این شهر با کشور ترکیه موجب شده تا هم گردشگران و هم تجار برای رفت و آمد بین ایران و ترکیه از این فرودگاه استفاده کنند. فرودگاه خوی در سال ۱۳۷۳ با مساحت ۳۷۰۰ مترمربع شروع به فعالیت کرد. این فرودگاه دارای یک باند به طول ۲۸۰۰ متر و عرض ۴۵ متر است، هم‌چنین فرودگاه خوی قابلیت پذیرش و توقف سه فروند هواپیمای توپولف، فوکر ۱۰۰ ، فوکر ۵۰۰ ، بوئینگ۷۳۷ و... را دارد.
- منطقه آزاد ماکو به عنوان بزرگ‌ترین منطقه‌ی آزاد کشور محسوب می‌شود که علت ساخت فرودگاه در آن دور بودن از دو شهر تبریز و ارومیه و نیاز شهروندان به فرودگاه بوده است که در خردادماه سال ۱۳۹۶ این پروژه عملی شد و فرودگاه ماکو در زمینی به مساحت ۴۰۰ هکتار احداث شد. مساحت سطوح پروازی این محوطه ۲۰۰ هکتار و طول باند آن سه هزار و ۲۷۰ متر

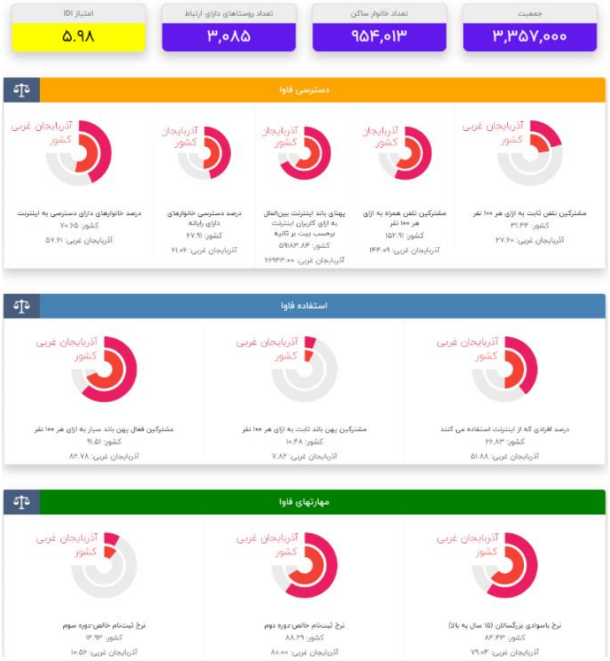
است. این فرودگاه برای هواپیماهای ایرباس A۳۲۰ طراحی شده و دارای هشت هزار مترمربع پایانه اصلی و ۸۰۰ مترمربع سالن تشریفات است.

نقشه ۱۵-شبکه حمل و نقل استان آذربایجان غربی

۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان آذربایجان‌غربی ازنظر شاخص IDI درسال ۱۳۹۹ نشان‌دهنده جایگاه ۳۰ ام استان در بین استان‌های کشور است. بررسی زیرشاخص‌ها این بخش برای استان نشان‌می‌دهد که استان در زیرشاخص مهارت استفاده ازفناوری اطلاعات دارای رتبه ۳۰ ام، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۲۸ ام و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۳۰ ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا باید وضعیت استان از نظر فناوری اطلاعات بسیار نامناسب است و باید تمامی حوزه‌های مرتبط با فناوری اطلاعات تقویت شود.

شکل ۳- شاخص فناوری اطلاعات در استان آذربایجان غربی ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

با توجه به این که استان فاقد میادین و تأسیسات نفت و گاز است، تأسیسات انرژی استان بیشتر به بخش برق مرتبط است، لذا در این بخش وضعیت استان از نظر زیرساخت‌های برق و آب و گازرسانی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

بر اساس آمار شرکت برق منطقه‌ای استان آذربایجان غربی و مؤسسات تابع وزارت نیرو در سال ۱۳۹۸، در استان ۶۳۰۱ میلیون کیلووات ساعت برق تولید شده است، که مقایسه این رقم با سال گذاشته بیانگر روند کاهشی تولید برق استان نسبت به سال ۱۳۹۷ است. میزان فروش برق در استان ۵/۱ میلیون مگاوات ساعت بوده است و تعداد مشترکین برق استان نسبت به سال گذشته افزایش ۲/۴ درصد را نشان می‌دهد در حالی که برق فروخته شده ۶ درصد افزایش یافته است. مهم‌ترین نیروگاه استان نیروگاه سیکل ترکیبی ارومیه است که با ظرفیت اسمی ۹۶۴ مگاوات و ظرفیت عملی ۷۸۷ مگاوات بیش از ۶۵ درصد نیروی مورد نیاز استان را تولید می‌کند. سایر نیروگاه‌های استان عبارت‌اند از نیروگاه سیکل ترکیبی خوی و نیروگاه گازی ارومیه که به ترتیب با ظرفیت عملی۲۸۶ و ۴۰ مگاوات سهمی حدود ۳۰ درصدی در تأمین برق استان داشته‌اند.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

استان آذربایجان غربی فاقد منابع نفت و گاز است و بیشتر از تأسیسات مرتبط شامل پتروشیمی و خطوط انتقال برخوردار است که در بند شماره ۲-۸-۳- مزیت‌های

موقعیتی و استراتژیکی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از مجموع ۳۰۳۵ آبادی دارای سکنه استان تا پایان سال ۱۳۹۸، ۱۱۶۱ روستا گازرسانی شده‌اند که ۳۸/۲ درصد روستاها را شامل می‌شود و نسبت به سال ۱۳۹۷ حدود ۸ درصد افزایش یافته است. تعداد کل انشعابات گاز استان حدود ۴۵۱ هزار انشعاب بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷، ۳ درصد افزایش یافته است. میزان مصرف گاز در استان برابر با ۶۰۷۰ میلیون مترمکعب بوده است که نسبت به سال گذشته ۴/۵ درصد افزایش داشته است. بر اساس آمار شرکت گاز استان به ۹۹/۴ درصد از جمعیت شهری و سهم زیادی از مناطق روستایی گازرسانی کرده است و با وجود واقع شدن در انتهای خطوط گاز، فشار گاز مناسبی را برای مشترکین فراهم کرده است. ۱۳۷۸۵ کیلومتر شبکه‌گذاری، نصب ۴۴۰ هزار انشعاب و اخذ ۹۵۳ هزار مشترک در استان صورت گرفته که به این لحاظ نهمین استان کشور می‌باشد.

۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب

در سال آبی ۱۳۹۸-۱۳۹۷، میزان تخلیه سالانه منابع آب زیرزمینی در استان برابر با ۲۱۲۳ میلیون مترمکعب بوده که نسبت به سال آبی ۱۳۹۷-۱۳۹۶، به میزان ۹ درصد کاهش داشته است. بیشترین میزان برداشت از منابع آب‌های زیرزمینی مربوط به چاه عمیق با برداشت ۹۴۶ میلیون مترمکعب بوده است. طبق آمار شرکت آب منطقه‌ای استان آذربایجان غربی تعداد کل چاه‌های عمیق استان آذربایجان غربی برابر با ۴۷۰۹ چاه بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷-۱۳۹۶ تعداد ۲۳ حلقه چاه جدیدا حفاری شده است. بر اساس آمار و اطلاعات حداکثر ظرفیت منابع تأمین آب در سال ۱۳۹۷

به میزان ۳۲۸۸۶۶ هزار مترمکعب بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ به میزان ۱۵ درصد رشد داشته است. در این استان تعداد ۱۴ واحد تصفیه‌خانه در مدار بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ به تعداد ۱ واحد تازه تأسیس شده است. در سال ۱۳۹۸، در نقاط شهری ۶۶۲۰۶۹ انشعاب آب وجود داشته که نسبت به سال قبل حدود ۳ درصد افزایش داشته و حجم فروش آب برابر ۱۵۹ میلیون مترمکعب بوده است که نسبت به سال قبل ۵/۳ درصد افزایش داشته است. بر اساس آمار آب و فاضلاب روستایی استان آذربایجان غربی، حداکثر ظرفیت منابع تأمین آب در سال ۱۳۹۸ به میزان ۹۵۶۲۰ هزار مترمکعب بوده که نسبت به سال ۱۳۹۷ به میزان ۰/۵ درصد رشد داشته است. طبق آمار این شرکت، حجم مخازن در مدار سال ۱۳۹۸ این شرکت ۱۵۸۹۴۰ مترمکعب بوده و طول شبکه توزیع آب ۷۰۱۵ کیلومتر بوده است. این آمار به نسبت سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۲/۳ و ۰/۵ درصد رشد داشته است.

جدول ۱۰۵- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

عنوان	واحد	مقدار
منابع آب سطحی		
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۶۲۲۱
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	۲۴۲۳
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۴۹۱۰
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۱۷۱۲
منابع آب زیرزمینی		
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۰۵۱
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۳۴۴
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۹۶
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۴۴

عنوان	واحد	مقدار
میزان کل برداشت و مصارف		
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۵۵۹,۵
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۳۶
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۱۲۴۶,۹
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۲۸۰۶,۳
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۲۵۹۵,۳
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۱۸۰,۵
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۳۰,۵

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۵۵ درصد و برداشت از منابع آب سطحی، ۴۵ درصد آب مصرفی استان است. دوم اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی حدود ۲ درصد از کل برداشت از منابع آب زیرزمینی است و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۹۲/۵ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت حدود ۱ درصد منابع موجود بوده است و حدود ۶/۵ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان آذربایجان غربی بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه

فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم‌افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدارکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلأها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آن-هاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارتخانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آن‌ها ابلاغ می‌شود و آن‌ها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکارگرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان آذربایجان غربی و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

-نظام‌های غیررسمی و تنوع بالای قومی و مذهبی استان آذربایجان غربی؛
-تفاوت قابل توجه گرایش‌های سیاسی ترک‌های شمال استان (به سمت اصول-گرایی) و کردهای جنوب استان (به سمت اصلاح‌طلبی)؛
-مرز مشترک با کشورهای عراق و ترکیه و وجود مسائل مختلف امنیتی و اقتصادی؛
-ارتباط قوی نخبگان سیاسی و نخبگان قومی و تأثیر آن‌ها بر جریانات مدیریتی استان آذربایجان غربی؛
-تسلط جریانات قومی بر توانایی‌ها و برنامه‌های اجرایی و عقلانی؛
-کمبود جدی نهادهای غیررسمی به‌ویژه در حوزه فرهنگ و آموزش؛
-نبود ابزارها و تریبون‌های مؤثر مطالبه‌گری و نقد و نظارت بر عملکرد دولت در استان آذربایجان غربی؛
-سطح نسبتا بالای تحصیلات کارکنان دولت در این استان نسبت به استان‌های دیگر، شامل ۴۲ درصد لیسانس و ۱۸ درصد فوق‌لیسانس و دکتری؛
-نبود انسجام قومی عملکردی ساختاری بین پهنه‌های شمالی، میانی و جنوبی استان به دلیل موقعیت شکلی استان و برخی زمینه‌های قومی فرهنگی
-تهدیدات مرتبط با نظام تصمیم‌گیری استان با حرکت در مسیر قومیت‌گرایی ساختاری اداری

-عدم شفافیت و وجود تبصره‌های قانونی و عرفی در اجرای قوانین در مقیاس ملی و استانی

-غیرفعال بودن کارگروه‌های تخصصی زیر شورای برنامه‌ریزی

-تهدیدات مرتبط با نظام تصمیم‌گیری استان با حرکت در مسیر قومیت‌گرایی ساختاری اداری؛

-موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعهٔ استان از منظر نهادی؛

-رقابت‌های استانی و منطقه‌ای با گرایش‌های غیرهمسان و نبود روش حل تداخلات در سطح برنامه‌های ملی و منطقه‌ای؛

-رقابت درون استانی و بسترسازی بیشتر در راستای تفوق دیدگاه‌ها و برنامه‌ریزی غیر آمایشی در سطح شهرستان‌ها؛

-تمرکز بیشتر بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی؛

-فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛

-اعمال نفوذ نمایندگان مجلس در عزل و نصب مدیران؛

-فقدان نظام تولید و انتشار داده‌های لازم برای تصمیم‌گیری در خصوص برنامه آمایش در سطوح فضایی،

-ضعف در تعریف دقیق ارتباط و همگرایی بین مطالعات آمایش استان با فرآیندهای مدیریتی توسعه استان از یک سو و لوایح برنامه‌های ۵ ساله توسعه و برنامه‌های اجرایی یک‌ساله توسعه استان از سوی دیگر؛

-تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان؛

-ناتوانی نظام اداری در نگهداری کارکنان توانمند کارآمد و متخصص؛

-نبود تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه-ریزی

-ضعف یکپارچگی در پیوندهای اقتصادی و اجتماعی شهرهای و مناطق مختلف استان (برای مثال منهای ملاحظات اداری، شهرستان تکاب با استان زنجان پیوند دارد ولی بسیار ضعیف است)؛

-نگاه مقطعی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا؛

-اعمال نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛

-مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و عدم آشنایی آن‌ها با مسائل و چالش‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان؛

-نبود داده و اطلاعات لازم، فنی و به هنگام برای مدیریت فرآیندها و همچنین کمبود جدی نیروی انسانی ماهر و متخصص در استان؛

-بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری و عدم توجه جدی به برنامه آمایش سرزمین در تدوین برنامه توسعه استان؛

-عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی با توجه به مهاجرفرست بودن استان؛

-توسعه کمی دستگاه‌های دولتی و کارکنان دولت بیش از ظرفیت و توان مدیریتی و مالی دولت در استان؛

-عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های کلان و زیرساختی استان؛

-نگاه سیاسی و امنیتی به منابع طبیعی استان و مداخلات فراوان سطح ملی در مدیریت استان؛

-فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛

-عدم اجرایی نمودن پروژه‌های اولویت‌دار حوزه مدیریت و تصمیم‌گیری نظیر ایجاد سیستم پشتیبان تصمیم‌گیری فضایی (SDSS بر اساس سند آمایش استان)، طراحی سامانه مکان مرجع برای انطباق پروژه‌های اجرایی با الزامات سند آمایش استان، تشکیل کارگروه ویژه آمایش در استان به صورت منظم و انجام وظایف محوله، بازنگری طرح آمایش استان در دوره‌های ۵ ساله و سایر موارد؛

-نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛

-تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛

-عدم توجه جدی به شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی و استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها؛

-نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم‌الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛

-فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛

-نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛

-کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛

-عدم اجرای مدل مفهومی پیشنهادی برنامه آمایش استان در ارتباط با نظام برنامه-ریزی هماهنگ بین بخش‌ها و دستگاه‌های استانی؛

-نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛

-فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای اسلامی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم-سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛

-نبود تقسیم وظایف، جایگاه قانونی و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛

-ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی‌العموم در برنامه‌های توسعه استان؛

-فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های به وجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛

-نبود سازوکار حفظ و رعایت زمان‌بندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛

-ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛

-عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛

-نبود نظام کارا و مؤثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه-ای؛

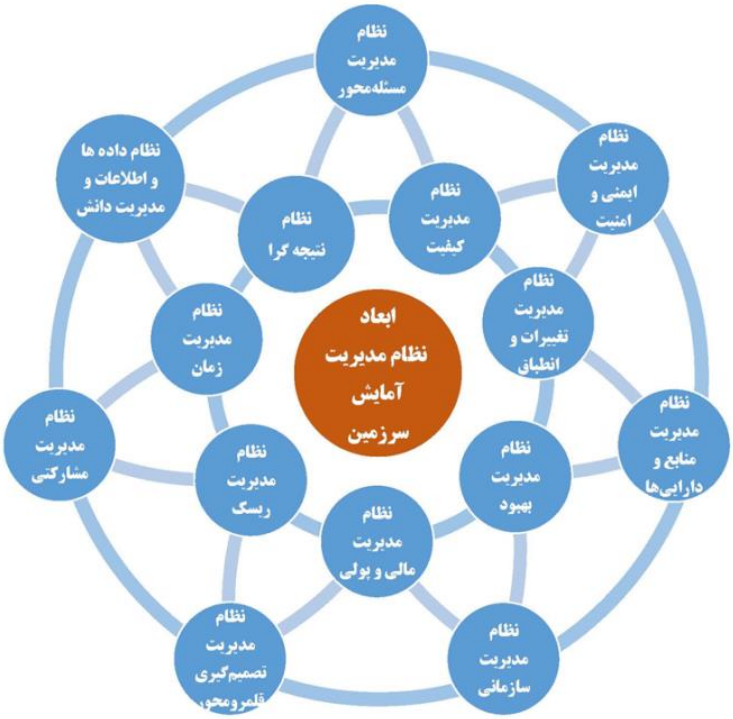
-تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلأهای تصمیم‌گیری؛

-ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛

-نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلأهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله PMBOK، IMS، PDCA، KM، TQM، D&E، ROM و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار زیر پیشنهاد شده است. در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام

مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملا سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۳۸- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان آذربایجان غربی به‌عنوان مرکز تحولات و توسعه تاریخی شمال غرب کشور هم‌اکنون با مشکلات متعدد نرخ بالای بیکاری، آسیب‌های اجتماعی، کاهش توسعه‌یافتگی، توزیع ناعادلانه فرصت‌ها و امکانات و.. دسته و پنجه نرم می‌کند، طی سال‌های اخیر دولت‌ها برای شتاب توسعه استان پروژه‌ها و طرح‌های مختلفی تصویب و اجرایی کرده‌اند که متأسفانه به دلیل عدم توجه در بحث اعتبارات و عدم مدیریت صحیح، بسیاری از پروژه‌ها در این استان، از برنامه‌ها پیش‌بینی‌شده سال‌ها عقب است. یکی از مهم‌ترین کمبودهای استان در زمینه زیرساختی و ارتباطی، مناطق آزاد و ویژه و تعاملات اقتصادی است، در سال‌های اخیر پروژه‌های نیمه تمام متعددی در بخش‌های مختلف استان در انتظار اعتبار و مدیریت علمی و بومی‌اند.

بخش قابل‌توجهی از ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان در حوزه کشاورزی و صنایع تبدیلی، گردشگری، تجارت و بازرگانی با کشورهای همسایه و معادن به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان مورد استفاده قرار نگرفته است. لازم به ذکر است که تهیه یک طرح آمایش با کیفیت بالا کافی نبوده و نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. این استان از کمبود نیروی انسانی فنی و متخصص در بخش اداری استان رنج می‌برد. بخش قابل‌توجهی از ادارات کل و ادارات شهرستانی و شهرها فاقد کارشناسان فنی و متخصص برای اجرای دقیق و صحیح طرح‌ها، برنامه‌ها و

پروژه‌ها هستند. در حال حاضر این استان دارای بیش از ۲۰۰۰ پروژه ناتمام است. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. منطقه ویژه اقتصادی سلماس: این منطقه که در سال ۱۳۷۶ مصوب شده است هیچ پیشرفت فیزیکی نداشته است. وجود معارض ملکی، بی‌تدبیری مسئولان استان، نبود اعتبار مورد نیاز از مشکلات این پروژه ملی است.
۲. میدان امام (ره) ارومیه: این پروژه از سال ۱۳۷۳ شروع شده و تاکنون ادامه دارد. این پروژه از فازهای مختلفی تشکیل شده است که به طور کلی حدود ۵۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته است. کمبود اعتبار، تغییر متعدد پیمانکاران پروژه، تعارضات ملکی و ناکارآمدی مدیریتی از دلایل تأخیر آن است.
۳. دانشکده ادبیات و علوم انسانی مهاباد: این پروژه که ۳۰ سال عمر آن می‌گذرد، حدود ۷۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته و به دلیل کمبود اعتبار، هزینه‌بر بودن طرح پیراپزشکی، تغییر متعدد پیمانکار، کاربری و مدیریت نامناسب هنوز به پایان نرسیده است.
۴. تله‌کابین ارومیه: از سال ۱۳۷۹ این طرح آغاز شده و هنوز از ۶۰ درصد پیشرفت فیزیکی عبور نکرده است. به دلیل گذشت زمان تکنولوژی آن در حال ناکارآمدی است و نگهداری آن پس از افتتاح نیز با مشکل مواجه خواهد بود. کمبود اعتبار و تحریم وسایل و تجهیزات مورد نیاز آن از جمله دلایل عدم تکمیل این پروژه است.
۵. پروژه‌های اولویت‌دار در حوزه حمل و نقل و تکمیل کریدور بزرگراهی غرب کشور در محدوده آذربایجان غربی شامل تعریض و بهسازی محورهای دارلک – ترشکان، مهاباد- ترشکان و احداث تقاطع‌های غیرهمسطح سه‌راهی محمدیار،

سه‌راهی دارلک و سه‌راهی ترشکان: این پروژه‌ها نیازمند حدود ۴/۱ میلیارد ریال اعتبار هستند تا این کریدور تکمیل شود.

۶. تونل انتقال آب به دریاچه ارومیه: این تونل که بخشی از آن تکمیل شده است نیازمند ۴/۵ میلیارد ریال اعتبار برای اجرای کامل است.

۷. پروژه‌های اصلاح شبکه آب‌رسانی: اصلاح شبکه آب‌رسانی شهرهای بوکان، تکاب، شاهین‌دژ، میاندوآب، سردشت، مهاباد، پیرانشهر، اشنویه، محمدیار و چالدران در دست اقدام است که نیازمند تأمین اعتبار است.

۸. تکمیل عملیات اجرایی احداث پل ولایت بر روی رودخانه گدار چای نقده: این پروژه که دارای اعتبار ۵۸ میلیارد ریالی است هنوز تکمیل نگردیده است.

۹. ساحل‌سازی زرینه‌رود در میاندوآب: در سال ۱۳۹۷ شروع شده و در حال انجام است. کل هزینه پروژه ۲۰ میلیارد ریال برآورد شده است.

۱۰. کمربندی ۴۵ متری ضلع جنوب غربی خوی: این پروژه نیز از سال ۱۳۹۷ شروع شده و در حال انجام است و با اعتباری معادل ۶۴ میلیارد ریال برآورد شده است.

هم اکنون ۴ پروژه بزرگ راه‌سازی از شمال تا جنوب استان آذربایجان غربی در حال اجراست. بزرگراه بازرگان– ماکو ، سه‌راهی خوی، بزرگراه ارومیه– مهاباد– میاندوآب، جاده تمرچین- پیرانشهر و جاده میاندوآب- شاهین‌دژ– تکاب مهم‌ترین پروژه‌های راه‌سازی در حال اجرای استان آذربایجان غربی هستند. این پروژه در ۵ قطعه به طول ۱۴۵ کیلومتری در حال اجرا است. همچنین ترمیم جاده‌های تکاب بخصوص جاده تکاب- تخت سلیمان جزو برنامه‌های اداره کل راه و شهرسازی آذربایجان غربی است که با توجه به اهمیت مجموعه تخت سلیمان در حوزه

گردشگری متأسفانه هنوز اجرایی نشده است. در حال حاضر احداث ۱۱۰ هزار واحد برای محرومین کشور در دست اجراست که ۴۵ هزار واحد آن به اتمام رسیده است.

در این استان نظیر اکثر استان‌های کشور، فرآیند شناسایی، مطالعات، امکان‌سنجی، تصویب، اجرا و بهره‌برداری طرح‌ها دارای سازوکار نامناسبی بوده است و از یک سو عدم توجه به توجیه اقتصادی و مهندسی ارزش در زمان پدیدآوری طرح و از سوی دیگر عدم وجود سند آمایش سرزمین و انطباق طرح‌ها با سند مذکور به نحوی که طرح‌ها را از گزند سیاست‌ها در امان نگه‌داشته و با تغییر مدیران دستگاه‌های اجرایی، تغییری در مسیر طرح‌ها حاصل نشود، از دیگر موارد قابل توجه در این زمینه است.

ضعف ساختاری پایش و نظارت بر طرح‌های عمرانی، عدم انعطاف‌پذیری قوانین با شرایط حاکم بر اقتصاد کشور، ناکارایی و عدم وجود ساختار شفاف و منطقی در پرداخت تعدیل، عدم ابلاغ شرایط عمومی پیمان پس از ۱۰ سال، عدم ابلاغ نظام فنی و اجرایی یکپارچه کشور علیرغم صراحت ماده ۳۴ قانون احکام دائمی، عدم الزام کارفرمایان بر ایفای به موقع تعهدات مالی خود در قبال پیمانکاران، تغییر روش پرداخت‌ها از نقدی به اعتباری برخلاف ماده ۲۸ قانون نظام فنی و اجرایی و گرفتار کردن پیمانکاران و مشاوران در تله اسناد خزانه اسلامی را از دیگر مشکلات این حوزه است.

بنابراین به‌ویژه در خصوص پروژه‌های زیرساختی، تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیر عمرانی نیمه تمام دولت از مشکلات جدی استان آذربایجان غربی

است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهاداتی در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلف تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیر عمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی را نیز که معمولا از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات عظیم توسعه‌نیافتگی استان آذربایجان غربی با توجه به منابع سرشار طبیعی آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملا به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان آذربایجان غربی می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. تنوع بالای قومی و مذهبی، وجود نهادهای غیررسمی مبتنی بر آن، امنیتی بودن استان به دلیل مجاورت با کشورهای همسایه با گروه‌های فعال سیاسی معاند

موجب شده است که نظام مدیریتی این استان متأثر از این شرایط بوده و کمتر تحت تأثیر شرایط علمی و اجرایی استان باشد.

۲. نهادهای غیردولتی در حوزه‌های مختلف مدنی از جمله آموزش شهروندی، مطالبه‌گری، مشارکت سیاسی و نظارت غیررسمی بر عملکرد دولت در این استان پایین است و گرایش بیشتر به سمت چانه‌زنی و زد و بند سیاسی است.

۳. وضعیت استان از نظر سواد و تحصیلات در حوزه کارکنان دولت مناسب است اما شکاف عمیقی بین شمال، مرکز و جنوب استان وجود دارد. رقابت‌های قومی و سیاسی موجب عدم کارکرد مناسب مرکز استان شده است.

۴. تفوق دیدگاه‌های بخشی و بومی (رقابت‌های درون استانی) در سطح شهرستان‌های استان نسبت به دیدگاه‌های فرابخشی و استانی به دلیل تعدد شهرستان‌ها و مراکز تصمیم‌گیری و برخی رویکردهای قومی و فرهنگی است.

۵. مدیریت آمایش استان در هیچ یک از دستگاه‌های اجرایی استان جایگاهی نداشته و اصولا موضوعیت ندارد. به عبارتی دیگر سازوکارهای موجود بیشتر بر بخش برنامه‌ریزی و تهیه اسناد آمایش و توسعه تأکید دارد. در واقع هیچ سازوکاری برای پیگیری‌ها و شناسایی موارد رعایت و یا عدم رعایت ملاحظات آمایش استان در کارکرد متعارف دستگاه‌های اجرایی و اقدامات بخش خصوصی موجود نیست.

۶. سازمان برنامه و بودجه استان به عنوان متولی مدیریت آمایش استان، فاقد بازوی اجرایی در سطح شهرستان بوده و بنابراین توان اجرای برنامه‌ها را ندارد.

۷. نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی موجب شده است که در استان آذربایجان غربی بسیاری از پروژه‌ها و اقدامات با بن‌بست مواجه

شود. نگاه حزبی- قومی و جهت‌گیری مدیریتی در این زمینه از موانع مهم و مشکلات عمده این استان است.

۸. مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان بسیار زیاد است. به دلیل منابع فراوان مهم در سطح ملی، تصمیم‌گیری‌ها در پایتخت بدون مشورت با مسئولان سطح استانی گرفته می‌شود و آثار این تصمیم‌ها در مردم استان در نظر گرفته نمی‌شود.

۹. عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است. کمبود جدی نیروهای متخصص و فنی در حوزه فعالیت از جمله مشکلات اصلی این استان است.

۱۰. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان آذربایجان غربی کمتر متناسب با وضعیت استان و تصمیم‌گیری در مورد بهبود فرآیندها و حل مشکلات است. در بسیاری موارد مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.

۱۱. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملا تصمیم‌گیری و اتفاق‌نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و مؤثری بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.

۱۲. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم آذربایجان غربی در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها به مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده،

رویکرد قومی و طایفه‌ای داشته و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.

۱۳. نمایندگان مردم استان آذربایجان غربی نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهم‌تر نمایندگان در شورای اسلامی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم-گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان آذربایجان غربی همواره به دلیل نقش پررنگ مسائل امنیتی و منابع آب، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.

۱۴. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتا به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملا بدون متولی است.

۱۵. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و

رویکردهای مواجه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولا بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۱۶. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند و از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل‌توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۷. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان آذربایجان غربی تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و

برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این در حالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۱۸. توسعه استان آذربایجان غربی بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و مؤثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روشمند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری موارد مؤثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۱۹. برنامه‌ریزی توسعه استان آذربایجان غربی به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل‌توجهی از ظرفیت استان آذربایجان غربی در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پررنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمیع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. اگر منابع و دارایی‌های

آذربایجان غربی خارج از استان و کشور نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۲۰. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه-ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان آذربایجان غربی وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان آذربایجان غربی با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه-ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ‌کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۲۱. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و نا هم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان آذربایجان غربی امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد

کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان آذربایجان غربی است.

۲۲. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه‌مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۲۳. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی شامل برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری است چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان آذربایجان غربی بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

استان آذربایجان غربی به دلیل شرایط اقلیمی مطلوب و قابلیت‌های بالقوه منابع طبیعی و منابع انسانی از دیرباز به عنوان یکی از استان‌های محوری کشور در زمینه کشاورزی، دامی و پروتئینی به حساب آمده است. به دلیل برخورداری استان آذربایجان غربی از اقلیم مناسب، امکان کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی در سطح وسیعی از اراضی استان، قابلیت چشم‌گیری از فعالیت‌های کشاورزی و نیز امکان توسعه صنایع جانبی و تبدیلی را فراهم نموده است و باید این قابلیت را به عنوان یک مزیت ممتاز و برتر مورد توجه قرار داد. به طورکلی مهم‌ترین ظرفیت‌ها و قابلیت‌های استان آذربایجان غربی برای توسعه بخش کشاورزی عبارت‌اند از:

-ظرفیت بالای تولید محصول عمده باغی شامل سیب، انگور و هلو

-ظرفیت بالای تولید محصول عمده و استراتژیک زراعی شامل گندم و جو.

-تأمین بخشی از مواد پروتئینی و حیوانی کشور.

-بهره‌گیری از کشت علوفه و ضایعات حاصل از فرایند تولید کارگاه‌ها و کارخانجات صنایع تبدیلی کشاورزی و تفاله‌های حاصل از فرایند تولید که ارزش غذایی دامی دارند، در تولیدات محصولات دامی و طیور و شیلات استان.

-دارا بودن اراضی جنگلی مناسب و قابلیت تولید انواع چوب صنعتی به‌ویژه صنوبر.

-وجود اراضی کشاورزی حدود ۷۴۰ هزار هکتار تا ۷۸۰ هزار هکتار شامل اراضی زیر کشت محصولات سالانه، آیش، باغ و قلمستان و رتبه ششم استان از این لحاظ در سطح کشور.

علاوه بر این در بخش معدن نیز استان آذربایجان غربی ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالای دارد که عبارت‌اند از:

-قرار داشتن رشته فعالیت‌های عمده صنعتی شامل محصولات غذائی و آشامیدنی‌ها، سایر محصولات کانی غیرفلزی و محصولات فلزی فابریکی در استان

-قطب معدنی کشور به دلیل وضعیت خاص تکتونیکی و ذخایر معدنی مختلف و متنوعی اعم از غیرفلزی، فلزی و معدنی.

-وجود معادن از جمله معادن مصالح و سنگ‌های ساختمانی، گرانیت، میکا، زرنیخ، تالک، تراورتن، طلا، خاک نسوز و پوکه معدنی، انواع سنگ تزئینی، نمک آبی، نمک سنگی، گچ و آهک، دولومیت، رومیت، سیلیس، پوزولان، تیتان و فسفات.

-قطب نخست طلا با داشتن میزان زیاد ذخایر طلای شناسایی شده کشور در این استان و استحصال طلا از معادن بی‌نظیر زرشوران تکاب و مرغوب‌ترین سنگ تزئینی گرانیت سبز قره‌باغ و سنگ‌های چینی و لابیرنت پیرانشهر و نقده.

-قطب سیمان کشور با ظرفیت تولید تقریبی ۴۵۲۰ هزار تن سیمان در سال و کسب رتبه ۵ در کشور.

-مقام سوم معادن استان از نظر تنوع ماده معدنی در سطح کشور.

-قطب سنگ تزئینی کشور با داشتن بیش از ۱۶۰ معدن فعال سنگ تزئینی و بالغ بر ۸۰ نوع و رنگ که این استان را به‌صورت کلکسیونی از سنگ‌های تزئینی درآورده و در کمتر نقطه‌ای از کشورمان و حتی در دنیا منطقه‌ای به این وسعت را می‌توان یافت که دارای چنین تنوع گسترده‌ای باشد.

-قرار گرفتن سه زون از زون‌های مطالعاتی بخش معدن و زمین‌شناسی کشور در استان

-رتبه سوم کشوری از لحاظ تنوع مواد معدنی و از نظر تولید برخی از مواد معدنی از جمله طلا، باریت، میکا و انواع سنگ‌های سخت بر که در اصطلاح تجاری گرانیت نامیده می‌شوند.

-از ۶۸ نوع ماده معدنی شناسایی شده در کشور ۵۱ نوع آن در این استان شناسایی شده است که ۲۰ نوع آن در مرحله اکتشاف و ۳۱ نوع آن در مرحله بهره‌برداری می‌باشند.

-مواد معدنی غیرفلزی از جمله سیلیس با عیار ۹۹ درصد و بیشتر در مناطق ارومیه، خوی و سردشت، باریت با وزن مخصوص ۴/۲۶ گرم بر سانتی‌متر مکعب در نقاط مختلف شهرستان‌های مهاباد، سردشت و بوکان، میکا با درجه خلوص بالا و ورقه‌های بزرگ در قره‌باغ ارومیه، دولومیت با عیار بالای ۲۲ درصد در مناطق مختلف استان و اطراف ارومیه و تکاب از ذخایر معدنی با ارزش استان می‌باشند.

-راه اندازی معادن تیتان قره‌آغاج ارومیه و طلای زره شوران تکاب، استفاده از املاح دریاچه ارومیه و منتج شدن عملیات اکتشافی انجام شده بر روی مواد معدنی فلزی از جمله مس، آهن تیتان، پلی متال ، طلا و ... با بهره‌برداری و استخراج آن‌ها، زمینه شکوفایی هرچه بیشتر بخش معدن و به موازات آن توسعه واحدهای فرآوری و تبدیلی و صادرات آن‌ها در استان فراهم می‌گردد.

-وجود سازمان نظام‌مهندسی معدن با بیش از ۱۵۰۰ نفر عضو به عنوان یکی از قوی‌ترین سازمان‌های نظام‌مهندسی معدن کشور

۳-۸-۲- قابلیت‌های و ظرفیت‌های گردشگری

امروزه گردشگری نقش‌های گوناگونی را در اقتصاد، فرهنگ و اجتماع هر کشوری بازی می‌کند و از توانایی ایجاد تأثیرات مثبت بر اشتغال، ایجاد ثروت، پویایی و

ارتقای درآمد، زیرساخت‌ها و پیوندهای فرامرزی بر پایه دوستی برخوردار است. گردشگری نقش کلیدی در اقتصاد جهانی و خط مقدم استراتژی‌های توسعه و رشد اقتصادی در بسیاری از کشورها محسوب می‌شود. از این رو طی دهه‌های اخیر گردشگری به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم در تولید ناخالص داخلی و تأثیرگذار بر رشد و توسعه اقتصاد شهری و منطقه‌ای مطرح شده است که سرانجام اجتماع و جامعه میزبان را از برتری‌های آن بهره‌مند می‌سازد. بنابراین آرمان توسعه پایدار گردشگری در چند دهه گذشته به مثابه یک بایستگی جهت پشتیبانی از بخش گردشگری کارآمد، مبتنی بر سه مؤلفه بهره‌های محیط‌زیستی، نیازهای اجتماعی – فرهنگی و اقتصادی همبودگاه‌ها[۱۳] مرتبط با بحث گردشگری آشکار شد. یک جنبه‌ی مهم توسعه‌ی پایدار، تأکید بر گردشگری بر پایه جامعه است. در این رویکرد به گردشگری و همکاری جامعه در فرآیند برنامه‌ریزی و توسعه پیشبرد انواع گردشگری پرداخته می‌شود که فوایدی برای اجتماعات محلی ایجاد کند.

در سال‌های اخیر نیز مباحثی همچون گردشگری سلامت و رقابت‌پذیری در زمینه گردشگری توسعه یافته است. بررسی گردشگری استان نزدیک به یک دهه نشان می‌دهد که روند جذب گردشگر تا سال ۹۲ افزایشی بوده است اما از سال ۹۲ این روند کاهش بوده است و در سال ۹۷ رشد قابل‌ملاحظه‌ای را در جذب گردشگر استان آذربایجان غربی تجربه کرده است. جهت بررسی تعداد گردشگران از آمار گردشگرانی استفاده شده است که از هتل استفاده کرده‌اند.

[۱۳] – همبودگاه برابر نهاد واژه اجتماع است.

با توجه به پتانسیل بالای استان در زمینه جذب گردشگری در زمینه‌های مختلف تجاری، سلامت فرهنگی و تاریخی در این زمینه شاهد رهاشدگی ظرفیت گردشگری هستیم. وجود جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی همچون قره کلیسا با قابلیت جذب گردشگران ارمنی، تخت سلیمان و مقبره شمس تبریزی، عرصه‌های طبیعی در شهرستان‌های پیرانشهر، سردشت و نقده و اشنویه و گردشگری سلامت در شهرستان‌های خوی، مهاباد و ارومیه، گردشگری تجاری در ماکو و سردشت از پتانسیل‌های بی‌نظیر استان در زمینه جذب گردشگری است.

جدول ۱۰۶- تعداد گردشگران وارد شده به استان آذربایجان غربی(نفر)

سال	تعداد گردشگران
۱۳۸۰	۱۳۳۴۷
۱۳۸۵	۱۹۳۰۶
۱۳۹۰	۲۳۳۰۰
۱۳۹۱	۵۹۴۱۰
۱۳۹۲	۱۰۴۴۷۹
۱۳۹۳	۹۶۲۵۹
۱۳۹۴	۸۱۴۹۱
۱۳۹۵	۶۱۸۲۱
۱۳۹۶	۵۵۲۴۸
۱۳۹۷	۱۴۵۹۳۴

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی در سال ۱۳۹۷

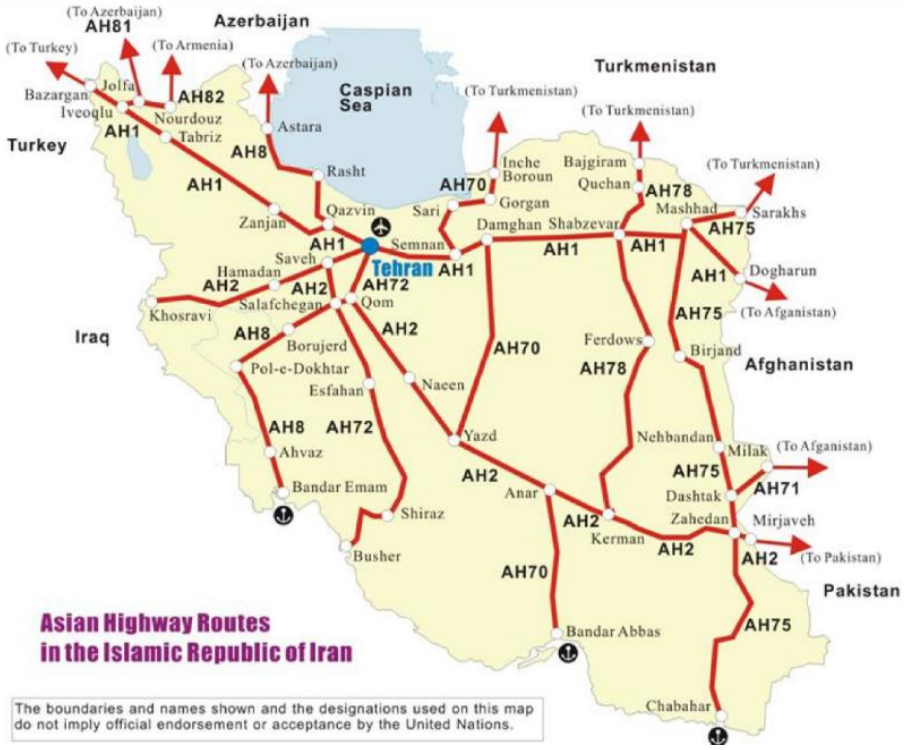
۳-۸-۳- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت‌های موقعیتی و استراتژیک استان آذربایجان غربی در حوزه‌های مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و مزیت‌های اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارت‌اند از:

الف- موقعیت استان نسبت به کریدورهای بین‌المللی

طرح توسعه شبکه زیربناهای حمل و نقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا(TAR) و توسعه شبکه بزرگراهی آسیایی(AH) را در دست اجرا دارد. استان آذربایجان غربی در مسیر اصلی ۱AH قرار دارد که یکی از مهم‌ترین مسیرهای این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین‌قاره‌ای مهم‌ترین عملکرد را دارند.

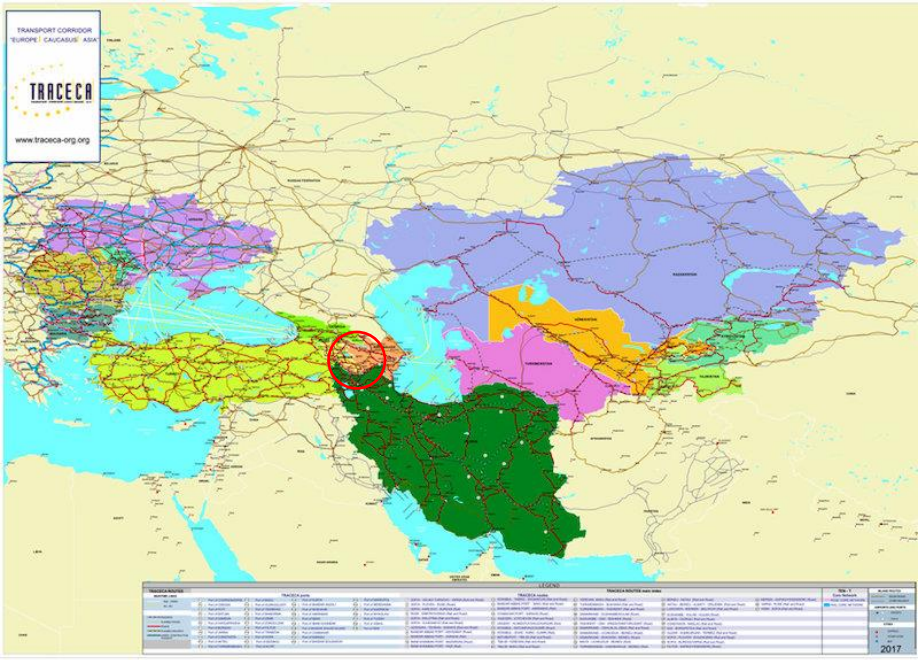
مسیر ۱AH: بزرگراهی است که از توکیو پایتخت ژاپن شروع شده و پس از گذشتن از کره شمالی، چین، ویتنام، کامبوج، تایلند، میانمار، هند، بنگلادش، هند، پاکستان، افغانستان، ایران، در مرز بین ترکیه و بلغارستان خاتمه پیدا می‌کند. طول این بزرگراه ۲۰۵۵۷ کیلومتر است و بزرگ‌ترین بزرگراه آسیا برشمرده می‌شود. این کریدور در ایران از شرق کشور پس از گذر از مشهد، سبزوار، سمنان و تهران و قزوین به استان آذربایجان غربی می‌رسد و در پایان از سمت غرب کشور و مرز بازرگان به شبکه ارتباطی ترکیه متصل می‌شود.

شکل ٤- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور

کریدور تراسیکا(TRACECA): که شامل سیستم حمل‌ونقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می‌کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می‌شد، توسعه کریدور حمل‌ونقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر و آسیای مرکزی بود.

به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان آذربایجان غربی عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.

شکل ۵- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان آذربایجان غربی

ب- کشاورزی و دام‌پروری

استان آذربایجان غربی با بیش از یک میلیون هکتار اراضی قابل کشت،۵/۲ میلیون هکتار مراتع ، ۱۰۱ هزار هکتار جنگل، ۲۱ نوع محصول باغی، ۲۵ نوع محصول زراعی، ۹/۲ میلیون واحد دامی و با بیش از ۱۸۰۰ تشکل فعال کشاورزی در عرصه‌های مختلف کشاورزی اعم از تولیدی، تخصصی، صنفی، مهندسی، خدمات فنی، مشاوره‌ای، اتحادیه‌های استانی و شهرستانی یکی از قطب‌های مهم کشاورزی کشور محسوب می‌شود و علی‌رغم اینکه مساحت استان ۲/۳ درصد مساحت کل کشور است، بیش از ۵/۵ درصد از تولیدات کشاورزی کشور را به خود اختصاص داده است.

این استان با دارا بودن ظرفیت‌هایی از قبیل حدود ۲/۵ میلیون هکتار مراتع و وجود اراضی باغی و زراعی، مزارع وسیع نباتات علوفه‌ای، میزان قابل توجه محصولات فرعی کارخانجات تولید آب میوه به عنوان خوراک دام، بیش از ۷ میلیون واحد دامی از نژادها و اکوتیپ‌های مختلف دامی (دام سبک و سنگین) سازگار با اقلیم منطقه و فرهنگ غالب برای کشاورزی و دام‌پروری یکی از قطب‌های مطرح در امر تولید و تامین نیازهای غذایی کشور محسوب می‌شود.

این استان بیش از ۳/۸ درصد از تولیدات دامی را به خود اختصاص داده که علاوه بر تأمین نیاز غذایی داخل استان، بخشی از احتیاجات پروتئین دامی سایر استان‌ها را نیز تأمین می‌نماید نسبت بالاتر جمعیت روستایی استان در مقایسه با میانگین کشوری نشان دهنده اهمیت و گسترش بیشتر بخش کشاورزی در این استان است. استان آذربایجان غربی در تمامی تولیدات دام و طیور به غیر از تخم‌مرغ خودکفا بوده و

دارای صادرات به سایر استان‌ها و حتی خارج از کشور است فقط در محصول تخم‌مرغ حدود ۵۰ درصد نیاز استان از سایر استان‌ها تأمین می‌شود. این استان دارای رتبه اول تولید عسل و رتبه سوم تولید جوجه یک‌روزه است و در تولید شیر خام، گوشت قرمز، جمعیت گاومیش، جمعیت گوسفند و بز نیز جزو استان‌های پیشرو کشور است.

ج-پتروشیمی‌های استان

با بهره‌برداری از پتروشیمی میاندوآب در سال ۱۳۹۹ با ظرفیت تولید سالانه ۱۴۰ هزار تن پلی‌اتیلن سنگین و پتروشیمی مهاباد با ظرفیت ۳۰۰ هزار تن پلی‌اتیلن سبک خطی و سنگین در کنار پتروشیمی ارومیه که تولیدکننده سه محصول کریستال ملامین، سولفات آمونیم و اسید سولفوریک است، می‌توان این استان را به عنوان یکی از قطب‌های تولید محصولات پتروشیمی معرفی کرد.

پتروشیمی ارومیه مهم‌ترین واحد صنعتی استان است که در جنوب غربی شهرستان ارومیه، کیلومتر ۳۰ جاده ارومیه – مهاباد در زمینی به مساحت ۱۱۰ هکتار با محوطه صنعتی به وسعت ۵۰ هکتار و ۶۰ هکتار فضای سبز و استخرهای پساب احداث شده است. مواد اولیه مجتمع، اوره، آمونیاک و گوگرد است و آب مورد نیاز آن از دو حلقه چاه در جوار مجتمع تأمین می‌گردد. مجتمع دارای ۳ واحد فرآیندی تولید کریستال ملامین، سولفات آمونیم و اسید سولفوریک و نیز سرویس‌های جانبی تأمین‌کننده آب، بخار، هوا، نیتروژن، توزیع برق و مخازن است. طرح‌های جدید در

حال احداث تولید سولفات پتاسیم و اسیدکلریدریک نیز در سال ۱۳۹۷ به واحدهای تولیدی مجتمع پتروشیمی ارومیه اضافه شده‌اند.

تولیدات پتروشیمی ارومیه ۴۰۰۰ تن کریستال ملامین، ۴۰۰۰۰ تن سولفات آمونیم و ۵۰۰۰۰ اسید سولفوریک در سال است. واحد دو جذبی اسید سولفوریک DCDA با ظرفیت تولید ۱۵۰ تن در روز با غلظت بالای ۹۸٪ در سال ۱۳۹۴ به بهره‌برداری رسید. این واحد توانایی کار در بین ۳۰-۱۱۰ درصد ظرفیت را دارا می‌باشد.

د- نیروگاه سیکل ترکیبی ارومیه

نیروگاه سیکل ترکیبی ارومیه شامل ۴ واحد گازی به ظرفیت ۵.۱۵۷ مگاوات و جمعا (۶۳۰ مگاوات) است که در ساخت آن از توربین‌های گازی استفاده شده است و تاکنون کلیه واحدهای این نیروگاه وارد مدار شده است.

این نیروگاه در کیلومتر ۳۰ جاده ارومیه به مهاباد جای گرفته و ظرفیت پست این نیروگاه ۲۳۰ کیلووات است که مهندسی، تأمین و احداث آن در محدوده کاری کارفرمای پروژه قرار دارد.

سوخت مورد نیاز نیروگاه ارومیه شامل گاز و گازوئیل است که گاز به عنوان سوخت اصلی و گازوئیل نقش جایگزین را خواهد داشت. عملیات ساخت نیروگاه ارومیه در دو مرحله به انجام رسیده است. در فاز اول کار دو واحد گازی این نیروگاه ساخته و به بهره‌برداری رسید و در فاز دوم دو واحد گازی دیگر به عنوان طرح توسعه به این نیروگاه اضافه شد. عملیات فاز اول ساخت نیروگاه ارومیه در

تاریخ ۱۲ آبان سال ۸۳ شروع شد و دو واحد این فاز در سال ۱۳۸۵ وارد مدار شد. همچنین عملیات اجرایی فاز توسعه نیروگاه گازی ارومیه نیز از سال ۸۷ شروع شد و دو واحد این فاز نیز سال ۱۳۸۹وارد مدار شد.

هـ- منطقه آزاد تجاری ماکو

منطقه آزاد تجاری – صنعتی ماکو در شمال غرب کشور و مساحتی بالغ بر ۵۰۰ هزار هکتار به‌عنوان هفتمین منطقه آزاد تجاری و اقتصادی کشور با برخورداری از ظرفیت‌های اقتصادی قابل توجه و امکانات زیر بنایی مناسب و حاکمیت مجموعه‌ای از قوانین و مقررات ویژه حمایتی، فرصت‌های قابل‌توجهی را پیش روی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی فراهم نموده است. مهم‌ترین ظرفیت‌های این منطقه عبارت‌اند از:

- امکان گسترش همکاری و تعامل منطقه‌ای و بین‌المللی؛
- امکان تقویت پیوند دو سویه، خردمندانه و بالنده با اقتصاد جهانی؛
- امکان پیشرانه و نمود توسعه ترانزیت و بازرگانی؛
- امکان الگوی پویایی قطب صادرات غیرنفتی و مدار صادرات مجدد اروپا – آسیا؛
- مقصدی فعال برای گردشگران در طول سال با ترکیبی از جذابیت‌های گردشگری چهار فصل
- در راستای تحقق توسعه پایدار و اهداف هزاره سوم، با بهره‌گیری از سرمایه انسانی و اعمال مدیریت یکپارچه در بستری ایرانی–اسلامی.

و -گمرک بازرگان

مرز بازرگان از جمله مرزهای فعال کشور در طول دهه‌های مختلف تجارت ایران با کشورهای مختلف و کریدور ترانزیتی ایران به آسیا و اروپا بوده که حدود ۹۵ سال از آغاز فعالیت آن در شمال غربی‌ترین منطقه کشور می‌گذرد. جایگاه این مرز به حدی مهم است که بیشترین میزان تجارت و ترانزیت مرزی در بین بیش از ۲۰ پایانه ورودی و خروجی ایران با کشورهای همسایه را در اختیار دارد و همواره نیز در این مسیر پیشتاز بوده است.

عمده کالاهای صادراتی از طریق این مرز شامل محصولات پتروشیمی، محصولات گیاهی و کشاورزی، سنگ و فرآورده‌ها، اشیای سرامیکی و شیشه‌ای، قراضه و ضایعات آهن و فولاد و محصولات نساجی است. در سال ۱۳۹۹ صادرات سایر گمرکات از این مرز از لحاظ دلاری ۳۴ درصد رشد دارد، ۵۹۱ هزار و ۴۲ تن کالا به ارزش سه میلیارد و ۵۵۵ میلیون و ۳۶۸ هزار دلار از طریق گمرک بازرگان صادر شده است.

عمده کالاهای صادراتی سایر گمرکات را وسایل مکانیکی و قطعات آن‌ها، ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی، مصنوعات چدن، آهن یا فولاد، مواد پلاستیکی، عصاره رنگ و مرکب، وسایل نقلیه زمینی، پارچه، مصنوعات گلدوزی و قلاب‌دوزی، الیاف سنتتیک یا مصنوعی غیر یکسره، آلومینیوم و کائوچو است. این گمرک از لحاظ رتبه صادراتی در بین گمرکات کشور رتبه ۵۳ و در بین گمرکات استان رتبه سوم را داراست.

۳-۸-٤- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

بررسی اقتصاد استان نشان می‌دهد که در سال ۸۵، در بخش خدمات صادرکننده و ارائه دهنده خدمات بوده است. اما این امر بر اساس شهرستان متفاوت بوده است. در سال ۸۵ هفت شهرستان در بخش کشاورزی، صادرکننده خدمات و محصولات بوده‌اند.

شهرستان سلماس در بخش کشاورزی و خدمات خودکفا بوده است. شهرستان تکاب به عنوان تنها شهرستانی است که در دو بخش صنعت و کشاورزی صادرکننده محسوب می‌شود.

در سال ۹۰ اقتصاد استان علاوه بر صادرکننده بودن در بخش خدمات، در بخش کشاورزی نیز صادرکننده محسوب می‌شود. تعداد شهرستان‌ها از نظر صادرکننده بودن بخش خدمات افزایش یافته است و به ده شهرستان رسیده است.

شهرستان تکاب و خوی در هر دو بخش صنعت و کشاورزی، صادرکننده محسوب می‌شوند و شهرستان پلدشت در بخش کشاورزی و خدمات صادرکننده بوده‌اند. ارومیه به عنوان مرکز استان در بخش صنعت و خدمات صادرکننده بوده است. در نهایت می‌توان بیان داشت استان از نظر بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌ها، میزان صادرکننده بودن آن بیشتر است.

جدول ۱۰۷- سهم مکانی شهرستان‌های استان آذربایجان غربی

شهرستان	۱۳۸۵ LQ			۱۳۹۰ LQ		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
ارومیه	۱/۰۶	۰/۹۴	۱/۰۲	۱/۰۵	۰/۸۴	۱/۰۴
پیرانشهر	۱/۱۴	۰/۹۰	۱/۰۴	۰/۸۹	۰/۸۹	۱/۰۲
خوی	۰/۸۶	۱/۲۹	۰/۹۱	۱/۳۵	۱/۲۴	۰/۹۲
سردشت	۰/۴۲	۰/۵۹	۱/۱۰	۰/۶۷	۰/۹۶	۰/۹۵
سلماس	۰/۴۵	۱	۱	۰/۷۷	۱/۳۸	۰/۹۸
ماکو	۱/۳۷	۰/۶۷	۱/۰۶	۰/۶۴	۰/۴۹	۱/۱۰
مهاباد	۱/۵۲	۰/۷۰	۱/۰۸	۰/۸۰	۰/۶۰	۱/۱۲
میاندوآب	۰/۷۵	۱/۰۹	۰/۹۹	۱/۰۶	۱/۰۱	۰/۹۶
نقده	۰/۵۷	۱/۱۳	۰/۹۷	۰/۸۸	۱/۳۵	۰/۹۹
بوکان	۰/۲۴	۱/۱۴	۰/۹۸	۰/۹۷	۱/۰۱	۰/۹۸
شاهین‌دژ	۰/۲۱	۰/۹۶	۱/۰۲	۰/۸۸	۱/۰۹	۰/۹۴
تکاب	۵/۵۲	۱/۲۳	۰/۹۳	۱/۱۳	۱/۵۶	۰/۸۵
اشنویه	۰/۹۸	۱/۲۰	۰/۹۴	۰/۷۵	۱/۵۶	۰/۹۲
چالدران	۰/۲۶	۱/۳۵	۰/۸۸	۰/۹۱	۱/۴۲	۰/۸۵
پلدشت	-	-	-	۰/۵۱	۱/۳۴	۱/۰۱
چایپاره	-	-	-	۰/۸۱	۱/۶۶	۰/۹۰
شوط	-	-	-	۱/۰۹	۰/۸۲	۰/۹۹
استان آذربایجان غربی	۰/۲۵	۰/۹۳	۱/۰۳	۰/۶۳	۱/۵۸	۱/۰۲

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی مزیت رقابتی استان نشان می‌دهد که ۲۷ کد ایسیک فعال در آذربایجان غربی وجود دارد. از میان این کدهای فعال ایسیک ده رشته فعالیت صنعتی در استان

به صورت تخصصی اقدام به تولید محصولات کرده‌اند. بررسی تخصصی شدن شهرستان‌ها از نظر فعالیت صنعتی نشان می‌دهد که شهرستان ارومیه به عنوان مرکز استان در شش فعالیت صنعتی تخصصی شده است. در واقع شهرستان ارومیه تنها شهرستانی است که از نظر صنایع با تکنولوژی بالا تخصصی شده است. شهرستان خوی نیز در زمینه ساخت منسوجات تخصصی شده است.

جدول ۱۰۸- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی استان آذربایجان‌غربی

فعالیت	ضریب تخصص گرایی	شهرستان
محصولات ازتوتون وتنباکو(۱۶)	۰.۹۹۰	ارومیه
ساخت منسوجات(۱۷)	۰.۷۷۹	خوی
انتشاروچاپ وتکثیر(۲۲)	۰.۹۵۲	ارومیه
ساخت فلزات اساسی(۲۷)	۰.۸۵۸	ماکو
محصولات فلزی فابریکی(۲۸)	۰.۴۲۹	سلماس
ماشین آلات ودستگاههای برقی(۳۱)	۰.۶۹۱	ارومیه
رادیوتلویزیون وسایل ارتباط(۳۲)	۰.۹۹۶	ارومیه
وسایل نقلیه موتوری(۳۴)	۰.۸۶۷	ارومیه
سایرتجهیزات حمل ونقل(۳۵)	۰.۶۵۶	تکاب
بازیافت(۳۷)	۰.۶۷۵	میاندوآب

بررسی ضریب تمرکز فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که عمده تمرکز اشتغال صنعتی در شهرستان ارومیه است. در این شهرستان تعداد ۲۱۷۵ کارگاه صنعتی در ۲۷ کد ایسک دو رقمی فعال تا پایان سال ۹۸ وجود داشته است. در این شهرستان، ۴۹/۰۵ درصد از بنگاه‌های صنعتی تمرکز یافته است. از این رو ارومیه به عنوان مرکز استان دارای پتانسیل بالایی جهت بهره‌گیری از مزیت‌های گوناگون

انباشت و صرفه ناشی از مقیاس است. عمده کارگاه‌های صنعتی این شهرستان در زمینه محصولات غذایی مشغول به فعالیت هستند. خوی از دیگر شهرستان‌ها با تمرکز بالای صنعتی است. در این شهرستان ۹/۷۲ درصد از کارگاه‌های صنعتی استان واقع شده است. در واقع حدود ۷۵ درصد از اشتغال صنعتی استان در دو شهرستان ارومیه و خوی تمرکز یافته‌اند. از میان هفده شهرستان استان، در هشت شهرستان تمرکز فعالیت‌های صنعتی در سطح پایینی قرار دارد و به عبارتی کمتر از یک درصد است. مجموع اشتغال صنعتی در این هشت شهرستان معادل ۳/۴۸ درصد از اشتغال صنعتی کل استان آذربایجان غربی است.

جدول ۱۰۹- ضریب تمرکز فعالیت‌های صنعتی در شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
ارومیه	۶۴.۴۰	سردشت	۰.۷۶
اشنویه	۰.۵۸	سلماس	۲.۷۰
بوکان	۳.۴۵	شاهین دژ	۱.۱۱
پلدشت	۰.۰۳	شوط	۰.۱۵
پیرانشهر	۲.۰۲	ماکو	۰.۳۵
تکاب	۰.۹۳	مهاباد	۶.۰۷
چالدران	۰.۱۳	میاندوآب	۴.۳۵
چایپاره	۰.۵۵	نقده	۲.۰۳
خوی	۱۰.۳۹		

تمرکز اشتغال صنعتی استان در بخش محصولات غذائی و آشامیدنی‌های است. این بخش حدود ۵۴ درصد از اشتغال صنعتی استان را تشکیل داده است. سایر محصولات کانی غیرفلزی از دیگر بخش‌های استان است که سهم قابل‌توجهی در اشتغال صنعتی استان دارد. سهم این فعالیت صنعتی در استان حدود ۱۲ درصد است.

سومین رشته فعالیت صنعتی از نظر اشتغال مربوط به وسایل نقلیه موتوری است که حدود ۶ درصد از اشتغال استان آذربایجان را تشکیل داده است. ساخت مواد و محصولات شیمیائی نیز ۵/۲۱ درصد از اشتغال استان را به خود اختصاص داده است.

مزیت‌های رقابتی و نسبی استان

بررسی مزیت‌های نسبی استان نشان می‌دهد بخش کشاورزی و معدن به عنوان مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی استان است که دارای مزیت نسبی است. استان آذربایجان غربی در بخش کشاورزی یکی از استان‌های غنی است و رتبه تأثیرگذاری آن در ارزش‌افزوده کل کشور به طور متوسط هشت است. زیر بخش‌های زراعت و باغداری و همچنین پرورش حیوانات و ماکیان از مهم‌ترین زیر بخش‌های کشاورزی است. این استان با دارا بودن حدود ۲۲ درصد از اراضی تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی در سال ۹۷ رتبه نخست کشور را در این زمینه دارد. این استان ۵/۷ درصد از اراضی کشاورزی و ۴/۹ درصد از تولیدات بخش کشاورزی کل کشور در سال ۹۶ را دارد. بر اساس آمارنامه تولید زراعی در سال ۹۸ میزان تولید محصولات زراعی استان، ۴/۴ درصد است که رتبه استان در این زمینه در کشور شش است. در سال ۹۸ از نظر تولیدات باغی در رتبه چهارم قرار دارد و ۶/۴ درصد از تولیدات باغی کشور در این استان تولید می‌شود. بخش معدن نیز یکی از پتانسیل‌های توسعه استان است. این بخش به شدت نیازمند توسعه صنایع معدنی است و از قابلیت بالایی برای هم‌افزایی با بخش صنعت برخوردار است. سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری، ۵/۴۱ درصد است. بر اساس آمارنامه معادن در حال بهره‌برداری در سال ۹۷، معادن مرتبط به استخراج سنگ، شن و ماسه با ۲۳۳

معدن به عنوان بیشترین تعداد معدن در استان است. از نظر دارا بودن سنگ تزئینی در استان ۶۳ معدن قرار دارد که معادل حدود ۱۰ درصد از معادن کشور در این زمینه است. یکی دیگر از پتانسیل‌های استان در زمینه معدن مربوط به بخش باریت است. در این استان ۱۵ معدن در زمینه باریت فعال هستند که معادل ۲۶/۳۱ درصد از معادن کل کشور در این زمینه است. این استان دارای ۳ معدن سنگ طلا نیز است که معادل ۲۱/۴۲ درصد از معادن سنگ طلای کشور است. بررسی وضعیت صناعی استان نشان می‌دهد که عمده اشتغال استان در بخش محصولات غذایی و آشامیدنی است. این بخش از صنعت ۵۳ درصد از اشتغال و ۲۸/۳۷ درصد از تعداد بنگاه‌های صنعتی را تشکیل داده است. سایر محصولات کانی غیر فلزی از دیگر بخش‌های استان است که ۱۱/۸۵ درصد از اشتغال صنعتی و ۱۹/۲۳ از تعداد کارگاه‌های صنعتی استان را تشکیل داده است. به دلیل وجود مزیت نسبی در بخش کشاورزی و معدن این دو بخش از صنعت در استان از اهمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار هستند و به عبارتی به عنوان مزیت نسبی استان شناخته می‌شوند. در بحث مزیت رقابتی استان آذربایجان غربی میزان تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان به عنوان یکی از معیارها برای شناسایی مزیت رقابتی استان مطرح شده است. بررسی صنایع استان نشان می‌دهد که آذربایجان غربی در ده رشته فعالیت صنعتی استان به شکل تخصصی به فعالیت صنعتی ادامه می‌دهند. این بخش‌های تخصصی شده، ۱۵/۴۵ درصد از اشتغال صنعتی استان را تشکیل داده‌اند. همچنین از میان صنایع موجود در استان سهم صنایع تخصصی شده با فناوری با اشتغال حدود ۷ درصد است. عمده تمرکز صنایع تخصصی شده استان نیز در شهرستان ارومیه قرار دارد. به عبارتی در استان آذربایجان غربی دو شهرستان ارومیه و خوی به عنوان قطب‌های صنعتی

شناخته می‌شوند که از صرفه‌های ناشی از مقیاس و تجمع برخوردار هستند. بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری‌های اقتصادی طی دهه‌های اخیر توجهی به مزیت همکارانه نداشته است و گسترش فعالیت‌های صنعتی در استان به سمت تشابه بیشتر حرکت کرده است. از این رو نرخ مکمل‌گری میان فعالیت‌های اقتصادی در سطح بالایی ندارد. در میان شهرستان‌های استان، تکاب، خوی و سلماس از بیشترین قابلیت برای ایجاد مکمل‌گری با سایر شهرستان‌های استان برخوردار هستند. همچنین شهرستان‌های ارومیه، اشنویه، بوکان و پلدشت از قابلیت برای هم‌افزایی اقتصادی برخوردار هستند.

۳-۸-۵- جاذبه‌های گردشگری استان

استان آذربایجان غربی دارای ۴۹ جاذبه طبیعی شاخص است که شهرستان ارومیه با تعداد ۱۸ جاذبه گردشگری طبیعی بالاترین سهم را به خود اختصاص داده است. وضعیت تالاب‌های استان از مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی استان است. این استان ۲۷ تالاب مهم دارد. همچنین استان آذربایجان غربی دارای یک پارک ملی، یک اثر طبیعی- ملی، ۲ پناهگاه حیات‌وحش، ۳ منطقه حفاظت‌شده، ۷ مناطق چهارگانه، ۸ منطقه شکارممنوع و ۶ تالاب بین‌المللی است. این استان دارای ۱۲۹۲ اثر ثبتی تاریخی و با احتساب محوطه‌های تاریخی دارای ۱۵۰۱ اثر ابنیه و محوطه است. همچنین تعداد زیادی از این آثار نظیر تخت سلیمان، کلیسای تادئوس مقدس و کلیسای مریم مقدس ثبت جهانی شده است. علاوه بر آن تپه حسنلو، بازار خوی، کاخ باغچه‌جوق از آثار تاریخی مهم این استان است.

جدول ۱۱۰- جاذبه طبیعی و گردشگری استان آذربایجان غربی

ردیف	شهرستان	جاذبه‌های طبیعی	آثار تاریخی	روستاها و مناطق نمونه گردشگری
۱	ارومیه	منطقه کشتیبان، کوه دالامپر، پیست اسکی خوشاکو، دره شهدا (خان دره سی)، سد شهرچای ارومیه، چشمه آب گرم هفت آباد، آبشار سوله دوکل، تالاب دانا بوغان، منطقه علی پنجه سی، کوه سیر یا سیرداغی، میان‌گذر دریاچه ارومیه، دریاچه مارمیشو، دریاچه ارومیه، تالاب گروس، تالاب طالب‌آباد، جزیره کبودان، جزیره اسپیر، جزیره اشک، پارک ملی ارومیه، نازلی چای، رودخانه شهرچای، رودخانه باراندوزچای	مسجد جامع ارومیه، بازار ارومیه، سه گنبد، خانه انصاری، مدرسه قدیمی هدایت، مسجد سردار، مسجد منار، ساختمان جهاد دانشگاهی، کلیسای ننه مریم	روستای امامزاده، بند، سوله دوکل، قاسملو، مارمیشو، سولیک، گوچین قلعه، قالقاچی، تپه ترکمان، هفت آباد
۲	اشنویه	کوه دالامپر، جنگل میرآباد، منطقه گلاز و چل آش، روستای بیمضرته	-	روستای میرآباد
۳	بوکان	سد شهید کاظمی، سد خراسانه، تالاب قره گل، بودخانه زرینه‌رود، رودخانه سیمینه‌رود، غار زندان چاوه	تپه قلایچی	روستای شیخ شمس الدین برهان، قره گل، قلایچی
۴	پلدشت	دریاچه و سد ارس	حمام پورناک	شهرک ارس، روستای شیدی
۵	پیرانشهر	جنگل پردانان، سد جلدیان، سد کانی سیب، سد سیلو		روستای خورنج، پردانان
۶	تکاب	منطقه چملی‌گول	تخت سلیمان، زندان سلیمان، خانه اربابی، یخچال اوغول بیگ	روستای نصرت آباد، قینرجه، بدرلو
۷	چالدران	آب گرم چالدران، جشمه آب معدنی آواجیق، رود آغ‌چای	قره کلیسا، مقبره سید صدرالدین	روستای قره کلیسا، عرب دیزج، گل اشاقی
۸	خوی	منطقه قطور، فیرورق، چشمه‌های آب معدنی آغگل، تالاب قریس، منطقه حفاظت‌شده مراکان، غار علی شیخ	پل خاتون، قلعه سید تاج الدین، مسجد مطلب خان، آرامگاه شمس تبریزی، مسجد سید الشهدای خوی، ساختمان شهرداری خوی، بازار خوی، خانه کبیری، کلیسای سورپ سرکیس	روستای علی شیخ، بدلال، سید تاج الدین، قریس

ردیف	شهرستان	جاذبه‌های طبیعی	آثار تاریخی	روستاها و مناطق نمونه‌گردشگری
۹	سردشت	چشمه آب معدنی گراوان، آبشار شلماش، غار قلاناسیان	منطقه تاریخی ربط	روستای کانی گوز، شلماش
۱۰	سلماس	آب گرم ایستی سو، سد زولا، تالاب آق زیارت، رودخانه زولاچای	خان تختی، حمام قدیمی شیخ، کلیسای گنورگ مقدس	روستای خان تختی، ایستی سو
۱۱	شاهین‌دژ	ساحل زرینه رود، پارک جنگلی داغلار باغی	تپه قپان، مجموعه صخره‌ای بی‌بی کند	روستای هولاسو
۱۲	شوط	آب گرم شوط	تپه خلیل آباد، عمارت تاریخی خان، گنبد مقبره تاریخ کندال	روستای مخور
۱۳	ماکو	سد ماکو، تالاب یاریم قیه، تالاب بورآلان، تالاب آق گل، تالاب کنبکور، خان‌گیل، شاه‌گلی، دریاچه سد بارون، منطقه حفاظت‌شده آغ‌گل	کلیسای زور زور، کاخ و موزه باغچه‌جوق، ساختمان قلعه جوق، ساختمان بانک ملی، عمارت کلاه فرهنگی ماکو	روستای آغ گل، بارون، باغچه جوق
۱۴	مهاباد	سد مهاباد، تالاب بین المللی کانی برازان، تالاب قوبی باباعلی، تالاب یوسف کندی، رودخانه مهابادرود، غار سهولان	دخمه فخریگاه، حمام میرزا رسول	روستای قره داغ، اگریقاش، توت آغاج، سهولان
۱۵	میاندوآب	سد انحرافی نوروزلو، تالاب چنگیز گلی	پل میرزا رسول	روستای آق داش، قبچاق
۱۶	نقده	چشمه آب معدنی شیخ معروف، تالاب سولدوز، سد حسنلو، تالاب یادگارلو، منطقه شکار ممنوع شورگل، تالاب سیران گلی، تالاب گرده قیط و میمند، تالاب اسلام‌آباد، رودخانه گدارچای، رودخانه گادر	تپه حسنلو	روستای حسنلو، درگه سنگی
۱۷	چاپپاره	-	منطقه تاریخی چورس، دژ بسطام	روستای چورش، بسطام

در گردشگری فرهنگی، گویش، پوشش، آداب و رسوم خاص استان از جاذبه‌های مطرح استان است و جز. میراث ناملموس ثبت شده ملی است. در این استان ۱۴ میراث ناملموس ثبت شده است از جمله:

۱. جشنواره طب سنتی استان
۲. جشنواره آیین‌های ازدواج
۳. جشنواره تحویل سال
۴. آیین خیمه سوزی
۵. مراسم شاخ سی
۶. مراسم فال کوزه

این شهرستان دارای ۱۰ موزه در شهرهای ارومیه، خوی، ماکو، میاندوآب، مهاباد و نقده است. گردشگری سلامت دارای انواع گردشگری تندرستی، گردشگری درمانی، گردشگری پزشکی است. همسایگی این استان با کشور عراق، ترکیه و جمهوری آذربایجان موجب شده این نوع گردشگری در این استان توسعه یابد. مطابق آمار حدود ۳۰ الی ۴۰ درصد از ظرفیت واحدهای اقامتی استان به بخش توریسم درمانی و گردشگری سلامت اختصاص دارد. گردشگری ورزشی برای شرکت در یک رویداد ورزشی یا تماشای یک مسابقه ورزشی است و بر سه نوع گردشگری رویدادهای ورزشی، گردشگری ورزشی فعال و گردشگری ورزشی نوستالژیک است. استان آذربایجان غربی به دلیل وجود ظرفیت طبیعی نظیر پیست-های اسکی، قله‌های مناسب برای کوه‌نوردی و صخره‌نوردی و سایر ظرفیت‌ها و فرصت‌ها در این زمینه غنی است. همچنین گردشگری تجاری به دلیل وجود مناطق آزاد و بازارهای مشترک با کشورهای همسایه در این استان مورد توجه جدی است.

فصل چهارم

رویکرد راهبردی

٤-١- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چند بعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارت‌اند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله‌ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، گنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیرعادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله‌ای راهبردی‌تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در عرصه مدیریت و نهادی استان آذربایجان غربی با مسائل راهبردی نبود انسجام قومی، عملکردی و ساختاری بین پهنه‌های شمالی، میانی و جنوبی استان به دلیل موقعیت شکلی استان و برخی زمینه‌های قومی و فرهنگی، نبود نظام یکپارچه و

همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، موضوع امنیت، تفاوت قابل توجه گرایش‌های سیاسی ترک‌های شمال استان (به سمت اصول‌گرایی) و کردهای جنوب استان (به سمت اصلاح‌طلبی)، نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان، نظام‌های غیررسمی و تنوع بالای قومی و مذهبی استان آذربایجان غربی، تسلط جریانات قومی بر توانایی‌ها و برنامه‌های اجرایی و عقلانی، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، ارتباط قوی نخبگان سیاسی و نخبگان قومی و تأثیر منفی آن‌ها بر جریانات مدیریتی استان آذربایجان غربی مواجه است.

در عرصه اجتماعی-جمعیتی و آموزشی استان آذربایجان غربی با مشکلات و مسائل راهبردی گسترش سکونتگاهی غیر رسمی، تمرکز نامتوازن جمعیت، نرخ رشد منفی جمعیت روستایی، مهاجرفرستی استان طی ۴۰ سال متوالی، تعلق و عرق ملی پایین و پایین آمدن رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی مواجه است.

در عرصه زیربنایی و نظام سکونتگاهی مسائل راهبری استان شامل عدم تعادل در نظام شهری و خالی بودن طبقه شهرهای بزرگ، ضعف در زیرساخت های فناوری اطلاعات و پایین بودن شاخص توسعه فناوری اطلاعات در استان، دسترسی‌پذیری پایین پهنه‌های غربی، شرقی و جنوبی استان به علت محدودیت‌های طبیعی ناشی از شکل طبیعی زمین و وجود عوارض طبیعی(دریاچه ارومیه)، ضعف در شاخص‌های مربوط به حمل و نقل جاده‌ای و طول کمتر آزادراه و بزرگراه و راه اصلی و روستایی نسبت به جمعیت در مقایسه با میانگین کشوری و سهم بالای مصرف آب

در بخش کشاورزی و آثار تبعات محیط‌زیستی از قبیل خشک شدن دریاچه ارومیه مواجه است.

مسئله تخریب محیط‌زیست نیز در استان آذربایجان غربی به مسئله‌ای راهبردی مبدل شده و ادامه این نه تنها خود استان بلکه استان‌های مجاور را نیز با خطر نابودی مواجه خواهد کرد. به بیانی، این استان با مسائل راهبردی روند رو به اضمحلال اکوسیستم دریاچه ارومیه، کاهش کمیت و کیفیت منابع آب، آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین‌لغزش و الگوی کشت نامناسب و تخریب گسترده باغ‌ها و اراضی مواجه است.

در عرصه اقتصادی نیز استان با مسائل راهبردی سرانه تولید ناخالص داخلی پایین، کژکارکردی منطقه آزاد ماکو، وجود پدیده قاچاق و اشتغال غیر رسمی، سطح پایین سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر، بهره‌وری نسبتا پایین بخش زراعت در مقایسه با پتانسیل‌های بخش کشاورزی استان، خام فروشی مواد معدنی و عدم توسعه مطلوب بخش گردشگری به‌ویژه گردشگری سلامت مواجه است. علاوه بر این، نقش ترانزیتی و لجستیکی استان کمرنگ است و اقتصاد استان از قابلیت رقابت پایین با بازارهای بین‌المللی پیرامون برخوردار است.

جدول ۱۱۱- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی

عنوان		ابعاد نظام مدیریت آمایش استان	ابعاد																				امتیاز نهایی
			بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)														محتوای مسئله		کنش مسئله			منبع مسئله		
مسئله			ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک کنونی	منفی بودن	ماند گاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	ذاتی/جدا‌گری بالا	گسستگی و از ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مصنوعیت)	
			↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان آذربایجان غربی	۱	مسئله محور	۶	۸	۷	۷	۶	۳	۱۰	۸	۷	۷	۸	۸	۴	۷	۵	۴	۲	۲	۲	۲	۱۱۴
موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعهٔ استان از منظر نهادی	۲		۴	۱۰	۸	۵	۶	۴	۸	۸	۷	۸	۹	۸	۶	۷	۱۰	۷	۶	۶	۹	۸	۱۴۴
نظام‌های غیررسمی و تنوع بالای قومی و مذهبی استان آذربایجان غربی	۳		۵	۸	۸	۶	۷	۳	۹	۸	۶	۷	۸	۹	۷	۶	۸	۸	۷	۷	۶	۸	۱۴۱
تفاوت قابل توجه گرایش‌های سیاسی ترک‌های شمال استان (به سمت اصول‌گرایی) و کردهای جنوب استان (به سمت اصلاح‌طلبی)	٤		۴	۱۰	۸	۷	۷	۴	۸	۱۰	۷	۸	۱۰	۸	۷	۶	۱۰	۶	۶	۷	۴	۵	۱۴۲
فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شورا‌ها	۵		۵	۸	۵	۷	۳	۲	۹	۸	۳	۹	۷	۸	۷	۶	۱۰	۲	۲	۱	۶	۱	۱۰۹
تأثیر روابط غیررسمی و سیاسی بر مدیریت کلان و خرد استان	٦		۴	۱۰	۸	۶	۵	۶	۸	۷	۵	۸	۸	۸	۳	۵	۸	۳	۲	۱	۲	۲	۱۰۹
تمرکز بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی	۷		۵	۸	۶	۴	۵	۶	۸	۸	۴	۶	۷	۶	۵	۵	۹	۴	۶	۳	۳	۲	۱۱۰
اعمال نفوذ نمایندگان مجلس در عزل و نصب مدیران	۸		۵	۸	۵	۵	۵	۳	۸	۸	۷	۸	۷	۶	۶	۸	۵	۲	۴	۲	۱	۲	۱۰۵
رقابت‌های استانی و منطقه‌ای با گرایش‌های غیرهمسان و نبود روش حل تداخلات در سطح برنامه‌های ملی و منطقه‌ای	۹		۴	۹	۶	۵	۳	۲	۱۰	۸	۳	۱۰	۷	۷	۴	۴	۸	۲	۱	۲	۲	۱	۹۸
برنامه‌ریزی موضوع محور و بخشی و عدم برنامه‌ریزی بر اساس مسائل اولویت‌دار استان	۱۰		۵	۱۰	۷	۸	۳	۴	۱۰	۸	۳	۱۰	۸	۲	۳	۵	۱۰	۲	۳	۲	۲	۱	۱۰۶
نبود سازوکار شناسایی مسائل و اولویت‌های اصلی مردم	۱۱		۸	۸	۵	۶	۳	۲	۸	۶	۳	۶	۶	۳	۳	۷	۵	۱	۳	۱	۱	۱	۸۶
فقدان برنامه‌ریزی از پایین به بالا و اصلاح اهداف و راهبردهای کلان استان بر اساس آن	۱۲		۸	۱۰	۹	۶	۴	۲	۸	۱۰	۴	۸	۱۰	۵	۳	۶	۱۰	۶	۴	۳	۱	۲	۱۱۸
عدم توجه به آمایش استان در تدوین برنامه توسعه استان	۱۳		۳	۷	۴	۲	۲	۲	۷	۴	۱	۹	۵	۲	۲	۷	۹	۱	۲	۲	۲	۱	۷۴

عنوان				ابعاد																						امتیاز نهایی
				مسئله حیاتی		مسئله کلیدی		مسئله راهبردی		بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)																
مسئله	محور	مسئله	اولویت	میزان ریسک/آثار منفی (مستقیم)	دامنه (مستقیم)	تعداد ذی‌نفعان تأثیرپذیر از مسئله	میزان تأثیر مسئله بر سایر مسائل	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و ...)	مسئله راهبردی	تعداد ذی‌نفعان تأثیرگذار بر مسئله	میزان تأثیرگذاری بالا بر کشمکش	تعداد ذی‌نفعان تأثیرپذیر از کشمکش	میزان تأثیرگذاری بر کل	میزان قابلیت درک	تعداد ذی‌نفعان	میزان تأثیر	میزان تأثیرپذیری	پیچیدگی	عمر مسئله	تعداد ذی‌نفعان و میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری					
صعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از تحولات جهانی و آسیب‌پذیری در برابر آن	۱۴	۴	۴	۸	۲	۴	۸	۲	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸
عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان با وظایف و مأموریت‌های سازمانی	۱۵	۲	۲	۲	۱	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۹۳	۲۵
مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و استفاده از جابه‌جایی به هنگام تصویب و تخصیص اعتبارات	۱۶	۴	۴	۲	۲	۱۰	۱۰	۲	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۳۳	۲۶
فقدان تعریف الزامات چهاری و قوانین مورد نیاز تحقق یو قابه آمایش استان	۲۷	۸	۸	۳	۴	۴	۸	۴	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۴	۴	۴	۴	۳	۸	۸	۸	۸	۸	۱۲۴	۲۷
ضعف در هماهنگی بین بخشی و فعالیت سنادها (نبود الزام قانونی برای آن)	۲۸	۳	۴	۲	۱	۲	۸	۲	۹	۹	۸	۸	۸	۸	۶	۴	۴	۴	۵	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸
ضعف در تعامل و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از تحولات جهانی و آسیب‌پذیری در برابر آن	۱۴	۴	۴	۸	۲	۴	۸	۲	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸
کلان	۱۵	۲	۲	۲	۱	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۹۳	۲۵
مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و استفاده از جابه‌جایی به هنگام تصویب و تخصیص اعتبارات	۱۶	۴	۴	۲	۲	۱۰	۱۰	۲	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۳۳	۲۶
فقدان تعریف الزامات چهاری و قوانین مورد نیاز تحقق یو قابه آمایش استان	۲۷	۸	۸	۳	۴	۴	۸	۴	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۴	۴	۴	۴	۳	۸	۸	۸	۸	۸	۱۲۴	۲۷
ضعف در هماهنگی بین بخشی و فعالیت سنادها (نبود الزام قانونی برای آن)	۲۸	۳	۴	۲	۱	۲	۸	۲	۹	۹	۸	۸	۸	۸	۶	۴	۴	۴	۵	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸
عدم توجه جدی به کلیه ظرفیت‌ها و امکانات فضایی (محیطی، انسانی و فناوری) مناطق به دلیل نداشته‌ها و نگاه به پایین	۱۹	۵	۵	۲	۲	۱۰	۱۰	۴	۱۰	۷	۵	۵	۷	۷	۵	۵	۵	۵	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۹۸	۱۹
ضعف در به کارگیری منابع غیرنفتی در برنامه‌ریزی توسعه استان (منابع چهانهای حاکمیتی و مردمی، خصوصی و تعاونی)	۲۰	۷	۷	۱	۱	۵	۵	۳	۷	۷	۵	۵	۴	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۸	۸	۸	۸	۸	۱۰۱	۲۰
ضعف در هواس پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخل و خارج از استان در راستای توسعه استان	۲۱	۶	۶	۱	۱	۴	۴	۲	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۹	۹	۹	۹	۹	۱۱۷	۲۱
عدم انطباق کارگروه‌های تخصصی زیر شورای برنامه‌ریزی	۲۴	۶	۶	۲	۱	۳	۴	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۴	۴	۴	۶	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۱	۲۴
عم بر نقشات و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان	۲۲	۸	۸	۲	۱	۲	۲	۳	۲	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۱۱	۲۲
عم بهره و طول بودن کار گروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری	۲۳	۷	۷	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۱۷	۲۳
ضعف در تعامل و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از تحولات جهانی و آسیب‌پذیری در برابر آن	۱۴	۴	۴	۸	۲	۴	۸	۲	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸
نبود دیدگاه مشخص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان	۱۷	۸	۸	۳	۴	۴	۸	۴	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۴۲	۱۷
ارتباط قوی نداشتن سیاسی و نداشتن قومی و تأثیر منفی آن‌ها بر جریانات مدیریتی استان آذربایجان غربی	۱۸	۶	۶	۲	۱	۳	۴	۲	۴	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۹	۹	۹	۹	۹	۱۳۹	۱۸
نبود دیدگاه مشخص و میان‌رشته‌ای در راستای توسعه استان	۱۷	۸	۸	۳	۴	۴	۸	۴	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۴۲	۱۷
اقتصادی، گردشگری و صنایع این استان	۱۰	۴	۴	۲	۱	۲	۸	۲	۹	۹	۸	۸	۸	۸	۶	۴	۴	۴	۵	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸
کلان	۱۵	۲	۲	۲	۱	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۹۳	۲۵
نبود دیدگاه مشخص و میان‌رشته‌ای در راستای توسعه استان	۱۶	۴	۴	۲	۲	۱۰	۱۰	۲	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۱۳۳	۲۶
اقتصادی، گردشگری و صنایع این استان	۱۰	۴	۴	۲	۱	۲	۸	۲	۹	۹	۸	۸	۸	۸	۶	۴	۴	۴	۵	۸	۸	۸	۸	۸	۱۱۶	۲۸

| عنوان | | | ابعاد | | |

| عنوان | | | ابعاد | | |

| عنوان | | |

جدول ۱۱۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

عنوان	شرح
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نبود انسجام قومی، عملکردی و ساختاری بین پهنه‌های شمالی، میانی و جنوبی استان به دلیل موقعیت شکلی استان و برخی زمینه‌های قومی فرهنگی
	نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
مالی و پولی	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
مسئله محور	موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعهٔ استان از منظر نهادی
	تفاوت قابل توجه گرایش‌های سیاسی ترک‌های شمال استان (به سمت اصول‌گرایی) و کردهای جنوب استان (به سمت اصلاح‌طلبی)
منابع و دارایی‌ها	نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان
مسئله محور	نظام‌های غیررسمی و تنوع بالای قومی و مذهبی استان آذربایجان غربی
تصمیم‌گیری قلمرومحور	تسلط جریانات قومی بر توانایی‌ها و برنامه‌های اجرایی و عقلانی
	تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی
منابع و دارایی‌ها	ارتباط قوی نخبگان سیاسی و نخبگان قومی و تأثیر منفی آن‌ها بر جریانات مدیریتی استان آذربایجان غربی

جدول ۱۱۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش

| مسئله | ابعاد | | |

مسئله	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)																ابعاد			امتیاز نهایی
	میزان ریسک/تهدید	نوآوری (بدیع‌بودن)	منبع مسئله	میزان تأثیر مسئله بر	کنش مسئله	عدم قطعیت ناشی	کنترل‌پذیری	هزینه‌بندی بودن (اقتصادی/اجتماعی)	مقیاس کاربردی	هزینه‌بندی بودن	وابستگی و ارتباطات	زایی/همگرایی بالا	شدت اثر و پیامد	برگشت‌پذیری بودن (محیط)	ماندگاری	مقیاس بودن	میزان قابلیت درک	عدم قطعیت	گستگی	پیچیدگی	عدم مسئله	قابلیت حل و عدم قطعیت		
هدفمند نبودن پژوهش‌های دانشگاهی	۴	۴	۵	۴	۵	۴	۶	۴	۶	۶	۴	۴	۵	۳	۷	۶	۶	۶	۵	۴	۶	۶	۶	←	۱۰۳
ارتباط ضعیف صنعت و دانشگاه	۳	۴	۵	۴	۵	۴	۵	۴	۸	۶	۴	۴	۶	۴	۵	۵	۷	۶	۵	۴	۳	۶	۸	←	۱۰۴
عدم تناسب رشته‌ها با نیازهای استان	۴	۵	۵	۵	۶	۵	۶	۴	۶	۶	۴	۵	۵	۳	۸	۶	۸	۶	۵	۴	۴	۵	۵	←	۱۰۵
بیکاری فارغ‌التحصیلان	۱۰	۱۰	۵	۴	۵	۳	۵	۴	۷	۵	۳	۳	۴	۵	۶	۵	۶	۵	۳	۳	۴	۷	۵	←	۱۰۶
امنیت شغلی پایین آموزشیاران	۳	۴	۵	۴	۵	۴	۷	۶	۷	۵	۵	۵	۷	۵	۷	۷	۷	۷	۳	۵	۵	۵	۵	←	۱۰۷
فرسوده و غیراستاندارد بودن ساختمان‌ها	۴	۴	۵	۴	۵	۴	۸	۶	۷	۴	۴	۴	۶	۴	۶	۶	۸	۶	۴	۴	۴	۶	۷	←	۱۱۵
عدم دسترسی به سامانه شاد	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۷	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۴	۶	۶	۸	۶	۶	۵	۴	۷	۸	←	۱۱۸
ترک تحصیل بالا	۵	۵	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۹	۶	۶	۴	۶	۶	۶	←	۱۳۰
کمبود نیروی انسانی	۵	۵	۶	۵	۶	۶	۵	۶	۷	۶	۶	۶	۷	۶	۷	۷	۹	۷	۶	۴	۶	۷	۷	←	۱۳۳
مهاجرفرستی استان طی ۴۰ سال متوالی	۹	۹	۷	۶	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۹	۶	۶	۶	۶	۶	۵	←	۱۴۵
نرخ رشد منفی جمعیت روستایی	۶	۶	۷	۵	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۱۰	۷	۷	۷	۷	۷	۵	←	۱۴۸
نمرکز نامتوازن جمعیت	۵	۵	۶	۵	۷	۷	۷	۸	۷	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۷	۱۰	۷	۷	۸	۷	۷	۵	←	۱۵۱

جدول ۱۱۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
سکونتگاه غیررسمی	طبق آمارهای رسمی ۱۰/۷ درصد جمعیت استان در مناطق و محلات دارای اسکان غیررسمی زندگی می‌کنند. ۶۸ محله (و در برخی از گزارش‌ها ۷۲ منطقه) در شهرهایی چون ارومیه، خوی، میاندوآب، بوکان و مهاباد جزو محله‌های حاشیه‌نشین و اسکان غیررسمی محسوب می‌شوند.
تمرکز نامتوازن جمعیت	از مجموع ۱۷ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۶ شهرستان حدود ۷۲ درصد و سهم جمعیتی ۱۱ شهرستان باقی مانده حدود ۲۸ درصد از کل جمعیت استان به دست آمده است. تراکم جمعیتی شهرستان‌های استان نیز از حدود ۱۹۶ نفر تا حدود ۲۳ نفر در هریک کیلومترمربع، در نوسان بوده است.
نرخ رشد منفی جمعیت روستایی	رشد منفی جمعیت مناطق روستایی بیشتر از هر چیزی متأثر از مهاجرت به شهرها به‌ویژه مراکز شهرستانی است.
مهاجرفرستی استان طی ۴۰ سال متوالی	خالص مهاجرت استان آذربایجان غربی همواره منفی بوده است و طی ۴۰ سال مورد بررسی این استان حدود ۷۰ هزار نفر از جمعیت خود را از دست داده است که حدود ۴۰ درصد از این مهاجرت‌ها مربوط به ده ساله اخیر می‌باشد.
تعلق و عرق ملی پایین	استان آذربایجان غربی در رابطه با این موضوع رتبه ۷ را داشته و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که کمترین افتخار را به ایرانی بودن خود دارند.
پایین آمدن رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی	کاهش رشد سالانه جمعیت و پیش‌بینی ادامه آن در سال‌های آتی به‌ویژه در نقاط روستایی می‌تواند به یکی از چالش‌های پیش‌روی جمعیت استان تبدیل شود. رتبه رشد جمعیتی استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰ برابر با ۱۴ بوده است، به عبارتی در رده استان‌های با رشد متوسط قرار داشته و پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر رشد جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند در سال ۱۴۱۵ جمعیت برابر با ۳۹۰۴۰۰۰ نفر خواهد بود.

جدول ۱۱۵- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	ابعاد																						امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)																محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	تاثیرگذاری و عدم قطعیت	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	زمانی/جابجاگری بالا	کندشکن	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط (ارتباط تداخلی (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	←	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
ضعف در زیرساخت های فناوری اطلاعات و پایین بودن شاخص توسعه فناوری اطلاعات در استان	۶	۶	۴	۵	۵	۶	۸	۵	۴	۶	۵	۵	۵	۴	۶	۷	۵	۳	۳	۶	۷	۱۰۶
دسترسی‌پذیری پایین پهنه‌های غربی، شرقی و جنوبی استان به علت محدودیت‌های طبیعی ناشی از شکل طبیعی زمین و وجود عوارض طبیعی(دریاچه ارومیه)	۴	۵	۴	۶	۸	۵	۴	۵	۳	۴	۶	۶	۶	۵	۵	۶	۶	۴	۵	۴	۵	۱۰۰
ضعف در شاخص‌های مربوط به حمل و نقل جاده‌ای و طول کمتر آزادراه و بزرگراه و راه اصلی و روستایی نسبت ه به جمعیت در مقایسه با میانگین کشوری	۵	۴	۵	۴	۵	۵	۶	۵	۵	۶	۵	۵	۷	۵	۴	۵	۶	۵	۶	۵	۳	۱۰۱
سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی و آثار و تبعات محیط‌زیستی از قبیل خشک شدن دریاچه ارومیه	۶	۴	۵	۶	۵	۷	۵	۷	۶	۵	۴	۵	۵	۶	۳	۴	۶	۴	۶	۳	۵	۱۰۲
کاهش جمعیت روستایی و روند تخلیه جمعیت از روستاها	۳	۶	۳	۲	۳	۳	۲	۶	۶	۴	۲	۲	۲	۲	۲	۳	۶	۳	۳	۲	۳	۶۶
روند فزایند شاخص نخست شهری و تمرکز جمعیت پهنه مرکزی استان در شهر ارومیه	۵	۵	۶	۳	۴	۴	۴	۵	۴	۵	۳	۳	۵	۳	۴	۴	۳	۴	۳	۳	۴	۸۱
عدم تعادل در نظام شهری و خالی بودن طبقه شهرهای بزرگ	۷	۵	۸	۳	۵	۵	۶	۶	۹	۹	۳	۳	۸	۶	۲	۶	۳	۴	۵	۴	۷	۱۱۱
محدودیت‌های توپوگرافی و شکل زمین در توسعه شهرها	۷	۳	۶	۳	۳	۵	۶	۲	۲	۳	۶	۳	۳	۶	۲	۶	۲	۵	۴	۴	۷	۸۵

جدول ۱۱۶- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله راهبردی	شرح مسئله
عدم تعادل در نظام شهری و خالی بودن طبقه شهرهای بزرگ	پس از سال ۱۳۷۵ که جمعیت شهر ارومیه به بیش از ۵۰۰ هزار نفر افزایش یافته است، طبقه جمعیتی ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر(شهرهای بزرگ) از جمعیت خالی شده است.
ضعف در زیرساخت های فناوری اطلاعات و پایین بودن شاخص توسعه فناوری اطلاعات در استان	استان آذربایجان غربی از نظر شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات در سال ۱۳۹۹ در رده ۳۰ کشور قرار را داشته است و از نظر دسترسی به خدمات و زیرساخت های فناوری اطلاعات جزو استان‌های محروم به شمار می‌رود که مهم‌ترین دلایل این محرومیت مربوط به عدم دسترسی به زیرساخت‌ها و مهارت ناکافی ساکنین بوده است.
دسترسی‌پذیری پایین پهنه‌های غربی، شرقی و جنوبی استان به علت محدودیت‌های طبیعی ناشی از شکل طبیعی زمین و وجود عوارض طبیعی(دریاچه ارومیه)	شکل طبیعی زمین و پستی و بلندی‌های استان در پهنه‌های غربی و جنوبی ارتباط پهنه‌های مختلف استان با یکدیگر را تحت تأثیر قرار داده و محورهای ارتباطی عمدتا در مسیرها و دشت‌های هموار حاشیه دریاچه ارومیه ایجاد شده است، در نتیجه عرصه‌هایی از استان که دارای ناهمواری بیشتری بوده‌اند از دسترسی کمتری برخوردار هستند، همچنین پهنه شرقی استان به واسطه وجود دریاچه ارومیه دارای ضعف دسترسی به استان مجاور است.
ضعف در شاخص‌های مربوط به حمل و نقل جاده‌ای و طول کمتر آزادراه و بزرگراه و راه اصلی و روستایی نسبت ه به جمعیت در مقایسه با میانگین کشوری	بررسی شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای نشان می‌دهد که نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت ۱۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است، نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۳۱/۵ کیلومتر است و نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۲۳/۹ کیلومتر است و نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۴۷۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که تمامی شاخص‌ها نشانگر وضعیت نامناسب استان نسبت به کشور است.
سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی و آثار و تبعات محیط‌زیستی از قبیل خشک شدن دریاچه ارومیه	بررسی شاخص‌های مربوط به منابع آب استان بیانگر این مهم است که استان در سال ۱۳۹۲ بیش از ۵۵ درصد از منابع آب مورد نیاز را از طریق منابع زیرسطحی تأمین کرده است و حدود ۹۲ درصد منابع استحصال شده در بخش کشاورزی مصرف شده است و استان با اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی مواجه است که تمامی این عوامل زمینه‌ساز مشکلات طبیعی از قبیل خشک شدن دریاچه ارومیه شده است.

جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست

مسئله	ابعاد																						امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)																محتوای مسئله (ماهیت مسئله)			کنش مسئله		منبع مسئله		
	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	منفی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پیامد	کشمکش زایی/جداگری بالا	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیر عادی بودن	مقیاس کار کردی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی نشدن از کنش	غیر عمدی بودن	میزان ربط/ارتباط نداشتن (مسئولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
روند رو به اضمحلال اکوسیستم دریاچه ارومیه	۵	۸	۵	۴	۴	۴	۹	۹	۹	۸	۵	۵	۵	۷	۹	۹	۵	۸	۷	۷	۷	۷	۱۳۲
قرارگیری استان روی پهنه خطر زلزله	۶	۷	۶	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۷	۳	۶	۷	۷	۷	۸	۵	۴	۵	۵	۵	۵	۱۱۷
روند فزاینده فرسایش خاک و پدیده زمین‌لغزش	۵	۸	۵	۳	۳	۳	۹	۸	۹	۸	۴	۴	۴	۷	۷	۸	۵	۶	۶	۶	۵	۵	۱۱۷
کاهش کمیت و کیفیت منابع آب	۵	۸	۵	۴	۴	۴	۹	۸	۹	۸	۵	۵	۵	۷	۸	۸	۵	۸	۷	۷	۷	۷	۱۲۹
آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین‌لغزش	۸	۷	۶	۶	۵	۶	۹	۷	۷	۷	۵	۶	۸	۶	۶	۵	۳	۷	۶	۶	۶	۶	۱۲۶
تخریب گسترده باغ‌ها و اراضی و الگوی کشت نامناسب	۸	۹	۶	۵	۷	۶	۸	۸	۵	۷	۶	۵	۶	۴	۵	۵	۶	۶	۸	۷	۷	۸	۱۲۷
ضعف در مدیریت آلودگی محیط‌زیست	۵	۹	۵	۳	۶	۴	۵	۹	۹	۵	۴	۳	۴	۵	۵	۸	۵	۸	۷	۷	۷	۷	۱۱۶
گسترش آلودگی هوا، خاک و آب	۶	۷	۶	۴	۶	۵	۸	۵	۶	۷	۴	۶	۶	۷	۷	۵	۵	۶	۴	۴	۵	۵	۱۱۵

جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست

مسئله راهبردی	شرح
روند رو به اضمحلال اکوسیستم دریاچه ارومیه	روند نزولی این دریاچه پس از دوران پرآبی آن در سال ۱۳۷۴، شروع گردیده و در طی بیست سال، تراز دریاچه بیش از ۸ متر افت کرده است. در واقع با توجه به ارقام ثبت شده، به‌طور متوسط دریاچه در بیست سال اخیر سالیانه با افت ۴۰ سانتی‌متری مواجه بوده است.
کاهش کمیت و کیفیت منابع آب	طبق اطلاعات برداشت‌شده از آبخوان‌های استان از مقدار آب مصرفی که از طریق آبخوان‌های استان مورد استفاده قرار می‌گیرد، حدود ۸۸/۶ درصد در بخش کشاورزی، ۹/۵ درصد در بخش شرب و ۱/۹ درصد در بخش صنعت مورداستفاده قرار می‌گیرد. به دلیل استفاده بی‌رویه از آب زیر زمینی و استفاده نادرست از کودهای شیمیایی شاهد افت کمی و کیفی منابع آب استان به خصوص در آب‌های زیرزمینی هستیم.
آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین‌لغزش	پراکنش سیل در سطح استان نشان می‌دهد که این پدیده قسمت‌های وسیعی از نواحی دارای ارزش فعالیت و سکونت را در تهدید خود دارد. قسمت‌های شمالی استان، دشت خوی و سرشاخهٔ رودخانه‌های الندچای از شدت سیل‌خیزی بالایی برخوردارند. در این سال‌ها، زمین لغزش نیز بخش درخور توجهی از سکونتگاه‌هایی را که در دامنه‌های شمالی استقرار یافته‌اند، در معرض تخریب قرار داده و گاهی جابه‌جا یا تثبیت کرده‌اند که خسارت‌های اجتماعی و اقتصادی قابل‌توجهی را نیز به همراه داشته است.
الگوی کشت نامناسب و تخریب گسترده باغ‌ها و اراضی	در سال‌های اخیر که موضوع خشک شدن دریاچه ارومیه مورد توجه افکار عمومی و دولت واقع شده؛ الگوی کشت نامناسب کشاورزی در حوزه آبریز دریاچه ارومیه به عنوان متهم ردیف اول این بحران معرفی شده است و برنامه‌ها و اقدامات متعددی برای کاهش مصرف آب در بخش کشاورزی جهت احیای دریاچه ارومیه مطرح شده اما تاکنون چندان تغییری در میزان مصرف آب در بخش کشاورزی رخ نداده است.

جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی

مسئله	ابعاد																				امتیاز نهایی
	بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)													محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		کنش مسئله			منبع مسئله		
	ناملموسی و عدم وضوح	عمر مسئله	پیچیدگی	گستگی	عدم قطعیت	میزان قابلیت درک	مبنی بودن	ماندگاری	بیرونی بودن (محیط)	شدت اثر و پایمد	کشمکش زایی/جداگری	وابستگی و ارتباطات زیاد	غیرعادی بودن	مقیاس کارکردی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و)	کنترل ناپذیری	عدم قطعیت ناشی شدن از کنش	میزان ناشی شدن از کنش	غیرعمدی بودن	میزان ربط/ارتباط ذی‌نفعان (مستولیت)	
	↑	↑	↑	↑	↑	↓	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	
سرانه تولید ناخالص داخلی پایین	۷	۸	۷	۴	۷	۶	۸	۷	۶	۸	۵	۷	۲	۸	۹	۳	۵	۴	۳	۱	۱۱۵
کژکارکردی منطقه آزاد ماکو	۵	۷	۶	۵	۶	۴	۸	۷	۸	۸	۶	۸	۴	۸	۸	۴	۵	۳	۲	۱	۱۱۳
سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	۵	۶	۷	۴	۶	۵	۷	۷	۶	۸	۶	۷	۳	۷	۶	۴	۳	۴	۳	۲	۱۰۶
کمبود صنایع با فناوری بالا	۵	۶	۵	۳	۳	۵	۶	۶	۶	۷	۶	۷	۳	۷	۶	۲	۳	۴	۳	۴	۹۷
بهره‌وری نسبتا پایین بخش زراعت در مقایسه با پتانسیل‌های بخش کشاورزی استان	۴	۸	۶	۵	۳	۵	۸	۸	۵	۸	۵	۶	۳	۷	۸	۳	۳	۳	۲	۱	۱۰۱
ارزش‌افزوده پایین بخش معدن	۳	۷	۵	۴	۵	۷	۶	۷	۵	۷	۴	۷	۵	۷	۸	۳	۴	۳	۴	۲	۱۰۳
سهم پایین ارزش‌افزوده در بخش محصولات شیمیایی و وسایل نقلیه موتوری	۶	۶	۴	۴	۴	۵	۶	۶	۵	۷	۴	۶	۴	۷	۷	۲	۳	۳	۲	۳	۹۴
خام فروشی مواد معدنی	۵	۷	۴	۵	۴	۵	۷	۷	۶	۷	۴	۵	۶	۶	۵	۳	۳	۴	۴	۳	۱۰۰
عدم توازن نظام فعالیت	۴	۵	۶	۴	۴	۶	۷	۶	۶	۷	۳	۶	۵	۷	۷	۴	۴	۲	۴	۱	۹۸
وجود پدیده قاچاق و اشتغال غیر رسمی	۴	۴	۶	۴	۶	۵	۶	۵	۵	۸	۴	۷	۷	۸	۸	۵	۴	۶	۵	۶	۱۱۳
عدم توسعه مطلوب بخش گردشگری به‌ویژه گردشگری سلامت	۵	۸	۶	۳	۴	۵	۸	۷	۵	۷	۵	۶	۵	۶	۵	۴	۳	۳	۴	۲	۱۰۱

جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی استان آذربایجان غربی در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
سرانه تولید ناخالص داخلی پایین	بررسی سرانه تولید ناخالص استان آذربایجان نشان می‌دهد که طی چند سال اخیر سرانه تولید روند نزولی داشته است. بررسی تولید ناخالص داخلی نشان می‌دهد که طی دو دهه بررسی شاهد نزول تولید ناخالص داخلی استان هستیم. طی سال‌های ۸۳ تا ۸۷ میزان تولید ناخالص استان به پایین‌ترین سطح خود رسیده است.
کژکارکردی منطقه آزاد ماکو	بررسی تراز تجاری منطقه آزاد ماکو نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های مورد بررسی تراز بازرگانی این منطقه منفی بوده است. به عبارتی نقش صادرکننده این مناطق که هدف اصلی ایجاد مناطق آزاد است، کم‌رنگ شده است و نقش تبدیل شدن به دروازه واردات کالا افزایش یافته است.
وجود پدیده قاچاق و اشتغال غیر رسمی	بررسی اشتغال در بخش اظهارنشده نشان می‌دهد که این بخش از اشتغال به عنوان اشتغال غیر رسمی شناخته می‌شود. به عبارتی بررسی بخش اشتغال اظهارنشده نشان می‌دهد که در سال ۸۵ این بخش ۲/۱ درصد و در سال ۹۰ به ۷/۳ درصد و در سال ۹۵ به ۸/۶ درصد رسیده است. این افزایش بیانگر گرایش اشتغال استان از بخش مولد و کارای اقتصاد به بخش غیر رسمی است. از سوی دیگر بررسی اشتغال غیر رسمی در شهرستان‌های مرزی بیشتر است که این بدین معنی است که اشتغال غیر رسمی در شهرستان‌های مرزی در زمینه پدیده قاچاق کالا است.
سطح پایین سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	بررسی سطح سرانه ارزش‌افزوده کارگاه‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که از نظر این شاخص وضعت استان در شرایط مطلوبی قرار ندارد. به عبارتی سرانه ارزش‌افزوده کارگاه‌های صنعتی برابر با ۵/۸۳ درصد است که حدود ۲۰ درصد پایین‌تر از میانگین کشور است. کمبود صنایع با تکنولوژی بالا و نیروی انسانی کارآمد، موجب گردیده است که ارزش‌افزوده بخش صنعت استان در سطح پایینی باشد. از سوی دیگر گسترش صنایع متکی بر مزیت نسبی و عدم توجه به مزیت رقابتی استان را می‌توان از دلایل کاهش سرانه دانست. افزون بر آن سهم استان از ارزش تولید کارگاهی کمتر از یک است، در حالی که سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی کشور ، ۲/۲۹ درصد و اشتغال ۱/۶ درصدی را دارد.

عنوان مسئله	شرح مسئله
بهره‌وری نسبتا پایین بخش زراعت در مقایسه با پتانسیل‌های بخش کشاورزی استان	بررسی سطح زیر کشت استان نشان می‌دهد که سهم استان ۵/۷ درصد از کل اراضی زراعی کشور را شامل می‌شود اما میزان تولید محصولات زراعی در استان ۴/۹ درصد است. از سوی دیگر اشتغال استان در بخش کشاورزی حدود ۳۰ درصد است و میزان ارزش‌افزوده بخش کشاورزی ۱۴ درصد است. این امر بیانگر پیوند نامطلوب بخش کشاورزی و بخش خدمات و صنعت است.
خام فروشی مواد معدنی	استان آذربایجان غربی با دارا بودن بیشترین ذخایر طلای کشور به عنوان قطب استخراج طلا کشور شناخته می‌شود. از سوی دیگر عدم بهره‌برداری مطلوب از مواد معدنی و فقدان دانش کافی در زمینه بهره‌برداری استخراج و فرآوری مواد معدنی همچون تیتانیوم که کاربرد بالایی در صنایع با فناوری بالا دارد موجب شده است که زنجیره تولید مواد معدنی و صنایع با توانایی فرآوری بالا در استان شکل نگیرد و مواد معدنی به صورت خام به استان‌های دیگر همچون آذربایجان شرقی، اصفهان و یا حتی خارج کشور صادر شود. به عبارتی ارزش‌افزوده بخش معدن از استان خارج می‌شود و این مواد معدنی فرآوری شده توسط استان‌های دیگر از مرزها و گمرک‌های استان آذربایجان غربی همچون مرز تمرچین به کشور عراق و ترکیه صادر می‌شود.
عدم توسعه مطلوب بخش گردشگری به‌ویژه گردشگری سلامت	بخش گردشگری استان آذربایجان از مهم‌ترین بخش‌های استان و با قابلیت بسیار بالا است. این استان از پتانسیل جذب گردشگر در زمینه-های مختلف همچون سلامت، تجاری، فرهنگی و تاریخی برخوردار است. وجود دریاچه ارومیه و هم‌جواری با سه کشور شرایط بسیار مناسبی را جهت توسعه بخش گردشگری سلامت را فراهم کرده است. اما میزان گردشگر ورودی به استان در زمینه گردشگری سلامت پایین بوده است. عدم توسعه مطلوب زیرساخت‌های بخش بهداشتی و درمانی موجب جذب پایین گردشگران سلامت از کشور آذربایجان و شهرهای شمالی کشور عراق شده است. از سوی دیگر وجود املاح و مواد معدنی در دریاچه ارومیه زمینه گردشگری سلامت را برای شهرستان‌های استان که هم‌جوار با دریاچه ارومیه هستند فراهم کرده است. در بخش خدمات بررسی بخش‌های بهداشتی درمانی و امور مربوط به هتل داری و رستوران با وجود قابلیت بالای استان جهت جذب گردشگر، ارزش‌افزوده قابل‌توجهی را تولید نکرده است.

٤-٢- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان آذربایجان غربی در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۲۱- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه آذربایجان غربی

محور	اهداف بنیادین
منابع طبیعی و محیط‌زیست	- افزایش بهره‌وری منابع آب و خاک - اصلاح الگوهای کشت - حفظ اکوسیستم طبیعی استان و حفاظت از تنوع زیستی استان - پیشگیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط‌زیست
اقتصادی	– تبدیل شدن به هاب تجاری – تنوع‌بخشی به بخش اقتصاد و ایجاد تاب‌آوری – افزایش ظریف فناوری و دانش‌بنیان ساختن اقتصاد – افزایش رقابت‌پذیری تولیدات استان در سطح فراملی – تبدیل شدن به قطب گردشگری سلامت کشور – توسعه گردشگری فرهنگی و تاریخی – سبزسازی و مدرن سازی تولیدات کشاورزی – توسعه کارکردهای بازرگانی و تجاری و ترانزیتی – دستیابی به فرصت‌های برابر توسعه مبتنی بر ظرفیت بخش‌های گوناگون اقتصادی استان – تأکید بر صادرات محصولات با توجه به مزیت نسبی، رقابتی و همکارانه استان – رقابت‌پذیری اقتصادی – بازگرداندن کارکردهای بنیادین مناطق آزاد و تجاری – دستیابی به اقتصاد هم‌افزا و مکمل‌گرا
اجتماعی- جمعیتی	– دسترسی به فرصت‌های برابر توسعه مبتنی بر ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی – گسترش گردشگری تاریخی – فرهنگی با عملکرد ملی و فراملی –ارتقای همکاری و تبادلات فرهنگی و قومی در قطب‌های ملی- فراملی فرهنگی و اجتماعی – توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارها و افراد آسیب‌پذیر استان – حفظ و افزایش میزان رضایت از زندگی در استان – افزایش میزان سرمایه‌های اجتماعی در جهت افزایش تعلق و عرق ملی، مشارکت، اعتماد و ... در استان – برقراری عدالت اجتماعی –کاهش آسیب‌های اجتماعی – دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده – برقراری توازن جمعیتی در میان شهرستان‌های استان – تحقق عدالت آموزشی در جهت دسترسی به آموزش با کیفیت – تأمین زیر نظام‌های تعلیم و تربیت به خصوص زیر نظام منابع انسانی و زیر نظام فضا و تجهیزات – متناسب‌سازی رشته‌های دانشگاهی با نیازهای زیست‌بوم استان

محور	اهداف بنیادین
	– تأمین زیر نظام‌های اساسی تحقق آموزش مطلوب با رعایت اصل عدالت آموزشی
زیربنایی	– نقش‌پذیری در نظام حمل و نقل فراملی و بازرگانی و تجارت بین‌المللی – توسعه پیوندهای اطلاعاتی بر مبنای فناوری اطلاعات – توسعه بر مبنای محدودیت‌های اکولوژیک و پایداری زیستی بوم
مدیریتی– نهادی	– مشارکت افراد توانمند بومی در مدیریت میانی و خرد استان؛ – اجرایی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها – مشارکت حداکثری نهادهای دولتی در تصمیم‌گیری و اجرا – ارتقای مدیریت امنیت در حوزه‌های مختلف توسعه – برخورداری استان از وجود افراد و نهادهای اثرگذار جهت هدایت فرایند توسعه – تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک – فعال بودن کلیه ستادها و کارگروه‌های استان آذربایجان غربی – مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی – انسجام قومی عملکردی ساختاری بین پهنه‌های شمالی ، میانی و جنوبی استان – شفافیت در اجرای قوانین در مقیاس ملی و استانی – تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی – تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی – برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان – آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان – مدیریت باثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری – استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت – انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن – نظارت بر عملکرد شوراها و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفا هماهنگی – فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف – آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان – ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود – برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا – تمرکز مدیریت بر نتایج و بروندادها – تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان – الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان – هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید
نظام سکونتگاهی	– یکپارچگی ساختاری کارکردی بین سکونتگاه‌های شهری استان – عدالت فضایی در توزیع جمعیت

٤-٣- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی، چشم‌انداز محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش‌انگیز، خاطره‌انگیز و تحقق‌پذیر، مطابقت باارزش‌ها و فرهنگ و زمان‌بندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان آذربایجان غربی:

آذربایجان غربی به عنوان قطب کشاورزی و قلب گردشگری سلامت منطقه است برخوردار از اقتصاد دانش بنیان، رقابتی و سبز که با بهره‌گیری از قابلیت‌های بازرگانی-تجاری، ترانزیتی، لجستیکی، کشاورزی، معدنی و صنعتی پیوسته، خوشه‌ای، مکمل‌گر و هم‌افزا، معیشت پایدار را برای ساکنان خود فراهم آورده و محصولات آن قابلیت رقابت بالایی در بازارهای بین‌المللی دارند. نگین فیروزه‌ای آذربایجان و دیگر اکوسیستم‌های طبیعی به نماد موفقیت در نگهداری و حفاظت از کارکردهای طبیعی اکوسیتم‌های پشتیبان حیات مبدل شده و بواسطهٔ سیستم حکمروایی یکپارچه و پایدار قلمرویی، پیشرو در آبادانی و پیشرفت است.

٤-٤- مأموریت‌های اصلی

مأموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت

کلان آذربایجان غربی، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

-خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛

-رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛

-ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛

-بهره‌برداری خردمندانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی به‌ویژه منابع دریایی و آبی؛

-کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛

-کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛

-توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و بافرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛

-حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سالم و مولد روستایی و عشایری؛

-برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛

-حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛

-تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛

-توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی‌صدایان؛

-خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛

-ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

٤-٥- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازمان‌دهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان آذربایجان غربی، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط‌زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

- **محور نظام مدیریتی**

جدول ۱۲۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام مدیریت	- سطح نسبتا بالای تحصیلات کارکنان دولت در این استان نسبت به استان‌های دیگر، شامل ۴۲ درصد لیسانس و ۱۸ درصد فوق‌لیسانس و دکتری؛ - وجود سازوکارهای قانونی جهت پراکنش فضایی جمعیت به‌ویژه در کل استان در راستای تعادل بخشی در سطح استان و پرهیز از تمرکز جمعیت؛ - تهیه سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه امنیتی مبتنی بر اقتصاد و جمعیت به جای رویکرد صرف امنیتی و سخت‌افزاری؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت	- نبود انسجام قومی عملکردی ساختاری بین پهنه‌های شمالی، میانی و جنوبی استان به دلیل موقعیت شکلی استان و برخی زمینه‌های قومی فرهنگی - ارتباط قوی نخبگان سیاسی و نخبگان قومی و تأثیر آن‌ها بر جریانات مدیریتی استان آذربایجان غربی؛ - کمبود جدی نهادهای غیررسمی به‌ویژه در حوزه فرهنگ و آموزش؛ - غیرفعال بودن کارگروه‌های تخصصی زیر شورای برنامه‌ریزی؛ - ارتباط قوی نخبگان سیاسی و نخبگان قومی و تأثیر آن‌ها بر جریانات مدیریتی استان آذربایجان غربی؛ - نبود ابزارها و تریبون‌های مؤثر مطالبه‌گری و نقد و نظارت بر عملکرد دولت در استان آذربایجان غربی؛ - رقابت‌های استانی و منطقه‌ای با گرایش‌های غیرهمسان و نبود روش حل تداخلات در سطح برنامه‌های ملی و منطقه‌ای	- رفع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ تلقی از دستگاه‌های دولتی به عنوان محلی برای اشتغال؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انتفاعی و غیرانتفاعی نظیر ارائه	- نظام‌های غیررسمی و تنوع بالای قومی و مذهبی استان آذربایجان غربی؛ - تهدیدات مرتبط با نظام تصمیم‌گیری استان با حرکت در مسیر قومیت‌گرایی ساختاری اداری؛ - تفاوت قابل توجه گرایش‌های سیاسی ترک‌های شمال استان (به سمت اصول‌گرایی) و کردهای جنوب استان (به سمت اصلاح‌طلبی)؛ - مرز مشترک با کشورهای عراق و ترکیه و وجود مسائل مختلف امنیتی و اقتصادی؛ - فقدان نگرش فضایی در تصمیم-گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت‌رسان در سطح ملی و استانی؛ - تداوم حضور افراد با مهارت‌ها و

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
	پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به به‌کارگیری صحیح از آن‌ها؛ - بهبود سازوکارهای قانونی ادغام برنامه-های عمرانی با برنامه آمایش استان؛ - الزام شدن دستگاه‌های استان به اجرای کردن برنامه آمایش استان؛	- رقابت درون استانی و بسترسازی بیشتر در راستای تفوق دیدگاه‌ها و برنامه‌ریزی غیر آمایشی در سطح شهرستان‌ها؛ - نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان آذربایجان غربی؛ - فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛ - فقدان مشارکت مردم در توسعه استان؛ - تمرکز بر امور زیربنایی و عمرانی و عدم توجه به امور اجتماعی و اقتصادی؛ - اعمال نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛ - نگاه امنیتی به منابع طبیعی و کشاورزی این استان؛ - عدم وجود بازوی اجرایی در سطح شهرستان برای سازمان برنامه و بودجه استان؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان آذربایجان غربی؛ - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛	مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره؛ - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیأت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛ - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ابعاد مختلف مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود؛ - تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛	تخصص‌های پایین در ادارات استان؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - امنیتی شدن رویکرد توسعه در استان و عدم استفاده حداکثری از ظرفیت‌های استان؛ - ضعف در نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناقص برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخل و خارج از استان؛ - ایجاد پیامدهای نامطلوب اجتماعی، اقتصادی، محیط‌زیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛ - بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛ - افزایش کشمکش‌ها به دلیل ساختار

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
		- عریض و طویل بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛ - مدیریت مقطعی و کوتاه‌مدت در سطح کلان استان؛ - نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ - عدم ثبات ساختارهای سازمانی و عدم مشارکت فعالانه اعضاء شوراها و ستادهای استانی در تصمیم سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها؛ - تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم-گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛ - نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تداخل قلمروهای مدیریتی؛ - برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛ - ابهام و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛ - فقدان برنامه‌ریزی پایین به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت		غیررسمی و قومی موجود در داخل و خارج استان آذربایجان غربی و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان؛ - تصویب مصوبه‌های شوراهای عالی در مغایرت با برنامه مصوب آمایش استان؛ - خروج نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش از استان؛

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
		مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛ - ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛ - فقدان نیروهای متخصص و فنی موردنیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛ - نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛ - عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز با توجه به درآمد کم تولید ناخالص استان؛ - نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛ - پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پیامدها و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛ - فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛ - نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛ - عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛		

- در محور اقتصادی

جدول ۱۲۳- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام اقتصادی	- نرخ اشتغال بالاتر از میانگین کشور در مناطق روستایی - بالا بودن متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی از میانگین کشوری - نرخ مشارکت اقتصادی بالاتر از میانگین کشور - مزیت نسبی در تمامی زیر بخش‌های کشاورزی - مزیت نسبی در بخش استخراج سایر معادن - رتبه چهارم از نظر سهم معدن در حال بهره‌برداری در کشور - رتبه چهارم از نظر تولید محصولات	- نرخ بیکاری بالاتر از متوسط کشور - رتبه شش کشوری از نظر بالا بودن ضریب جینی - نرخ مشارکت اقتصادی پایین مناطق شهری در مقایسه با متوسط کشوری - رتبه سوم از نظر پایین بودن سرانه تولید ناخالص داخلی در کشور - روند نزولی تولید ناخالص داخلی در کشور - نظام کشاورزی سنتی - افزایش مصرف آب در بخش کشاورزی - ارزش‌افزوده پایین در بخش معدن - سهم اندک ارزش‌افزوده بخش صنعتی در اقتصاد استان	- وجود دروازه ریلی(ریل رازی) و امتداد آن تا مرز ترکیه جهت گسترش مبادلات تجاری - پتانسیل بالا جهت جذب سرمایه-گذاری خارجی - امکان بهره‌گیری از مناطق آزاد جهت توسعه اقتصادی استان - وجود مرز بازرگان - امکان توسعه محصولات کشاورزی صادرات محور با توجه به هم‌مرزی با دو کشور عراق و ترکیه - وجود بازارچه و گمرکات مرزی - وجود دریاچه ارومیه جهت	- تبدیل به حیاط‌خلوت صنایع آلوده استان آذربایجان شرقی - وجود شرایط تحریم - وجود کشور ترکیه با ساختار اقتصادی قوی و صادرات محور - حاکم بودن دیدگاه بخشی در مسائل کلان اقتصادی - رقابت‌پذیری پایین استان در مقایسه با رقبای داخلی و خارجی - رقیب بودن کشور ترکیه در

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
	زراعی در کشور - مزیت نسبی در تولید محصولات غذایی - مزیت نسبی در تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی - بهره‌وری بالا در بخش باغات - امکان توسعه بخش خدمات پشتیبان تولید در استان - وجود سه فرودگاه در سه شهرستان استان جهت تسهیل جریان کالا و مسافر - پتانسیل بالا در بخش مواد معدنی شامل طلا و تیتانیوم	-سطح پایین نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت - سطح پایین سرانه ارزش‌افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر - سهم بالای استان از آب مصرف شده در بخش صنعت - میزان پایین سطح تولید محصولات کشاورزی با توجه به سطح زیر کشت - عدم شکل‌گیری زنجیره تولید صنعتی مشخص - عدم شکل‌گیری زنجیرهای صنعتی- معدنی در ارتباط با صنایع تکمیلی - اشتغال‌زایی پایین بخش معدن - فقدان دانش فنی کافی برای استخراج مواد معدنی همچون تیتانیوم	بهره‌برداری معدنی از آن - هم‌جواری مرزی با سه کشور آذربایجان، ترکیه و عراق - وجود پتانسیل‌های جهت توسعه گردشگری سلامت - امکان توسعه خطور ریلی مرز بازرگان و منطقه آزاد ماکو - هم‌مرز بودن ۹ شهرستان استان با کشورهای همسایه	زمینه جذب گردشگر

- در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست

جدول ۱۲۴- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط‌زیستی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام طبیعی و محیط‌زیست	- فراوانی و تعدد تالاب‌های طبیعی با پراکنش نسبتا متوازن در سطح استان. - مساعدت اقلیم در نواحی شمالی و در حاشیه رودخانه ارس برای شیوه‌های دوکشتی - توزیع متوازن جریان‌های سطحی در استان - پتانسیل بالای استان در تولید محصولات باغی (رتبه چهارم کشوری) - پتانسیل استفاده از منابع طبیعی در بخش‌هایی مانند تولید گیاهان دارویی - وجود چشم‌اندازهای طبیعی در استان	- روند رو به اضمحلال اکوسیستم دریاچه ارومیه. - عدم تناسب الگوی کشت با منابع آبی در شهرستان‌های حاشیه دریاچه ارومیه - عقب‌نشینی اکوسیستم‌های طبیعی به سمت ارتفاعات. - مرگ و میر پرندگان به دلیل ورود فاضلاب به دریاچه ارومیه - خشک شدن تالاب‌ها و پدیده پر غذایی در تالاب‌ها - کاهش کمیت منابع آب قابل استفاده در کشاورزی در استان	- امکان انواع بهره‌برداری‌ها از قبیل آبزی‌پروری، اقسام گردشگری، تفریحات آبی و ورزش‌های ماجراجویانه - اختصاص ۱۷ درصد از وسعت استان به مناطق چهارگانه و تحت نظارت سازمان حفاظت محیط-زیست - ظرفیت استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر در توسعه کشاورزی - وجود شرایط متنوع اقلیمی و جغرافیایی که شرایط مساعدی را	- خطر تشدید مخاطرات اقلیمی (سرمازدگی، تگرگ، طوفان، سیل و خشکسالی) - ادامه روند ضعف در سیاست‌گذاری کشاورزی استان - خشک شدن دریاچه ارومیه ناشی از شدت فعالیت‌های کشاورزی و تبعات منفی حاصل از آن. - الگوی کشت نامناسب خطر تشدید پدیدهٔ فرسایش خاک به دلیل تغییر روش‌های کشت منابع طبیعی و محیط‌زیست

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
	(دریاچه‌ها، کوهستان‌ها و آبشارها) - -تنوع و میزان بالای ذخایر معدنی استان با داشتن ۵۸۰ معدن - بهره‌مندی از معادن باارزشی مانند طلا با داشتن بیش از ۵۰ درصد کل ذخایر طلای شناسایی‌شده در کشور (قطب نخست طلای کشور) - فراوانی بارش‌ها نسبت به میانگین کشوری و توانایی مناسب حوضه‌های آبریز - کفایت بارش‌های بهاره برای کشت دیم - تنوع محصولات زراعی، باغی و فرآورده‌های دامی - وجود جاذبه‌های طبیعی با ارزش گردشگری	- قرارگیری قسمت‌های وسیعی از استان در حوضهٔ بسته دریاچه ارومیه به عنوان یک حوضه آبریز کوچک و کم وسعت یا منابع آبی محدود - غلبهٔ دامداری سنتی با دام بیش از ظرفیت مراتع با فشار چرایی بالا و بیش از ظرفیت مراتع - ضعف بنیان‌های طبیعی و جغرافیایی پیرامون شهر تبریز (حوضهٔ آجی چای با کیفیت نامناسب آب‌ها و شور بودن -	برای کشت محصولات متنوع زراعی و باغی فراهم می‌آورد - بهره‌مندی از پتانسیل بالای معدنی استان به‌عنوان محرک توسعه اقتصاد - قرارگیری خارج از حوزه پرفشار جنب‌حاره‌ای و جریان دائمی بادهای تخریبی	- تشدید فرایندهای منفی در اکوسیستم-های طبیعی و انسانی و بروز مخاطرات طبیعی - گسترش آلودگی هوا پیرامون کانون‌های سکونتی بزرگ

- در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزش

جدول ۱۲۵- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی	- تنوع فرهنگی، قومی و مذهبی که امکان زندگی مسالمت‌آمیز گروه‌های مختلف جمعیتی در کنار هم را ایجاد می‌کند. - وجود خرده فرهنگ در استان به دلیل وجود تنوع قومی - میزان بالای رضایت از زندگی به نسبت کل کشور - بالا بودن میزان سرمایه اجتماعی میانی به نسبت کل کشور	- عدم وجود نهاد مرجع در جهت توسعه فرهنگی - میزان پایین سرمایه اجتماعی - اعتماد سازمانی پایین - مشارکت پایین - افزایش آسیب‌های اجتماعی مانند بیکاری، طلاق، اعتیاد و ... - ارزیابی منفی به آینده - میزان پایین عرق ملی	- برخورداری از موقعیت مرزی و امکان افزایش تبادلات فرهنگی با کشورهای همسایه - امکان استفاده از ظرفیت‌های گردشگری به دلیل وجود خرده فرهنگ‌ها و آداب و رسوم در استان و همچنین ظرفیت‌های طبیعی استان	- وجود برخی گرایش‌های ضد مرکز و واگرایانه در میان قومیت‌های داخل استان - وجود احساس نابرابری قومی و مذهبی و همچنین احساس بی‌عدالتی در توزیع منابع و امکانات در مقیاس ملی
فقر و محرومیت	-وجود جنگل و مراتع مناسب - وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی -وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن متعدد - وجود سیلوها و سردخانه‌ها برای نگهداری بلندمدت	-خشک شدن دریاچه ارومیه - پایین بودن بهره‌وری در بخش آبیاری و کشاورزی -رکود و کمبود زیرساخت های لازم در حوزه صنعت خام فروشی مواد معدنی -ضعف زیرساخت‌های شبکه حمل و نقل در بخش‌های جنوبی استان - بیکاری -ضعف شدید زیرساخت‌های آموزشی و خدماتی و سطح سواد پایین	- مزیت نسبی در تولید محصولات باغی - مزیت نسبی در دامداری و دام‌پروری - مزیت نسبی در شیلات و آبزی‌پروری - مزیت نسبی در پرورش	- رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - خالی شدن روستاها و مهاجرت به شهرها - از دست دادن فرصت‌های کشاورزی و محصولات کشاورزی - مهاجرفرستی به استان‌های دیگر و رشد

	محصولات کشاورزی -وجود جاذبه‌های گردشگری طبیعی، تاریخی و ... در بخش‌های محروم استان - مرکز مشترک با کشورهای عراق ، ترکیه و نخجوان -وجود مناطق ویژه اقتصادی، مناطق آزاد و بازارچه‌های مرزی - عبور راه آهن ایران به ترکیه از طریق بخش قطور شهرستان خوی	-از دست دادن بازار صادراتی به دلیل کیفیت پایین تولیدات و ضعف سیستم حمل و نقل -مشکلات مربوط به ترخیص کالا در گمرک -توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان	زنبورعسل - مزیت نسبی در تولید صنایع‌دستی - مزیت نسبی در تولید صنایع تبدیلی کشاورزی - مزیت نسبی در صنایع چوب و صنایع‌دستی وابسته به چوب - مزیت نسبی در تولید و صادرات چرم - مزیت نسبی جهت ایجاد واحدهای صنعتی تبدیلی وابسته به دامداری و دام‌پروری - مزیت نسبی در ایجاد کارگاه‌های بسته‌بندی محصولات عسل، آبزی‌پروری و .... در مناطق محروم - مزیت نسبی در ارائه خدمات و بازرگانی با کشورهای عراق، ترکیه و نخجوان	سکونتگاه‌های غیررسمی در آنجا - فقر معیشتی و تأثیرات نامطلوب بر سلامتی ساکنین استان
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست	- جاذبه‌های گردشگری طبیعی، فرهنگی و سلامت استان - هم‌جواری با کشورهای عراق، ترکیه و نخجوان	- رشد مهاجرت از روستا به شهر -توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان -فقر شهری و روستایی - بیکاری - ضعف زیرساخت های مربوط به شبکه حمل و نقل	- گسترش صنایع و فعالیت‌های وابسته به آن -گسترش گردشگری به‌واسطه پتانسیل‌های محیط طبیعی -وجود بازارچه‌های مرزی و	- رشد سکونتگاه‌های غیررسمی - افزایش آسیب‌های اجتماعی -بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری -افزایش فقر

		- ضعف در سیاست‌گذاری کشاورزی -خشک شدن دریاچه ارومیه -سطح پایین سواد و مهارت افراد -رکود صنایع	فرصت‌های اقتصادی	
بررسی ویژگی‌های جمعیتی	- بالا بودن حجم جمعیت ۱۵-۶۴ساله (جمعیت فعال بالقوه) - پایین بودن سهم مهاجران وارد شده به استان با مبدأ اقامت دیگر استان‌های کشور	- عدم توازن جمعیتی در سطح شهرستان‌های استان -پایین بودن رشد سالانه جمعیت - منفی شدن رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی در بازه ۳۰ ساله اخیر -افزایش جابه‌جایی درون استانی به‌ویژه به سمت شهرهای پرجمعیت - پایین بودن میزان جوانی جمعیت (سهم جمعیت کمتر از ۱۵ سال) -بالا بودن نسبت جمعیت سالمند - بالا بودن میزان خام مرگ و میر - پایین بودن میزان باروری کل - پایین بودن متوسط بعد خانوار بالا بودن سهم خانوارهای یک‌نفره در میان خانوارهای زن سرپرست	- فراهم بودن نیروی محرک توسعه و بالندگی استان به واسطه نیروی انسانی جوانی که در دسترس قرار دارد.	- کاهش جمعیت استان - سالخورده شدن جمعیت - افزایش بار وابستگی جمعیت فعال از جانب جمعیت سالمند - کاهش کیفیت دسترسی به خدمات در نقاط شهری پرجمعیت به واسطه جابه‌جایی پیش‌بینی نشده جمعیت - ایجاد بحران در حوزه‌های مسکن، اشتغال، آموزش و ... به واسطه رشد پیش‌بینی‌نشده جمعیت در نقاط شهری پرجمعیت
تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگ‌سالان	- نرخ پوشش تحصیلی بالا در دوره ابتدایی(دو درصد ترک تحصیل) - وجود ۵۳ مرکز یادگیری محلی در سطح استان برای فعالیت‌های سوادآموزی	- نرخ پوشش تحصیلی بسیار پایین در دوره متوسطه(۱۲ درصد در متوسطه اول و ۲۷/۵ درصد در متوسطه دوم) - نرخ بالای نسبت معلم به دانش‌آموز - پایین‌تر بودن سرانه فضای آموزشی از متوسط کشوری - وجود حجم ۳۰ درصدی مدارس تعمیری و تخریبی - کمبود کادر آموزشی(۱۵۰۰ معلم) - عدم دسترسی حدود ۳۰ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد - عدم دسترسی ۹۰ درصد دانش‌آموزان عشایری به سامانه شاد - نبود زیرساخت‌های لازم به منظور تحقق آموزش مجازی در مناطق روستایی و	- بهبود وضعیت سواد در استان در طی ده سال اخیر - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش در طی سال‌های اخیر	- کاهش کیفیت آموزش به دلیل کمبود کادر آموزشی - احتمال آسیب‌رسانی به معلمان، دانش آموزان و کادر آموزشی هنگام فعالیت آموزشی - عدم تحقق عدالت آموزشی به دلیل دسترسی پایین دانش‌آموزان به آموزش مجازی - بی‌انگیزگی آموزشیاران نهضت و

		حاشیه شهرها - پایین‌تر بودن نرخ باسوادی از متوسط کشوری - عدم ساماندهی دقیق وضعیت استخدامی آموزشیاران نهضت - کمبود امکانات آموزشی برای سوادآموزی به خصوص در روستاها - وجود مشکلات فرهنگی و عدم استقبال و بی‌انگیزگی سوادآموزان - وجود محدودیت‌های سنی برای سوادآموزان		افت کیفیت آموزش - افت کیفیت آموزش سوادآموزی به دلیل نبود امکانات آموزشی مانند فضای آموزشی و .....
آموزش عالی	- وجود ۸۸ مؤسسه آموزش عالی در سطح استان - بیش از ۸۷۷۱۲ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی	- فقدان مطالعات آمایشی و عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازهای زیست‌بوم - کمبود زیرساخت‌های لازم جهت تحقق آموزش مجازی - دانش‌بنیان نبودن صنعت و ارتباط ضعیف بین دانشگاه، صنعت و بازار کار - بیکاری فارغ‌التحصیلان - بالا بودن نسبت دانشجو به استاد در استان - عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان - ارتباط ضعیف صنعت و دانشگاه - هدفمند نبودن پژوهش‌های دانشگاهی	- تقویت زیرساخت‌های لازم جهت تحقق آموزش مجازی در واکنش به دوران کرونا - بهبود کمی آموزش عالی در طی سالیان اخیر	- عدم تناسب آموزش‌ها با نیازها - پایین آمدن کیفیت آموزش‌های ارائه شده به دلیل نبود امکانات آموزشی - هدر رفت منابع آموزش عالی و پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان - پایین بودن کیفیت آموزش به خصوص در دوران کرونا

- در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی

جدول ۱۲۶- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

زمینه	عوامل درونی		عوامل بیرونی	
	نقاط قوت(Strengths)	نقاط ضعف(Weakness)	فرصت‌ها(Opportunities)	تهدیدها(Threats)
نظام زیربنایی	- برخورداری استان از شبکه حمل و نقل و راه‌ها و شبکه ریلی - وجود زیرساخت نفت و گاز و فشار مناسب گاز برای مشترکین	- محدودیت‌های دسترسی به شبکه حمل و نقل در پهنه‌های جنوبی و غربی استان - وضعیت نامناسب استان از نظر شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات - محدودیت‌های مربوط به شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای و نسبت پایین راه‌های جاده‌ای به میانگین کشوری - عدم دسترسی حدود ۵۰ درصد روستاها به شبکه گاز	- دسترسی مناسب استان به زیرساخت مرتبط با نفت و گاز - موقعیت مناسب استان نسبت به استان‌های صنعتی اصفهان و مرکزی - وجود نیروگاه سیکل ترکیبی ارومیه در استان	- سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی و مخاطرات محیطی مانند خشک شدن دریاچه ارومیه - محدودیت‌های زیرساخت های روستایی و مخاطرات مربوط به تخلیه جمعیت روستایی
موقعیت استراتژیک	- دسترسی به مسیر ریلی و راه آهن و اتصال آن با کشور ترکیه - وجود منطقه آزاد تجاری ماکو با امکانات بازرگانی و فرودگاه - دسترسی به منطقه آزاد و گمرک بازرگان	- محدودیت‌های ناشی از پیوند ضعیف شبکه حمل و نقل جاده‌ای - محدودیت‌های شبکه ارتباطات و فناوری اطلاعات	- هم‌جواری با کشورهای ترکیه، عراق و جمهوری خودمختار نخجوان - پیوندهای تجاری و سابقه طولانی بازرگانی در گمرک بازرگان - دسترسی به کریدورهای بین‌المللی	- تمرکز تولید برق در نیروگاه سیکل ترکیبی ارومیه
سکونتگاهی	- وجود الگوی خوشه‌ای و سکونتگاه‌های چندمرکزی در پهنه شمالی و جنوبی استان	- محدودیت‌های شکل طبیعی زمین در توسعه شهرها - روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی - تمرکز جمعیت پهنه مرکزی در شهر ارومیه - خالی بودن طبقه شهرهای بزرگ از سکونتگاه شهری	- پیوندهای ارتباطی و جمعیتی اجتماعی با کردستان عراق - هم‌جواری با مرز عراق، ترکیه و جمهوری نخجوان در پهنه شمالی و غربی	- روند فزاینده شاخص نخست شهری - مخاطرات ناشی از مهاجرت‌های شهری-روستایی

فصل پنجم

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان آذربایجان غربی تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی آذربایجان غربی و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان آذربایجان غربی؛ ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان؛ آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان؛ تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای اصلی می‌باشند.

در عرصه نظام سکونتگاهی، شکل‌دهی به خوشه‌های سکونتی و جمعیتی در استان و توزیع متعادل امکانات و خدمات و زیرساخت‌ها راهبردهای اتخاذ شده می‌باشند.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان آذربایجان غربی راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل برندسازی محصولات کشاورزی، تغییر الگوی کشت، ارتقای بهره‌وری عوامل تولید(نیروی انسانی و فناوری) در بخش کشاورزی، ایجاد و توسعه پارک‌های صنعتی با محوریت صنایع مرتبط با مواد معدنی فلزی، توسعه صنایع تکمیلی در زمینه صنعتی- معدنی، توسعه صنایع دانش‌بنیان، ایجاد هم‌افزایی میان بخش‌های مختلف اقتصادی، تثبیت زنجیره‌های فعالیتی درون و برون بخشی

جهت خلق مزیت همکارانه، ارتقای تاب‌آوری اقتصاد مبتنی بر ظرفیت‌های گردشگری، کشاورزی و صنایع معدنی، گسترش زیرساخت‌های ارتباطی به‌ویژه در منطقه آزاد، گسترش حمل و نقل هوایی و زمینی و اتصال خطوط ریلی به کشور عراق و ترکیه، ارتقا شاخص‌های رقابت‌پذیری استان به‌ویژه در بخش کشاورزی، معدن و گردشگری، سرمایه‌گذاری جهت احیای دریاچه ارومیه، توجه به مزیت‌های همکارانه استان، ارتقای عملکردهای اقتصاد خلاق در استان، هوشمندسازی و چابک سازی شبکه ترانزیتی، نقش‌آفرینی مطلوب در مبادلات ملی و فراملی در زمینه ترانزیت، لجستیک، بازرگانی و گردشگری، گسترش زیرساخت‌های مرتبط با گردشگری، ایجاد مزیت‌های جدید با بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی و پتانسیل‌های گردشگری استان، تقویت زیرساخت‌های بهداشتی - درمانی استان، ارتقای نقش منطقه‌ای استان، زمینه‌سازی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی با توجه به پیوندهای فرهنگی و قومی با کشورهای همسایه است.

در عرصه زیربنایی راهبردهای تدوین شده شامل توسعه زیرساخت‌ها و خدمات وابسته به کشاورزی و بازرگانی کالا، تقویت پیوندها و شبکه ارتباطی درون استانی و ملی، تقویت ارتباطات و پیوندهای بین‌المللی از طریق کریدورهای عبوری از استان، توسعه شبکه و زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و راهبرد توسعه تولید پراکنده انرژی در استان با تأکید بر انرژی تجدیدپذیر می‌باشند.

در عرصه اجتماعی راهبردهایی نظیر ایجاد اشتغال مورد نیاز استان، افزایش مشارکت اجتماعی در استان، کنترل آسیب‌های اجتماعی و توجه به پیشگیری از وقوع جرم، توسعه گردشگری فرهنگی به واسطه وجود خرده فرهنگ‌ها و

قومیت‌های مختلف در استان، توجه به اقشار آسیب‌پذیر و توانمندسازی آن‌ها، توجه بیشتر به ارتقاء سطح سرمایه‌های اجتماعی در استان، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، گسترش صنایع، ارتقای زیرساخت‌های آموزشی و خدماتی، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، پیشگیری از مهاجرت، بهبود شبکه حمل و نقل، ارتقای صادرات و رفع موانع موجود، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، ساماندهی وضعیت ایلات و عشایر یکجانشین، حمایت از کشاورزی استان، ارتقای شبکه حمل و نقل جاده‌ای، افزایش میزان باروری کل، جلوگیری از مهاجرت جمعیت به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، تأمین نیروی انسانی، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی، بهبود وضعیت آموزش مجازی در مدارس، افزایش درصد پوشش تحصیلی، بهبود وضعیت سواد در سطح استان، فرهنگ‌سازی و رفع موانع سوادآموزی در سطح استان، ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران، تأمین فضای آموزشی برای سوادآموزان، کاهش تراکم دانشجویی، انجام مطالعات آمایش آموزش عالی، بهبود رابطه دانشگاه با صنعت، کاهش نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان اتخاذ شده است.

در بعد محیط‌زیستی نیز راهبردهای حفاظت از ذخایر طبیعی و تنوع زیستی در مناطق تحت پوشش، حفاظت محیط‌زیستی اجتماع‌محور، ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات، بسترسازی برای ارتقای قابلیت‌های محیطی و بهره‌وری مناسب از منابع موجود با رویکرد تعادل بخشی تدوین شده است.

جدول ۱۲۷- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان آذربایجان غربی در محورهای مختلف

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
مدیریتی	- ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان آذربایجان غربی؛ - ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان آذربایجان غربی؛ - آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان آذربایجان غربی؛ - تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛	- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛ - حضور دبیر کمیته راهبری توسعه استان در شوراهای عالی با موضوع استان آذربایجان غربی؛ - رفع موانع اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛ - الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛ - ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛ - مشارکت حداکثری کلیه دخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛ - تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛ - استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛ - رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛ - شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی مؤثر بر توسعه فضایی استان؛ - ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛ - تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛ - به‌کارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
		- بودجه‌ریزی مشارکتی؛ - تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛ - ایجاد و تحکیم نظم و انضباط مالی و پولی؛
نظام سکونتگاهی	- شکل‌دهی به خوشه‌های سکونتی و جمعیتی در استان - توزیع متعادل امکانات و خدمات و زیرساخت‌ها در استان	- ایجاد خوشه‌های سکونتگاهی در پهنه شمالی و جنوبی استان - تزریق عملکردهای متناسب با فعالیت‌های اقتصادی دارای مزیت به بازدهی بالا به خوشه‌های فعالیتی - توسعه امکانات و خدمات در سکونتگاه‌های روستایی و روستا-شهرها - تقویت تعاملات شهرهای کوچک و شهرهای میانی در پهنه‌های شمالی و جنوبی - شکل‌دهی به خوشه‌های روستا-شهری
نظام اقتصادی و فعالیت	- برندسازی محصولات کشاورزی - تغییر الگوی کشت - ارتقای بهره‌وری عوامل تولید(نیروی انسانی و فناوری) در بخش کشاورزی - ایجاد و توسعه پارک‌های صنعتی با محوریت صنایع مرتبط با مواد معدنی فلزی - توسعه صنایع تکمیلی در زمینه صنعتی- معدنی - توسعه صنایع دانش‌بنیان - ایجاد هم‌افزایی میان بخش‌های مختلف اقتصادی - تثبیت زنجیره‌های فعالیتی درون و برون بخشی جهت خلق مزیت همکارانه - ارتقای تاب‌آوری اقتصاد مبتنی بر ظرفیت‌های گردشگری، کشاورزی و صنایع معدنی - گسترش زیرساخت‌های ارتباطی به‌ویژه در منطقه آزاد - گسترش حمل و نقل هوایی و زمینی و اتصال خطوط ریلی به کشور عراق و ترکیه - ارتقا شاخص‌های رقابت‌پذیری استان به‌ویژه در بخش کشاورزی، معدن و گردشگری	- تمرکز صنایع تبدلی در بخش معدن با فناوری بالا در شهرستان‌های ارومیه و تکاب - تأکید بر سیاست‌های درون‌زا - توسعه صادرات محصولات کشاورزی با توجه به وجود منطقه آزاد و منطقه ویژه اقتصادی استان - توسعه زیرساخت و صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی - تأکید بر سیاست‌های مکان محور - توسعه صنایع مرتبط با طلا در شهرستان‌های در تکاب - توسعه صنایع معدنی در زمینه باریت در مهاباد - توسعه صنایع معدنی تیتانیوم در ارومیه - ایجاد تعادل زیرساخت بخش گردشگری در شمال و جنوب استان - تأکید بر سیاست‌های رقابت‌پذیری قلمرویی - تقویت نقش لجستیکی استان

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
	– سرمایه‌گذاری جهت احیای دریاچه ارومیه – توجه به مزیت‌های همکارانه استان – ارتقای عملکردهای اقتصاد خلاق در استان – توسعه کارکردهای بنیادین منطقه آزاد – هوشمندسازی و چابک‌سازی شبکه ترانزیتی – نقش‌آفرینی مطلوب در مبادلات ملی و فراملی در زمینه ترانزیت، لجستیک بازرگانی و گردشگری – گسترش زیرساخت‌های مرتبط با گردشگری – ایجاد مزیت‌های جدید با بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی و پتانسیل‌های گردشگری استان – تقویت زیرساخت‌های بهداشتی – درمانی استان – ارتقای نقش منطقه‌ای استان – زمینه‌سازی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی با توجه به پیوندهای فرهنگی و قومی با کشورهای همسایه	– استقرار زیرساخت‌های درمانی به‌ویژه در شهرستان‌های مرزی جهت گسترش گردشگری حوزه سلامت – سیاست‌گذاری جهت شکست تله محرومیت استان با ایجاد قطب‌های رشد استانی – عضویت در پیمان‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از دیپلماسی شهری – تلاش برای بندسازی گردشگری و حضور فعالانه در شبکه جهانی گردشگری – زمینه‌سازی برای جذب شرکت‌های دانش‌بنیان در استان – ایجاد مراکز خدمات پشتیبان تولید جهت ارتقای رقابت‌پذیری
نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات	– توسعه زیرساخت‌ها و خدمات وابسته به کشاورزی و بازرگانی کالا – تقویت پیوندها و شبکه ارتباطی درون استانی و ملی – تقویت ارتباطات و پیوندهای بین‌المللی از طریق کریدورهای عبوری از استان – توسعه شبکه و زیرساخت های فناوری اطلاعات و ارتباطات – توسعه تولید پراکنده انرژی در استان با تأکید بر انرژی تجدیدپذیر	– توسعه لجستیک مرزی و پایانه‌های باربری در مرز بازرگان منطقه آزاد ماکو – توسعه خدمات و صنایع کوچک و متوسط مرتبط با کشاورزی – توسعه بنگاه‌های بازرگانی و تجارت کالا و محصولات تولیدی در استان – توسعه راه‌ها و شبکه‌های ارتباطی در پهنه غربی و جنوبی استان – تقویت و توسعه مسیرهای جاده‌ای کریدورهای بین‌المللی – توسعه پیوندهای هوایی و روابط مسافری و باری از طریق فرودگاه‌ها – توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در شهرستان‌های مرزی

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
		- توسعه و تجهیز پایانه‌های مرزی استان به خدمات نوین - ایجاد نیروگاه‌های کوچک و متوسط تجدیدپذیر - توسعه صادرات برق به کشورهای هم‌جوار
اجتماعی- فرهنگی	- ایجاد اشتغال مورد نیاز استان - افزایش مشارکت اجتماعی در استان -کنترل آسیب‌های اجتماعی و توجه به پیشگیری از وقوع جرم -توسعه گردشگری فرهنگی به واسطه وجود خرده فرهنگ‌ها و قومیت‌های مختلف در استان - توجه به اقشار آسیب‌پذیر و توانمندسازی آن‌ها -توجه بیشتر به ارتقاء سطح سرمایه‌های اجتماعی در استان	- توجه به مهارت‌های فنی و حرفه‌ای با توجه به مهارت‌های مورد نیاز استان -تدوین برنامه مؤثر در ارتباط با کاهش آسیب‌های اجتماعی - جذب گردشگر در استان و ارتقاء سطح گردشگری - ارتقاء سطح کیفیت زندگی در استان و بالا بردن رضایت مردم -توجه به اشتراکات فرهنگی و ارتقای سطح تعلقات ملی و بالا بردن عرق ملی و تعلق
فقر و محرومیت	- اشتغال‌زایی -مهارت‌افزایی - گسترش صنایع - ارتقای زیرساخت‌های آموزشی و خدماتی -تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری - پیشگیری از مهاجرت - بهبود شبکه حمل و نقل - ارتقای صادرات و رفع موانع موجود	- ایجاد قطب توریسم در استان - افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارآفرینی و مهارت‌های اشتغال و... - توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم -توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی -گسترش تکنولوژی و ممانعت از خام فروشی معادن -افزایش سطح سواد و تناسب رشته‌های تحصیلی با نیازهای استان -حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات -تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات مسکن - افزایش امکانات بهداشتی، درمانی، خدماتی و رفاهی در مناطق محروم

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
		- اختصاص بودجه جهت جاده‌سازی، راه آهن و بهینه‌سازی وضعیت جاده‌های موجود - تسهیل فرایندهای مربوط به گمرک و ترخیص کالا - ارتقای کیفیت تولیدات و تحویل به موقع بار
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری	-تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب - افزایش توانمندسازی اجتماعی -اشتغال‌زایی و مهارت افزایی -پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته - کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین -کاهش نرخ مهاجرت - ساماندهی وضعیت ایلات و عشایر یکجانشین - حمایت از کشاورزی استان - ارتقای شبکه حمل و نقل جاده‌ای	-گسترش نهادهای مردم‌نهاد و دفاتر تسهیلگری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین - افزایش تاب‌آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی - بهره‌گیری از پتانسیل‌های منطقه‌ای جهت اشتغال‌زایی و کارآفرینی - رونق بازارچه‌های مرزی و مرزهای مشترک با کشورهای عراق، ترکیه و نخجوان - توسعه مرکز فنی و حرفه‌ای و توسعه مراکز کارآفرینی -ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی -آسان‌سازی فرایند دسترسی به شبکه‌های زیرساختی و کاهش تعرفه‌های انشعابات گاز و ... - اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات به ساکنین - ارائه تسهیلات جهت مسکن ارزان‌قیمت - ارائه تسهیلات به کشاورزان - آموزش کشاورزان در زمینه‌های فناوری‌های نوین - ارتقای کیفیت جاده‌ها
جمعیتی	- افزایش میزان باروری کل - جلوگیری از مهاجرت جمعیت به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک	- کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب در مناطق محروم استان دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم - ارائه تسهیلات کافی به جوانان در زمینه ازدواج و فرزندآوری

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان	- تأمین نیروی انسانی - ترمیم و تجهیز فضای آموزشی - بهبود وضعیت آموزش مجازی در مدارس - افزایش درصد پوشش تحصیلی - بهبود وضعیت سواد در سطح استان - فرهنگ‌سازی و رفع موانع سوادآموزی در سطح استان - ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران - تأمین فضای آموزشی برای سوادآموزان	- تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و .....؛ - ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت-های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه ساز؛ - تمهید و تأمین زیرساخت های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛ - تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش‌آموزان در مناطق حاشیه‌ای و روستاها و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل در این مناطق؛ - انجام اقدامات لازم در جهت فرهنگ‌سازی و ایجاد انگیزه در بی‌سوادان - تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛ - تلاش در جهت تأمین فضا و امکانات آموزشی در مناطق مرزی، دورافتاده و صعب‌العبور استان - اصلاح قوانین سوادآموزی و ارائه آموزش‌های لازم به متقاضیان بالای ۴۹ سال - تأمین امکانات و فضای آموزشی به خصوص تأسیس مراکز یادگیری محلی بیشتر برای سوادآموزان با اولویت روستاها و مناطق دورافتاده؛
آموزش عالی	- کاهش تراکم دانشجویی - انجام مطالعات آمایش آموزش عالی - بهبود رابطه دانشگاه با صنعت	- تأمین هیات علمی برای دانشگاه‌های استان به خصوص دانشگاه فرهنگیان و فنی و حرفه‌ای - انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و

بعد	راهبرد	سیاست فضایی
	- کاهش نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان	پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛ - تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت - متناسب‌سازی خروجی‌های آموزش عالی با نیازهای زیست‌بوم با هدف کاهش بیکاری دانش‌آموختگان
منابع طبیعی و محیط‌زیست	- حفاظت از ذخایر طبیعی و تنوع زیستی در مناطق تحت پوشش - حفاظت محیط‌زیستی اجتماع‌محور - ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات - بسترسازی برای ارتقای قابلیت‌های محیطی و بهره‌وری مناسب از منابع موجود با رویکرد تعادل بخشی	- احیای اکوسیستم‌های طبیعی به‌ویژه دریاچه ارومیه در مقابله گریزناپذیر با توسعه محیط‌های انسانی - تغییر الگوی کشت، متناسب با ویژگی‌های جغرافیایی منطقه - تغییر الگوهای کشت، یکپارچه‌سازی و تبدیل اراضی - مدرن سازی ساختار و الگوی تولید کشاورزی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - تأمین حقابه دریاچهٔ ارومیه در پهنه‌های مرتبط با حوضهٔ آبریز دریاچه - استقرار و ارتقاء مدیریت هوشمند سیل در حوضه‌های آبخیز و مناطق آسیب‌پذیر شهری و روستای - پایش ظرفیت‌های منابع و مراتع با چرای دام - مدیریت هوشمند ریسک و کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله و سیل - توسعه تولید انرژی‌های پاک و جایگزینی تدریجی استفاده از انرژی‌های فسیلی با انرژی‌های تجدید پذیر به‌ویژه در پهنه‌های شمالی و مرکزی استان

منابع و مأخذ

۱. اداره کل هواشناسی استان آذربایجان غربی،/http://eamo.ir
۲. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری آذربایجان غربی،/https://eaz.frw.ir
۳. اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان آذربایجان غربی، https://as.doe.ir/
۴. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۵. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۶. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۷. برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل اقتصادی (۱۳۹۸) برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی آپادانا، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی
۸. برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل عرصه‌های اقتصادی و اقتصاد کلان (۱۳۹۸) برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی آپادانا، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی
۹. برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل محیط‌زیست (۱۳۹۸) برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی آپادانا، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی
۱۰. برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل موقعیت و پستی و بلندی‌های استان (۱۳۹۸) برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی آپادانا، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی

۱۱. برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، تحلیل موقعیت و پستی و بلندی‌های استان (۱۳۹۸) برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی آپادانا، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی

۱۲. برنامه آمایش استان آذربایجان غربی، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالعات وضع موجود (۱۳۹۸) برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی آپادانا، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی

۱۳. جغرافیای استان آذربایجان غربی (۱۳۹۹)، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب-های درسی (وزارت آموزش و پرورش).

۱۴. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۱۵. سازمان برنامه و بودجه کشور(۱۳۹۸)، سالنامه آماری استان آذربایجان غربی ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات:دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۱۶. سازمان برنامه و بودجه کشور(۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸-۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات:دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۱۷. سازمان برنامه و بودجه کشور(۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات:دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۱۸. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۱۹. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۰. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۱. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.

۲۲. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).

۲۳. سازمان جهاد کشاورزی استان آذربایجان غربی،https://eaj.ir

۲۴. سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه راه علوم زمین و معدن استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۵

۲۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی، برنامه آمایش استان آذربایجان غربی ۱۳۹۹

۲۶. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی (۱۳۹۷). سالنامه آماری استان آذربایجان غربی.

۲۷. سالنامه آماری کشاورزی استان آذربایجان غربی ۱۳۹۸-۱۳۹۷

۲۸. سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان آذربایجان غربی، http://www.azarwater.ir/

۲۹. ستوده، هدایت الله (۱۳۷۳). مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی اجتماعی، چاپ دوم، تهران: آوای نور.

۳۰. شرکت آب و فاضلاب آذربایجان غربی، https://abfaazarbaijan.ir/

۳۱. شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور(۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

۳۲. شورای اجتماعی کشور(۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات

۳۳. شورای اجتماعی کشور(۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات

۳۴. شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران(مصوبه جلسه ۷۷۶).

۳۵. شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی(در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).

۳۶. صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵).آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

۳۷. عقلمند، رضا و عباسی، علی (۱۳۹۸)، دریاچه ارومیه: چالش‌های زیست‌محیطی و راهکارهای کاهش اثرات آن، کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست.

۳۸. محمودزاده، حسن و همکاران (۱۳۹۸) مدل‌سازی تأثیرات حاشیه‌نشینی بر تغییرات شهر ارومیه و پیش‌بینی توسعه فیزیکی شهر با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای تا افق ۱۴۱۰، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۴، زمستان.

۳۹. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.

۴۰. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.

۴۱. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.

۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.

۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.

۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.

۴۵. مرکز آمار ایران(۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن۱۳۶۵-۱۳۹۵.

۴۶. مرکز آمار ایران(۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.

۴۷. مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان آذربایجان غربی (۱۳۹۵) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری

۴۸. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۴۹. وزارت کشور، استانداری استان آذربایجان غربی،

https://www.ostan-as.ir/

50. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. Journal of Mixed Methods Research, 1, 8-14.

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.

51. Corbin, J., Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
52. Creswell, J.W. (1994) Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches, London: SAGE Publications.
53. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. Journal of counseling psychology, 52(2), 224.
54. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. Educational Researcher, 33, 14-12.
55. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. Journal of Mixed Methods Research, 1, 112-21.
56. Persian Gulf Studies. (2019). Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf, Tehran: University of Tehran
57. Reinharz, S. (1 992). Feminist Methods in Social Research. New York: Oxford University Press.
58. The Encyclopedia of The Middle East. (2020). The Encyclopedia of The Middle East and North Africa, London: Routledge